

MEIJERBERGS ARKIV

FÖR

SVENSK ORDFORSKNING

UTGIVET

AV

STYRELSEN FÖR MEIJERBERGS INSTITUT

VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

GENOM

BO RALPH

37

GÖTEBORG 2010

TEMPERATUR I SPRÅK OCH TANKE

En jämförande semantisk studie av svenska temperaturadjektiv

AV

ANNIKA BERGSTRÖM

Ingår som del 37 i Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning

© Annika Bergström och
Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
© Omslagsfoto: IMAGNO - ARTOTHEK.
Fotografi av Gustav Klimts målning The three ages.

ISSN 0348-7741
ISBN 978-91-974747-6-4

Intellecta Infolog, Göteborg 2010

Till Jerker

Title: Temperature in language and mind. A comparative semantic study of temperature adjectives in Swedish
Language: Swedish
Author: Annika Bergström

Abstract

In this thesis, seven temperature adjectives in Swedish are analysed: *varm* 'warm', *kall* 'cold', *het* 'hot', *ljum/ljummen* 'lukewarm' or 'tepid', *kyllig* 'chilly', *sval* 'cool' and *mild* 'mild'. A model for analysis, inspired by cognitive semantics etc., has been elaborated for the purpose of analysing these adjectives. The materials are mainly corpora (a newspaper, 19,4 million words, and novels, 3,7 million words). 33 meaning variants are discerned. These meaning variants are concrete (physical), abstract (non-physical; i.e. extended meanings), as well as concrete and abstract at the same time. The meaning variants concern phenomena like the human body, the climate, certain artefacts like food and drink, feelings, social activities, colours etc. The meaning variants are compared to associations by informants, as well as to previous research in linguistics and other disciplines, like medicine and psychology. It is concluded that "metaphorical" structures in language and (immediate) thought seem to differ in certain respects. The primary metaphors of Grady (1997) including temperature, especially AFFECTION IS WARMTH, are confirmed by the results. They point out important conceptual bindings between the physical and extended meanings in the temperature domain in Swedish. Because of such fundamental conceptual structures, it is argued in the thesis that a phenomenon called *gradual metaphors* is made possible in language (and mind). Physical descriptions (e.g. *he was feeling cold, a warm wind*) might include a non-physical (metaphorical etc.) dimension. Also, a hypothesis of "the conceptual web" is proposed, based on associated concepts, like, to warmth: light, movement, life etc.; and, to cold: darkness, non-movement, death etc.

Key words: temperature adjectives, temperature, Swedish, text corpora, associations, cognitive semantics, primary metaphors, gradual metaphors

Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning
University of Gothenburg

ISSN 0348-7741

ISBN 978-91-974747-6-4

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Avhandlingens ämne	2
1.2. Avhandlingens disposition	3
1.3. Grundtankar inom kognitiv semantik	4
1.3.1. Människans kunskap om och tolkningar av världen	4
1.3.2. Språket som en del av kognitionen	6
1.3.3. Kategorisering och prototyp teorin	6
1.3.4. Kroppslig förankring och föreställningsscheman	8
1.3.5. Metaforisk överföring och domänbegreppet	10
1.4. Kritik av kognitiv semantik	17
1.5. Syfte och frågeställningar	19
1.6. Några ytterligare teoretiska utgångspunkter	22
1.6.1. Språk och tanke	22
1.6.2. Ord och begrepp	24
1.6.3. Lexikala och mentala begreppsrelationer	26
2. Forskning om temperatur	29
2.1. Temperatur: en grundläggande företeelse för människan	29
2.2. Språklig temperatur	31
2.2.1. Temperaturesemantik: universell eller språkspecifik?	31
2.2.2. Bastemperaturtermer	33
2.2.3. Mer om särspråksforskning och språkjämförelser	36
2.2.4. Humoralföreställningar	39
2.3. Temperaturrelationer	41
2.3.1. Antonymi	41
2.3.2. Skalar	45
2.3.3. Kopplingar mellan temperatur och andra begrepp	49
2.4. Fysisk temperatur	51
2.4.1. Fysisk temperatur – en subjektiv upplevelse?	52
2.4.2. Är metaforisk temperatur kroppsligt förankrad?	54
2.5. Sammanfattning	58

3.	Temperatur i svenska språket	61
3.1.	Temperaturord	61
3.1.1.	Urvalet av adjektiv för undersökningen: de enkla adjektiven	62
3.1.2.	Mer om adjektiv: sammansättningar	63
3.1.3.	Substantiv och verb	64
3.2.	Temperatur i uttryck	65
3.2.1.	Kollokationer och fasta uttryck	66
3.2.2.	Idiom	67
3.3.	Andra sätt att uttrycka temperatur: begrepp med temperaturkoppling	68
3.4.	En språkjämförande och språkhistorisk utblick	69
3.4.1.	Temperaturadjektiv i de nordiska språken och i engelskan	70
3.4.2.	De nordiska temperaturadjektivens etymologi	72
3.4.2.1.	Isl. <i>hlýr</i> : etymologi och betydelse	72
3.4.2.2.	Sv. <i>ljum</i> /isl. <i>hlýr</i> och sv. <i>varm</i> /isl. <i>varmur</i> : olika betydelseutvecklingar i svenska och isländska	73
4.	Metod och material	75
4.1.	Analysens teoretiska och metodmässiga utgångspunkter	75
4.2.	Analysen av adjektiven	79
4.2.1.	Temperaturupplevelsen	79
4.2.2.	Analysmodellen	81
4.2.2.1.	Konkret och abstrakt temperatur	83
4.2.2.2.	Domäner för innehavarna av temperaturen	84
4.2.2.3.	Sätt som temperaturen kan upplevas på	89
4.2.2.4.	Temperaturupplevelsens karaktär	91
4.2.2.5.	Struktur	94
4.2.3.	Undersökningsmaterialen	95
4.2.4.	Materialsökningarna	97
4.2.5.	Sammanställningen av betydelsevarianterna	99
4.2.6.	Analysen av betydelsevarianterna	100
4.3.	Associationsstudier och andra kompletterande undersökningar	103
5.	Adjektiven <i>varm</i>, <i>ljum</i>/<i>ljummen</i> och <i>het</i>	105
5.1.	Adjektivet <i>varm</i>	105
5.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>varm</i>	105

5.1.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>varm</i> med konkret innebörd	106
5.1.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>varm</i> med både konkret och abstrakt innebörd	111
5.1.1.3.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>varm</i> med abstrakt innebörd.....	112
5.1.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>varm</i>	115
5.2.	Adjektivet <i>ljum/ljummen</i>	121
5.2.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>ljum/ljummen</i>	121
5.2.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>ljum/ljummen</i> med konkret innebörd.....	122
5.2.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>ljum/ljummen</i> med abstrakt innebörd.....	124
5.2.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>ljum/ljummen</i>	125
5.3.	Adjektivet <i>het</i>	129
5.3.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>het</i>	129
5.3.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>het</i> med konkret innebörd.....	129
5.3.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>het</i> med både konkret och abstrakt innebörd.....	134
5.3.1.3.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>het</i> med abstrakt innebörd.....	135
5.3.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>het</i>	139
5.4.	Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven <i>varm</i> , <i>ljum/ljummen</i> och <i>het</i>	144
6.	Adjektiven <i>kall</i> och <i>kylig</i>	147
6.1.	Adjektivet <i>kall</i>	147
6.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kall</i>	147
6.1.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kall</i> med konkret innebörd.....	148
6.1.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kall</i> med både konkret och abstrakt innebörd	153
6.1.1.3.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kall</i> med abstrakt innebörd.....	154
6.1.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>kall</i>	157
6.2.	Adjektivet <i>kylig</i>	164
6.2.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kylig</i>	164
6.2.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kylig</i> med konkret innebörd.....	165

6.2.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>kylig</i> med abstrakt innebörd.....	166
6.2.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>kylig</i>	169
6.3.	Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven <i>kall</i> och <i>kylig</i>	172
7.	Adjektiven <i>sval</i> och <i>mild</i>	177
7.1.	Adjektivet <i>sval</i>	177
7.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>sval</i>	177
7.1.1.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>sval</i> med konkret innebörd.....	178
7.1.1.2.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>sval</i> med både konkret och abstrakt innebörd	182
7.1.1.3.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>sval</i> med abstrakt innebörd.....	183
7.1.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>sval</i>	185
7.2.	Adjektivet <i>mild</i>	189
7.2.1.	Betydelsevarianter av adjektivet <i>mild</i>	189
7.2.2.	Övergripande analys av adjektivet <i>mild</i>	191
7.3.	Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven <i>sval</i> och <i>mild</i>	192
8.	<i>Varm, ljum/ljummen, het, kall, kylig, sval</i> och <i>mild</i>: jämförande analys	195
8.1.	Betydelsevarianternas fördelning på olika domäner	196
8.1.1.	Domänen KROPP	197
8.1.2.	Domänen KONKRET OMGIVNING	199
8.1.3.	Domänen ARTEFAKTER	200
8.1.4.	Konkreta domänöverskridande betydelsevarianter	202
8.1.5.	Konkreta och abstrakta betydelsevarianter (gränsfall)	203
8.1.6.	Domänen SJÄL	206
8.1.7.	Domänerna ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET, MENTALA PRODUKTER samt abstrakta domänöverskridande betydelsevarianter	208
8.1.8.	Sammanfattning av temperaturadjektivens domänspridning	211
8.2.	Sätten för att uppfatta temperatur hos de olika adjektiven	212
8.3.	Karaktär	214
8.3.1.	Temperaturadjektivens grad	215

8.3.2.	Förväntningar	217
8.3.3.	Temperaturadjektivens värdeladdning	218
8.4.	Temperaturadjektivens strukturer	219
8.5.	Sammanfattning och diskussion	221
8.5.1.	Adjektivens betydelsevarianter	222
8.5.2.	Adjektivens inbördes relationer	224
8.5.3.	Mer om adjektiven: sätt, karaktär och struktur	227
9.	Associationer till adjektiven <i>varm</i> och <i>kall</i>	231
9.1.	Associationsstudien	231
9.1.1.	Associationer till <i>varm</i> i jämförelse med betydelsevarianter av <i>varm</i> i skriftspråket	233
9.1.2.	Associationer till <i>kall</i> i jämförelse med betydelsevarianter av <i>kall</i> i skriftspråket	236
9.2.	Övergripande analys: adjektiven <i>varm</i> och <i>kall</i> i språk och tanke	240
10.	Slutdiskussion	243
10.1.	Analysen av temperaturadjektiven	243
10.2.	En mental, associativ begreppsstruktur inom temperaturområdet?	254
10.2.1.	Centrala begreppsliga samband inom temperaturområdet	254
10.2.2.	Graduell metaforik	259
10.3.	Begreppsliga samband i språk och tänkande	264
10.3.1.	Är begreppsliga samband i språk och tänkande identiska?	264
10.3.2.	En hypotes om begreppsvävar	267
10.4.	Vidare forskning	270
10.4.1.	Mer om de undersökta adjektiven: formaspekter	270
10.4.2.	Temperatur: universellt eller språkspecifikt	272
10.4.3.	Hypotesen om begreppsvävar	273
10.5.	Slutord	274
	Efterord	277
	Summary	279
	Käll- och litteraturförteckning	297
	Vetenskaplig litteratur	297
	Ordböcker o.d.	306
	Datoriserade korpusar	306
	Skönlitteratur	307

Bilagor	309
1. Sammansättningar med temperaturadjektiv	309
2. Idiom med koppling till temperatur	311
3. Sammanfattning av analysmodellen	314
4. Förteckning över betydelsevarianterna	316
5. Blankett för associationstest	319

1. Inledning

Tor sade:

”Säg du mig, Allvis –
alla varelsers öden
väntar jag, dvärg, att du vet –
hur den sol, som människors
söner skåda,
heter i varje värld!”

Allvis sade:

”Sol den heter bland människor,
”sunna” hos gudar,
den kalla dvärgar Dvalins leksak,
evigglöd jättar,
alferna fagerhjul
och allklar asars söner.”

(*Den poetiska Eddan*, Sången om Allvis, strof 15–16.)

Den poetiska Eddan innehåller dikter som anses tillkomna huvudsakligen på 800–1000-talet, med ursprung i Västnorge och på Island. De skrevs ner på 1200-talet. En av dessa dikter är Sången om Allvis, ur vilken citatet ovan är hämtat.

I Sången om Allvis kommer dvärgen Allvis till guden Tor för att hämta Tors fagra dotter, som Allvis blivit lovad till brud. Detta löfte har dock getts utan Tors vetskap och det faller honom inte i smaken. För att fördröja överlämnandet kräver han att Allvis först ska svara på ett antal frågor om vad olika viktiga företeelser heter hos olika väsen, i olika världar. En av dessa företeelser är solen.

När Allvis svarar är det märkbart att solens olika namn bland annat beskriver viktiga egenskaper hos detta himlaväsen. Solen finns alltid där, den glöder för evigt (”evigglöd”), den är vacker och rund som ett hjul (”fagerhjul”) och den lyser upp och gör världen klar (”allklar”).¹

¹ *Sunna* är en fornvästnordisk beteckning för solen. Solen kallas i Brates översättning för *Dvalins leksak*. Dvärgen Dvalin var en skicklig smed enligt den nordiska mytologin.

I Allvis beskrivning av solen – och i motsvarande beskrivningar av alla andra fenomen som Tor frågar efter – kan vi se hur egenskaper, med utgångspunkt i en central företeelse, förknippas med varandra. Detta är inte det enda men väl ett viktigt sätt som egenskaper kan komma att förknippas på. I föreliggande avhandling kommer också andra typer av relationer mellan egenskaper att behandlas.

Solen är evig, den är rund som ett hjul och den ger ljus. Den sprider också värme. Värme är en del av ämnet för denna avhandling. Ytterst syftar avhandlingen till att bidra till kunskapen om hur människan via språket försöker förstå och skapa mening i sin tillvaro, och hur denna strukturerade mening också är märkbar i språket och påverkar människans tänkande.

1.1. Avhandlingens ämne

Ämnet för denna avhandling är temperatur i språk och tanke. Vi upplever temperatur med känselsinnet, vi reagerar på dessa upplevelser, vi talar om temperatur i sig (t.ex. *en varm dag, kallt vatten*), och vi använder temperaturbeteckningar i språkliga uttryck också för att tala om andra företeelser än verklig temperatur (t.ex. *en varm person, hålla huvudet kallt*). Temperatur ingår i vår upplevelse av världen, och den ingår också i våra försök att tankemässigt och språkligt strukturera vår förståelse av denna värld.

Temperatur tillhör människans grundläggande levnadsvillkor. För att överleva måste människan anpassa sig till det klimat som omger henne, där bland annat värme och kyla utgör fundamentala förutsättningar. I ett land som Sverige påverkar årstidsväxlingen, med varma somrar och kalla vintrar, hur människor lever både fysiskt och socialt. Att människan psykiskt påverkas av sådant som mörker och ljus, värme och kyla, är otvivelaktigt. Värme är förknippat med liv (den levande kroppens värme, växtlighet under vår och sommar), medan kyla är förknippat med död (den kalla, döda människokroppen) och vila eller stillastående (naturen som återhämtar sig under de kalla årstiderna, då inget växer).

Föreliggande avhandling är skriven med utgångspunkt i ett kognitivsemantiskt ramverk. Inom kognitiv semantik antas bland annat att människan förstår nya företeelser i sin omvärld utifrån det för henne redan kända. Metaforisk överföring från en domän till en annan anses utgöra ett centralt drag i tänkandet, liksom i språket. Temperatur nämns ofta som en grundläggande domän, eller som ett centralt begrepp, inom kognitivsemantisk forskning. Lakoff & Johnson (1980) inkluderar värme

och kyla i ”some of the central concepts in terms of which our bodies function” (s. 57), tillsammans med begrepp som ’up’–’down’ och ’light’–’dark’. Senare räknar Lakoff ’hot’ och ’cold’ till ”basic-level properties”, tillsammans med bland andra ’tall’, ’short’, ’hard’ och ’soft’ (1987: 271). Langacker (2002) nämner temperatur som en ”basic domain”. Basdomäner definieras av Langacker som ”cognitively irreducible representational spaces or fields of conceptual potential” (s. 4). Andra exempel på sådana basdomäner är tid och färger.

Temperaturord används ofta med överförd betydelse. Känslor, färger och många andra företeelser kan beskrivas som varma och kalla, eller med andra temperaturgrader (ljumma, heta osv.). Exakt hur temperaturmetaforiken är utformad varierar i olika språk, bland annat med hänsyn till faktorer som klimat och kultur. Exempel på metaforer som involverar temperatur är vanligt förekommande inom kognitivsemantisk forskning (se bl.a. Lakoff 1987, Lakoff & Turner 1989, Kövecses 1995 och Grady 1997). Också inom (delvis) andra teorier som tar sikte på sådant som förhållandet mellan språk, tänkande och omvärldsuppfattning samt människans begreppsbildning används ofta temperatur som exempel (se bl.a. Melnick 2000, Croft & Cruse 2004, Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina 2006 samt Jones et al. 2007).

1.2. Avhandlingens disposition

I kapitel 1–3 ges en bakgrund till avhandlingens empiriska del. Teoretiska utgångspunkter, syfte och frågeställningar presenteras. Tidigare (relevant) forskning om temperatur redovisas. Temperatur såsom denna kommer till uttryck i svenska språket beskrivs övergripande, och urvalet av adjektiv som ingår i undersökningen motiveras.

I kapitel 4 presenteras den analysmodell som framtagits för analysen av temperaturadjektiven samt de undersökningar som ligger till grund för avhandlingens resultat.

Kapitel 5–9 är avhandlingens empiriska kapitel. I 5–7 analyseras temperaturadjektiven, uppdelade i ”varma”, ”kalla” och ”relativa”. I kapitel 8 jämförs alla de analyserade adjektiven med varandra. I kapitel 9 redovisas och analyseras resultaten av informanters associationer till adjektiven *varm* och *kall*, varvid förhållandet mellan språk och tänkande fokuseras.

I avhandlingens avslutande kapitel, det tionde, sammanfattas och analyseras resultaten av de olika studierna övergripande i förhållande till avhandlingens syfte och frågeställningar, teoretiska utgångspunkter och

tidigare forskning. Diskussionen vidgas till att omfatta resultatens teoretiska implikationer. Möjlig vidare forskning diskuteras.

1.3. Grundtankar inom kognitiv semantik

I detta avsnitt presenteras avhandlingens viktigaste teoretiska inspirationskälla, den kognitiva semantiken, vilken utgör en del av den vidare teoribildningen kognitiv lingvistik. I fem olika avsnitt presenteras grundläggande kognitivsemantiska tankegångar och grundläggande begrepp, vilka, framförallt på ett övergripande språkfilosofiskt plan, förutsetts och tillämpas i avhandlingen. På detaljnivå, såsom i viss anknytning till tidigare forskning, i utformningen och genomförandet av de empiriska undersökningarna, och i resultatanalysen, är dock avhandlingen påverkad av också andra språkliga traditioner och deldiscipliner, såsom lexikal semantik och psykolingvistik. (För en sammanfattning av teoribildningen inom kognitiv semantik, se också Saeed 2003:342–384.)

1.3.1. *Människans kunskap om och tolkningar av världen*

Lakoff och Johnson presenterar i *Metaphors we live by* (1980) uppfattningen att vår kunskap om världen grundar sig i vår erfarenhet av den. ”The experientialist myth” kontrasteras mot de inom västerländsk tradition förhärskande myterna objektivism och subjektivism (Lakoff & Johnsons benämningar). Kunskap är varken helt objektiv – det finns ingen absolut, från människan fristående, ”yttre” sanning – eller helt subjektiv, styrd av en oreglerad fantasi. ”What the myths of objectivism and subjectivism both miss is the way we *understand* the world through our *interactions* with it”, säger Lakoff & Johnson (1980:194). Metaforen ges från början en central roll i denna process; genom metaforen förenas förnuft (*reason*) och *imagination* (sv. övers. ung. ’fantasi’, ’inlevelse’).

I sammanhanget bör nämnas att Lakoffs och Johnsons metaforteori enligt bl.a. Jäkel (1997) bygger vidare på en idétradition inom västerländsk filosofi. Mycket av vad Lakoff och Johnson framlagt har tidigare nämnts av olika filosofer, även om många begrepp presenterats under andra termer. Jäkel lyfter fram Kant, Blumenberg och Weinrich, och menar att särskilt Weinrich ligger nära Lakoff och Johnson: ”Weinrich’s approach represents in many aspects a European anticipation of Lakoff’s and Johnson’s theory of metaphor” (s. 23).

Genom senare verk av Lakoff och Johnson utvecklas detta synsätt gradvis till en mer genomarbetad och heltäckande filosofi, vilken i *Philosophy in the flesh* (1999) (det verk som kan ses som uppföljningen av *Metaphors we live by*) presenteras som *experientialismen*. Grundtankarna i experientialismen presenteras dock tydligt av filosofen Johnson redan 1987 i arbetet *The body in the mind. The bodily basis of meaning, imagination, and reason*, ett verk som till stor del utgör den filosofiska basen för Lakoffs och Johnsons gemensamma kognitiva semantik.

I nedanstående citat, från *The body in the mind*, sammanfattas kärnan i kognitiv semantik (Johnson 1987:209):

we have conceptual systems that are grounded in two ways – in basic-level and image-schematic understanding – and are extended imaginatively by category formation and by metaphorical and metonymic projections. There is no aspect of our understanding that is independent of the nature of the human organism. [...] The basic epistemological finding of this "experientialist" (cognitive semantics) approach is that knowledge must be understood in terms of structures of embodied human understanding, as an interaction of a human organism with its environment (which includes its language, cultural traditions, values, institutions, and the history of its social community).

Enligt det synsätt som råder inom kognitiv semantik får människan kunskap om världen genom att interagera med sin omgivning. I denna omgivning ingår sådant som språk, kultur, historia och samhälle. Människans förståelse av världen är kroppsligt förankrad. I processen att förstå världen använder sig människan av olika strukturer: kategorisering, föreställningsscheman, metaforisk överföring. Det går inte att separera världen från människans förståelse av densamma.¹

Paradis (1999) ställer frågan huruvida det alls är relevant att tala om språklig kompetens inom kognitiv lingvistik och kommer till slutsatsen att det, utifrån teorins grundantaganden, inte är det. Språklig och encyklopedisk kunskap utgör ett kontinuum och några skarpa gränser dem emellan kan inte dras.

¹ I *The meaning of the body: Aesthetics of human understanding* (2007) utvecklar Johnson tankegångarna än mer. Johnson menar att alla dimensioner av betydelse (bilder, egenskaper, känslor, metaforer) har sin grund i kroppens fysiska interaktion med omvärlden. Konsten ses som människans yttersta försök att hitta mening i tillvaron; alla de nämnda aspekterna av betydelse är i grunden estetiska. Att studera de estetiska dimensionerna av människans tillvaro blir därmed avgörande i förståelsen av de kroppsliga källorna till betydelse.

Utifrån ett kognitivsemantiskt synsätt konstitueras således betydelse av hur människan genom att interagera med sin omgivning förstår världen, utifrån kroppslig förankring och via strukturer som föreställnings-schematisk förståelse, kategorisering och metaforisk överföring. Strukturerna finns både i språket och i tänkandet. De utreds närmare i de följande avsnitten.

1.3.2. *Språket som en del av kognitionen*

Inom kognitiv lingvistik anses språket vara en kognitiv förmåga som ingår i kognitionen i dess helhet. Olika kognitiva förmågor samverkar med och speglar varandra. Detta innebär ett motsatt synsätt i jämförelse med teoretiska riktningar som betraktar människans språk som en separat och unik förmåga, vilken följer sina egna regler och måste studeras separat. Den teoretiska riktning som är mest känd för det sistnämnda synsättet är förmodligen generativ teori (Chomsky, den autonoma syntaxen), där också semantik och lexikon i princip separeras från syntaxen, vilken utgör det primära studieobjektet. (Se också Saeed 2003:342.)

Vad som mer precist avses med *kognition* och *kognitiva förmågor* är dock inte helt entydigt. I Lakoff & Johnson (1999) ges följande definition:

In cognitive science, the term *cognitive* is used for any kind of mental operation or structure that can be studied in precise terms. Most of these structures and operations have been found to be unconscious. [...] visual processing [...] auditory processing [...] memory and attention [...] all aspects of thought and language [...] mental imagery, emotions [...] the conception of motor operations [...] neural modeling of any cognitive operation [...] (Lakoff & Johnson 1999:11f.)

Inom kognitiv lingvistik betraktas således både språk och tänkande som kognitiva förmågor, vilka styrs av samma grundläggande strukturer, som kategorisering, kroppslig förankring, föreställningsscheman och metaforisk överföring mellan erfarenhetsdomäner. Dessa strukturer presenteras i de följande avsnitten.

1.3.3. *Kategorisering och prototyp teorin*

Prototyp teorin utvecklades av främst Rosch under 1970-talet. Den har använts av många forskare inom olika teoretiska inriktningar och discip-

liner. Den har, tillsammans med begreppet kategorisering, av Lakoff och Johnson kommit att integreras som en av hörnstenarna i kognitiv semantik och nämns redan i *Metaphors we live by* (1980). 1987 framställs kategorisering som något centralt i teorin av både Johnson i *The Body in the mind* och av Lakoff i *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Som framgår av det sistnämnda verkets undertitel byggs denna framställning till stor del upp kring kategoriseringsbegreppet.

Rosch (1977) menar att kategorisering är ett grundläggande sätt för alla organismer att förstå sin tillvaro: "Since no organism can cope with infinite diversity, one of the most basic functions of all organisms is the cutting up of the environment into classifications by which non-identical stimuli can be treated as equivalent" (Rosch 1977:1f.). Kategorierna kommer att organiseras på tre nivåer: överordnad nivå, basnivå och underordnad nivå. Varje objekt (företeelse etc.) på dessa nivåer utgör i sin tur en kategori. Objekten på basnivån är de som är mest representativa för hela kategorin, och det är dessa som först namnges av barn.

Färg och några andra attributdomäner är strukturerade på ett analogt sätt runt "perceptually salient prototypes". Dessa kognitiva prototyper är antagligen fysiologiskt motiverade, varför innehållet i och formen hos dessa kategorier bör vara universella, menar Rosch. Kategorigränserna kan dock variera i olika kulturer. Kategorier av konkreta objekt (betecknade med substantiv) verkar vara strukturerade på samma sätt som attributdomänerna, men prototyperna i dessa kategorier är inte fysiologiskt baserade, varför kategoriernas innehåll ser olika ut i olika kulturer. Prototyperna i dessa kategorier är de föremål som starkast reflekterar attributstrukturen hos hela kategorin.

Principerna för hur objektkategorier är strukturerade (i överordnad, bas- och underordnad nivå) och utvecklingen av prototyper kan antas vara universella. Kategoriernas innehåll bör dock inte vara universellt, bland annat eftersom omgivningen, både i fråga om artefakter samt flora och fauna, ser mycket olika ut på olika håll i världen (Rosch 1977). Edlund (2000) menar att basnivån varierar beroende på vilken kulturell relevans en kategori har för språkbrukaren; den förskjuts uppåt, mot den överordnade nivån, om kategorin har liten relevans, och nedåt om den kulturella relevansen är stor. För de flesta svenska språkbrukare tillhör antagligen ordet *säl* basnivån, medan basnivån för säljägare ligger längre ner och omfattar benämningar som *gråsäl* och *vikare* (2000:176).

Aitchison (2003) menar att språkbrukarna använder sig av prototyp-tänkandet för att hantera ordbetydelser, vilket är en delförklaring till hur människan hanterar polysemi. Ordbetydelser betraktas som "fuzzy" och

flytande. Aitchison menar att språkbrukaren verkar analysera ett prototypiskt belägg på ett ord, och sedan matchar nya exempel mot detta prototypiska exemplar. Matchningen behöver inte vara perfekt. Detta tillvägagångssätt förklarar hur ord kan användas med små betydelse-skillnader, liksom hur människor kan känna igen nya eller ”skadade” exemplar i en kategori, liksom hur de kan hantera verb (Aitchison 2003:65). Vad som egentligen utmärker prototyper, hur de fungerar etc. är enligt Aitchison svårfångat. Prototyper utgör naiva modeller som människor bygger för att förstå hur världen ser ut och fungerar. I dem blandas observationer, kulturella föreställningar och personliga tolkningar (Aitchison 2003:74).

En viss oenighet verkar råda mellan olika forskare kring frågan huruvida prototypen är en verklig företeelse i en kategori, typisk på basnivån, eller en abstrakt föreställning om den typiska kategorimedlemmen. I det första fallet kan det dessutom finnas flera prototyper på basnivån. Med ”prototypisk kategorimedlem”, ”prototypiska objekt, begrepp etc. på basnivån” verkar också kunna avses de medlemmar som ligger närmast prototypen, utan att därmed utgöra själva prototypen. Vogel (2004) definierar, i enlighet med Lakoff (1987),¹ prototypi som ”prototypisk användning” (se t.ex. s. 26), och avser då hur frekvent en viss språkanvändning är. Hos Vogel utgörs språkanvändningarna av olika kombinationer av ett dimensionsadjektiv med ett visst substantiv.

1.3.4. *Kroppslig förankring och föreställningsscheman*

I Johnson (1987) presenteras flera av hörnstenarna i kognitiv semantik, som begreppen *kroppslig förankring*² och *föreställningsschema*³. Johnson beskriver sitt syfte med boken enligt följande (Johnson 1987:xxi):

My central purpose is to develop a constructive theory of imagination and understanding that emphasizes our embodiment as the key to dealing adequately with meaning and reason [...] I am going to explore a hitherto neglected domain of human cognition – an area in which what is typically regarded as the ”bodily” works its way up into the ”conceptual” and the ”rational” by means of imagination.

¹ Se case study om *over*.

² Den engelska termen är *embodiment*. Översättningen *kroppslig förankring* ges i Vogel (2004).

³ Den engelska termen är *image schema*. Johnson använder också *embodied schema* eller endast *schema*. Översättningen *föreställningsschema* ges i bl.a. Ekberg (1993).

Det finns två typer av ”imaginative structures” som är centrala i teorin: föreställningsscheman och metaforisk överföring. Båda grundar sig i erfarenhet. Erfarenhet är här ett vitt begrepp, som inkluderar grundläggande perceptuella, motoriska, emotionella, historiska, sociala och språkliga dimensioner. Termen *body* ska förstås som en ”generic term for the embodied origins of imaginative structures of understanding, such as image schemata and their metaphorical elaborations” (Johnson 1987:xv). *Imagination* beskrivs som ”our capacity to organize mental representations (especially percepts, images, and image schemata) into meaningful, coherent unities” (s. 140).

Föreställningsschema definieras som ”a recurring, dynamic pattern of our perceptual interactions and motor programs that gives coherence and structure to our experience” (s. xiv). De är abstrakta, schematiska strukturer av bilder (egentligen av processer och tillstånd, bland annat i fråga om spatiala relationer), och ska inte förväxlas med några egentliga eller mentala bilder av till exempel objekt och situationer. Föreställningsscheman är vidare så kallade gestaltstrukturer; de består av delar vilka har vissa relationer till varandra och tillsammans utgör en sammanhängande helhet (s. 22). Det finns många grundläggande föreställningsscheman, såsom CONTAINER, PATH, CYCLE, PART–WHOLE, FULL–EMPTY, ITERATION, BALANCE, CENTER–PERIPHERY, SCALE, PROCESS (s. 126).¹ Även om föreställningsscheman är prekonceptuella kan de förfinas och utvecklas avsevärt genom tillägnet av språket och det konceptuella system som språket medför (s. 48). Samma föreställningsschema kan överföras metaforiskt till många olika domäner. Föreställningsscheman är kroppsligt förankrade på så sätt att de utgår från människokroppens perspektiv, rörelser och riktningar. De är delvis medfödda, delvis lärs de in och utvecklas under en individs levnad (Johnson 1987).²

Betydelsen av kroppslig förankring anses av vissa forskare, såsom Sinha och Zlatev, ha överdrivits inom kognitiv semantik. De vill istället betona kulturella och sociala faktorer. (För ett kort referat av denna meningsskiljaktighet, se Vogel 2004:27f.) Zlatev (2007) menar också att vikten av sådant som konvention/norm, representation och medvetande

¹ I enlighet med bruket inom kognitiv lingvistik skrivs beteckningar för föreställningsscheman, domäner och metaforer med kapitäl i avhandlingen.

² Också Langacker använder sig av föreställningsscheman. Dessa är hos Langacker dock närmast att betrakta som en beskrivningsmodell, utifrån uppfattningen att språklig betydelsekonstruktion är föreställningsschematisk – ”an expression imposes a particular image on the content it evokes” (Langacker 2002:xv) – och ska inte likställas med Johnsons föreställningsscheman. Det är enligt Langacker således den språkliga strukturen som är föreställningsschematisk i sig.

underskattas i betoningen av begreppet kroppslig förankring inom kognitiv lingvistik. För att försöka förena kroppslig förankring och språk föreslår Zlatev ett stadium mellan de två, ett mimetiskt schema, grundat i begreppet kroppslig mimesis, vilket definieras som ett (medvetet) användande av kroppen i representationellt syfte (Zlatev 2007: 241, 262ff.).

Tomasello vill på ett mer allmänt plan betona att människan i kognitivt hänseende vid sidan av sina biologiska förutsättningar också är en produkt av sin kultur och av individuella erfarenheter (Tomasello 1999: 216):

Modern adult cognition of the human kind is the product not only of genetic events taking place over millions of years in evolutionary time but also of cultural events taking place over many tens of thousands of years in historical time and personal events taking place over many of tens of thousands of hours in ontogenetic time.

I avhandlingen anses människan, liksom hennes språk, vara en produkt av både biologi och kultur.

1.3.5. Metaforisk överföring och domänbegreppet

Som redan nämnts ses metaforisk överföring inom kognitiv semantik som en av de grundläggande strukturerna genom vilken människan uppfattar och förstår sin omvärld. Det är detta som är huvudtesen i *Metaphors we live by* (1980) av Lakoff och Johnson, det verk som blev startskottet till och en programförklaring för kognitiv lingvistik och semantik. Det mänskliga tänkandet är metaforiskt till sin karaktär; via metaforen som mekanism uppfattar och tolkar vi vår omvärld. Utgångspunkten i denna process är vår erfarenhet – av våra kroppar, vår omvärld, hur vi rör oss i denna och hur vi interagerar med andra människor. Metaforer är inte bara ett litterärt eller ens bara ett språkligt drag. Vårt begreppssystem, vilket styr hur vi tänker och handlar, är metaforiskt till sin natur.

Som framgick i avsnitt 1.3.1 finns det föregångare till Lakoffs och Johnsons metaforteori inom västerländsk filosofi; tankegångarna är inte lika nya och originella som de ibland framställts som av författarna själva. Men Lakoff och Johnson lyfter åter fram metaforen som ett fundamentalt drag i vårt tänkande, efter en period då metaforik främst betraktats som en litterär krydda.

Den metafor-teori som börjar utvecklas i *Metaphors we live by* kallas för den konceptuella metafor-teorin. Lakoff och Johnson menar att vårt begreppssystem innehåller konceptuella metaforer, som ARGUMENT IS WAR, TIME IS MONEY och LOVE IS A JOURNEY, vilka är märkbara i språket, i olika språkliga uttryck. Sådana metaforer avgör hur vi uppfattar olika företeelser och styr vårt handlande. ”*The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another*” (s. 5). Det metaforiska systemet är hierarkiskt strukturerat, med olika över- och underordningar. Det finns också konceptuella metaforer som är mer komplexa och till exempel styr hur vi kommunicerar (The CONDUIT metaphor), eller bygger på riktning (t.ex. HAPPY IS UP, SAD IS DOWN).

Via metaforen förstår människan en erfarenhetsdomän i termer av en annan erfarenhetsdomän. Det är hela erfarenhetsdomäner som ingår i förståelseprocessen, ej isolerade begrepp. Vissa erfarenheter, eller basdomäner, som kärlek, tid och argumentation, konceptualiseras och definieras i termer av andra basdomäner, som resande, pengar och krig. Dessa bygger på återkommande mänskliga erfarenheter och verkar utgöra så kallade naturliga erfarenhetstyper. Vissa sådana naturliga erfarenhetstyper kan vara universella, medan andra varierar mellan olika kulturer (Lakoff & Johnson 1980:117ff.).

I senare verk kallas den domän metaforen utgår från *källdomän* (*source domain*), och den domän som överföringen sker till *mål-domän* (*target domain*). *Invarianshypotesen* (1990) innebär att vissa drag överförs från källdomänen till mål-domänen. Lakoff och Johnson talar vanligen om metaforisk överföring från något konkret till något abstrakt (se t.ex. de konceptuella metaforerna ovan).

Lakoffs och Johnsons metafordefinition (MÅLDOMÄNEN ÄR KÄLLDOMÄNEN) grundar sig på domänbegreppet, vilket dock är ganska oklart. Lakoff och Johnson ser domänen som ett slags naturligt avgränsat område inom vår erfarenhet, utan att närmare definiera hur sådana områden avgränsas från varandra. Lakoffs och Johnsons domänbegrepp kan te sig intuitivt lättbegripligt, vilket bland annat beror på att Lakoff och Johnson väljer ut språkliga uttryck som bevisar de konceptuella metaforer de redan antagit existerar. De utgår inte från de språkliga uttrycken i sig och försöker hitta de konceptuella metaforerna, eller försöker förklara språkliga exempel (metaforer) där det inte är uppenbart vilken konceptuell metafor som skulle kunna vara bakomliggande. Hos Lakoff och Johnson är källdomänen konkret och mål-domänen abstrakt; den metaforiska överföringen verkar alltid antas ske i denna riktning. Även om överföring från konkret till abstrakt förmodligen är den vanligaste typen

av metaforisk överföring förekommer troligen också överföring från abstrakt till konkret, från konkret till konkret och från abstrakt till abstrakt.¹

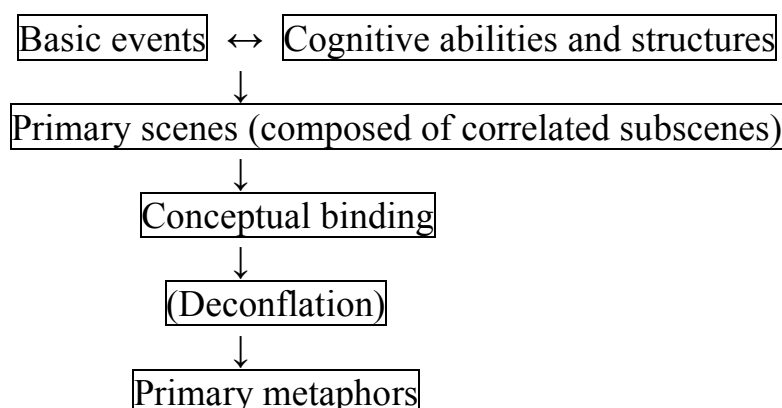
Enligt Langacker (2002) kan en domän vara ”any sort of conceptualization: a perceptual experience, a concept, a conceptual complex, an elaborate knowledge system, etc” (2002:3). Domänerna ingår i en struktur på olika nivåer. En rätvinklig triangel är en kognitiv domän för hypotenusan, armen för armbågen och så vidare (2002:3). Langackers domändefinition skiljer sig från Lakoffs och Johnsons; hos Langacker kan i princip vad som helst vara en domän i förhållande till något annat – det är helhetsstrukturen som är viktig, vilken domänerna ingår i på olika nivåer.

Grady (1997) konstaterar att domänbegreppet är diffust, och föreslår ett alternativ: primära scener (*primary scenes* – se nedan). Grady utgår från och vidareutvecklar Lakoffs och Johnsons metafor-teori. Gradys huvudpoäng är att metaforer inte är några godtyckliga sammankopplingar av käll- och måldomän. De är istället grundade i och motiverade av vår erfarenhet. De metaforer Grady koncentrerar sig på är de han kallar för primära – ett slags grundläggande samband i vår upplevelse av omvärlden. Grady menar att mer komplexa metaforer som THEORIES ARE BUILDINGS, IDEAS ARE FOOD och LIFE IS A JOURNEY (eller exemplen ovan), där man inte omedelbart kan se någon självklar koppling mellan käll- och måldomän, kan förklaras genom att man bryter ner dem i de primära metaforer som dessa komplexa metaforer enligt Grady i grunden består av.

Gradys begrepp primära metaforer är i högsta grad relevant i föreliggande avhandling. Grady (1997:20) presenterar en modell över sin metafor-teori som här återges som figur 1. Begreppen i modellen förklaras av Grady (1997:20–26) och återges här.

Basic events är händelser och scener som ständigt utspelar sig under vårt dagliga liv. Exempel är att vi lyfter objekt, att vi ser vissa färger, att vi böjer på knäna, att vi uppfattar likheter mellan objekt, att vi förflyttar oss från en plats till en annan och att vi får information genom vårt seende. Vissa grundläggande händelser hör mer samman med våra mål i världen och är därför viktigare för oss. Vi känner igen och svarar på mönster i omgivningen.

¹ Författarens treåriga dotter benämnde vid ett tillfälle grumligt dricksvatten som *spökvatten*, vilket kan ses som ett exempel på metaforisk överföring från abstrakt till konkret.



FIGUR 1. *Metaforteori enligt Grady (1977:20).*

En *primary scene* inkluderar en persons subjektiva upplevelse av en grundläggande händelse, inklusive den perceptuella aspekten och svaret eller reaktionen på denna. *Subscenes* är diskreta, individuella dimensioner av en primär scen. Ett exempel på en primär scen är när vi är fysiskt nära en person som angår oss känslomässigt. Den fysiska närheten, kroppsvärmen och den känslomässiga kontakten kopplas samman. De tre sistnämnda utgör var sin "subscene". Grady beskriver primära scener som universella element i mänsklig erfarenhet.

Utifrån vår upplevelse av de primära scenerna kopplas vissa distinkta dimensioner samman i våra kognitiva representationer av världen (*conceptual binding*). Exempel på sådana (ofta omedvetna) sammankopplingar är värme-känslomässig intimitet, tyngd-ansträngning, och klåda-impuls att agera. Enligt Grady skulle dessa upprepade sammankopplingar av vissa dimensioner kunna resultera i faktiska neurofysiologiska sammankopplingar av motsvarande dimensioner i hjärnan. *Deconflation* kan innebära att man urskiljer de dimensioner som sammankopplats i de primära scenerna som olika begrepp. (Grady tycks anta att det går till så, men säkra bevis verkar saknas.)

Primary metaphores har etablerats när vi har en fast koppling mellan två distinkta dimensioner (nu uppfattade som begrepp). Associationen mellan begreppen är nu vidare, en mer utbredd korrespondens. Ett exempel är att grader av värme eller närhet korresponderar med grader av emotionell respons eller samhörighet. De två begrepp mellan vilka kopplingen finns kallas för *primary source concepts* och *primary target concepts*. Primära källbegrepp har något slags innehåll som har att göra med fysisk perception eller förnimmelse. De karakteriseras av att de har

image content.¹ Primära målbegrepp som LIKHET, LYCKA och UPPNÅ MÅL saknar ”image content”. De utgör inte direkta perceptioner av världen utan är istället svar på dessa.

Grady ger många exempel på primära metaforer i engelskan (se Grady 1997:281–299), även från andras forskning. I några av Gradys primära metaforer formuleras kopplingar mellan temperatur och andra fenomen (Grady 1997:290, 293, 295):

- | | |
|-------------|---|
| Metaphor: | INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT |
| Motivation: | The correlation between being active and feeling warm.
And/or the correlation between fast motion and friction-induced heat. |
| Examples: | Trading has really <i>heated up</i> this week.
Things have <i>cooled down</i> at the paper since the election. |
| Metaphor: | AFFECTION IS WARMTH |
| Motivation: | The correlation between affection and body warmth, produced by physical proximity. |
| Examples: | They greeted me <i>warmly</i> . She has always been <i>cold</i> to me. |
| Metaphor: | INTENSITY OF EMOTION IS HEAT (see Kövecses 1990) |
| Motivation: | The correlation between skin temperature and agitation.
And/or the correlation between the heat of objects and the agitation it causes us to touch/be near them. |
| Examples: | The argument really <i>heated up</i> when she accused him of losing the car on purpose. He is a man of <i>fiery</i> passions. |

Lakoffs och Johnsons konceptuella metafor-teori har vidareutvecklats på ytterligare sätt.

Johnson (1999) föreslår ”the conflation hypothesis” som ett komplement till den konceptuella metafor-teorin. Enligt denna använder barnet olika betydelser av polysema ord samtidigt, utan att semantiskt skilja mellan dessa. Johnson har undersökt verbet *see*, och menar att resultaten tyder på att barn assimilerar olika betydelser av *see*, både konkreta och metaforiska. De distinkta betydelserna av polysema ord som vuxna urskiljer lär sig barnet så småningom genom en differentieringsprocess, där olika användningstyper skiljs ut från varandra, och inte, som i den konceptuella metafor-teorin, genom att en viss basbetydelse överförs till en ny konceptuell domän (Johnson 1999:155, 166f.). Vad Johnsons resonemang innebär är att den konceptuella metafor-teorin, även om den är

¹ Observera dock att *image content* enligt Grady inte är direkt översättbart med det som tidigare kallats för föreställningsscheman inom teorin.

lämplig för att analysera och förklara kognitiva betydelsereationer i det ”vuxna” språket, inte kan förklara språkinläring.

I det nya efterordet till *Metaphors we live by* (2003) kopplar Lakoff och Johnson samman Gradys primära metaforer med Johnsons assimilering av konceptuella domäner och med Narayanans neurometafor-teori (Lakoff & Johnson 2003:255):

In the neural theory of metaphor [...] the terms map and projection take on a whole new meaning. The maps or mappings are physical links: neural circuitry linking neuronal clusters called *nodes*. The *domains* are highly structured ensembles in different regions of the brain.

The neural maps are learned via neural recruitment, the long-term potentiation of neurons connected to the source and target neural ensembles that are coactive during Johnson’s period of conflation. [---] This neural learning mechanism produces a stable, conventional system of primary metaphors that tend to remain in place indefinitely within the conceptual system and are independent of language.

Metaforen AFFECTION IS WARMTH ges som exempel på hur dessa tre vidareutvecklingar av Lakoffs och Johnsons konceptuella metafor-teori samverkar,¹ vilket indikerar att det samband som beskrivs i metaforen ses som extra centralt.

Haser (2005) är kritisk till Lakoffs och Johnsons vidareutvecklingar av Gradys teori om primära metaforer (se 1.4). Som framgår i citatet ovan övergår Lakoff och Johnson mer eller mindre från språkforskning till något slags neurofysiologi. Spontant förefaller det tveksamt om det går att bevisa sådant som att domäner är ”highly structured ensembles in different regions of the brain”, eller att primära metaforer skulle finnas som stabila, orubbliga kopplingar i hjärnan. Eftersom dessa tankegångar inte kommer att användas i avhandlingen kommenteras de dock inte vidare här.

En annan välkänd vidareutveckling av Lakoffs och Johnsons metafor-teori är blendteorin (Fauconnier & Turner 2002). Blendteorin (eng. *conceptual blending*) bygger också vidare på Fauconniers teori om mentala

¹ ”For example, the metaphor Affection Is Warmth (as in, ‘He’s a *warm* person.’ or ‘She’s a *block of ice*.’) arises from the common experience of a child being held affectionately by a parent; here, affection occurs together with warmth. In Johnson’s terms, they are conflated. There is neuronal activation occurring simultaneously in two separate parts of the brain: those devoted to emotions and those devoted to temperature. As the saying goes in neuroscience, ‘Neurons that fire together wire together.’ Appropriate neural connections between the brain regions are recruited. These connections physically constitute the Affection Is Warmth metaphor.” (Lakoff & Johnson 2003:255f.)

rum (Fauconnier 1985). Fauconnier och Turner hävdar att all inlärning och allt tänkande består av blender av metaforer grundade i enkla kroppsliga erfarenheter. Dessa metaforblender ingår i sin tur i ännu större och ännu mer komplexa blender, vilka till slut utgör vår mentala funktion i det moderna samhället. Blendteorin omfattar all mänsklig verksamhet; den utgör människans unika förmåga till skapande och utveckling inom områden som konst, vetenskap, religion, kultur, artefakter och språk, och är en oundgänglig del av vårt dagliga tänkande.

Fauconnier och Turner använder sig av exempel från många olika discipliner (samhälle, vetenskap m.m.) för att illustrera hur ”conceptual blending” fungerar. Minst fyra olika domäner, till skillnad från Lakoffs och Johnsons två, samverkar vid denna process: en källdomän, en måldomän, en generisk rymd där överföringen sker, och en domän som är resultatet av överföringen, och har drag från alla de tre (eller fler) i processen ingående domänerna.¹

Det som av Lakoff och Johnson med efterföljare vanligen avses med domän verkar huvudsakligen vara ett visst, någorlunda avgränsat, semantiskt innehåll. Gärdenfors (1999) nämner att domän kan tolkas som begreppssfär eller begreppsrum (”the notion of a conceptual space”) (s. 22).² Fauconniers och Turners ”generiska rymd” (se ovan) utgör en annan sorts domän. Clausner & Croft (1999) hävdar, med utgångspunkt i Langackers domänbegrepp, att också föreställningsscheman, vilka de definierar som återkommande, grundläggande konceptuella strukturer, kan ses som en underkategori till domäner. Paradis (2001) resonerar på ett liknande sätt och urskiljer, för analys av ordbetydelser, en innehållsdomän och en schematisk domän³. Vissa mer allmänna egenskaper hos innehållsord som substantiv, verb och adjektiv tillhör den schematiska domänen. Paradis analyserar adjektiv och hävdar att dessa, liksom substantiv och verb, kan vara avgränsade (”bounded”) eller icke-avgränsade (”nonbounded”). För adjektiv är avgränsningen kopplad till graderbarhet. Denna egenskap tillhör således den schematiska domänen (Paradis 2001:47ff.). Eftersom det är adjektiv som undersöks i föreliggande avhandling är Paradis analys av särskilt intresse.

¹ Se Fauconnier & Turner (2002:40–50) för en presentation av *the network model*, på svenska *blendmodellen*.

² Gärdenfors (1999:22) liknar ”the notion of a conceptual space” vid Langackers domänbegrepp.

³ På engelska *content domain* respektive *schematic domain*.

Paradis urskiljer tre olika typer av adjektiv, vilka förekommer tillsammans med antingen skalära gradmodifierare eller totalitetsgradmodifierare (Paradis 2001:53):

[...] degree modifiers represent either a scalar construal or a totality construal. Scalar modifiers harmonize with adjectives that are conceived of as unbounded, and totality modifiers with bounded adjectives, e.g. *very nice* (scalar modifier + scalar adjective), *totally brilliant* (totality modifier + extreme adjective) and *perfectly true* (totality modifier + limit adjective).

Temperaturadjektiv tillhör, med denna beskrivning, de icke avgränsade adjektiven, vilka kan förekomma tillsammans med skalära gradmodifierare (*lite varmt, mycket varmt, jättevarmt* osv.). Paradis påpekar dock att adjektiv inte odelat kan klassificeras som skalära, extrema eller begränsade, som graderbara eller icke graderbara, eller som avgränsade eller icke avgränsade. Kontexten kan påverka adjektivens betydelser även i dessa avseenden (Paradis 2001:57ff.).

Intresset för att skriva och forska om språklig vardagsmetaforik har ökat väsentligt i Lakoffs och Johnsons efterföljd. Några svenska forskare som kan nämnas är Stålhammar (1997), Sjöström (1999), Strzelecka (1999) och Svanlund (2001). Lindfors Viklund (2001) undersöker drogslang och konstaterar att vissa begreppsbildningsmönster (s.k. *symbol-domäner*), vilka till största delen består av metaforer eller ”ord med metaforisk funktion, som metonymer” (s. 308), är centrala i konstruktionen av drogslangsuttryck.

I många ytterligare svenska studier som är inspirerade av eller tar sin utgångspunkt i kognitiv lingvistik i vidare bemärkelse, är metaforik ofta en av de språkliga och kognitiva strukturer som analyseras. Som exempel på ytterligare svensk forskning som tar sin utgångspunkt i eller är förenlig med kognitiv lingvistisk teori kan nämnas Allwood & Gärdenfors (1999), Andersson (2007), Edlund (2000), Ekberg (1989, 1993, 2003), Kvist Darnell (2008), Magnusson (2008), Norén (1996), Strzelecka (2003) och Vogel (2004).

1.4. Kritik av kognitiv semantik

Många forskare har inspirerats av Lakoff och Johnson, vilka kan sägas vara de som startade den nya teoretiska inriktningen kognitiv lingvistik. Lakoff och Johnson, med efterföljare, har dock också kritiserats. Haser

(2005) är mycket kritisk till framför allt Lakoffs och Johnsons forskning. Haser menar att Lakoffs och Johnsons definitioner och resonemang är oklara och ibland direkt motsägelsefulla. Centrala begrepp som *meaning* och *meaningfulness* utreds inte ordentligt. Författarna lånar också friskt från andra forskare utan att ange detta ordentligt. Argumentationen är i många fall, enligt Haser, direkt dålig och retorisk. Truismer som de flesta kan hålla med om på ett allmänt plan läggs fram som påståenden, utan att utredas närmare. Haser är också mycket kritisk till den metod som Lakoff och Johnson använder, där de utgår från vissa metaforiska strukturer, som LOVE IS A JOURNEY och ARGUMENT IS WAR, och sedan ger språkliga exempel som stödjer dessa, som de kallar dem, konceptuella metaforer. Haser menar att det går att hitta mängder av uttryck som inte passar in på sådana ”metaforer” – det saknas egentligen bevis för att de alls existerar som konceptuella strukturer i språkbrukarnas medvetanden. Haser anser att forskaren alltid bör utgå från uttrycken i sig själva snarare än från antagna strukturer.

Haser ser Gradys vidareutvecklingar av Lakoffs och Johnsons metafor-teori som positiva, om än inte fullständigt övertygande (Haser 2005: 246f.):

Grady's work represents a significant advance in cognitive semantics. However, his account and especially Lakoff/Johnson's (1999) elaboration on his work are in some respects contestable. Most important, the pivotal concept of primary metaphors is itself problematic. It remains unclear why the motivating forces underlying metaphorical expressions – or indeed complex metaphors – should be labelled metaphors (rather than simply associations, neural connections, or experiential correlations). Even if we grant the existence of primary metaphors, it is debatable whether putative complex metaphors are invariably based on primary ones, as Lakoff/Johnson (1999) suggest [...].

Haser menar att Gradys primära metaforbegrepp bättre förklarar metaforisk överföring från ett begrepp till ett annat, vilket Lakoff och Johnson, enligt Haser, inte alls lyckas göra (2005:168). ”As long as we merely think of one thing in terms of another, we have not formed a determinate thought (concept). Conversely, as soon as we have formed a determinate concept, our thinking is no longer metaphorical in Lakoff/Johnson's sense (TARGET IS SOURCE)” (Haser 2005:170). ”TARGET IS NOT SOURCE”, konstaterar Haser (2005:170).

Haser är således kritisk till själva metaforbegreppet hos Lakoff och Johnson, och ifrågasätter om sådant som konceptuella metaforer verkligen finns. Denna kritik omfattar även Gradys primära metaforer. Kanske är det mer riktigt att tala om associerade begrepp, metaforiska ut-

tryck, och så vidare; "[...] associations and neural connections may give rise to *expressions* that are usually called metaphors, such as *I am feeling up*. Yet, the associations or neural connections themselves do not constitute metaphors" (Haser 2005:211). Många av de språkliga uttryck som kallas metaforiska inom kognitiv semantik bör dessutom, enligt Haser, inte ens benämnas på detta sätt. Haser föreslår familjelikhet som ett alternativ till konceptuella metaforer. "The meaning and existence of metaphorical expressions is motivated by family resemblances to similar expressions. Once speakers encounter a word with a given source meaning in a specific figurative context, they will be inclined to use other expressions with a similar or analogous figurative sense" (Haser 2005:246).

Även andra forskare är kritiska mot arbetssätt och teoretiska slutsatser inom kognitiv semantik. Steen (1999) varnar för att sätta likhetstecken mellan språkliga och konceptuella metaforer, och menar att detta i praktiken ofta görs inom kognitiv lingvistik. Ofta saknas vetenskapligt tillförlitliga metoder för att verkligen konstatera sådana samband: "It has sometimes remained an act of faith that particular metaphors in language reflect particular metaphors in thought" (Steen 1999:57). Kertész & Rákosi (2009) instämmer i att sättet att behandla data inom den konceptuella metaforteorin har cirkulära aspekter. De menar dock att Lakoffs och Johnsons argumentation snarare är cyklisk än cirkulär.

1.5. Syfte och frågeställningar

Enligt Talmy (2000) är avsikten med kognitivlingvistisk forskning att integrera det språkliga och det psykologiska perspektivet på kognitiv organisation i en förenad förståelse av mänsklig begreppsstruktur. Talmy ser det språkliga uttrycket som en representation av (mental) begreppslig struktur och förklarar skillnaden mellan "traditionell" semantik och kognitiv semantik enligt följande (Talmy 2000:3–4; AB:s fetstilsmarkering):

The appeal that cognitive linguistics makes to psychological structure is also what distinguishes it from the tradition of semantics in general. [...] Hence, **the word "semantic" simply refers to the specifically linguistic form of the more generic notion "conceptual."** [...] Thus, research on cognitive semantics is research on conceptual content and its organization in language and, hence, on the nature of conceptual content and organization in general.

Talmys resonemang kan sägas beskriva förhållningssättet hos Lakoff och Johnson med efterföljare inom kognitiv semantik: mentala, begreppsliga strukturer, som konceptuella metaforer, är direkt märkbara i och kan studeras via språket. Oavsett om utgångspunkten är de begreppsliga strukturerna som sedan exemplifieras språkligt eller om slutsatser om de begreppsliga strukturerna dras via språkliga undersökningar, kan förhållningssättet sägas vara detta.

Som framgick i föregående avsnitt (1.4) finns det en kritik av sättet att inom åtminstone traditionell kognitiv semantik sätta likhetstecken mellan språkliga uttryck och vissa konceptuella metaforer (t.ex. Steen 1999 och Haser 2005). Möjligen finns det också olika uppfattningar, eller en viss oklarhet, kring förhållandet mellan språk och tänkande inom kognitiv lingvistik. Clausner & Croft (1999) menar att "the basic semantic unit is a mental concept" (1999:1), vilket åtminstone innebär ett annat perspektiv på vad som avses med *semantisk* än det som Talmy ger uttryck för i citatet ovan (se fetstilsmarkeringen).

Är strukturer i språk och tänkande identiska? Om inte, hur förhåller de sig till varandra? Hur interagerar de? Hur skiljer de sig åt? Formar språket vårt tänkande på sätt som vi inte är medvetna om? Finns det begreppsliga samband i tänkandet som inte alltid tar sig direkta språkliga uttryck? Finns det språkliga uttryck som saknar direkt mental förankring?

Avhandlingens syfte är att, via ett närstudium av temperaturområdet i svenska språket och hos svensktalande språkbrukare, undersöka förhållandet mellan språk och tänkande, med avseende på den typ av begreppsliga samband som traditionellt uttrycks som metaforer inom kognitiv semantik. Gradys (1997) primära metaforer, varav vissa inkluderar temperatur, framstår som särskilt relevanta i sammanhanget.

Avhandlingens övergripande syfte kan delas upp i två delsyften. Det första är att analysera adjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kyllig*, *sval* och *mild*, med fokus på jämförelsen mellan adjektiven. Jämförelsen mellan adjektiven är avsedd att kartlägga hur temperaturområdet är lexikalt strukturerat i svenskan. (Om urvalet av adjektiven för undersökningen, se kapitel 3.) En särskild analysmodell med fem variabler (se kapitel 4) har framtagits för detta syfte. Vogel (2004) har visat att förhållandena mellan svenska dimensionsadjektiv är komplexa. Gäller denna bild även för temperaturadjektiven? Hur förhåller sig temperaturadjektivens lexikala utbredning till struktureringen av temperatur i tänkandet?

Ämnet för avhandlingen, temperatur, framstår som ett område som det är väl motiverat att undersöka med utgångspunkt i kognitivseman-

tiska grundtankar, vilket också bekräftas av att temperatur är ett vanligt exempel i såväl kognitivsemantiska studier, som i undersökningar gjorda inom angränsande teorier. (Se vidare avsnitt 1.2 samt kapitel 2 och 3.)

I jämförelsen mellan adjektiven ställs ett antal konkreta frågor:

- Vilka likheter och skillnader i fråga om betydelsevarianter går att urskilja vid en jämförelse adjektiven emellan?
- Vilka relationer (skalor, antonymer m.m.) råder mellan adjektiven i olika betydelsevarianter?
- Finns det särskilda skillnader mellan adjektiven med hänsyn till olika analysvariabler (konkret–abstrakt, domäner för innehavarna, sätt, karaktär och struktur)?

I avhandlingens andra delsyfte fokuseras en eventuell underliggande mental, associativ begreppsstruktur,¹ utifrån ett antal frågeställningar:

- Går det att urskilja en underliggande mental, associativ begreppsstruktur som ligger till grund för och kan förklara adjektivens olika lexikala betydelsevarianter?
- Vilka centrala begrepp inkluderar den i så fall och varför är just dessa begrepp sammankopplade?
- Har Gradys primära metaforer som inkluderar temperatur någon förklaringskraft för en underliggande struktur?
- Om en underliggande mental, associativ begreppsstruktur kan urskiljas, har då denna någon språklig förklaringskraft? Går det till exempel att hänföra språkligt udda användningar till en underliggande struktur?

I avsikt att ytterligare försöka belysa vad som är centralt i det omedelbara tänkandet kring temperatur jämförs resultaten av den lexikala analysen av *varm* och *kall* med informanternas associationer till samma ad-

¹ Detta uttryck motsvarar det som traditionellt brukar kallas *metaforisk struktur* inom kognitiv semantik. Författaren instämmer i stort i Hasers kritik av kognitiv semantik, enligt vilken bland annat begreppet metafor används alltför flitigt. Att hitta alternativa benämningar är dock inte alltid enkelt. Ibland används därför *metafor*, *metaforisk* osv. i avhandlingen på samma sätt som inom traditionell kognitiv semantik.

jektiv. Ytterligare studier av temperatur i tal och skrift bidrar med kompletterande perspektiv på vissa punkter. (Se vidare kapitel 3 och 4.)

Teoretiskt är avhandlingen inspirerad av grundtankar inom kognitiv semantik, men också av vissa definitioner och arbetssätt från lexikal semantik. Forskningsresultat från andra teoretiska inriktningar och från andra discipliner än den (rent) språkvetenskapliga har också visat sig användbara. Detta har inte inneburit några problem; kognitiv lingvistik utgör inte något teoretiskt slutet rum, och flera av synsätten är desamma i olika näraliggande teorier.

Kognitiv semantik har kritiserats av Haser m.fl. (se föregående avsnitt). Det är lätt att instämma i mycket av denna kritik. I avhandlingen sätts inte automatiskt likhetstecken mellan strukturer i språk och tänkande. Eftersom det är jämförelsen mellan adjektiven som står i fokus, i stället för fullständiga lexikala analyser av varje enskilt adjektiv, har det inte varit motiverat att utreda de exakta typerna av (överförda) lexikala betydelserelationer, i form av metaforer, metonymier, utvidgningar etc. Författaren instämmer dock i Hasers allmänna kritik av kognitiv semantik, att alltför mycket inkluderas i metaforbegreppet. I avhandlingen syftar kartläggningen av temperaturadjektiven, med betoningen på jämförelsen mellan dessa, till att just kunna ge en mer fullständig bild av en underliggande struktur, en bild som går utöver de direkta metaforiska sambanden i enskilda språkliga uttryck. Överförda betydelser av adjektiven kallas i avhandlingen med en samlande beteckning för abstrakta betydelsevarianter.

Ytterligare bakomliggande teoretiska överväganden och implikationer för avhandlingens empiriska studier redovisas i (resten av) kapitel 1 samt i kapitel 2–4.

1.6. Några ytterligare teoretiska utgångspunkter

I de följande avsnitten preciseras ytterligare några begrepp som är centrala i avhandlingen. I avsnitt 1.6.1 behandlas språk och tänkande, i avsnitt 1.6.2 ord och begrepp, och i avsnitt 1.6.3 diskuteras hur lexikala och mentala begrepp är relaterade inom och mellan språk och tänkande.

1.6.1. Språk och tanke

I avhandlingen ses det som en möjlighet att strukturer i språk och tänkande speglar varandra utan att vara helt identiska. Språk och tänkande

betraktas som ingående i en reversibel process, där de interagerar med och formar varandra. En struktur i tänkandet behöver inte ta sig språkligt uttryck i alla sina instanser och alla språkliga uttryck behöver inte vara omedelbart mentalt förankrade i en viss struktur.

Både språk och tänkande är mycket vida begrepp med delvis olika innebörd inom olika teorier och hos olika forskare. I avhandlingen avses med *språk* producerat språk – tal och skrift, allt från ett enstaka ord till längre texter. Med *svenska språket* avses i avhandlingen allmänspråket – det språk som kan sägas vara gemensamt för flertalet språkbrukare i den nutida svenska språkgemenskapen. Uttryck från fackspråk och grupp-språk inkluderas således endast i den mån de också ingår i allmänspråket. Ett i sammanhanget viktigt sådant exempel är fysikalisk värme och kyla. Begreppsdefinitionerna skiljer sig från allmänspråkets, vilket alltså innebär att de inte ingår i undersökningen, förutom i de fall då fysikaliska definitioner återfinns i eller har influerat allmänspråkets användningar.

Med *tanke* avses i avhandlingen det i första hand omedvetna tänkandet. Omedvetet tänkande behöver dock inte vara detsamma som icke-verbalt tänkande, och medvetet tänkande inte detsamma som verbalt tänkande. Distinktionen medvetet–omedvetet tänkande sammanfaller inte nödvändigtvis med distinktionen verbalt–icke-verbalt tänkande. Verbalisering (i form av producerat språk) av en tanke (verbal eller icke-verbal) kan dock sägas innebära ett medvetandegörande av denna tanke. Det måste också betonas att graden av medvetenhet respektive verbalitet i tänkandet troligen skiljer sig åt mellan olika språkbrukare, och i olika situationer.¹

Allwood (1983) resonerar om förhållandet mellan språk och tanke utifrån frågor som: ”Vilken sorts beroende råder mellan språk och tanke? Finns det gemensamma drag i alla människors sätt att tänka?” (s. 1). Om man antar att språk och tänkande påverkar varandra utan att vara identiska, är det då så att språket huvudsakligen bestämmer tänkandet eller är det tänkandet som huvudsakligen bestämmer språket? (s. 3). Allwood ger en bred historisk översikt över olika ställningstaganden i dessa frågor och avslutar med ett förslag till syntes ifråga om relationen mellan språk och tanke (Allwood 1983:18):

¹ Det är naturligtvis mycket svårt att säkert veta något om det omedvetna tänkandets natur; hos vissa språkbrukare kanske detta ofta försiggår med verbala hjälpmedel, medan det hos andra främst är bildligt, hos åter andra en kombination av dessa båda sätt, och så vidare.

Tänkande kan alltid förekomma utan ljudligt tal. Det kan också förekomma utan tyst tal, t ex i synbilder och föreställningar som är knutna till perception och motorik. Inom andra områden av mer kulturbunden typ spelar språket en större roll. Först och främst som pekpinne och indikator i inläring och i vissa fall som direkt medium för tanken.

Allwood betonar språkets roll som förmedlare av ett språkkollektivs sociokulturella arv, men vill inte se det som en ”tvångströja” för tänkandet (s. 18). Ifråga om universalitet i språk och tänkande menar Allwood att det måste finnas både universella och icke-universella drag. De universella dragen kan finnas på områden som rör människans primära biologiska existens, direkta sinnesintryck, rumsorientering, kanske tidsuppfattning och kanske elementära logiska operationer. De icke universella dragen bör finnas på de områden där människan är som minst beroende av biologi och omvärld, som till exempel ifråga om sociala institutioner och kultur av olika slag (s. 14f.).

1.6.2. *Ord och begrepp*

Liksom ifråga om språk och tänkande kan ord och begrepp definieras på många olika sätt. I avhandlingen likställs ett ords betydelse kortfattat uttryckt med ett *lexikalt begrepp*, vilket i sin tur har en mental motsvarighet, ett *mentalt begrepp*. Lexikala och mentala begrepp motsvarar varandra, men behöver inte vara identiska.

Ordbetydelse, eller lexikalt begrepp, definieras här i enlighet med Cruse (1986:15f.; AB:s fetstilsmarkering):

[...] every aspect of the meaning of a word is reflected in a characteristic pattern of semantic normality (and abnormality) in grammatically appropriate contexts. That which is not mirrored in this way is not [...] a question of meaning; and, conversely, every difference in the semantic normality profile between two items betokens a difference of meaning. [...] the meaning of a word is fully reflected in its contextual relations; in fact, we can go further, and say that, for present purposes, **the meaning of a word is constituted by its contextual relations**. [Två fotnoter avlägsnade.]

I avhandlingen anses begrepp vara ”mentala företeelser som upptäcks och konstrueras av människor” (Allwood 1989:2). Detta synsätt kallas för konceptualism. Vid sidan av föremål i världen och språkliga uttryck finns det begrepp. Dessa förmedlar kontakten mellan omvärld och språk (Allwood & Anderson 1984 [1976]:57f.).

Begrepp antas vidare i avhandlingen finnas på olika nivåer i språket och i tänkandet. Något är ett begrepp *i förhållande till* något annat. Det går att tala om begreppet temperatur, vilket innehåller olika delbegrepp (värme, kyla etc.). Temperaturadjektiven står för olika lexikala begrepp, och ett temperaturadjektivs olika betydelser kan i sin tur ses som olika (del)begrepp. Sammanhanget avgör vad som kallas för begrepp, delbegrepp och så vidare, samt vilket begrepp som ska ses som överordnat eller underordnat. Beträffande förhållandet mellan ordbetydelser och begrepp anses ordbetydelser utgöra ”en delmängd av begrepp, dvs. alla ordbetydelser är begrepp, men det finns begrepp som inte svarar mot några ord” (Allwood 1989:3).

I avhandlingen ses begrepp som *dynamiska* – dvs. de formas och förändras över tid. Gamla betydelser kan falla bort och nya kan tillkomma. Statusförhållandet mellan olika (del)betydelser kan förändras. Begreppen är ”fuzzy” eller suddiga i kanterna. De är inte identiska hos olika språkbrukare; mindre skillnader kan finnas. Begrepp kan sägas motsvara varandra (t.ex. begreppet ’varm’ hos olika språkbrukare, eller begreppet ’varm’ å ena sidan i skriften, å andra sidan i tanken), utan att vara helt identiska.

Även Carey (1985) nämner att enstaka begrepp kan förändras över tid. Till exempel hade vetenskapsmännen i 1600-talets Florens ett odifferentierat begrepp som täckte både hetta och temperatur. Senare har hetta och temperatur skiljts åt och kommit att utgöra två olika begrepp. Även på individnivå, i barns utveckling, sker en begreppsdifferentiering när barnet lär sig mer om omvärld och språk. Även andra typer av begreppsliga förändringar förekommer, som då begrepp smälter samman eller egenskaper omtolkas som relationer. Carey betonar också att begrepp alltid måste identifieras utifrån vilka roller de har inom en viss teori (Carey 1985:197ff.).

Det synkrona språket kan, med avhandlingens synsätt, sägas rymma diakroni. Med *det synkrona språket* avses det gemensamma språket i en språkgemenskap vid en viss tidpunkt. I forskningssammanhang utgörs detta språk vanligen av ett tvärsnitt ur allmänspråket vid en viss tidpunkt. I själva verket är dock ”det synkrona språket” en vetenskaplig konstruktion; språket är aldrig helt synkront utan rymmer alltid en diakroni.

Med *diakroni* avses i språkvetenskapliga sammanhang språkets utveckling över tid; språket förändras kontinuerligt och det ”synkrona” språket rymmer pågående språkförändringar. Strukturer ändras, ord tillkommer och försvinner, ordbetydelser tillkommer, försvinner och modifieras.

Förhållandet mellan synkroni och diakroni brukar sällan utredas, eller ens kommenteras, inom traditionell kognitiv semantik. Ofta talas endast om ”språket”, utan att förhållandet synkronisk–diakronisk berörs. Geeraerts (1997) menar dock att prototyp teorin, liksom andra grundantaganden inom kognitiv lingvistik, kan användas för att beskriva och förklara diakron betydelseutveckling (historisk semantisk förändring). Polysemi (se vidare avsnitt 1.6.3) är en central företeelse i sammanhanget, som Geeraerts definierar enligt följande: ”polysemy is, roughly, the synchronic reflection of diachronic-semantic change. As elsewhere in the language, diachrony within synchrony equals variation, and in the present case that means semantic variation” (Geeraerts 1997:6). Synsättet är inte unikt för Geeraerts; andra forskare uttrycker ungefär det samma. Blank (2003) säger till exempel att polysemi i det synkrona lexikonet är ett resultat av diakron semantisk förändring, men betonar samtidigt att man inte kan sätta likhetstecken mellan de diakrona förändringsprocesserna och de synkrona polysema relationerna; dessa behöver förstås och beskrivas var för sig, även om de förstnämnda ligger till grund för de sistnämnda.

1.6.3. Lexikala och mentala begreppsrelationer

Hur är betydelser relaterade till varandra, inom och mellan begrepp? Finns det en motsvarande organisation av lexikala begrepp i språket och av mentala begrepp i tänkandet? Som nämns i syftesbeskrivningen (1.5) är det i avhandlingen jämförelsen mellan adjektiven och deras olika betydelser, liksom förekomsten av en eventuell underliggande mental associativ begreppsstruktur, som står i fokus för undersökningarna och analyserna. Hur begrepp är relaterade till varandra på olika nivåer är därmed väsentligt i avhandlingen.

På lexikal nivå kallas relationer mellan olika betydelser av ett ord för *polysemi* (se också föregående avsnitt). Flertalet forskare som ägnat sig åt polysemi verkar vara överens om en övergripande definition, enligt vilken polysemi innebär att ett ord har flera betydelser, vilka är systematiskt relaterade till varandra. Nerlich & Clarke (2003) beskriver övergripande polysemi som ”the fact that some words have a network of multiple but related meanings” (s. 3). Lakoff (1987) ger ungefär samma definition: ”The issue of conceptual organization is intimately linked to the issue of polysemy. Polysemy occurs when a single word has more than one meaning – and when those meanings are systematically related” (s. 316). Även Langacker (2002) ger en liknande definition av

polysemi, och framhäver samtidigt förtjänsterna med sin nätverksmodell: "Most lexical items have a considerable array of interrelated senses, which define the range of their conventionally sanctioned usage. These alternate senses are conveniently represented in network form [...]" (s. 2).

Den övergripande definitionen av polysemi verkar det således råda enighet kring. Problemen uppstår angående (1) gränsdragning: när polysemi ska avgränsas från homonymi, när olika grader av polysemi ska avgränsas från varandra, när polysemi ska avgränsas från vaghet osv., (2) hur de systematiska relationerna mellan olika polysema betydelser ska beskrivas, och (3) hur polysemi är mentalt lagrad hos språkbrukarna – skiljer sig lexikal polysemi från "mental polysemi" (och i så fall hur)? I avhandlingen är det framförallt det tredje problemet som är av intresse.

Polysemi har tilldragit sig mycket intresse inom kognitiv semantik. Ifråga om den sista punkten ovan är det dock ofta oklart hur kognitiva semantiker, som Lakoff, ställer sig. I linje med att förhållandet mellan språk och tänkande inte utreds närmare utreds inte heller förhållandet mellan lexikal och mental representation av polysemi; i praktiken verkar man sätta likhetstecken dem emellan.

Sandra & Rice (1995) ställer frågan huruvida lexikala representationer av prepositioners betydelser i nätverksform har någon mental motsvarighet hos språkanvändarna. Är sådana lexikala nätverk, med centrum och periferi, endast konstruktioner av språkvetare, eller finns de också mentalt hos språkanvändarna? Sandra och Rice genomförde tre olika experiment, där informanter fick ta ställning till prepositioners betydelser i olika meningar. Resultaten indikerade att språkanvändarna faktiskt har mentala motsvarigheter till de lexikala nätverken. Sandra och Rice påpekar dock att det är svårt att avgöra vilken inverkan kontexten har i sammanhanget, hur exakta de mentala motsvarigheterna är och att mer forskning på området behövs (Sandra & Rice 1995:89f., 107–125).

Croft (1998) nämner fyra olika grundläggande modeller för hur två användningar, U1 och U2, av samma språkliga form, *a*, kan vara mentalt representerade (modellerna återges kortfattat):

1. The *independent entries model*. There are two independently represented units in the mind, [a/U1] and [a/U2]. [...]
2. The *polysemy model*. There are two independently represented units in the mind, [a/U1] and [a/U2], but U1 and U2 are linked by a semantic relation in a network. The formal identity of *a* in [a/U1] and [a/U2] is assumed to be recognized by the speaker also; if it is not, then we are back to the independent entries model. [...]

3. The *derivational model*. There is one independently represented unit in the mind, [a/U1], and (a/U2) is derived by a language-specific rule – which must also be independently represented in the mind. [...] The derivational model seems to be similar if not identical to the polysemy model. The difference is that the derivational rule implies that the meaning U2 is computed and is not stored as an independent unit in the mind. [...]

4. The *pragmatic model*. There is one independently represented unit in the mind with a general meaning U, [a/U]; (a/U1) and (a/U2) are derived from the general meaning U and general cognitive principles relevant to the specific context of use. [...] (Croft 1998:153f.)

Croft (1998:171) vill se de olika modellerna (ytterligare två nämns) som olika steg i en språklig förändringsprocess, där processen går från att nya användningar dyker upp i en viss kontext (modell 4) till att två identiska former upplevs som obesläktade, det vill säga som homonyma (modell 1).

Det verbala språket organiseras också av människor i form av ordlistor och grammatikor med mera. Denna strukturering skiljer sig förstås åt från det verbala språkets mentala organisation. Aitchison (2003) försöker beskriva det *mentala lexikonets* organisation, och betonar skillnaderna mot den av människor konstruerade organisationen av producerat språk. Aitchisons huvudfrågeställningar är hur människan klarar av att lagra de mängder av ord hon uppenbarligen behärskar, och att hitta dem när de behövs. Ledtrådar till hur det mentala lexikonet är organiserat hämtas av Aitchison bland annat från psykolingvistiska iakttagelser och experiment.

För att lagra och ta fram ord ur det mentala lexikonet använder människan enligt Aitchison ett antal olika strategier. Människan lagrar ord i semantiska fält, utgår från prototypiska ordbetydelser samt lagrar (och framplockar) ord utifrån form- eller ljudlikhet.

2. Forskning om temperatur

I detta kapitel presenteras aspekter av temperatur, som kommer till uttryck i språket och är av intresse för avhandlingen. Framställningen är gjord med utgångspunkt i tidigare forskning om temperatur och utgör därför samtidigt en forskningsöversikt över för området relevant forskning. Kapitlet utgör en bakgrund till avhandlingens empiriska kapitel, samt en utgångspunkt för de teoretiska resonemangen i avslutningskapitlet.

I kapitlet behandlas först temperatur som en för människan grundläggande företeelse. Därefter uppmärksammas temperatur i olika språk samt begreppsliga relationer mellan temperaturord och mellan temperatur och andra begrepp. Sedan diskuteras temperatur som fysisk företeelse och eventuella faktiska kopplingar mellan fysisk temperatur och vissa känslor. Avslutningsvis sammanfattas de viktigaste punkterna i kapitlet i förhållande till avhandlingens syfte och frågeställningar.

Forskning om temperatur förekommer inom många olika discipliner, såsom språk, fysik, medicin, antropologi, klimatforskning och psykologi. Forskningsresultat från andra discipliner än den språkvetenskapliga har inkluderats i kapitlet när så varit relevant, men naturligtvis finns det ytterligare forskning om temperatur som inte berörs här.

2.1. Temperatur: en grundläggande företeelse för människan

Som nämndes redan i avsnitt 1.1 tillhör temperatur människans fundamentala levnadsvillkor. Människan har en kroppstemperatur som påverkas av sådant som sjukdom och fysisk ansträngning, och hon måste förhålla sig till omgivningens temperatur för att överleva. ”All humans (normally) perceive and experience TEMPERATURE [...] Regardless of possible individual or cultural differences, one can **talk** about this domain in all human languages and express distinctions of TEMPERATURE perceptions and experiences” (Plank 2003:1).

Liksom många andra för människan grundläggande företeelser ingår temperatur i människans föreställningsvärld också när hon försöker för-

stå andra företeelser än de rent fysiska. Temperaturord används ofta med överförda betydelser i beskrivningar av människor, känslor, situationer, färger och mycket annat. Till skillnad från merparten av metaforiken i språket är det dock känslan, och inte synen, som temperaturmetaforiken utgår från (Stålhammar 1997:163f.).

Temperatur används ofta som exempel i kognitivsemantiska verk. En anledning till detta torde vara just att värme och kyla är grundläggande begrepp för människan, kopplade till sådant som liv och död och överlevnad i olika klimat, och därmed vanligt förekommande som inslag i olika upplevelser och i språkliga uttryck. Därmed blir temperatur föremål för intresse från anhängare av kognitiv semantik, utifrån de grundantaganden om kunskap och betydelse som görs inom teorin. Detta framgår också hos olika forskare. Redan i *Metaphors we live by* (1980) nämner Lakoff och Johnson värme och kyla som exempel på för människan centrala begrepp: "Some of the central concepts in terms of which our bodies function – UP–DOWN, IN–OUT, FRONT–BACK, LIGHT–DARK, WARM–COLD, MALE–FEMALE, etc." (1980:57). Senare ingår *het* och *kall* i vad Lakoff kallar basnivåegenskaper: "[...] *tall, short, hard, soft, heavy, light, hot, cold*, etc. are basic-level properties [...]" (Lakoff 1987:271).

Langacker nämner temperatur som ett exempel på basdomäner (Langacker 2002:4; AB:s fetstilsmarkeringar):

What occupies the lowest level in conceptual hierarchies? I am neutral as to the possible existence of innately specified conceptual primitives. It is however necessary to posit a number of "basic domains", i.e. cognitively irreducible representational spaces or fields of conceptual potential. Among these basic domains are the experience of time and our capacity for dealing with two- and three-dimensional spatial configurations. **There are basic domains associated with the various senses:** color space (an array of possible color sensations), coordinated with the extension of the visual field; the pitch scale; **a range of possible temperature sensations (coordinated with positions of the body);** and so on. Emotive domains must also be assumed.

Också inom andra språkvetenskapliga teorier än (ren) kognitiv semantik har temperatur, såsom varande en för människan grundläggande företeelse, tilldragit sig intresse, som exempel eller som föremål för mer riktade studier. "All languages have words, such as English *hot* and *cold*, *hard* and *soft*, *rough* and *smooth*, and *heavy* and *light*, which attribute qualities to things" (Goddard & Wierzbicka 2007:765). Enligt Goddard och Wierzbicka grundar sig sådana begrepp just i kroppsliga

erfarenheter och förnimmelser. Ordens semantik kan dock skilja sig åt betydligt mellan olika språk (Goddard & Wierzbicka 2007).

Allt sammantaget framstår temperatur som ett område som det är väl motiverat att undersöka med utgångspunkt i kognitivsemantiska grundantaganden.

2.2. Språklig temperatur

Temperatur är en universell företeelse. Alla människor upplever temperatur och påverkas av temperatur i sina dagliga liv. Det är ett rimligt antagande att alla människor också kan tala om temperatur i olika sammanhang; alla språk bör ha ord och uttryck som handlar om temperatur.

I avsnittet berörs först frågan om huruvida betydelser av temperaturord är universella eller språkspecifika. Därefter redovisas forskning om temperatur i andra språk samt jämförelser mellan språk. Avsnittet avslutas med en kort redogörelse för företeelsen humoralmedicin.

Observera att det, såsom nämndes i inledningen till avhandlingen, är temperatur i allmänspråket som undersöks. Vad temperaturtermer betyder i till exempel fysik eller andra vetenskapliga sammanhang utreds inte närmare. Enstaka exempel nämns i förekommande fall.

2.2.1. *Temperatursemantik: universell eller språkspecifik?*

I vilken utsträckning är betydelser hos temperaturord universella eller specifika för olika språk, kulturer och kanske klimatområden? Motsvarar grundläggande temperaturord i olika språk varandra eller finns det nyansskillnader mellan deras betydelser?

Redan en jämförelse mellan svenska och engelska visar på skillnader. Aitchison (2003) med flera nämner *hot–cold* och *warm–cool* som motsatsord. På svenska motsvaras dessa par lexikalt närmast av *het–iskall* och *varm–kall*, alternativt *ljummen–sval* (el. *kylig*). Engelskans *hot* översätts ofta med svenskans *varm*. Prator (1963) jämför hur engelskans adjektiv *cold*, *hot*, *cool* och *warm* används för att beskriva vissa mänskliga erfarenheter med hur dessa erfarenheter beskrivs på andra språk (spanska, franska, kinesiska m.fl.). Prator hittar stora skillnader mellan språken i detta avseende. Skillnader finns även mellan relativt närbesläktade språk, såsom engelska och franska. Franskan har till exempel endast tre temperaturadjektiv – *froid*, *frais* och *chaud* – motsvarande engelskans fyra.

Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006) jämför svenska och ryska temperaturadjektiv i konkret användning och konstaterar att språk kan skilja sig åt avsevärt i hur de delar upp den konceptuella temperaturdomänen (s. 267f.). Ryskan har till exempel tre adjektiv som motsvarar svenskans *het*, och inget adjektiv som motsvarar det svenska *ljum/ljummen* (s. 256). Goddard & Wierzbicka (2006) är av samma uppfattning. I sin analys av ett antal adjektiv, däribland *hot* och *cold*, kommer de fram till att jämförelser mellan franska, polska och koreanska visar att sådana ords semantik kan skilja sig åt avsevärt mellan olika språk.

Både Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina och Goddard & Wierzbicka menar att temperaturbetydelser utgår från människans konkreta, fysiska erfarenheter av temperatur. Koptjevskaja-Tamm (2007:16) preciserar vari denna erfarenhet består:

Temperature perception in humans involves two types of universal experience:

- temperature sensation / evaluation of the temperature of other entities, based on perception by the skin, and
- thermal comfort (keeping the body's temperature at 37°C).

Trots den kroppsliga utgångspunkten i människans upplevelse av temperatur skiljer sig sålunda temperaturordens semantik åt i olika språk. En viktig skillnad är att två temperaturord som till synes motsvarar varandra i olika språk i själva verket kan täcka olika intervall på en språklig temperaturskala. Ett temperaturord på ett visst språk kan också ha flera motsvarigheter, eller ingen motsvarighet alls, på ett annat språk.

Varför skiljer sig temperaturords konkreta betydelser åt på olika språk, om det finns en universell kroppslig utgångspunkt i människans upplevelse av temperatur? Orsakerna är troligen flera, men en viktig faktor är utan tvivel skillnader i klimat världen över. Även om människans medel för att uppleva temperatur är desamma, skiljer sig de temperaturer åt vilka hon upplever i sin vardag och måste anpassa sig till.

Om det går att hitta semantiska skillnader redan när temperaturord används konkret på olika språk, är det rimligt att anta att än större skillnader finns när det blir fråga om metaforik (se också 2.2.3). Men finns det också likheter i hur temperaturmetaforik är utformad på olika språk? I sin kritik av kognitiv semantik efterlyser Haser mer språkjämförande forskning mellan obesläktade språk för att försöka hitta metaforiska och metonymiska utvidgningar som återkommer i flera språk. På så sätt skulle det gå att bättre redogöra för vissa metaforers och metonymers kognitiva användbarhet och vikt för människan (Haser 2005:247f.). ”It

is by uncovering recurrent paths of figurative extension that we can approach the goal of uncovering the cognitive underpinnings of figurative language” (s. 248).

I föreliggande avhandling undersöks endast temperatur i ett språk, det svenska. Dock är det möjligt att jämföra avhandlingens resultat med resultat av temperaturforskning i andra språk, till exempel med avseende på i vilken utsträckning den metaforik som upptäcks har universella drag.

2.2.2. *Bastemperaturtermer*

I ett språk finns vanligen olika ord och uttryck för temperatur. Vissa är mer grundläggande än andra. Sutrop (1998, 1999) talar om att språk har bastemperaturtermer, vilka definieras enligt följande:

A basic temperature term is a psychologically salient, in most cases morphologically simple and native word, which generally denotes the quality of temperature at a basic level, and which is applicable in animate, inanimate, and weather domains. According to this definition, the basic temperature term must be applicable for living creatures, including human beings, for things such as stones and buildings, but also for food and drink, as well as for speaking about the weather. (Sutrop 1999:185)

Sutrop förklarar också vad som avses med basnivå: ”Here the basic level means the common sense that governs our temperature talk. We do not deal with temperature terms in high temperature physics or in cryogenics but only in everyday language in normal unmarked situations” (Sutrop 1998:60).

Även Plank (2003) talar om att språk har bastermer för att kunna skilja olika temperaturerfarenheter åt.¹ Plank (2003:1) ställer upp åtta olika kriterier för att skilja bastermer från icke-bastermer. Bastermer är:

- (i) salient (i.e., spring to mind immediately);
- (ii) generally known in the whole speech community (rather than only among experts);
- (iii) with their meanings generally agreed on;
- (iv) morphologically simple or at any rate non-compositional;
- (v) of regular grammar;
- (vi) native or at any rate nativized;

¹ Planks uppställning kan ses som en vidareutveckling eller precisering av Sutrop 1998 och 1999.

- (vii) specialized for this particular domain or at any rate, if shared with other domains, primarily used for this domain; and
- (viii) within this domain none-too-restricted in their application.

Plank, liksom Sutrop, säger vidare att bastemperaturtermer kan tillhöra olika ordklasser. De kan vara adjektiv, adverb, verb, substantiv eller ideofoner (t.ex. *brr* 'I am/feel freezing cold'; Planks ex.). I ett enskilt språk tillhör bastermerna vanligen samma ordklass. I germanska språk är de typiskt adjektiv, vilka vanligen också har motsvarigheter bland verben.

Plank påpekar också att "[t]his **crosslinguistic** variability in word class would seem to fit in with TEMPERATURE being rather variable as to its time-stability depending on who or what it is attributed to" (2003:1). Detta skiljer temperaturdomänen från många andra domäner, vilka i sin tur också är mindre mångsidiga ifråga om ordklasstillhörighet (s. 1). Om ett språk har bastemperaturtermer i olika ordklasser kommer deras distribution att följa tidsstabiliteten på så sätt att substantiv betecknar de mest tidsstabila perceptionerna eller upplevelserna och verb och ideofoner de minst tidsstabila, medan adjektiv och adverb finns däremellan (s. 2).

Plank antar att det antal bastemperaturtermer ett språk kan ha är mycket begränsat. Troligen rör det sig om två till fyra bastermer. Tre olika system är möjliga, utifrån antalet bastermer. Plank beskriver dem enligt följande (2003:5f.):

The **2-term** system only distinguishes **WARM** and **COLD**, as an equipollent opposition, or also with **WARM** as unmarked.

The **3-term** system distinguishes **WARM** (pleasant for the human perceiver/experiencer, unmarked), **COLD** (unpleasantly non-warm, marked relative to **WARM**), and **HOT** (unpleasantly, even dangerously very-warm, also marked, forming the opposite of **COLD** in terms of extremes).

The more common kind of **4-term** system adds a neutral term for the absence of either a pleasant or an unpleasant perception/experience of TEMPERATURE, **LUKE**. /.../ Less commonly, a **4-term** system arises, not from adding a neutral term, but from elaborating on the unpleasant deviations from warmth and distinguishing between mere non-warm (**COLD**) and very non-warm (**ICE-COLD**).

Sutrop (1999) jämför bastemperaturtermer i estniska och angränsande språk (ryska, lettiska, finska m.fl.), med fokus på morfologi och etymologi. Det visar sig bland annat att dagens tyska och engelska har fyra bastemperaturtermer, medan till exempel danska endast har tre. Danskan

har två bastermer för höga temperaturer, *varm* och *hed*, men endast en för låga temperaturer, *kold* (Sutrop 1999:196). Det är ett rimligt antagande, vilket dock kommer att utredas ytterligare i avhandlingen, att svenskan liknar danskan i detta avseende.

Megyesi & Rydin (utskrift 2004) jämför i en typologisk miniundersökning uttryck av typen *Det är varmt* och *Jag är varm* i tjugo europeiska språk. De satser som studeras uttrycker väder respektive har animat eller inanimat subjekt. Resultaten visar bland annat att vissa språk har olika subjektsformer för att skilja mellan olika konstruktioner, medan andra språk gör detta genom olika verb.

Undersökningen är inte direkt relevant i avhandlingen, och nämns därför endast kortfattat.

Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006) påpekar att vilka föremål som beskrivs med temperaturord som attribut påverkas av vilka funktioner föremålen har i människans liv. Ett exempel är golv respektive tak. Eftersom vi fysiskt vidrör golv med våra fötter finns det ett behov av att beskriva golv som till exempel kalla. Tak vidrör vi däremot sällan, och följaktligen talar vi inte heller om taks temperatur. Därutöver finns det förstas föremål som är permanent kalla eller heta, som is, snö, eld, kokande vatten och gejsrar (2006:263).

Lehrer (1990) påpekar att inte alla temperaturord kan användas inom alla semantiska fält. Av de fyra grundläggande temperaturadjektiven på engelska (*hot*, *warm*, *cool* och *cold*) är det till exempel bara *warm* och *cool* som används om kläder, i exempel som *warm sweater* och *cool shirt*. I konventionellt språkbruk hittar vi inte uttryck som *hot suit* och *cold dress* i betydelsen 'keep someone hot or cold' (Lehrer 1990:215f.). Lehrer menar att det faktum att *hot* och *cold* befinner sig längre från mitten på den antonymiska skalan än *warm* och *cool*, gör att de har ett snävare användningsområde (s. 216).

Lehrer menar ifråga om polysemi (bl.a. för temperaturadjektiv) att även om det finns många regelbundenheter finns det också luckor och oförutsägbara betydelser. En del av dessa oregelbundenheter kan förklaras av principer som konventionalitet, undvikande av tvetydighet, kulturella behov och andra kognitiva principer, som föreställningsscheman och metaforisk överföring (Lehrer 1990:207, 239f.).

2.2.3. *Mer om särspråksforskning och språkjämförelser*

I avsnitt 2.2.1 konstaterades det att man förmodligen kan tala om temperatur på alla världens språk och att temperaturemantik har både universella och språkspecifika drag. I detta avsnitt redogörs för ytterligare forskning om temperatur i olika språk samt för jämförelser mellan språk. Ett intressant perspektiv att ha i åtanke i sammanhanget är Hasers uppmaning till språkjämförelser mellan obesläktade språk i syfte att hitta återkommande metaforiska och metonymiska strukturer.

Intresset för att forska om temperatur i olika språk och för språkjämförelser på området har ökat på senare år. Ett förslag till föredragstema på konferensen ICLC (Berkeley, USA, 2009),¹ med rubriken "Linguistics of temperature", framfört av Koptjevskaja-Tamm, inkluderade föredrag om temperaturforskning i många olika språk: palula, hindu kush, grekiska, östarmeniska, italienska, nganasan, guren, indoariska, en jämförelse mellan engelska och serbiska, en jämförelse mellan två olika kwaspråk, mandarinkinesiska, finska, gbaya, en jämförelse mellan lao och kantonesiska, latin, koreanska, wolof, yucatec maya med flera. Otvivelaktigt finns det ett intresse världen över för forskning om temperatur i språk.

Shimotori (2004) undersöker de åtta vanligaste temperaturadjektiven i japanska, genom att fyrtio informanter med japanska som modersmål får beskriva bilder, ange vilka substantiv som fungerar tillsammans med temperaturadjektiven, samt ange antonymer till temperaturadjektiven när de står tillsammans med ett visst substantiv. Resultaten tyder på att det finns två sorters temperaturadjektiv i japanska. De egocentriska temperaturadjektiven används för att beskriva språkbrukarens subjektiva temperaturupplevelse i ett visst sammanhang. De substantiv som dessa adjektiv kombineras med handlar vanligen om en tidsperiod, en plats, väderlek eller kläder. De icke-egocentriska temperaturadjektiven används för att beskriva språkbrukarens temperaturupplevelse av ett visst objekt, vilket ofta har temperatur i sig självt (Shimotori 2004:26ff., 61).

Wierzbicka (1999) noterar en kulturell skillnad i interpersonell värme mellan den polska och angloamerikanska kulturen, vilken också speglas i de språkliga uttrycken. Medan det i den polska kulturen ses som mycket positivt att uttrycka varma känslor gentemot en annan person (att låta de varma känslorna flöda gentemot föremålet för dessa; fokus

¹ Denna konferens blev dock inställd. I mars 2010 genomfördes istället workshopen "Temperature in language and cognition" vid Stockholms universitet under ledning av professor Koptjevskaja-Tamm.

ligger på den som hyser de varma känslorna), värdesätts i den angloamerikanska kulturen att visa hänsyn och tänka på den andra personens känslor (fokus ligger på mottagaren), vilket kan leda till ett beteende som i den polska kulturen uppfattas som känslomässigt ”kallt” (Wierzbicka 1999:251ff.).

Aitchison (2003) nämner *warm* som ett exempel på ord som används för att beskriva musik och konst (synestetisk användning): ”The necessity of breaking typicality conditions – or in other words, the inevitability of metaphor – is so high in some semantic fields that one cannot communicate without it. Music and art cannot be discussed intelligently without words such as *austere, balanced, charming* [...] *soft, sweet, warm* – words which are also used for the description of wine” (Aitchison 2003:164).

I mer traditionell kognitiv semantik (Lakoff med efterföljare) förekommer temperatur då och då som exempel i samband med olika konceptuella metaforer. Undersökningsspråket är då engelska.¹

I Lakoff (1987) förekommer värme och kyla vid några tillfällen som exempel i olika sammanhang. Bland annat ges *warm* som exempel på ett polysemt ord (Lakoff 1987:316). I Lakoff & Turner (1989), där metaforer i poesi sägs vara härledbara till och fungera på samma sätt som människans normala uppsättning av konceptuella metaforer, är värme och kyla, och med dessa besläktade begrepp, mycket ofta förekommande i de dikter som analyseras och i de konceptuella metaforer som antas (se metaforindex s. 221–223, DEATH IS WINTER, LIFE IS A FIRE, LUST IS HEAT m.fl. exempel). Redan i de verser från Shakespeares *En midsommarnattsdröm*, varifrån verkets titel hämtats, förekommer kyla i samband med logiskt tänkande (Lakoff & Turner 1989:216):

Lovers and madmen have such seething brains,
Such shaping fantasies, that apprehend
More than cool reason ever comprehends.

Redling (2009) studerar användningen av temperatur inom genren jazzpoesi. Det visar sig att poeter vanligen använder sig av de etablerade temperaturdomänerna HEAT och COLD i sin poesi, men det finns också exempel på mer nyskapande uttryck. Överhuvudtaget är användning av

¹ Se också avsnitt 1.3.5 om Gradys primära metaforer.

adjektivet *hot* och domänen FIRE vanliga inom jazzpoesin. Adjektivet *cool* eller en liknelse med snö är också vanliga.¹

Lakoff och Kövecses har forskat om metaforiken kring *vrede* (eng. *anger*) (se bl.a. Lakoff 1987, Case study 1, och Kövecses 1995). Denna forskning citeras ofta av andra forskare. Metaforiken inkluderar på olika sätt hetta och kyla. Den centrala metaforen för *vrede* på engelska sägs vara behållarmetaforen, ANGER IS THE HEAT OF A FLUID IN A CONTAINER. Denna metafor består i sin tur av tre så kallade undermetaforer: THE BODY IS A CONTAINER FOR THE EMOTIONS, ANGER IS HEAT och EMOTIONS ARE FLUIDS. Kövecses menar att kroppslig erfarenhet ligger till grund för hur *vrede* konceptualiseras, vilket gör att denna begreppsbildning delvis är universell, även om kulturella och fysiologiska särdrag kan påverka begreppsbildning och uttryck på ett visst språk (Kövecses 1995). Geeraerts & Grondelaers (1995) menar istället att historia och kultur i stor utsträckning formar språk och omvärldsuppfattning. De argumenterar emot Kövecses och påstår att en stor del av den samtida vokabulären för att tala om *vrede* tillhör det lexikala arvet från den medeltida teorin om de fyra kroppsvätskorna.

Soriano (2003) jämför metaforer för *vrede* i spanska och engelska. Det konstateras att den kognitiva modellen för *vrede* är mycket lika i de båda språken. Viktiga skillnader finns dock. Metaforerna är på basnivån desamma i de båda språken, men det finns språkspecifika submetaforer. En del av dessa verkar vara kulturellt motiverade. I spanska talar man till exempel oftare om djävulen i samband med *vrede* (ANGER IS A DEVIL-metaforen). Soriano menar att detta kan bero på kristendomens långa inflytande i Spanien.

Al-Abed Al-Haq & El-Sharif (2008) jämför metaforer för *vrede* och lycka i engelska och arabiska. Liksom Soriano kommer de fram till att de båda språken delar metaforer på basnivån, särskilt för *vrede*. Mindre skillnader finns också, vilka enligt Al-Abed Al-Haq & El-Sharif kan förklaras med skillnader på områdena klimat, natur och livsstil. Till exempel förknippas lycka på arabiska med kyla, vilket skulle kunna sammanfattas i metaforen HAPPINESS IS COLDNESS. Kopplingen mellan kyla och lycka beror troligen på att araber föredrar kyla framför hetta på grund av klimatet i deras land.²

¹ Redling (2009) är en sammanfattning av ett bidrag till en planerad konferens – ICLC, Berkeley, USA 2009 (se ovan).

² Enligt en arabisktalande informant är det inte så vanligt att tala om emotionellt varma personer (i positiv betydelse) på arabiska, vilket troligen också har en koppling till klimatet.

Även Özçalışkan (2003) finner både likheter och skillnader i jämförelsen av konceptuella metaforer för död, liv, sjukdom, kroppen och tid i engelska och turkiska. De två språkens metaforiska kopplingar mellan källdomän och måldomän är mycket lika varandra. Turkiskan skiljer sig från engelskan främst i de mer poetiska metaforiska uttrycken. Özçalışkan använder flera olika sorters material i sin studie: dagstidningar, litterära texter, sångtexter, nyhetssändningar och spontant tal.

2.2.4. Humoralföreställningar

Humoralföreställningar har tilldragit sig intresse i forskningen under lång tid (se t.ex. Madsen 1955, Beck 1969, Logan 1975, Mathews 1983, Anderson 1987, Laderman 1987, Messer 1987, Narayanan 2008). De är inte direkt relevanta för undersökningen i avhandlingen, men visar hur kultur och trosföreställningar kan påverka uppfattningar om värme och kyla, varför de presenteras kortfattat. Eftersom humoralföreställningar är mycket spridda i stora delar av världen är det inte otänkbart att de kan påverka temperaturanvändningar i allmänspråken där de finns.

Humoralföreställningar finns idag på många håll i världen, som i Kina, Indien och i Latinamerika. Från början kommer de från Hippokrates system (en del av grekisk och romersk medicin), enligt vilket alla substanser består av de fyra elementen, jord, luft, eld och vatten, i olika proportioner. Substanserna ansågs därför ha de olika egenskaperna kyla, värme, torrhet och våthet i olika grader. Egenskaperna stod i ett motsatsförhållande till varandra – hetta mot kyla och torrhet mot våthet. En frisk kropp ansågs vara i balans ifråga om dessa motsatser. Egenskaperna var dock abstrakta och sammanföll inte nödvändigtvis med verklig temperatur eller våthet.

I Latinamerika infördes det hippokratiska systemet av spanjorerna på 1500-talet. Det har sedan kommit att förenklas och anpassas till lokala föreställningar (Madsen 1955:123). Enligt Madsen tror indianerna i Tecospa, Valley of Mexico (i alla fall så sent som på 1950-talet; AB:s anm.), att universum styrs av en balans mellan motsatser som liv och död, sjukdom och hälsa, krig och fred, natt och dag och hetta och kyla (Madsen 1955:124). Intressant är att ett föremåls temperatur enligt humoralföreställningarna inte behöver överensstämma med dess verkliga temperatur:

The classification of hot, temperature, or fresh usually has no reference to the actual temperature of the thing classified. The quality of coldness comes from water (cold) and the quality of heat comes from the sun or from energy by an animal or plant within itself. Although water is classified as cold even when boiling, its frozen forms are classified as hot. Ice, frost, snow, and sherbet are all hot. My informants explained the hot classification of frost by saying that in winter you can see how frost ‘burns’ vegetation and turns it brown. When a person rapidly gulps a piece of ice or a sherbet he can feel his throat ‘burn’. (Madsen 1955:125)

Även Messer (1987) betonar det inhemska inflytandet på humoralföreställningarna i olika indian kulturer och menar att det kan finnas inhemska rötter hos begreppen hetta och kyla.

Hetta och kyla har med tiden kommit att dominera humoralföreställningarna, medan oppositionen våthet–torrhet tappat i betydelse. Mathews (1983) menar att i humoralföreställningar världen runt tillskrivs en rad olika företeelser, som sjukdom, mat, växter och även övernaturliga varelser, egenskaperna hetta och kyla. Humoralföreställningar finns således på många områden i tillvaron, i många av världens kulturer. Medicinen – sjukdom och hälsa – framstår dock som ett särskilt viktigt område. Logan (1975) betonar att en central uppfattning inom humoralmedicin är att en persons hälsa kan förloras eller återställas genom de effekter som hetta och kyla har på kroppen. Termerna *hot* och *cold* syftar inte på verklig temperatur, utan på en symbolisk makt hos olika substanser.

Anderson (1987) menar, utifrån forskning om kinesisk kultur, att föreställningar om hetta och kyla kommit att spridas så mycket eftersom de tillhandahåller en enkel och ekonomisk kodning av mänskliga erfarenheter som hypotermi (nedkylning), värmeslag och feber.

Laderman (1987) hittar humoralföreställningar som skiljer sig från de gängse. I malaysisk fruktbarhetsteori likställs kyla med hälsa och fruktbarhet, och hetta med sjukdom och sterilitet. Dessa föreställningar är i sin tur kopplade till föreställningar om andevärlden, ”the destructiveness of spiritual heat and the efficacy of cooling prayer” (Laderman 1987: 357).

Även Narayanan (2008), vars neurometaforteori Lakoff och Johnson hänvisar till (se 1.3.5), har ägnat humoralföreställningarna uppmärksamhet, och försöker analysera data från hela världen genom att använda moderna kognitiva teorier om begreppsinnläring. Enligt Narayanan kan idealiserade kognitiva modeller (ICM) och prototyper, tillsammans med radiala kategoristrukturer, utvidgade via metaforiska och metonymiska s.k. blender, beskriva det semantiska rum som upptas av temperaturbegrepp. Narayanan kommer fram till att kategoriseringen av föremål

och företeelser som heta eller kalla i olika kulturer inte kan förklaras på något enkelt och entydigt sätt. Dock grundar sig beskrivningarna i människans gemensamma upplevelse av världen, vilken sedan specificeras och tolkas i olika kulturer.

I Lakoff & Johnson (1999) nämns folkteorin om de fyra elementen, vilken är en av grundstenarna i humoralföreställningarna. Kyla och hetta anses tillhöra de fyra elementens grundläggande egenskaper. Jorden beskrivs som kall och torr, vattnet som kallt och blött, luften som het och blöt, och elden som het och torr (Lakoff & Johnson 1999:351f.). De fyra elementen tas då och då upp i samband med värme och kyla i olika sammanhang (se bl.a. Larsson 2004).

2.3. Temperaturrelationer

Temperaturord, liksom alla andra ord, existerar inte i något semantiskt vakuum. De är relaterade till varandra och till andra ord. I detta avsnitt behandlas först temperaturordens inbördes relationer. Därefter diskuteras förhållandet mellan temperatur och andra begrepp.

Hur är temperaturord relaterade till varandra? De två typiska semantiska relationerna som brukar lyftas fram i forskningen är den antonymiska och den skalära.

2.3.1. *Antonymi*

Temperaturadjektiv som *varm* och *kall*, på engelska *hot* och *cold*, fungerar som antonymer i olika sammanhang. Också andra temperaturadjektiv, såväl som temperaturord i andra ordklasser, kan utgöra antonymer i vissa betydelser.

Murphy (2003) definierar antonymi som binär opposition i allmänhet, och menar att det är den arketyppiska lexikalsemantiska relationen (s. 169). Antonymi är ett vanligt och förmodligen universellt fenomen i världens språk, vilket också tyder på att människan kognitivt strävar efter binär kontrast (s. 215). Antonymi är inte endast en relation mellan ord; det är lika mycket en relation mellan begrepp (s. 169).

Murphy påpekar att vissa antonymer är mer etablerade i språket än andra, och kallar dessa för *kanoniska antonymer*. Ett exempel på kanoniska antonymer är *hot/cold*:

For example, *hot/cold* seems like a better example of antonymy than, say, *steamy/frigid*, even though both pairs indicate opposite extremes on the temperature scale. The *hot/cold* pair and others like it (e.g., *big/little*, *good/bad*, *good/evil*) can be considered **canonical** antonym pairs. These are the kinds of antonyms that automatically follow one another in free word association tasks, or that are collected together in children's books of opposites. (Murphy 2003:10)

Icke-kanoniska antonymer är enligt Murphy inte lika vanliga i språket och de är mer kontextberoende än de kanoniska (s. 10).

Murphy urskiljer fyra olika typer av binär kontrast, varav skalär opposition är en. I denna opposition mäts en egenskap. Skalära motsatser beskriver motsatta riktningar på en endimensionell skala, som i *tall/short*, *wide/narrow* och *warm/cool* (s. 182).

Den antonymiska relationen mellan två ord kan vara asymmetrisk på så sätt att det ena ordet är markerat och det andra omarkerat. I ord-associationstest kan det ena ordet leda till att det andra uppges som association i högre grad än tvärtom. *Stol* är till exempel en vanligare association till *bord* än *bord* till *stol* (s. 184ff.). Den antonymiska relationen kan dock vara helt symmetrisk: "[...] while *warm* is unmarked with respect to *cool* because it can be nominalized as *warmth*, neither *hot* nor *cold* is more neutralizable than the other: both can be nominalised (*heat*, *cold*) and they have symmetrical distribution in *how* questions, measure phrases, and so forth" (s. 187; två fotnoter avlägsnade).

Det finns olika sorters antynymi, olika undergrupper. Murphy räknar *hot/cold* till de klassiska antonymerna, nämligen de graderbara motsatserna ("gradable contraries"). Dessa är vanligen adjektiv (s. 189). En del substantiv, som *heat/cold* verkar dock kunna fungera på ett liknande sätt: "*Heat*, like *hot*, can obtain to varying degrees (as made clear by modifiers like *extreme* or *mild*), and, like *hot/cold*, *heat/cold*, does not bisect the temperature domain" (s. 190). Det kan finnas skillnader mellan olika språk ifråga om graderbarheten. Engelskans *hot/cold* motsvaras lexikalt av franskans *chaud/froid*. Illustreras de som skalor ser de dock olika ut (s. 192f.).

Vad händer med antonymer vid metaforisk överföring från till exempel konkret till abstrakt? Behålls den antonymiska relationen? Murphy exemplifierar företeelsen med temperatur, delvis med ett exempel från Lehrer 2002¹:

¹ Se också Lehrer (1970).

[...] if words *x* and *y* are in canonical opposition based on their minimal difference in semantic field A, and word *x* has another sense applicable to semantic field B, then if *y* is imported into field B, it may be understood to be the opposite of *x*, as Lehrer (2002) demonstrates for *hot/cold* ('stolen'/legally acquired') car. However, this is not a hard-and-fast rule of meaning extension. Canonical antonyms carry best into an additional semantic field when a metaphoric transfer among the fields makes both words appropriate. [---] Where the entire field is not part of the metaphor, other senses of the canonical opposite often interfere with its extension to the additional field. So, the opposite of *a hot night out on the town* is unlikely to be phrased as *a cold night out on the town*, in which the literal meaning is likely to interfere. (Murphy 2003:208)

Att vissa antonymer behåller den antonymiska relationen vid överföring från ett semantiskt fält till ett annat är enligt Murphy ett tecken på att de är kanoniska.¹ Ibland kan det enligt Murphy till och med vara så att den antonymiska relationen styr metaforen istället för tvärtom. I exemplet med *cold car* förstår språkbrukarna betydelsen genom att de vet att *hot car* betyder en stulen bil, att *cold* och *hot* är antonymer, och att antonymi innebär minsta möjliga betydelseskillnad. Således kan ord, och inte bara betydelse, vara etablerade i en kontrastiv relation, och denna relation kan utvidgas metaforiskt till nya områden (Murphy 2003:48f.).

Jones, Murphy, Paradis och Willners har i olika arbeten undersökt antonymers kanonicitet. Willners (2001) kom fram till att direkta (kanoniska) antonymer (t.ex. *kort-lång*) förekom tillsammans tre till tolv gånger oftare än väntat, medan indirekta (icke-kanoniska) antonymer från samma skalor (t.ex. *småväxt-reslig*) endast förekom 1,45 gånger oftare än väntat. Willners undersökningsmaterial var Stockholm-Umeå-korpusen (SUC). Adjektiven *varm* och *kall* ingick i Willners undersökning.

Jones et al. (2007) undersökte varför vissa semantiska motsatsord mer uppfattas som kanoniska antonymer (t.ex. *cold/hot*) än andra (t.ex. *icy/scorching*, *cold/fiery*, *freezing/hot*, *chilly/warm*), utifrån antagandet att ju mer kanoniskt ett antonymiskt par är, desto mer kommer det att återfinnas i ramar som "X and Y alike", "from X to Y" och "either X or Y". Som materialkälla användes internet. Antagandet visade sig stämma; det adjektiv som var vanligast förekommande i de olika konstruktionerna var i nio fall av tio samma adjektiv som informanter parade ihop utgångsadjektivet med. Jones et al. stödjer uppfattningen att kon-

¹ Det Murphy kallar för semantiskt fält verkar jämförbart med det som inom kognitiv semantik avses med domän.

trastiva ordpar bör ses som mer eller mindre antonymiska istället för som antonymer eller icke-antonymer (s. 150).

Paradis et al. (2009) förespråkar den kognitiva prototypmodellen framför den lexikalkategoriska modellen som förklaringsmodell för grad av antynymi hos ordpar. Vissa antonymer kan dock klassas som kanoniska på tre grunder: samförekomst i text, individuella bedömningar av motsatsgraden samt utifrån elicitationsevidens. *Hot* är ett av de adjektiv som i elicitationstest endast fått ett motsatsord av informanterna (*cold*), medan vissa andra adjektiv fått flera olika (t.ex. *irritated*: *calm*, *content*, *relaxed*, *amused*, *fine* m.fl.) (Paradis 2009:426ff.).

Murphy et al. (2009) har också jämfört antonyms diskursfunktioner i svenska och engelska. Den svenska delen av undersökningen gjordes i Parolekorpusen. Även om funktionerna är desamma i de båda språken, visar det sig att proportionerna mellan dessa funktioner är olika i svenska och engelska. Svenskans *varm* och *kall*, vilka i undersökningen motsvarades av engelskans *hot* och *cold*, var ett av de ordpar som uppvisade störst skillnad i de båda språken. I engelskan var den vanligaste funktionen för *hot* och *cold* att de var koordinerade, medan den vanligaste funktionen för *varm* och *kall* i svenskan var *ancillary* (eg. 'underordnad') (Murphy et al. 2009:16f.). *Ancillary antonymy* definieras som "the use of an antonym pair in order to create or highlight a secondary contrast within the sentence/discourse" (s. 2).¹ Murphy et al. påpekar också att *varm* och *kall* på svenska även kan översättas med *warm* och *cool* på engelska, i vissa kontexter. I undersökningen ingick dock endast *hot* och *cold* (s. 16).

Antynymi utgör ett vidsträckt forskningsområde och det är inte möjligt att redogöra för all forskning på området som skulle kunna vara relevant för avhandlingen. Några ytterligare intressanta exempel nämns kortfattat nedan.

Croft & Cruse (2004:166) urskiljer tre typer av oppositioner:²

¹ Jämför de konstruerade exemplen *Han blev varm och kall om vartannat* (koordination) respektive *Han hade en kall hjärna men ett varmt hjärta* (*ancillary*; *varm-kall* framhäver kontrasten mellan hjärna och hjärta).

² Observera att Murphy (2003) kallar samtliga dessa tre oppositioner för antonymiska.

complementarities: *dead:alive, open:shut, true:false* (default construals). These exhaustively bisect some domain into two subdomains.

antonyms: *long:short* etc. These are gradable adjectives or stative verbs and denote degrees of some property that diverge significantly from some reference value.

reversives: *rise:fall, dress:undress* etc. These are verbs that denote changes in opposite directions between two states.

Antonymer (dit *varm* och *kall* sägs höra) anses ha följande egenskaper (Croft & Cruse 2004:169):

- (i) They are adjectives or stative verbs
- (ii) They denote properties construed as varying in degree
- (iii) They are counterdirectional in that one term when intensified denotes a higher value of the relevant property, while the other term when intensified denotes a lower value.

Ett i samband med antonymi på det språkliga temperaturområdet intressant forskningsresultat från medicinsk forskning är att försökspersoner i ett experiment visade sig ha högt korrelerad perception av värme och kyla. Resultaten tolkades enligt följande (Green & Akirav 2007:71):

The very high correlation between ratings of thermal sensations conflicts with the classical view that warmth and cold are mediated by separate thermal modalities and implies that warm-sensitive and cold-sensitive spinothalamic pathways converge and undergo joint modulation in the central nervous system.

Detta är intressant att jämföra med språkliga uttryck där hetta och kyla förenas, såsom *med iskall hetta*, eller när det sägs att kyla kan ”bränna” mot huden, osv.

2.3.2. *Skalor*

Som redan påpekats är det temperatur i allmänspråket som står i fokus i avhandlingen. När vi talar om en temperaturskala är det således inte en fysikalisk sådan som avses. Allmänspråkets temperaturord betecknar inte några exakta fysikaliska temperaturgrader. Detta hindrar dock inte att de i vissa sammanhang kan förhålla sig till varandra som ett slags grader på en skala.

Antonymi behandlas av Croft & Cruse (2004) som en relation mellan begrepps konstruktioner. Innehållsdomäner struktureras av en begränsad uppsättning av föreställningsscheman, vilka är varianter på föreställ-

ningsschemat SCALE. I detta schema tolkas egenskaper i termer av mer eller mindre. Antonymernas relativitet betonas (Croft & Cruse 2004: 169):

[...] it must be borne in mind that antonymy is a relation between construals, and particular lexical items can typically be construed differently in different contexts. It should also be borne in mind that much more goes into a local construal of an adjective such as *long* than the selection of the appropriate antonym type: there is also the orientation of the scale relative to the content domain, the identification of an implicit reference point on the scale, and the degree of divergence from the reference point.

Antonymer är monoskalära eller biskalära. Monoskalära antonymer har bara en skala. Skalan betecknar en enda egenskap, som går från en nollpunkt och vidare oändligt. Ett sådant exempel är LENGTH (*short:long*).

Biskalära antonymer har två skalar. Croft & Cruse (2004:169ff.) räknar med tre typer av biskalära antonymer:

”The disjunct equipollent system”: Två helt åtskilda skalar möts (utgår från) en nollpunkt, varifrån de fortsätter oändligt åt var sitt håll. Exempel: COLDNESS:HOTNESS (*cold:hot*).

”The parallell equipollent system”: Två skalar löper parallellt, åt var sitt håll. Exempel: HARDNESS:SOFTNESS (*hard:soft*).

”The overlapping system”: Det finns en huvudskala och en underskala, vilka delvis överlappar. Exempel: MERIT (huvudskala):BADNESS (underskala) (*good:bad*).

Croft och Cruse menar således att värme och kyla utgörs av två olika skalar, vilka går åt var sitt håll från en nollpunkt. Ytligt betraktat är detta samma förhållande som i temperaturskalan (termometern), men Croft & Cruse betonar antonymernas relativitet (2004:182 etc.).¹

Cruse (1986:211) menar dock att alla antonymer inte är lika relativa:

There is an important difference between the *hot:cold* contrast and the *long:short* contrast: the difference between *hot* and *cold* is in a sense absolute, rather than relative. The distinction is based neither on an average nor on a norm, but ultimately on a difference of sensation quality. However, although the distinction between *hot* and *cold* is absolute, once we are on one or other of the scales a principle of relativity applies. The temperature required for a day to qualify as *hot* is much lower than that required of an oven, which in turn is lower than that required of a furnace.

¹ Se också Cruse 1986:204–220.

Detta är en mycket viktig iakttagelse, som vi kommer att återvända till i analysen och slutdiskussionen av temperaturadjektiven i avhandlingen.

Cruse nämner ytterligare ett sätt som temperatur utmärker sig på i förhållande till andra antonymer. För de flesta antonymiska par finns det inga ord som betecknar det område i mitten av skalan, vilket inte kan beskrivas av någon av parmedlemmarna. Cruse (1986:205) kallar detta område för "the pivotal region":

In the majority of cases, the pivotal region is not designated linguistically by any lexical item (*tepid* and *lukewarm*, referring to the pivotal region between *hot* and *cold*, are exceptional).

På svenska motsvaras *tepid* och *lukewarm* av *ljum/ljummen*.

Croft och Cruse beskriver med sina skalor den kognitiva basen för olika typer av antonymer. Men det är också, som nämndes i avsnittets inledning, möjligt att från en lexikal utgångspunkt resonera om hur till exempel olika temperaturadjektiv förhåller sig till varandra längs en tänkt temperaturskala.

Sutrop (1998) lät åttio estniska informanter lista alla temperaturord de kunde komma på på estniska, samt skriva upp antonymer och verb till dessa. Informanterna fick också placera in sina temperaturord på en skala med en nollpunkt i mitten, och med minusvärden och plusvärden på vardera sidan om nollpunkten. Sutrop kunde sedan konstruera en så kallad subjektiv temperaturskala där alla temperaturtermer som nämnts av minst fyra informanter fanns med (tjugofyra olika termer, mest adjektiv).¹

Sutrop säger om den subjektiva temperaturskalan att denna visar hur försökspersonerna, det vill säga medlemmarna i en språkgemenskap, själva upplever, uttrycker och ordnar sina fysiska temperaturförnimmelser utan att använda mätinstrument. Skalan är, detta till trots, enligt Sutrop både vetenskaplig och objektiv.

Nollpunkten i den subjektiva temperaturskalan utgörs enligt Sutrop av den så kallade fysiologiska nollpunkten. Denna har inget att göra med nollpunkten angiven i till exempel grader Celsius. Den utgörs av den nivå där någon varken upplever kyla eller värme, utan är fullständigt

¹ Skalan gick från -3.86 (engelsk översättning 'low') till 5.40 (engelsk översättning 'boiling'). Vid nollpunkten finns två estniska ord som översatts med engelskans 'suitable' och 'pleasant'. Ett ord som översatts med 'lukewarm, tepid' ligger nära nollpunkten (0.16). Även en skala som innehöll termer som nämnts av minst sexton informanter konstruerades. Denna innehöll elva temperaturtermer.

anpassad till den rådande temperaturen. Sutrop hänvisar till Schiffman, som menar att den fysiologiska nollpunkten i normalfallet motsvaras av en hudtemperatur på 33 °C, men att den kan sträcka sig två till fyra grader åt vardera hållet från denna temperatur. Den fysiologiska nollpunkten kan transformeras till ett slags psykologisk nollpunkt, vid vilken en försöksperson varken känner sig varm eller kall, utan har en känsla av en lagom och behaglig temperatur. Enligt Sutrop varierar den psykologiska nollpunkten mellan individer, klimat och kulturer. Som en följd av detta kan nollpunkten i subjektiva temperaturskalor variera i olika språk och i olika klimatzoner. Även ålder kan påverka; äldre människor är mindre känsliga än yngre för kyla, enligt Sutrop.

Sutrops resultat bekräftar att det finns fyra bastemperaturtermer på estniska: *kulm* ('cold'), *soe* ('warm'), *jahe* ('cool') och *kuum* ('hot'). Alla fyra kan användas om animata och inanimata företeelser, samt om väder. De är, jämfört med övriga temperaturtermer, mer psykologiskt framträdande, och används oftare som antonymer och verbbaser. De var de mest använda orden när informanterna skulle konstruera en subjektiv temperaturskala.

Informanternas placeringar av temperaturorden på den subjektiva temperaturskalan visar också att bastemperaturtermerna inte utgör några symmetriska antonymer: de befinner sig på olika avstånd från nollpunkten. Skalan visar också på förekomsten av tre par av temperatursynonymer, på engelska *ice cold:icy*, *suitable:lukewarm*, *tepid* och *burning:hot* (Sutrop 1998).

I sin jämförelse mellan svenska och ryska temperaturadjektiv i konkret användning gör Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006:256) den förenklade uppställning av de båda språkens adjektiv längs en skala som framgår av figur 2.

<i>gorjačij, žarkij, znojnyj</i>	<i>het</i>	HOT	}	Warming
<i>teplyj</i>	<i>varm</i>	WARM		
	<i>ljum</i>	LUKEWARM	}	Neutral
<i>proxladnyj</i>	<i>sval, kylig</i>	CHILLY, COOL		Cooling
<i>xolodnyj</i>	<i>kall</i>	COLD		

FIGUR 2. *Temperaturadjektiv i ryska och svenska enligt Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006:256).*

Bilden av ”skalorna” kompliceras senare i artikeln av Koptjevskaja-Tamm och Rakhilina, och en ny figur presenteras (2006:262). Bland annat anser de att det svenska adjektivet *varm* även kan täcka de kon-

kreta betydelseerna av *het*, och att *kylig* är en något kallare temperatur än *sval*, samtidigt som varken *sval* eller *kylig* motsvaras av några exakta temperaturintervall på en skala. (Se vidare 8.5.)

Koptjevskaja-Tamm och Rakhilina betonar genomgående det mänskliga perspektivet i upplevelsen av temperatur (antropocentricitet). Det är människans erfarenhet av temperatur som ligger till grund för den språkliga representationen av densamma. Detta innebär förstås, som tidigare nämnts, att den språkliga temperaturskalan skiljer sig från en fysikalisk temperaturskala i till exempel grader Celsius.

Aitchison (2003) nämner *warm* som ett exempel på att beskrivningen av ord i ordböcker inte motsvarar hur orden är organiserade i det mentala lexikonet: "[...] NODE [New Oxford Dictionary of English] tells us that *warm* means 'of a fairly or comfortably high temperature'. Yet in order to fully understand *warm*, one needs to know how it slots into the range of temperature words such as *cold*, *tepid*, *hot*. This type of information seems to be an intrinsic part of one's mental lexicon" (Aitchison 2003:14). Ord är betydelsemässigt beroende av varandra. Vissa ord förstås bäst, menar Aitchison, i relation till omgivande ord. *Warm* sägs förstås bäst genom att ordet ses som området mellan *hot* och *cold* (Aitchison 2003:75).

2.3.3. Kopplingar mellan temperatur och andra begrepp

Vid sidan av de direkta temperatuorden finns det andra ord, eller begrepp, som aktualiserar värme, hetta eller kyla, såsom is, snö, solen, eld och kokande vatten. En del av dessa begrepp ingår i sammansättningar med temperaturord, t.ex. *iskall*, *glödhet* och *kokhet*. Ytterligare andra begrepp är starkt förknippade med temperatur, t.ex. liv med värme och död med kyla.

Wierzbicka (1996) skriver följande om hur barn lär sig att urskilja olika temperaturbegrepp:

It seems very likely that "temperature terms" are first learnt ostensibly – for example, *hot* in connection with an oven or a heater, and *cold* in connection with cold water or drinks, or ice, or cold weather. At that stage of language acquisition, *hot* and *cold* may not even be thought of as opposites. (Wierzbicka 1996:221)

För vuxna språkanvändare står dock *hot* och *cold* otvivelaktigt i ett motsatsförhållande, menar Wierzbicka – som också påpekar att *cold* också

kan ses som en motsats till *warm*. Detta förklaras av att dessa tre begrepp har samma referenspunkt:

I believe that such a point of reference for all these three concepts (*hot*, *cold*, and *warm*) is provided by the concept of *fire*, and that slightly different concepts are embodied in the temperature words referring to the ambient air and in those referring to objects. (Wierzbicka 1996:222)

Genom att begrepp har vissa gemensamma egenskaper kan de också ”smitta av sig” på varandra så att även andra egenskaper upplevs som gemensamma. Is har till exempel som en egenskap att den är kall. En annan viktig egenskap är att den är hård. Detta kan vara en bakomliggande faktor till att känslomässig kyla förknippas med känslomässig hårdhet; en person upplevs som *kall och hård* till sättet, medan någon annan upplevs som *varm och mjuk*.¹

Det finns naturligtvis många teorier om hur begrepp hänger samman, inte minst inom kognitiv semantik, bl.a. Lakoffs och Johnsons konceptuella metafor-teori, vilken utvecklats och specificerats på olika sätt, t.ex. i Gradys primära metaforer.

Melnick (2000) anknyter till den konceptuella metafor-teorin från ett psykoanalytiskt perspektiv. Han talar om ”the unconscious logic of metaphor” och menar att konceptuella metaforer som COLD IS HARD och WARM IS SOFT styr människans tänkande. Denna typ av metaforer ger, genom sina olika implikationer, upphov till hela konstellationer av termer. Alla termer inom en sådan konstellation är logiskt och psykologiskt, men mer eller mindre omedvetet, associerade med varandra (s. 231f.). Som exempel på sådana konstellationer av termer ges:

COLD/HARD: solid, uncomfortable, unsympathizing, reliable, well-defined, comprehensible in detail, sharp (sometimes blunt), precise, difficult

WARM/SOFT: liquid or gaseous, comfortable, sympathetic, mutable, ill-defined, not comprehensible in detail, flaccid or spongy, imprecise, easy (s. 232)

1 Kombinationerna *kall och mjuk* respektive *varm och hård* är troligen mycket ovanliga som metaforiska beskrivningar av människors sätt och utstrålning. I den mån de förekommer måste antagligen kontrasten förklaras, t.ex. *Privat var han varm mot sina närmaste, men han var hård i affärer* (konstruerat exempel).

Senare kopplas värme till kvinnor och kyla till män, i utvidgade konstellationer av termer (s. 234ff.).¹

Melnick menar att dessa omedvetna kognitiva processer delvis baseras på erfarenheter från spädbarnstiden (jämför Gradys metafor AFFECTION IS WARMTH, avsnitt 1.3.5). De kan inte testas mot verkligheten, samtidigt som de använder sig av formella logiska strukturer. Troligen utgör dessa mentala processer ett kontinuum; de kan antagligen inte delas upp i primära och sekundära processer (s. 241f.).

Goddard & Wierzbicka (2007) kritiserar cirkulära definitioner i ordböcker där det överordnade begreppet temperatur och olika temperaturord (t.ex. *hot*, *cold*, *heat*, *warmth*) används för att definiera varandra.² Goddard och Wierzbicka anser att man istället bör försöka hitta externa referenspunkter. Föreställningen om hetta baseras till exempel, enligt Goddard och Wierzbicka, på föreställningen om eld (jfr Wierzbicka ovan). Att hetta är förknippat med eld är dessutom universellt, och i många språk är det ord som korresponderar med *hot* härlett från ord för 'brinna' eller 'eld' (s. 772). Goddard och Wierzbicka betonar dock att temperaturord inte är direkt översättbara mellan språk (2007:777):

Despite the possibility that meanings such as 'fire' and 'sun' may be universally lexicalised (Goddard 2001), it is by no means the case that complex meanings based on them, such as *hot*, *cold*, *warm*, and *cool*, match up perfectly across languages. They certainly do not [...]

Enstaka begrepp, som temperatur, är inga isolerade öar i språket. De hänger samman med andra begrepp, till exempel via gemensamma egenskaper.

2.4. Fysisk temperatur

Det har redan betonats att det är hur vi talar och tänker om temperatur utifrån upplevelser i våra dagliga liv som står i fokus i avhandlingen.

¹ Vid några tillfällen under avhandlingsprojektet har testfrågor av typen "Tänk på en varm person. Ge denna person ett förnamn" använts. Genom informanternas svar på frågan om det förnamn de valt är kvinnligt eller manligt har det framkommit att informanter vanligen valt att ge personen ett kvinnligt förnamn, vilket stärker uppfattningen att emotionell värme spontant förknippas med kvinnor snarare än med män.

² Goddard och Wierzbicka hämtar sina exempel ur *The Collins Cobuild Dictionary of the English language* (1991), men detsamma gäller troligen för många ordböcker – se t.ex. *Svensk ordbok* (1986), uppslagsorden *varm*, *värme*, *temperatur*.

Fysikalisk temperatur, mätt i till exempel grader Celsius eller Fahrenheit, hamnar utanför undersökningen, utom i de enstaka fall då sådana uttryck också förekommer i allmänspråket. Men finns det ändå samband mellan fysisk och språklig temperatur? Kan sådana eventuella samband bidra till att förklara temperaturordens semantik? För att söka svar på dessa frågor vänder vi oss också till forskning från andra discipliner än den språkvetenskapliga, t.ex. medicin och psykologi.

I avsnittet berörs först frågan om hur subjektiva våra omdömen om temperaturupplevelser är, sedda ur ett naturvetenskapligt/fysiologiskt perspektiv. Därefter går vi in på huruvida temperaturmetaforik är rent slumpmässig eller om det finns faktiska fysiska kopplingar mellan t.ex. kroppsliga temperaturer och vissa känslor.

2.4.1. Fysisk temperatur – en subjektiv upplevelse?

När vi mäter temperatur med en termometer får vi, förutsatt att termometern fungerar som den ska, veta exakt vilken temperatur som råder t.ex. utomhus, i en vätska, i vår egen kropp osv. Det är lätt konstaterat att allmänspråkliga omdömen om temperatur inte har denna vetenskapliga exakthet. När vi talar om att det är varmt eller kallt ute, badvattnet verkar lagom varmt nu, eller att vi själva känner oss för varma, kanske på grund av fysisk ansträngning eller feber, är det inte några exakta vetenskapliga omdömen vi avger. Dessutom finns det individuella skillnader; någon kan uppleva vädret som alltför varmt, medan någon annan finner det lagom varmt osv. Hela tiden är det människans upplevelse av temperatur det handlar om.

Sutrop (1998) (se 2.3.2) säger om den subjektiva temperaturskalan att denna visar hur människorna i en viss språkgemenskap upplever, uttrycker och ordnar sina temperaturupplevelser på en skala, utan att ha tillgång till mätinstrument. Sutrop betonar dock att denna subjektiva temperaturskala inte är helt godtycklig. Människan utgår från en fysiologisk nollpunkt (en hudtemperatur på omkring 33 °C), där hon varken upplever värme eller kyla, och gör sedan sina temperaturbedömningar utifrån denna nollpunkt. Den fysiologiska nollpunkten har också en psykologisk motsvarighet, den psykologiska nollpunkten. Denna varierar enligt Sutrop något mellan individer, klimat och kulturer. Sutrop är i grunden språkvetare. Finns det naturvetenskaplig forskning som bekräftar resonemanget?

Cabanac (1979) menar allmänt att sinnenas njutning är ett tecken på användbarhet och att obehag för sinnen är ett varningstecken (s. 21). I

fråga om temperatur ökar försökspersonens njutning av ett varmt stimulus om försökspersonen är hypotermisk (nedkyld). Är försökspersonen istället hypertermisk (överhettad) ökar njutningen av ett kallt stimulus (s. 1). Cabanac bekräftar Sutrops resonemang om den fysiologiska nollpunkten: varje stimulus som gör att hudens temperatur närmar sig att vara ljummen (33 °C) är behagligt, och varje stimulus som avlägsnar hudens temperatur från 33 °C är obehagligt. En hudtemperatur på 33 °C motsvarar temperaturneutralitet, dvs. värmebalans för en naken människa i luft (Cabanac 1979:6). Rent fysiskt finns det således temperaturer som är mer behagliga än andra för människor i allmänhet. I grunden handlar detta, enligt Cabanac, om vilka temperaturer som är nyttiga för oss, och om vi i ett visst sammanhang har behov av att höja eller sänka temperaturen.

Edwards & Fillingham (1999) jämför ”warmth thresholds, thermal pain thresholds, thermal pain tolerances, and magnitude estimates of both the intensity and unpleasantness of thermal pain (at 46°, 47°, 48°, and 49°C)” (1999:346) i två grupper: 30 vita amerikaner och 18 afro-amerikaner. Det visade sig att afroamerikanerna uppvisade lägre smärttröskel för höga temperaturer än de vita amerikanerna. Edwards och Fillinghams övergripande slutsats är att resultaten pekar mot etniska skillnader i perceptionen inom känslodimensionen av temperaturrelaterad smärta.

Att människans upplevelse av samma fysikaliska temperatur kan skilja sig åt mellan olika folkslag bekräftas av Knez & Thorsson (2006). I ett frågeformulär uppskattade japaner vädret som varmare än vad svenskar gjorde, trots att temperaturen, mätt i grader celsius, var densamma.¹

Gao et al. (2006) jämförde färgemotioner (hur man beskriver färger med ord som *varma–kalla*, *ljusa–mörka* och *mjuka–hårda*) hos människor från olika länder: Japan, Thailand, Hongkong, Taiwan, Italien, Sverige och Spanien (2006:223f.). Färgton (*chroma*) och intensitet (*lightness*) visade sig vara de viktigaste faktorerna för att skilja beskrivningarna åt, medan mättnadsgrad (*hue*) och kulturell bakgrund hade en mycket begränsad inverkan. Det enda undantaget var variabeln *varm–kall* (*warm–cool*). Alla grupper utgick från färgens ton och mättnadsgrad när de skulle avgöra om färgen var varm eller kall, men de två faktorerna hade olika vikt i olika grupper. I grupperna från Hongkong och Italien var färgtonen viktigast. I grupperna från Japan, Taiwan, Sverige och Spanien var mättnadsgraden viktigast. I gruppen från Thailand, slut-

¹ Undersökningen ingick i ett omfattande tvärvetenskapligt projekt mellan naturgeografi, arkeologi och psykologi om offentliga utomhusmiljöer. Variabler som påverkar människors upplevelse av miljön, bland annat temperatur, analyserades.

ligen, hade färgtonen och mättnadsgraden nästan samma vikt i avgörandet om en färg skulle beskrivas som varm eller kall (2006:228f.).

Många språkforskare har framfört att temperaturord, bland annat med hänsyn till vilka temperaturintervall de täcker på en språklig temperaturskala, inte är direkt översättbara mellan olika språk (se t.ex. Sutrop 1998, Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina 2006, Goddard & Wierzbicka 2007). Som framgått i avsnittet finns det naturvetenskaplig forskning som stödjer dessa iakttagelser. Till exempel kan upplevelsen av en viss temperatur variera mellan olika folkslag.

2.4.2. *Är metaforisk temperatur kroppsligt förankrad?*

Många forskare, som Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006), betonar ifråga om konkret (fysisk) temperatur att det är människans faktiska erfarenhet av denna som ligger till grund för hur temperatur representeras språkligt. Den språkliga temperaturskalan har sin grund i hur vi upplever de temperaturer vi kommer i kontakt med i vårt dagliga liv.

Att temperaturområdet är rikt på metaforik har också framgått. Temperaturord används ofta med överförd betydelse för att beskriva t.ex. känslor som vrede, rädsla, kärlek och åtrå. Men är denna metaforik slumpmässig i språket eller finns det fysiska kopplingar mellan sådant som vissa kroppstemperaturer och vissa känslomässiga reaktioner?

Enligt Wierzbicka (1999) verkar alla språk ha ett ord för begreppet 'feel' – i alla kulturer tillskriver människor både sig själva och andra känslor. I alla språk verkar det också finnas sätt att tala om känslor som förbinder kognitivt baserade känslor med människokroppen. Dessa sätt att tala om känslor i världens språk tyder på att det finns tre olika sätt att förknippa känslor med kroppsliga uttryck: (1) kroppsliga beteenden (särskilt vissa ansiktsuttryck) signalerar medvetet eller halvt omedvetet vissa känslor (t.ex. *cry/weep*, *smile/laugh*); (2) omedvetna kroppsliga signaler utgör tecken på vissa känslor (t.ex. att rodna); (3) konventionella uttryckssätt (bilder) beskriver imaginära kroppsliga företeelser som uttryck för känslor (t.ex. *my heart sank*) (Wierzbicka 1999:305).

I de av Gradys primära metaforer som inkluderar temperatur (INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT, AFFECTION IS WARMTH, INTENSITY OF EMOTIONS IS HEAT) uttrycks samband mellan kroppstemperatur och känslor. Även Shindo (1998), som undersöker temperaturmetaforik i japanska ur ett kognitivsemantiskt perspektiv, betonar sådana samband:

[...] the concept of temperature is one of the most desirable source domains of metaphors. [...] various kinds of abstract concepts receive mappings from the temperature source domain. This variety can be divided into three types according to their bases in our temperature experiences: the first type is based on spontaneous rising heat from the body during excitement, the second is rooted on retaining body temperature, and the third is grounded on experiences about fire or hot things.

The first type of metaphorical temperature expressions include metaphors of various emotion concepts: ANGER, JEALOUSY, A GREAT IMPRESSION and DESIRE. [---]

The second type includes metaphors representing concepts of RICHNESS/POVERTY, AFFECTION/HOSTILITY and COMFORT/FEAR. All of these metaphors are commonly expressed by a set of metaphors: POSSESSION IS WARMTH and LACK IS COLD . [...]

The third type of metaphorical extension of temperature expressions includes metonymies which are based on concrete experiences, HEAT STANDS FOR FRESHNESS. (Shindo 1998:52)

Många ytterligare forskare ger, som vi sett i tidigare avsnitt, exempel på språkliga metaforer som uttrycker samband mellan konkret och abstrakt temperatur, bland annat mellan temperatur och känslor. Men finns det, för att återgå till vår ursprungliga fråga, bevis för fysiska kopplingar mellan till exempel temperatur och vissa känslor? Kognitiv lingvistik har ibland anklagats för alltför snabba och kanske grundlösa antaganden om samband mellan språk och människans upplevelse av världen. Ligger det någon verklig substans i de samband mellan temperatur och känslor som uttrycks i bland annat Gradys och Shindos metaforer?

Anderson et al. (1995) kom utifrån experiment med försökspersoner fram till att höga temperaturer ökade fientliga känslor och fientligt tänkande samt ledde till fysisk handlingsberedskap. I ett annat experiment (Anderson et al. 1996) jämfördes människors reaktioner på extrema temperaturer och på foton av vapen. Det visade sig att de extrema temperaturerna (heta och kalla) stimulerade fientliga känslor och attityder, vilket foton av vapnen inte gjorde. Att se foton av vapen stimulerade istället det fientliga tänkandet, vilket de extrema temperaturerna inte gjorde.

Anderson (2009) drar den övergripande slutsatsen att fältstudier klart visar att hetta ökar aggression (s. 74). Slutsatsen preciseras enligt följande:

Clearly, hot temperatures produce increases in aggressive motives and tendencies. Hotter regions of the world yield more aggression; this is especially apparent when analyses are done within countries. Hotter years, quarters of years, seasons, months, and days all yield relatively

more aggressive behaviors such as murders, rapes, assaults, riots, and wife beatings, among others. Finally, these concomitant temperature-aggression studies done in the field also yielded clear evidence that uncomfortably hot temperatures produce increases in aggressive motives and behaviors. (Anderson 2009:93)

Anderson betonar också det för människan välkända sambandet mellan väder och mänskligt beteende: "[f]or thousands of years, people have associated weather and human behaviors" (2009:74). Anderson exemplifierar med Shakespeares *King Lear*, där huvudpersonens galenskap åtföljs av häftiga stormar. Enligt Anderson är den vanligaste förbindelsen mellan väder och beteende den mellan obehagligt varma temperaturer och våldsamt eller aggressivt beteende (2009:74).

Att samband mellan väder och känslor är vanliga i skönlitteraturen är lätt konstaterat. Ofta är beskrivningarna så vanliga att vi som läsare nog knappt registrerar dem: mord som begås under en iskall vinter eller het sommar, älskande som skiljs åt i ösregn och möts igen i strålande solsken, och så vidare. Kanske bekräftar dessa vanliga berättartekniska grepp samband som vi konkret upplever i vår tillvaro.

Williams & Bargh (2008) testade hypotesen att fysisk värme eller kyla ökar respektive minskar mellanmänsklig värme eller kyla, utan att personen ifråga är medveten om detta. Hypotesen visade sig stämma, utifrån resultaten i två olika studier. Försökspersoner som höll i en kopp varmt kaffe uppskattade att en annan person hade en "varmare" personlighet (generös, omtänksam), än vad försökspersoner som höll i en kopp kallt kaffe gjorde. Försökspersoner som höll i en varm terapeutisk dyna var mer benägna att välja att ge en present till en vän, medan försökspersoner som höll i en kall dyna hellre behöll presenten själva.

Zhong & Leonardelli (2008) visade i två experiment att det finns en fysisk grund till metaforiska uttryck som *icy stare* och *cold reception*. Informanter bedömde rumstemperaturen som lägre när de påmindes om en erfarenhet av social utestängning. Informanter som påmindes om en erfarenhet av att vara socialt inkluderade bedömde istället rumstemperaturen som varmare. I det andra experimentet utsattes försökspersonerna för en situation av social utestängning genom virtuell interaktion online. Detta fick dem att uttrycka mer önskningar om varm mat och dryck, jämfört med om de utsattes för en situation av att vara socialt inkluderade. Zhong och Leonardelli drar slutsatsen att social utestängning bokstavligen talat känns kall. De menar att deras upptäckter är förenliga med synsättet att kognitionen är kroppsligt förankrad, samt stödjer uppfattningen att social perception inbegriper kroppsligt och perceptuellt innehåll.

Cuddy et al. (2008) hävdar från en psykologisk utgångspunkt att en övertygande empirisk evidens identifierar värme och kompetens som universella dimensioner i social bedömning, över stimuli, kulturer och tid. Olika kombinationer av dessa egenskaper väcker olika känslor. Särskilt om det är fråga om gruppdomen är dessa mycket samstämmiga (s. 104).¹

Rosenthal (1999) har studerat sambandet mellan språk och fysiologi empiriskt, bland annat med bakgrund i kognitivlingvistiska studier som visar att metaforer för känslor ofta innehåller referenser till perifera fysiologiska och somatiska förändringar, vilka är differentierade för olika känslor, som hetta för vrede och kyla för rädsla. Rosenthal undersökte om tal om känslor korresponderade med samtida, autonoma fysiska reaktioner. 146 gifta pars diskussioner om något de var oense om i sin relation analyserades. Känslorna vrede, rädsla, glädje och ickekänsla (som kontrollkategori) fokuserades. Resultaten visade språklig och psykofysiologisk evidens för ett samband mellan tal om känslor och autonoma nervsystemets fysiologi. Enligt Rosenthal är det vanligt att människor uttrycker känslomässiga erfarenheter i ord och i metaforer. Förhållandet mellan tal om känslor och aktivitet i det autonoma nervsystemet överensstämmer i tiden. Enligt resultaten av studien är det dessutom så att språklig konvention utpekar känslspecifik fysiologi. Studien ger också stöd för det emotionsspecifika synsättet genom att olika känslor, som vrede, rädsla och glädje, är förknippade med särskilda mönster av autonom aktivering.

Bruegelmans et al. (2005) jämförde hur informanter från Mexico, Indonesien och Belgien förknippade olika kroppsliga förnimmelser med olika känslor. De tolv kroppsliga förnimmelserna var klump i halsen, förändringar av andningen, känningar från magen, att känna sig kall, att känna sig varm, att känna sig het, att hjärtat slår snabbare, att svettas, gåshud, att rodna, att känna sig svag i knäna och att det bränner i ögonen. Känslorna var glädje, vrede, rädsla, sorg, avsmak, överraskning och skam. För fem av de sju känslorna som ingick i undersökningen var enligt informanternas uppskattning känslan av värme, kyla eller hetta en

¹ Är någon både varm som person och kompetent väcker det positiva känslor (beundran) och beteenden (hjälpssamhet, sammanslutning). Någon som saknar både värme och kompetens väcker mycket negativa känslor och reaktioner (avsmak, negligering och attack). En person som är varm men inkompetent väcker medömkan, nedlåtande hjälpssamhet eller negligering, medan någon som är kompetent men kall som person väcker avund, strategisk sammanslutning och, vid hot, attack (s. 104).

av de tre primära kroppsliga förnimmelserna. Glädje förknippades med värme. Sorgsenhet förknippades med kyla. Vrede, förvåning och skam förknippades med hetta. För rädsla och avsmak var en känsla av kyla den fjärde kroppsliga förnimmelsen av tolv möjliga (2005:168ff.).

Enligt Bruegelmans et al. tyder resultaten på stora kulturella likheter, vilket inte borde ha varit fallet om kroppsliga förnimmelser vore en socialt konstruerad emotionell komponent. Enligt resultaten förknippas kroppsliga förnimmelser med vissa känslor på ett liknande sätt kulturer emellan. Resultaten visar också att kroppsliga förnimmelser är en viktig del av känslomässiga upplevelser. Kulturella skillnader finns dock också. De kulturella likheterna verkar vara större för glädje, vrede, rädsla, avsmak och skam, än för sorg och överraskning. Det kan också vara så att kroppsliga förnimmelser är en viktigare faktor för vissa känslor än för andra (2005:171f.).

Bruegelmans et al. avslutar enligt följande (2005:172):

People from cultures around the world report embodied feelings of emotions. Although their exact feelings may vary, this variation is bounded by universal aspects of emotional experience; there are limits to the cultural definition of emotion. *Anger* will always be a "hotter" emotion than *fear*, whether this is felt in blood rushing to the head or in intestines boiling.

Är språklig temperaturmetaforik slumpmässig eller finns det faktiska fysiska kopplingar mellan vissa temperaturer och de företeelser de metaforiskt beskriver? I avsnittet har det framgått att det sammantaget finns en hel del forskning från olika discipliner som visar på samband mellan framför allt kroppstemperaturer eller temperaturer i kroppens omgivning och vissa känslor. Det finns till och med forskning som visar på ett direkt samband mellan tal om känslor och omedvetna kroppsliga reaktioner (Rosenthal 1999). Tillsammans styrker den vetenskapliga evidens om samband mellan fysisk temperatur och känslor som presenterats i avsnittet övergripande de antaganden om sådana metaforer som görs inom kognitiv semantik.

2.5. Sammanfattning

I kapitlet presenteras olika för avhandlingen viktiga aspekter av temperatur, med utgångspunkt i tidigare forskning om temperatur. Kapitlet utgör samtidigt en forskningsöversikt, en bakgrund till avhandlingens empiriska undersökningar och ett jämförelseunderlag för resultatana-

lysen. Fokus i kapitlet ligger på temperatur i allmänspråket. Forskningsresultat från andra discipliner än den språkvetenskapliga, som psykologi, antropologi och medicin, tas upp när så är motiverat, utifrån avhandlingens teoretiska grundantaganden om vad som formar språklig betydelse: människan upplever och försöker förstå sin omvärld via sin egen kropp och sitt eget sinne, hon tänker och talar om denna upplevelse, och i språkbrukarkollektivet formar språk och tanke varandra, i en reversibel process över tid. Förmågan att överföra betydelser från främst det konkreta (fysiska) till det abstrakta (metaforiska osv.) planet utgör ett centralt drag i människans förståelse av sin plats i världen, och är ett viktigt inslag i skapandet av språklig betydelse, och också i analysen av densamma.

I kapitlet presenteras först (avsnitt 2.1) temperatur som en för människan grundläggande företeelse: människan har en kroppstemperatur och måste förhålla sig till omgivningens temperatur för att överleva. Såsom varande en grundläggande företeelse för människan är anspelning på temperatur genom olika ord och uttryck vanligt förekommande i språket. Temperaturuttryck används ofta med överförd betydelse för att beskriva abstrakta företeelser som känslor, situationer och färger, med utgångspunkt i den konkreta (fysiska) världen. Att temperatur är något mycket viktigt för människan bekräftas av att det finns en omfattande forskning om temperatur inom vitt skilda discipliner som fysik, medicin, antropologi, psykologi och språkvetenskap. Temperatur förekommer ofta som exempel inom kognitiv semantik och näraliggande teorier. På senare år har också lingvistisk forskning som är direkt inriktad på temperatur i olika språkliga sammanhang ökat i omfattning (Sutrop 1998, 1999, Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina 2006 m.fl.).

Avsnitt 2.2 handlar om temperatur i olika språk. En viktig forskningsfråga är om temperaturemantik är universell eller språkspecifik. Forskningen om hur olika språk uttrycker temperatur tyder på att det finns både universella och språkspecifika drag. I avsnittet berörs också ytterligare forskning om temperatur i andra språk, som japanska, estniska, engelska, spanska och arabiska. Inom kognitiv semantik pekar Gradys primära metaforer INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT, AFFECTION IS WARMTH och INTENSITY OF EMOTION IS HEAT på viktiga samband mellan temperatur och andra begrepp, vilka är intressanta att jämföra avhandlingens resultat med.

Avsnittet avslutas med en översikt över området humoralmedicin, enligt vilken oppositionen mellan hetta och kyla är central för att klassificera olika företeelser i det dagliga livet. Humoralföreställningar är mycket vanliga i stora delar av världen. Klassificeringen av objekt etc.

som varma eller kalla kan ibland vara rakt motsatt objektens verkliga temperatur.

Sammantaget utgör sammanfattningen av forskningen om temperatur i olika språk en viktig jämförelsegrund för avhandlingens resultat. Följer temperaturesemantiken i svenska språket samma mönster som i andra språk? Vilka likheter och skillnader finns? På detta sätt kan avhandlingen bidra till den internationella förståelsen av temperatur som språkligt och kognitivt fenomen.

I avsnitt 2.3 behandlas relationer främst mellan temperaturord, men också mellan temperatur och andra begrepp. De två viktigaste språkliga relationerna mellan temperaturord (främst adjektiven) är den antonymiska och den ”skalära”. Vilka temperaturadjektiv står i antonymiska förhållanden till vilka? Är vissa kombinationer av temperaturadjektiv, såsom *varm–kall*, mer antonymiska än andra? Går det att inordna temperaturadjektiven logiskt längs en skala, och hur bör denna skala i så fall se ut? Dessa frågor behandlas i avhandlingens slutdiskussion. Det är också tydligt att föreställningar om temperatur också kan sammankopplas med andra fenomen, som solen, eld, is, liv och död. Kan ett synliggörande av sådana kopplingar bidra till en vidgad förståelse av hur olika temperaturbetydelser uppstår och är relaterade till varandra och till andra språkliga betydelser?

Avsnitt 2.4 ger en översikt över forskning om fysisk temperatur som har relevans för förståelsen av betydelsekonstruktionen av språklig temperatur. Forskningen visar att människans fysiska upplevelse av temperatur ”mäts” längs en annan skala än fysikalisk temperatur. Vägledande för människan är indelningen i behagliga och obehagliga temperaturer. Den så kallade nollpunkten i denna bedömning ligger för människan runt en hudtemperatur på 33 °C. Skalan är subjektiv på så sätt att det finns skillnader i hur temperaturer uppfattas mellan individer, samt i skilda klimat och kulturer. Annan forskning pekar på verkliga, fysiska samband mellan främst fysiska temperaturer (i omgivningen och i kroppen) och känslomässiga reaktioner. Hetta kan väcka aggression, värme associeras med olika positiva känslor, och kyla förknippas till exempel med social utestängning och rädsla. Huruvida metaforiska kopplingar mellan konkret och abstrakt betydelse är godtyckliga, språkliga konstruktioner, eller om de faktiskt kan ha en verklig, fysisk grund, är en viktig fråga i avhandlingen.

Mycket av den forskning som presenterats i kapitlet är direkt relevant för analysen av temperaturadjektiven i avhandlingen. Vi kommer att återknyta till den på olika sätt i framförallt kapitel 8 och 10.

3. Temperatur i svenska språket

Temperatur kan i svenska språket, liksom i andra språk, uttryckas på olika sätt: med direkta temperaturord, via begrepp med stark koppling till temperatur eller genom olika typer av mer eller mindre fasta uttryck, där temperaturord eller begrepp med temperaturkoppling ingår.

I kapitlet ges en översikt över hur temperatur förekommer i svenskan, samt, i språkjämförande syfte, en mindre översikt över centrala temperaturadjektiv i de andra nordiska språken. I detta sammanhang görs även en mindre språkhistorisk utblick. Framställningen grundar sig på ordböcker och andra språkhandböcker, på mindre materialundersökningar, en associationsstudie och konsultationer av modersmålstalare av de övriga nordiska språken. Skildringen är inte uttömmande på någon punkt; avsikten med kapitlet är att ge en bred bild av hur temperatur kodifieras i svenska språket, vilken dels kan tjäna som bakgrund till avhandlingens empiriska kapitel (analyserna av temperaturadjektiven), dels kan utgöra ett jämförelseunderlag i slutdiskussionen av temperaturadjektiven i kapitel 8 och 10.

I avsnitt 3.1.1 presenteras urvalet av adjektiven för undersökningen i kapitel 5–7.

3.1. Temperaturord

De direkta temperaturorden i svenska språket representerar olika ordklasser. De utgörs av adjektiv (t.ex. *varm*, *kall*), substantiv (t.ex. *värme*, *kyla*), verb (t.ex. *värma*, *kyla*) och particip (t.ex. *värmande*, *kylande*). Plank (se 2.2.2) räknar också ideofoner, som *brr*, till temperaturorden.

Bland de direkta temperaturorden är adjektiven centrala. Temperatur är i första hand en egenskap hos någon typ av objekt, och egenskaper uttrycks typiskt av adjektiv. Att adjektiven intar en särställning bekräftas lätt i materialstudier.¹ De är mer frekventa och har fler betydelser än till exempel substantiven och verben.

¹ I detta fall sökningar i korpusar i Språkbanken, Göteborgs universitet.

3.1.1. Urvalet av adjektiv för undersökningen: de enkla adjektiven

I svenska språket finns det fem enkla temperaturadjektiv med egen stam. Dessa är *varm*, *kall*, *het*, *ljum/ljummen*¹ och *sval*. Ytterligare ett enkelt adjektiv, *mild*, har vissa temperaturbetydelser. Det från substantivet *kyla* avledda adjektivet *kylig* (se SAOB) har, med hänsyn till frekvens och betydelser, en ställning i svenska språket som liknar de enkla temperaturadjektivens.

I avhandlingen undersöks adjektiven *varm*, *kall*, *het*, *ljum/ljummen*, *sval*, *kylig* och *mild*. De har valts ut för att de är enkla adjektiv eller (i fallet *kylig*) har en med de enkla adjektiven jämförbar ställning. Tillsammans anses de kunna täcka de olika betydelser som temperaturadjektiv (egentligen temperaturord) kan ha i svenska språket. De övriga temperaturadjektiv som finns i svenskan (se nästa avsnitt) utgörs främst av sammansättningar med de enkla temperaturadjektiven. Betydelsemässigt utgör de huvudsakligen förstärkningar, försvagningar eller preciseringar av de enkla adjektiven. Att låta behandlingen omfatta även dem skulle därför inte tillföra något i förhållande till avhandlingens syfte och frågeställningar. För att dessa ska kunna uppfyllas respektive besvaras räcker det med att alla möjliga betydelser av temperaturadjektiven kommer fram, vilket således en analys av de enkla adjektiven samt *kylig* anses kunna leda till. Det ytterligare adjektiv som möjligen kunde vara intressant att lägga till i analysen är sammansättningen *iskall*, vilken möjligen har en i vissa betydelser med de enkla adjektiven jämförbar, självständig ställning i svenska språket, framförallt som motsatsord till *het*. Analysen har dock begränsats till de enkla adjektiven, men *iskall* diskuteras i avslutningen (se kapitel 10).

De adjektiv som analyseras i avhandlingen är också huvudsakligen de som brukar nämnas som svenska temperaturadjektiv och i förekommande fall nämns av andra forskare. Forskningen om temperatur i svenska språket är som sagt begränsad, men några exempel finns.

Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (1999, 2006) jämför svenska och ryska temperaturadjektiv i konkret användning, utifrån hur dessa kombineras med substantiv (se t.ex. 2.3.2). De svenska adjektiv som ingår i jämförelsen är *het*, *varm*, *ljum*, *sval*, *kylig* och *kall*. I ett mer omfattande projekt lett av Koptjevskaja-Tamm (Talking about temperatures across languages, 2007) nämns, förutom dessa adjektiv, också *mild*.

¹ *Ljummen* utgör en något vardaglig sidoförm till *ljum* (se t.ex. SAOL 13, 2006). De båda formerna *ljum* och *ljummen* räknas i avhandlingen till samma adjektiv, vilket skrivs *ljum/ljummen*.

Stålhammar (1997) berör temperaturadjektiv i samband med metaforik som utgår från känselsinnet. Enligt Stålhammar används temperaturtermer oftast metaforiskt för att beskriva känsloupplevelser av olika slag. ”Känslor mäts också ofta på en implicerad termometer, från positiva, *heta* eller *varma* över *ljumma* till *kyliga* eller *kalla*, dvs. negativa reaktioner. Slanguttrycket *kylig*, ett positivt omdöme, är däremot en översättning av engelskans *cool*” (Stålhammar 1997:170).

Abelin (1988) undersöker 280 svenska adjektiv i synestetisk användning. Adjektiven delas in i kategorierna SIGHT, HEARING, TASTE, SMELL, TOUCH (inklusive temperaturadjektiv), SHAPE och DIMENSION. Abelin undersöker vilka sinnesintryck från andra sinnen och även vilka andra fenomen som dessa adjektiv kan beskriva, och nämner att *varm*, *kall*, *het* och *sval* används för att beskriva färger och ljud (musik), och att *het* och *brännande* används om smaker. Abelin nämner även att *varm*, *kall*, *sval*, *het* och *ljum* kan användas för att beskriva personliga egenskaper (Abelin 1988:17–27).

Temperaturord i svenska språket, särskilt adjektiven *varm* och *kall*, förekommer som exempel i ytterligare studier (se t.ex. Willners 2001, Jones et al. 2007, Murphy et al. 2008, Paradis et al. 2009) utan att där vara föremål för djupgående utredningar.

3.1.2. Mer om adjektiv: sammansättningar

I föregående avsnitt nämndes de temperaturadjektiv i svenska språket som analyseras i avhandlingen. De utgörs av de enkla adjektiven *varm*, *kall*, *het*, *ljum/ljummen*, *sval* och *mild*, samt avledningen *kylig*. De övriga temperaturadjektiv som finns i svenska språket, och vilka således inte behandlas närmare i avhandlingen, består till största delen av sammansättningar där de nämnda adjektiven utgör förled eller efterled, med exempel som *iskall*, *glödhet*, *halvljummen* och *varmhjärtad*. (Se förteckning i bilaga 1.) Betydelsemässigt utgör de förstärkningar, försvagningar eller betydelsenysner av det adjektiv de utgår från. Det är *varm*, *kall* och *het*, särskilt de två förstnämnda, som framförallt utgör led i sammansättningar, vilket bekräftar dessa adjektivs centrala ställning bland alla temperaturadjektiv. Sammansättningar med *ljum/ljummen*, *kylig*, *sval* och *mild*¹ saknas nästan helt.

Två typer av sammansatta temperaturadjektiv är dels sådana där för- eller efterledet utgör en (allmän) förstärkning eller försvagning i för-

¹ Här avses *mild* som temperaturadjektiv.

hållande till det ursprungliga temperaturadjektivet, t.ex. *rekordvarm*, *svinkall* och *halvljummen*, dels sådana där förledet eller efterledet utgörs av ett begrepp med koppling till temperatur, t.ex. *solvarm*, *iskall* och *kokhet*. För den sistnämnda typen är det särskilt intressant att se vilka begrepp de olika temperaturadjektiven kopplas samman med.

3.1.3. Substantiv och verb

I tabell 1 visas en översikt över temperaturord i olika ordklasser i svenska språket. Översikten har kontrollerats mot Svenska Akademiens ordlista (SAOL 13, 2006). Utgångspunkten är de adjektiv som undersöks i avhandlingen: *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild*.

I tabellen visas vilka eventuella motsvarigheter till adjektiven som finns bland substantiven och verben. Jämförelsen skulle kunna utökas med ytterligare former, såsom particip. Eftersom avsikten är att ge en översikt i stora drag begränsas dock jämförelsen här till de tre nämnda ordklasserna.

TABELL 1. *Förekomsten av temperaturord i olika ordklasser i svenska språket, med utgångspunkt i adjektiven varm, ljum/ljummen, het, kall, kylig, sval och mild.*

Adjektiv	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Substantiv	<i>värme värma</i>	<i>ljumhet</i>	<i>hetta</i>	<i>kyla köld</i>	<i>kylighet</i>	<i>svalka svalhet</i>	<i>mildhet</i>
Verb	<i>värma (upp)</i>	<i>ljumma</i>	<i>hetta (upp)</i>	<i>kyla (ner) kallna</i>		<i>svalka svalna</i>	<i>mildra</i>

I översikten i tabellen framgår det återigen vilka temperaturadjektiv som är mest centrala i svenska språket (jfr sammansättningar ovan). *Varm*, *kall* och *het* är de tre adjektiv som förekommer med motsvarande, i språket väl förankrade, substantiv och verb. *Ljum*, *kylig*, *sval* och *mild* finns också som substantiv, men formerna *ljumhet*, *kylighet*, *svalhet* och *mildhet* är abstrakta konstruktioner avledda från adjektiven, och är inte lika väl förankrade som egna ord i allmänspråket som *värme*, *kyla* och *hetta*. Sökningar i *Göteborgs-Posten* 2004 (förk. GP04) och Bonniersromaner II (förk. romii; se 4.2.3) på dessa ord gav inga träffar alls på *svalhet*, en träff på *ljumhet* (romii), en träff på *kylighet* (GP04) samt ett fåtal träffar på *mildhet*, dock ingen med temperaturbetydelse. *Sval* har

visserligen ett motsvarande, självständigt substantiv, *svalka*, men detta är till sin betydelse mer begränsat än *värme*, *kyla* och *hetta*.

Ljum, *sval* och *mild* har motsvarigheter bland verben. Verbet *ljumma* är dock idag ovanligt och perifert. Ifråga om *mild* är det diskutabelt om substantivet *mildhet* och verbet *mildra* förekommer med temperaturbetydelse.

Vid sidan av *varm*, *kall* och *het* är det *sval* som har självständiga substantiv och verb som motsvarigheter till adjektivet, vilka dessutom är någorlunda vanliga i språket.

Substantiven *värme* och *kyla* har också var sitt alternativt substantiv, *värma* och *köld*. Formen *värma* är ålderdomlig (eg. en gammal kasusform) och används knappast längre. Vi hör den kanske oftast i psalmen *Den blomstertid nu kommer*: ”Med blid och livlig **värma** till allt som varit dött, sig solens strålar närma, och allt blir återfött.” Undantagsvis förekommer substantivet *värma* också litterärt, t.ex. ”De blandade ut hett vatten med kallt till lämplig **värma** [...]” (romii).

Formen *köld* används som en alternativ form till *kyla*. *Kyla* är dock vanligare än *köld*. Möjligen finns det betydelskillnader dem emellan, som att *köld* oftast används med konkret betydelse, medan *kyla* är den vanligare formen i överförda betydelser. Detta bör dock kontrolleras i olika material.

Verben *värma*, *ljumma*, *hetta*, *kyla* och *svalka* beskriver i stora drag aktiva processer, vanligen att någon typ av värme- eller köldkälla är inblandad i ett förlopp där ett objekt erhåller en i förhållande till utgångsläget högre eller lägre temperatur. Vid sidan av *kyla* och *svalka* finns också verben *kallna* och *svalna*, vilka istället beskriver mer naturliga förlopp, där objekt antar omgivningens (lägre) temperatur utan att någon köldkälla är inblandad. Detta är intressant; att verben *kallna* och *svalna* finns pekar på att *kyla*, vid sidan av att vara något i sig självt, också kan innebära avsaknad av värme.

Det finns sammansättningar också med substantiven och verben. Som exempel kan nämnas några sammansättningar med substantivet *värme*: *kroppsvärme*, *bastuvärme*, *sommarvärme*, *sängvärme* m.fl. (NEO). Dessa sammansättningar är dock färre än dem som är bildade till adjektiv.

3.2. Temperatur i uttryck

Temperatur förekommer i svenska språket också i uttryck av olika slag, såsom kollokationer (t.ex. *sol och värme*), fasta uttryck (t.ex. *i stridens*

hetta) och idiom (t.ex. *få kalla fötter*). Intressant med dessa uttryck är bland annat att de visar på kopplingar mellan temperatur och andra begrepp. I de följande två avsnitten ges en kortfattad översikt över området.

3.2.1. *Kollokationer och fasta uttryck*

Termen kollokation kan definieras på olika sätt (se t.ex. Malmgren 2003). Här används den i betydelsen 'vanliga ordkombinationer'. Det är fråga om uttryck som är vanliga, men vilka ändå i viss mån kan varieras (t.ex. *sol och värme, värme och sol*). Med fasta uttryck avses däremot ordkombinationer som alltid ser likadana ut (t.ex. *i stridens hetta*).

Redogörelsen är inte uttömmande. Några exempel ges utifrån ordböcker och sökningar i konkordanserna *Göteborgs-Posten* 2004 och *Bonniersromaner II*.

Substantivet *värme* samordnas ofta med andra begrepp genom konjunktionen *och*. Dessa andra begrepp kan antingen utgöra förled eller efterled. *Sol och värme* är en särskilt vanlig kombination, men *värme* kan också kombineras med begrepp som *humor, närhet, sommar, ljus, engagemang, vänskap, el, vatten, mat, gemenskap, glädje, omtanke, kärlek, trygghet* m.fl. Även substantiven *kyla* och *köld* samordnas med andra begrepp på detta sätt, *kyla* till exempel med begreppen *snö, regn, blåst, mörker, ensamhet* och *rädsla*, *köld* till exempel med *snö, mörker* och *hunger*. Konstruktionen med samordnade substantiv (t.ex. *sommar och värme, snö och kyla*) är ofta semantiskt jämförbar med adjektiv plus huvudord (t.ex. *varm sommar, kall snö*).

Substantivet *hetta* ingår vanligen i en annan typ av konstruktion, med en attributiv bestämning, med exempel som *stekande hetta, tropisk hetta, tryckande hetta, sommarens hetta, kvävande hetta* och *solens hetta*.

Substantiven *värme, kyla, köld* och *hetta* förekommer också i en del (mer eller mindre) fasta uttryck, som *koka/smälta* etc. *på svag värme* (matlagning), *med värme i rösten, sträng kyla, bitande kyla, skaka av köld, bli stel av köld* och *i stundens/stridens hetta*.

Ibland är det svårt att avgränsa fasta uttryck från idiom. En del av de idiom som ingår i bilaga 2, avdelning I, kan också, med avhandlingens definition, beskrivas som fasta uttryck, t.ex. *med varmt hjärta* och *en het potatis* (se vidare bilaga 2).

3.2.2. *Idiom*

Ytterligare en språklig konstruktion som kan innehålla ord som relaterar till temperatur är idiom. Idiom utgör språkliga enheter med fast form, vilka ofta funnits länge i språket. De begrepp som är representerade i idiom är rimligen sådana som av språkbrukarna uppfattas, eller har uppfattats, som centrala och/eller vanligt förekommande i tillvaron. Därför är det intressant att ta reda på vilka temperaturord och begrepp med koppling till temperatur som används i idiom.

Penttilä et al. (1998) utgår från att både biologi och kultur formar språklig betydelse. I ett experiment lät de informanter med finska som modersmål försöka tolka engelska idiom. Resultaten visade bland annat att idiom som var biologiskt grundade oftare tolkades korrekt än de som var kulturellt grundade. Penttilä et al. drar slutsatsen att idiom lättare förstås mellan språk om de är biologiskt baserade. Formlikhet är också en viktig faktor vid förståelsen av idiom språk emellan (Penttilä et al. 1998:234ff., 242ff.). Lindfors Viklund (1991) har funnit att de svenska idiom som lättast förstods av informanter som inte hade svenska som modersmål, var de idiom som var kopplade till kroppsdelar och vardagsliv. Lindfors Viklund menar också att idiomens fasta lexikaliska form gör dem lätt identifierbara, vilket också underlättar förståelsen (1991: 26).

De omkring 3500 idiomatiska uttrycken i *Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom* (1989) har gått igenom i anslutning till avhandlingsprojektet.¹ De 70 idiom som bedömts ha eventuell koppling till temperatur redovisas i bilaga 2. De har delats in i tre grupper:

- (I) Idiom som innehåller temperaturord.
- (II) Idiom som innehåller begrepp som i sammanhanget verkar ha koppling till temperatur.
- (III) Idiom som innehåller begrepp som kan ha koppling till temperatur, men som i sammanhanget verkar sakna denna koppling (andra egenskaper hos begreppen fokuseras).

I grupp I framgår det att det är adjektiven *varm*, *kall* och *het* som är de temperaturord som används i idiomatiska uttryck. Övriga temperatur-

¹ Det kan diskuteras om alla uttryck i denna bok bör klassificeras som idiom. Särskilt kan de substantiviska uttryckens status ifrågasättas (t.ex. *heta linjen*, *varm korv* och *ett kok stryk*).

adjektiv eller temperaturord i andra ordklasser förekommer inte i idiom-
en. I vissa fall är dock kopplingen till temperatur, även då ett tempera-
turadjektiv ingår i det idiomatiska uttrycket, tämligen ogenomskinlig,
som i *få kalla handen*.

I de övriga två grupperna av idiom ingår inte rena temperaturord.
Istället ingår begrepp som har eller kan ha stark koppling till temperatur,
som *sol*, *is* och *eld*. I grupp II har idiom där dessa begrepp verkar ha
temperaturkoppling placerats. I grupp III har de idiom placerats där
andra egenskaper hos begreppet verkar stå i fokus, som ljuset hos solen,
rörelsen hos elden och att is är hård och hal. Gränsdragningarna är dock
inte alltid självklara; troligen finns till exempel individuella skillnader
mellan språkbrukare huruvida man uppfattar en sådan temperaturkopp-
ling eller om idiomet uppfattas som helt ogenomskinligt.

Sköldberg (2004) undersöker svenska idiom och konstaterar bland
annat att idiomens betydelser uppvisar liten semantisk variation. Inget
av de 36 idiom som behandlas, undersökta i korpusar, kan betecknas
som polysemt. Dock är betydelsen ofta diffus, och idiomet förstås bäst i
en språklig kontext.

Det är intressant att se vilka begrepp med koppling till temperatur
som förekommer i idiomerna, vid sidan av de rena temperaturorden (se
vidare nästa avsnitt). Utifrån idiomerna i grupp III är det också märkbart
att egenskaper kan förenas kring ett centralt begrepp, som *eld* (hetta,
ljus, hastig rörelse, förgörande etc.). (Jfr Melnick i avsnitt 2.3.3.)

3.3. Andra sätt att uttrycka temperatur: begrepp med temperatur- koppling

Som redan nämnts flera gånger (se bl.a. avsnittet om idiom ovan) kan
temperatur uttryckas på andra sätt än genom direkt temperaturbe-
tecknande ord. Många andra ord, som *sol*, *eld*, *is*, *vinter*, *feber*, *koka* och
svettas, är starkt kopplade till temperatur. I motsvarande begrepp är
temperatur en inherent, eller åtminstone mycket viktig, egenskap; be-
greppen är svåra att beskriva utan att värme, kyla eller hetta nämns. Det
finns också begrepp som är mer löst knutna till temperatur, på så vis att
de kan förknippas med temperatur i vissa sammanhang, som kropps-
delar, kläder, mat och dryck, liv och död, ljus och mörker.

Att begrepp med gemensamma egenskaper, i detta sammanhang
temperatur, förknippas med varandra mentalt hos språkbrukarna är en
intressant företeelse som kommer att tas upp ytterligare i avhandlingens
slutdiskussion.

Det finns olika sätt att undersöka och sammanställa vilka begrepp som är primärt och sekundärt kopplade till temperatur. Till exempel är det möjligt att studera vilka begrepp temperaturord förekommer tillsammans med i konkordanser eller i större textavsnitt, som i romaner. Det är också möjligt att låta informanter associera till temperaturord (se kapitel 9). Utifrån idiomerna i bilaga 2 kan en enkel, första sammanställning av centrala ord i dessa göras.¹

Ord med tydlig koppling till temperatur: *eld, (gall)feber, sol; is, snö; brinna, bränna, glöda, gå varm, koka.*

Ord med möjlig koppling till temperatur: *bak(del), blod, fötter, gåshud, hand, hjärta, öron* (kroppsdelar o.d.); *kläder; fisk, gröt, korb, potatis, smör* (mat); *aska, järn, kol, ljus, låga, stål*; olika uttryck för 'ilska'; *rött; gå upp/ner i varv, osa, ånga.*

Även i sammansättningar (avsnitt 3.1.2 samt bilaga 1) och i kollokationer och fasta uttryck (avsnitt 3.2.1) framgår kopplingar mellan temperatur och andra begrepp. Även synonymordböcker kan utgöra en hjälp i sammanhanget.

3.4. En språkjämförande och språkhistorisk utblick

Att det språkjämförande perspektivet är viktigt i studiet av relationen mellan språk och tänkande framgick i kapitel 1 och 2. Via jämförelser mellan obesläktade språk från vitt skilda kulturer går det bland annat att dra slutsatser om vad som är universellt respektive kulturspecifikt i människans upplevelse av världen. Men det kan också vara intressant att jämföra närbesläktade språk, såsom de olika nordiska språken. De nordiska länderna liknar dessutom varandra till kultur och klimat. Går det dessa likheter till trots att hitta skillnader i hur temperaturadjektiven används på de olika språken?

I avsnitt 3.4.1 görs en översiktlig jämförelse mellan svenska, norska, danska, isländska och engelska, med utgångspunkt i de svenska adjektiven *varm, het* och *kall*. Engelskan medtas eftersom mycket av den forskning som resultaten i avhandlingen jämförs med handlar om engelskan. Det engelska språket, kulturen och klimatet liknar dessutom

¹ Sammanställningen är endast översiktlig och avser inte att i detalj täcka alla ord som ingår i idiomerna i bilaga 2.

språk, kulturer och klimat i de nordiska länderna. Redogörelsen bygger på ordböcker, konsultationer av modersmålstalare och en associationsstudie med informanter från Sverige, Norge, Danmark, Island och Finland.¹

I avsnitt 3.4.2 redovisas en genomgång av vissa nordiska temperaturadjektivs etymologi, genomförd med hjälp av ordböcker och konsultationer av modersmålstalare.² Syftet med redogörelsen är att ytterligare belysa och resonera om orsakerna till skillnaderna i hur temperaturadjektiven används språken emellan.

3.4.1. Temperaturadjektiv i de nordiska språken och i engelskan

I tabell 2 visas de språkliga motsvarigheterna till de svenska adjektiven *varm*, *het* och *kall* i de övriga nordiska språken samt i engelskan.

TABELL 2. *Motsvarigheter till adjektiven varm, het och kall i norska, danska, isländska och engelska.*

Svenska	<i>varm</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>
Norska	<i>varm</i>	<i>het</i>	<i>kald</i>
Danska	<i>varm</i>	<i>hed</i>	<i>kold</i>
Isländska	<i>heitur, hlýr</i>	<i>heitur</i>	<i>kaldur</i>
Engelska	<i>warm</i>	<i>hot</i>	<i>cold</i>

Som framgår i tabellen är de fem språkens ord motsvarande svenskans *varm*, *het* och *kall* mycket lika varandra, med undantag för isländskans ord för *varm*. De språkliga likheterna till trots finns det skillnader mellan språken beträffande i vilka sammanhang och hur ofta orden används, och beträffande vilka associationer de väcker hos språkbrukarna. Dessa skillnader har framkommit bland annat i de resultat från den nordiska studien som nämndes i inledningen till avsnittet, men också vid kon-

¹ Denna studie genomfördes av författaren på Island sommaren 2004 och kompletterades i Sverige hösten 2004. Informanterna fick associera till adjektiven *warm*, *hot* och *cold*, samt svara på ett antal frågor om hur temperatur förekommer i deras språk. Studien genomfördes helt på engelska. Associationsdelen av studien visade bland annat på påverkan från modersmålet. Ett av de viktigaste resultaten var att de isländska informanternas andel metaforiska (abstrakta) associationer var klart lägre än de övriga informantgruppernas. Islänningarnas metaforiska associationer utgjorde en knapp tiondel av det totala antalet associationer, medan de svenska informanternas andel metaforiska associationer utgjorde en femtedel.

² Denna undersökning ingick ursprungligen i en kursuppsats i språkhistoria 2004.

sultationer av moderna ordböcker, modersmålstalare av de olika (nordiska) språken samt vid observationer av talspråk och översättning på TV från engelska till svenska.

Några märkbara skillnader är att *hot* på engelska täcker ett mycket större användningsområde än *het* på svenska: på svenska används ofta *varm* när engelskan använder *hot* i motsvarande uttryck (t.ex. *hot coffee* – *varmt kaffe*, *it was hot in the room* – *det var varmt i rummet*). I engelskan finns också några betydelser av hetta och kyla som håller på att öka i svenskan, bland annat via talspråket på TV: *hot* i betydelsen 'sexig', och *to chill* (sv. *chilla*) i betydelsen 'att ta det lugnt'.

På danska lär istället det motsatta förhållandet mot engelskan (förhållandet *warm–hot*) råda, det vill säga att *varm* är mycket vanligare än *hed*, och antagligen vanligare än *varm* i svenskan (t.ex. *en het potatis* – *en varm kartoffel*, *heta linjen* – *den varme linje*, *gå som katten kring het gröt* – *gå uden om noget som katten om den varme grød*).¹ I den nordiska associationsstudien visade det sig också att de danska informanterna hade en mycket högre andel metaforiska associationer till *warm* än till *hot*: 39 procent mot 19 procent. Denna skillnad kan möjligen bero på att *varm* är ett mycket vanligare ord än *hed* på danska, och därmed antagligen förekommer mer i metaforiska användningar än vad *hed* gör.

Isländskan verkar i fråga om hur frekventa *hlýr* respektive *heitur* är mer påminna om engelskan än om de andra nordiska språken. *Heitur* används ofta i betydelsen 'varm', i uttryck som t.ex. *heitt brauð* (*varmt bröd*). *Hlýr* verkar ha ett ganska begränsat användningsområde; det är inte alls jämförbart med svenskans *varm*. Vanligen är det *heitur* som används, både motsvarande svenskans *varm* och *het*.

Hur ska man förklara dessa skillnader i frekvenser, användningsområden och associationer i fråga om värme, kyla och hetta mellan de nordiska språken? Klimatologiska och kulturella faktorer spelar antagligen in. Även om de nordiska länderna liknar varandra på dessa områden, finns det även skillnader. Till exempel är det inte lika stor temperaturskillnad mellan olika årstider på Island som i Sverige. Antagligen är sådana skillnader, eller motpoler, en viktig dynamik i metaforik av olika slag; det är i spänningsfältet mellan i första hand två tydligt urskiljbara poler som metaforiken har sin grund (värme–kyla, ljus–mörker, regn–torka osv.).

¹ Omdömet grundar sig på personlig kommunikation med en informant (språkvetare) med danska som modersmål. Exempelen har hämtats ur *Nudansk ordbog* (1992).

Även rent språkliga faktorer kan ha betydelse. Möjligen finns språk-historiska förklaringar. Ord för 'värme', 'kyla' och 'hetta', som adjek-tiven *varm*, *kall* och *het*, har av olika anledningar utvecklats olika i de nämnda språken. De har kommit att, särskilt metaforiskt, appliceras på olika användningsområden och mindre betydelskillnader har uppstått språken emellan.

3.4.2. *De nordiska temperaturadjektivens etymologi*

Skildringen i avsnittet, vilken grundar sig på ordböcker och konsulta-tioner av modersmålstalare, är inte uttömmande. Den är avsedd att ge ett fördjupande perspektiv på några punkter av särskilt språkhistoriskt in-tresse (*hlýr/ljum* och *varm*).

3.4.2.1. *Isl. hlýr: etymologi och betydelse*

Det kan verka som om det isländska ordet *hlýr*, vilket används i vissa betydelser ungefär motsvarande svenskans *varm*, är ett helt eget ord, utan motsvarighet i de andra nordiska språken. Så är dock inte fallet. *Hlýr* anses vara rotbesläktat med svenskans *ljum* eller *ljummen* och eng-elskans *lukewarm*.

Enligt SAOB är det svenska *ljum*, på fornsvenska *liomber* eller *lium-ber*, en sidof orm till bland annat fornsvenskans *lio(r)* och *lio(e)*, och is-ländskans *hlær*. Roten är densamma som i till exempel den äldre dan-skans och nordnorskans *lum* och i danskans *lummer* (vilket dock verkar ifrågasättas av Hellquist), och som i *ly*, *lya* och *lä*. Ytterst kan *ljum*, och därmed *hlýr*, vara rotbesläktat med latinets *calere* ('vara varm').

Även Hellquist talar om att det svenska *ljum* (fsv. *liumber*, *liomber*) är släkt med det isländska *hlýr* ('varm, mild'), och isländskans *hlær* och fsv. *lio(r)*. Det svenska ordet *lya*, avledning från fornsvenskans *ly* ('skydd, lä'), motsvaras av isländskans *hlý* ('värme'). Under uppslags-ordet *lä* anges att *lä* motsvaras av isländskans *hlé* ('skydd, läsida').

I *The Oxford dictionary of English etymology* (hädanefter förkortad ODEE) sägs att *lukewarm*, från *luke* i medelengelska, på grund av vari-anterna *leuk* och *hleuc*, antagligen kommer från *lew* i fornengelska, **hleow* i fornvästnordiska (i *gehleow* 'warm', *unhleow* 'cold', *hleowe* 'warmly') och *hlýr* ('warm, mild') i fornhögtyska. Även i Cleasby-Vigfusson nämns släktskapen mellan isländskans *hlé* och engelskans *lee* ('shelter').

I modern isländska har *hlýr* ett ganska begränsat användningsområde. Vanligen motsvaras svenskans *varm* av isländskans *heitur*. *Hlýr* används inom vissa domäner, som väderlek, klädsel, bostäder, samt metaforiskt om känslor och färger (se *Svensk-isländsk ordbok*, hädanefter förkortad SIO, under *varm*). *Hlýr* innebär ofta en behaglig, lagom varm temperatur, till skillnad från *heitur*, som ibland kan betyda att temperaturen är för varm, obehaglig.

Dagens användningar av *hlýr* känns igen i Cleasby-Vigfusson, *Icelandic-English Dictionary*. Adjektivet *hlýr* ('warm, mild') återfinns i uttryck som *hlýtt veður* ('mild weather'), *hlý húsa-kynni* ('warm, snug rooms'), och i *e-m er hlýtt til e-s* ('to have a warm heart, affection, for a person'). I Söderwall (*liomber*) finns exempel där *liomber* används i samband med vatten, välling och mjölk. Ordet verkar ställas mot *het*, på ett liknande sätt som *hlýr* ställs mot *heitur* i isländskan – t.ex. *ycke het vthan lywmt, taa är ey got oc bada heth wtan liomt*. *Varm* nämns inte i sammanhanget. En metaforisk användning finns angiven, samma som på isländska: *äru [...] hjärtan liom*.

3.4.2.2. Sv. *ljum*/isl. *hlýr* och sv. *varm*/isl. *varmur*: olika betydelseutvecklingar i svenska och isländska

Kan det vara så att isländskans *hlýr* och svenskans *ljum* längre tillbaka, under medeltiden, haft ungefär samma betydelser, men att utvecklingarna sedan gått olika vägar i de båda språken? Det verkar vara så. Isländskan har behållit *hlýr*, med ungefär samma betydelser som under medeltiden, medan *ljum* i svenskan blivit ett ganska perifert ord med åtminstone delvis andra betydelser än under medeltiden. I svenskan har istället *varm* blivit ett mycket vanligt ord, med många metaforiska användningar. Enligt SIO täcks svenskans *varm*, särskilt metaforiskt, endast delvis av isländskans *hlýr* och *heitur*. Oftast väljer isländskan andra uttryck, som inte har med temperatur att göra, där svenskan använder *varm* (t.ex. *varm anhängare*, *varmt tack*, *varm önskan*, *varmt deltagande*, *bli varm i kläderna*, *med varm hand*). Här kan en viktig förklaring anas till varför de isländska informanternas andel metaforiska associationer var klart lägre än de svenska informanternas i den nordiska studien (se fotnot 1 i avsnitt 3.4).

Ordet *varm* finns på isländska, men är idag mycket perifert. Det förekommer endast i några få användningar i bland annat vissa ortnamn. I Cleasby-Vigfusson finns *varmr* med, i några olika konkreta användningar (t.ex. *varmr beðr*, *með vörmu vatni*). Där står: "Warm is used of

blood-heat, and is distinguished from heitr”. Meningen *tak kött ok drep ok stikk hendi í hann er hann er v[armr]* finns med som exempel på denna betydelse. I Söderwall exemplifieras någon enstaka metaforisk användning av *varmber* (om person), men de flesta är konkreta. Exempelen från Cleasby-Vigfusson känns igen: *warmþnt watn, tak värma kwinno myolk, badha sigh j thera varmo blodhe*.

Generellt verkar det som om *varm*, *het* och *ljum/hlýr* från början haft liknande användningar på svenska och isländska, men ordens betydelseutvecklingar har sedan skiljt sig åt. Både *ljum/hlýr* och *varm* verkar under medeltiden ha använts på liknande sätt som svenskans moderna *varm* (konkret betydelse) – i detta sammanhang är det extra intressant att *ljum* skulle kunna vara besläktat med latinets *calere*; jfr t.ex. fr. *chaud* – men i svenskan har sedan *varm* blivit det centrala ordet, medan isländskan har behållit *hlýr* i denna betydelse. Svenskan har även behållit *ljum*, men med en annan betydelse, medan *varm* nästan försvunnit helt ur isländskan. Varför betydelseutvecklingen för *varm*, *ljum* och *het* blivit olika i svenska och isländska är dock svårt att utreda.

Det är intressant att det går att hitta samma betydelser i närbesläktade språk som i de nordiska, och även i engelskan, men att dessa betydelser upp bärs av olika ord, till exempel olika temperaturadjektiv. De nordiska språken har i stort sett samma temperaturadjektiv, men orden täcker olika delar av den språkliga temperaturskalan, och de skiljer sig åt i framför allt metaforiska användningar. Givetvis finns dessa betydelsekillnader kvar i språkbrukarnas medvetande när de ser orden på ett annat språk, såsom engelska. När informanterna associerade till *warm*, *hot* och *cold* i associationstestet i den nordiska studien verkar de, åtminstone delvis, ha haft kvar de föreställningar som var förknippade med dessa ord på deras respektive modersmål. De moderna temperaturadjektivens polysema betydelser kan således åtminstone delvis ses som ett resultat av en diakron betydelseutveckling (jfr Geeraerts 1997; se kapitel 1).

4. Metod och material

I detta kapitel beskrivs de undersökningar vars resultat ligger till grund för avhandlingens empiriska del, kapitel 5–9. Materialet för undersökningarna och hur dessa genomförts redovisas. I kapitel 3 (avsnitt 3.1) presenterades de sju temperaturadjektiven som är föremålet för undersökningen: *varm*, *kall*, *het*, *ljum/ljummen*, *kylig*, *sval* och *mild*. Detta är den centrala undersökningen i avhandlingen, och en stor del av kapitlet ägnas därför åt denna: den analysmodell som framtagits, urvalet av undersökningsmaterial samt hur adjektivens betydelsevarianter samlats in och ordnats. Därefter beskrivs den kompletterande associationsstudien: informanternas associationer till adjektiven *varm* och *kall*.

4.1. Analysens teoretiska och metodmässiga utgångspunkter

Att språket ses som en kognitiv förmåga och därmed speglar andra kognitiva förmågor och ingår i kognitionen som helhet får konsekvenser för syften och metodval inom studier där detta synsätt anläggs. Kognitivsemantiska undersökningar syftar ofta till att kartlägga mentala strukturer i tänkandet, vilka speglas i språket. Dessa strukturer härstammar från hur människan uppfattar och förstår sin omvärld. Två metodologiska strategier är vanliga. Den ena innebär att forskaren genom introspektion kommer fram till vissa mentala strukturer, såsom konceptuella metaforer, och sedan hittar språkliga exempel som illustrerar dessa strukturer. Lakoff, med många efterföljare, använder ofta denna metod.¹ Den andra strategin innebär att språkliga strukturer, vilka antas spegla mentala strukturer, kartläggs i omfattande korpusstudier. Detta förfaringsätt är vanligt i svenska kognitivsemantiskt influerade undersökningar (se bl.a. Svanlund 2001 och Strzelecka 2003), liksom i en rad studier utomlands.

¹ Om olika filosofiska teorier om vad introspektion egentligen är, se t.ex. Radovic (2005).

Som redan berörts är båda de ovan nämnda metoderna behäftade med vissa problem (se också avsnitt 1.4–1.6). Med den första är det lätt att förbise språkliga uttryck som strider mot den struktur forskaren utgår från, vilket också påpekats av Haser (2005). Haser menar att de språkliga uttrycken bör utgöra utgångspunkten för analysen. Med denna andra metod riskerar forskaren dock att missa inslag i tänkandet vilka inte direkt återspeglas i språkliga uttryck. Med båda dessa huvudmetoder sätts i praktiken likhetstecken mellan språk och tänkande, vilket inte egentligen kan sägas överensstämma med det ursprungliga teoretiska antagandet att språk och tänkande (och andra kognitiva förmågor), såsom delar av kognitionen som helhet, speglar varandra. Att två förmågor speglar varandra behöver inte innebära att de är helt identiska i sina uttrycksformer.

Enligt Talmy (2000) går den enda framkomliga vägen i kognitiv-semantisk forskning via introspektion, eftersom introspektion är "the only instrumentality that can access the phenomenological content and structure of consciousness" (s. 4). Men resultaten måste jämföras med resultat från undersökningar där man använder andra metoder:

Such other methodologies include the analysis of introspective reports by others, the analysis of discourse and corpora, crosslinguistic and diachronic analysis, the assessment of context and cultural structure, the observational and experimental techniques of psycholinguistics, the impairment studies of neuropsychology, and the instrumental probes of neuroscience. (Talmy 2000:5)

Materialet för att undersöka temperaturadjektivens betydelser utgörs i avhandlingen huvudsakligen av tidningstext och skönlitteratur, i form av datoriserade korpusar. Dessa ingår i Språkbanken vid Göteborgs universitet. Korpusarna är tillgängliga via Internet. Sökningar i dem görs genom att man skriver in en söksträng (t.ex. adjektivet *varm*), varvid alla träffar på söksträngen, med ett kort omgivande textavsnitt, återges i konkordansform. Adjektiven har sedan undersökts med hjälp av en särskild analysmodell med hänsyn till fem variabler (se 4.2.2) som, med utgångspunkt i kognitiv semantik, har fastställts för detta syfte. I avsikt att belysa vilka av adjektivens betydelser som är mest centrala i det omedelbara tänkandet, och vilka som är mer perifera, jämförs analysen av de två mest grundläggande temperaturadjektiven, *varm* och *kall*, med de associationer informanter får till samma adjektiv. Också vissa ytterligare undersökningar och iakttagelser av temperatur i tal och skrift, vilka i sin helhet inte är direkt relevanta i förhållande till avhandlingens

syfte, har utförts. Dessa studier kan bidra med kompletterande perspektiv på vissa punkter och tas då upp i avhandlingen, där så är relevant.

Avhandlingens övergripande syfte är att, via ett närstudium av temperaturområdet i svenska språket och hos svensktalande språkbrukare, undersöka förhållandet mellan språk och tänkande, med avseende på den typ av begreppsliga samband som traditionellt uttrycks som metaforer inom kognitiv semantik (se också avsnitt 1.5). I sin helhet påminner undersökningen närmast om andra korpusundersökningar inom kognitiv semantik (dvs. den andra huvudmetoden ovan). Det är en förhoppning att utformningen av analysmodellen, med fokus på jämförelsen mellan adjektiven, samt vissa kompletterande studier, främst associationstest beträffande *varm* och *kall*, tillsammans med tidigare forskning om temperatur (se kapitel 2) ska kunna bidra till att belysa en eventuell underliggande mental, associativ begreppsstruktur.¹ Också Gradys primära metaforer med koppling till temperatur kan utgöra en hjälp i sammanhanget. En bild av en underliggande mental, associativ begreppsstruktur bör dels kunna förklara hur de språkliga betydelser som urskiljts i de undersökta materialen hänger samman, dels kunna säga något om uttryck som inte påträffats i materialen och om möjliga betydelseutvecklingar av adjektiven i framtiden.

Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (1999, 2006) jämför svenska och ryska temperaturadjektiv i konkret användning, utifrån hur dessa kombineras med substantiv (se t.ex. avsnitt 2.3.2). I ett mer omfattande projekt, ”Talking about temperature across languages”, jämför Koptjevskaja-Tamm hur temperatur förekommer i olika språk. Projektets målsättningar beskrivs enligt följande (Koptjevskaja-Tamm 2007:16; understrykning i orig.):

The main general issue dealt with in the project is the conceptualisation of temperature in natural languages as reflected in their systems of central temperature terms, such as *hot*, *cold*, *to freeze*, etc. The project is intended to lead to an integrated lexical-typological study of the temperature domain across a number of genetically, areally and structurally diverse languages with the aim of describing and accounting for the cross-linguistic variation within it from three different angles (research topics):

Lexicalization of temperature concepts, categorization within, or ”carving up” the temperature domain [...]

Lexicon-grammar interaction within the temperature domain [...]

¹ Om behovet av kompletterande metoder för att synliggöra relationen mellan språk och tänkande, se också Talmy ovan samt Bergström (2005).

Semantic derivation and motivation (patterns of polysemy and semantic change) relevant for the temperature domain [...]

Koptjevskaja-Tamms arbetsätt har stora likheter med undersökningen av temperaturadjektiven i avhandlingen. Flera av variablerna och analyskriterierna i analysmodellen (se vidare 4.2.2) har likheter med Koptjevskaja-Tamms analys. Skillnader finns dock också.

I avhandlingen genomförs en särspråksanalys. Syftet är att så långt möjligt etablera svenska temperaturadjektivs betydelser. Koptjevskaja-Tamms analys syftar till att vara språkjämförande. Medan undersökningen i avhandlingen har formen av en omfattande empirisk korpusstudie (utgångspunkten är de språkliga uttrycken), med tillägg av ett associationstest, arbetar Koptjevskaja-Tamms med informanternas svar på frågor om hur temperatur används i deras språk. Övergripande framstår analysen i avhandlingen som mer semantiskt inriktad, medan Koptjevskaja-Tamms analys också inkluderar en syntaktisk dimension (se citatet strax ovan). Avhandlingens analys förefaller mer heltäckande på det semantiska området än Koptjevskaja-Tamms, vilket troligen delvis beror på analysernas skilda syften: en semantiskt djupgående särspråksanalys kontra en språkjämförande undersökning. Den syntaktiska (grammatiska, morfologiska) dimensionen är troligen mer relevant att fördjupa sig i vid jämförelser mellan språk, än vid en särspråksanalys.

Beträffande de fem variablerna i avhandlingens analysmodell finns den första (konkret–abstrakt) också hos Koptjevskaja-Tamm. Variabel b (domäner) och c (sätt) finns också hos Koptjevskaja-Tamm, men alternativen inom varje undersökningsvariabel är färre. Variabel d, karaktär (dvs. grad, förväntningar och värdeladdning), uppmärksammas endast i begränsad utsträckning hos Koptjevskaja-Tamm; särskilt gäller detta förväntningar och värdeladdning. Variabel e, struktur, verkar inte ha någon direkt motsvarighet i Koptjevskaja-Tamms analys (Koptjevskaja-Tamm 2007).

Att analysen i avhandlingen har relativt mycket gemensamt med Koptjevskaja-Tamms analys, vilken alltså är inriktad på språkjämförelser, borde innebära att analysen i avhandlingen har en typologisk giltighet och att den därmed skulle kunna användas vid jämförelser med andra språk.

Goddard & Wierzbicka (2007) visar hur bland annat temperaturbegrepp kan analyseras med ”the natural semantic metalanguage”. Analyserna kan se ut enligt följande:

This thing (e.g. tea, kettle) is hot.
 this thing is like this:
 if a part of a person's body touches this thing,
 this person can feel something in this part of the body because of it
 because of this, this person can know something about this thing
 because of this, this person can think like this:
 "something can be like this if a short time before it was in a place where
 there was fire [...]
 a person can feel something bad in part of their body if this part of the
 body touches something when it is like this"
 (Goddard & Wierzbicka 2007:773)

Det finns en del allmänna likheter mellan Goddard och Wierzbickas resonemang och synsättet i denna avhandling, framför allt i fråga om perspektiv: att människans upplevelse av temperatur ligger till grund för temperaturordens semantik, att människan har kunskap om temperatur genom tidigare upplevelser, beskrivningen av hur temperatur upplevs (t.ex. via direkt beröring), samt betoningen av centrala temperaturföreteelser, som eld. Själva utförandet av analyserna är dock mycket olika. Goddard och Wierzbickas analys förefaller alltför allmänt hållen för att verkligen kunna peka ut semantiska karaktäristika hos de analyserade begreppen.

4.2. Analysen av adjektiven

I de följande avsnitten behandlas först utgångspunkten för analysen: temperaturupplevelsen. Därefter beskrivs den analysmodell som utarbetats. Vidare presenteras de material som använts som underlag för analyserna. Slutligen redovisas hur sammanställningen av betydelsevarianter och analyserna av dessa betydelsevarianter praktiskt gått till.

4.2.1. *Temperaturupplevelsen*

I enlighet med grundtankarna inom kognitiv semantik (se kapitel 1) betraktas språklig betydelse i avhandlingen som avhängig av hur människan upplever sin omvärld. Språk och tänkande (om omvärlden) interagerar med varandra och formar varandra. Analysen av temperaturadjektiven utgår i enlighet med detta synsätt från människans upplevelse av temperatur. Det är alltså inte någon "objektiv", eller fysikaliskt mätbar, temperatur som analyseras. En varm sommar är varm för att någon upplever den så och inte för att den har en viss temperatur mätt i till

exempel grader Celsius. I avsnitt 2.4.1 beskrivs både språkvetenskaplig och naturvetenskaplig evidens för att människans upplevelse av temperatur dels skiljer sig från fysikalisk mätning av temperatur (människans ”nollpunkt” ligger snarare runt 33 °C), dels påverkas av faktorer som individ, klimat och kultur.

Människans upplevelse av temperatur kan, lätt schematiserat, beskrivas enligt följande: En **upplevare** upplever temperatur hos någon eller något, en **innehavare** (av temperatur). Upplevelsen sker på ett visst **sätt**. Upplevelsen har en viss **karaktär**. Slutligen råder en viss relation mellan temperaturen och innehavaren, dvs. temperaturen och innehavaren bildar tillsammans en viss **struktur**. Till strukturen kan också räknas att den aktuella temperaturen tillsammans med innehavaren utgör ett stadium i en process e.d. Nedan ges tre exempel på temperaturupplevelser med upplevare, innehavare, sätt, karaktär och struktur, för att illustrera beskrivningsmodellen.

Varm sommar

- Någon (eller några osv. = upplevaren) upplever att sommaren (= innehavaren) är varm.
- Upplevelsen sker genom huden via luften (= sättet).
- Är det fråga om en normalvarm sommar upplevs värmen antagligen som normal i sammanhanget, som förväntad och antagligen positiv (= karaktären).
- Upplevaren vet att värme är något som är förknippat med sommaren, att värmen beror på solen (jordens närhet till solen etc.), att den stiger under våren och att den kommer att falla mot hösten (= strukturen).

Varm potatisgratäng

- Någon (= upplevaren) upplever att potatisgratängen (= innehavaren) är varm.
- Upplevelsen sker primärt i munhålan (= sättet).
- Är potatisgratängen normalvarm upplevs värmen antagligen som normal i sammanhanget, förväntad och positiv (= karaktären).
- Upplevaren vet att värmen är ett resultat av tillagningen, alternativt uppvärmningen, av potatisgratängen; värmen har tillförts genom att gratängen stått i ugnen, och gratängen kommer att svalna om den får stå framme i rumstemperatur (= strukturen).

Både i fråga om *varm sommar* och *varm potatisgratäng* kan dock upplevelsens karaktär förändras genom att värmen är alltför hög. Upplevelsen kan då karaktäriseras som att värmen är i sammanhanget hög, icke förväntad och antagligen negativ.

Varm person (dvs. adjektivet betecknar personlig egenskap)

- Någon (= upplevaren) upplever att en viss person (= innehavaren) har en varm (dvs. vänlig, kärleksfull, generös) personlighet.
- Sättet utgörs av den känslomässiga upplevelsen.
- Inte alla personer är varma; värmen upplevs antagligen som högre än förväntad och (förmodligen) positiv (= karaktären).
- Hos en varm person kan värmen sägas utgöra en permanent egenskap, som möjligen märks mer eller oftare kommer till uttryck i vissa sammanhang och situationer (= strukturen).

I följande avsnitt kommer analysverktygen, utifrån den schematiserade beskrivningen av temperaturupplevelsen ovan, att utredas närmare och att preciseras.

4.2.2. *Analysmodellen*

Analysen av temperaturadjektivens betydelser utgår från beskrivningen av temperaturupplevelsen i föregående avsnitt. Innehavare, sätt, karaktär och struktur ingår i analysmodellen som olika variabler (aspekter på adjektivets betydelse) när adjektivet förekommer tillsammans med en viss grupp av huvudord. Eftersom analysen fokuserar på adjektiv med huvudord kommer upplevaren att ligga utanför analys-schemat. Upplevaren är förstas själva utgångspunkten för temperaturupplevelsen (att någon upplever en temperatur), men betydelsen hos adjektivet tillsammans med ett huvudord påverkas inte av vem som upplever temperaturen ifråga. Betydelsen hos t.ex. *varm sommardag* kan analyseras oavsett vilken person eller grupp av personer det är som upplever den varma sommardagen. Ofta är dessutom beskrivningen opersonlig: *det var en varm sommardag*. Upplevaren finns dock med som en underförstådd utgångspunkt i analysen; temperaturen analyseras mot bakgrund av att den upplevs av en människa eller flera människor. Upplevaren antas också ha ett medvetande, vilket gör att upplevaren kan karaktärisera upplevelsen för sig själv i förhållande till tidigare erfarenheter samt ha en viss kunskap om temperaturen utifrån kunskap om (eller kollektiv erfarenhet av) världen (i det aktuella fallet temperaturens karaktär och struktur).

Beskrivningen av upplevaren som en (underförstådd) utgångspunkt för analysen samt det faktum att det alltid är temperaturen i ett sammanhang (en kontext) som analyseras har likheter med vissa fenomenologiska synsätt. Gallagher & Zahavi (2008) betonar att det vid perception av ett objekt alltid är fråga om att objektet upplevs i en kontext; perceptionen gäller just objektet i en kontext och inte separata intryck av å ena sidan objektet, å andra sidan kontexten. Upplevelsen är dessutom intersubjektiv; objektet upplevs också av andra (Gallagher & Zahavi 2008:100ff.). Överhuvudtaget är människans perception av världen en nedärvd och delad upplevelse:

Humans are born and are raised by others who already act and perceive in the world. Our sense of the reality of the world, and of the things that we perceive, depends on this. (Gallagher & Zahavi 2008:104)

Med utgångspunkt i detta synsätt uppfattas temperaturupplevelser i avhandlingen som intersubjektiva, dvs. som upplevda av människor och relativt likartade i ett språkbrukarkollektiv.

Förutom innehavare, sätt, karaktär och struktur analyseras huruvida betydelsevarianten är konkret eller abstrakt (se vidare nästa avsnitt).

Under analysarbetet urskiljs betydelsevarianter av adjektiven, vilka redovisas i kapitel 5–7. Termen *betydelsevariant* definieras här som ett alternativ till *betydelse* (i de fall ett adjektiv uppvisar polysemi). Beteckningen *betydelsevariant* används således synonymt med *betydelse*. Begreppet 'betydelsevariant' är opreciserat beträffande betydelsens status; 'betydelsevariant' kan innebära både klart urskiljbara kärn- och underbetydelser hos adjektivet (se t.ex. Järborg 2003) och mindre skillnader inom en underbetydelse; jfr användningsbetydelse (Järborg 2003) och kontextuell variation (Blank 2003). Eftersom syftet med analysen är att jämföra adjektiven med varandra, och inte primärt att analysera varje adjektiv i sig, har det inte varit meningsfullt att konsekvent analysera varje betydelsevariants egna betydelsestatus (t.ex. i termer av kärnbetydelse, underbetydelse osv.) samt alla relationer mellan betydelsevarianter hos det enskilda adjektivet. Betydelsevariant (i den angivna meningen) har visat sig vara ett tillräckligt och funktionellt begrepp att arbeta med under analyserna av adjektiven och jämförelsen dem emellan. (Se vidare avsnitt 4.2.5 och 4.2.6.)

Undersökningsvariablerna används vid analyserna i en utifrån temperaturupplevelsen logisk följd, samt i viss mån utifrån vilka variabler som är tydligast betydelseskiljande. Detta gäller framförallt den första variabeln (konkret–abstrakt) och den andra (typen av innehavare). Vari-

ablerna beskrivs i de följande avsnitten i samma ordning som de används i vid analyserna.

4.2.2.1. *Konkret och abstrakt temperatur*

Det första som bestäms för varje betydelsevariant är huruvida den aktuella temperaturen är ”konkret” eller ”abstrakt”. Med konkret temperatur avses temperatur som vi upplever fysiskt. Med abstrakt temperatur avses olika typer av överförd användning, som i metaforer, metonymer och utvidgningar.¹ Det är själva temperaturen som står i fokus i detta sammanhang och inte innehavaren.

Värme kan tas som exempel. Konkret värme är sådan värme som vi upplever fysiskt. Språkliga uttryck vari konkret värme manifesteras är t.ex. *kroppsvärme*, *en varm ugn*, *ett varmt bad*, *varm mat* och *en varm tröja*. Oftast är, som i dessa exempel, även innehavaren konkret (dvs. den ”går att ta på”), men det finns också exempel på mer abstrakta innehavare av fysisk värme, som i *en varm kväll*. Abstrakt värme (alltså värme som vi inte upplever fysiskt) förekommer (i språkliga uttryck) både tillsammans med konkreta innehavare (t.ex. *en varm person*, *en varm färg*) och med abstrakta innehavare (t.ex. *en varm stämning*). Även om de abstrakta innehavarna i någon mening kan beskrivas som konkreta (t.ex. *en varm blick*, *en varm berättelse* – både blicken och berättelsen är fysiska, synliga) finns de inom andra domäner än innehavarna av den konkreta värmen (se vidare 4.2.2.2).

Vanligen är det, som i exemplen ovan, lätt att avgöra om en temperatur är konkret eller abstrakt. För de flesta av adjektivens betydelsevarianter är det entydigt fråga om det ena eller det andra. Gränsfall förekommer dock, som *varm rodnad* och *en varm kram*. I dessa två fall förenas en viss fysisk värme (det hettar i kinderna när man rodnar, och man kan när man kramar någon känna den andra personens kroppsvärme) och en emotionell (abstrakt) värme, det vill säga den känsla som rodnaden respektive kramen uttrycker.

Rubrikerna Konkret, Gränsfall² och Abstrakt markerar en första enkel gruppering av varje adjektivs betydelsevarianter. Denna variabel framstår som grundläggande för att börja skilja ut betydelsevarianter från

¹ Termen *abstrakt* kan innebära olika saker i olika sammanhang. Alternativa benämningar har övervägts, men inte ansetts passa bättre i modellen i dess helhet. Med *abstrakt temperatur* avses i detta sammanhang *icke konkret temperatur* (jfr definitionen av *konkret temperatur*).

² Benämns också ”Konkret + Abstrakt”.

varandra. Som redan nämnts finns det också en tydlig korrelation mellan å ena sidan konkret temperatur och vissa typer av innehavare, å andra sidan abstrakt temperatur och vissa typer av innehavare; se vidare nästa avsnitt.

4.2.2.2. Domäner för innehavarna av temperaturen

Efter analysen av huruvida temperaturen är konkret eller abstrakt fokuseras innehavaren av temperaturen. Språkligt kan innehavaren enkelt uttryckt sägas betecknas av adjektivets huvudord, alltså det ord som adjektivet är en bestämning till. En viss betydelsevariant av ett temperaturadjektiv kan vanligen associeras med flera olika innehavare, eller rättare sagt en grupp av innehavare. Denna grupp anges sammanfattande i den semantiska beskrivningen av betydelsevarianten.

Som exempel kan två betydelsevarianter av adjektivet *varm* anföras. För det första:

varm (7)

om hög (ibland normal) temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *varm vind/luft/källa/ånga; varmt regn.*

För det andra:

varm (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på positiv känslomässig inställning.

Ex.: *varm blick/röst/leende; (ha) varma ögon.*

De uppgifter som här lämnas avser för det första själva adjektivet (återges i fetstil) jämte betydelsevarianten i fråga, någon i serien **(1)–(33)**; totalt har 33 olika betydelsevarianter för de sju undersökta adjektiven urskiljts. På raden under adjektivet följer den semantiska beskrivningen av den aktuella betydelsevarianten, vari även temperaturinnehavaren m.m. antyds. Därefter följer några typiska språkliga exempel på adjektivets användning.

På grundval av inledande undersökningar av temperaturområdet (se bl.a. Bergström 2002) och tidigare forskning (Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina 1999, 2006 m.fl.) samt med utnyttjande av begrepp och tankegångar inom kognitiv semantik, såsom metaforisk överföring, har

domäner för temperaturinnehavarna preciserats. Dessa är åtta till antalet och bildar för de olika innehavare som temperatur förekommer tillsammans med en indelningsgrund för klassificering. Domänerna, med exempel, visas nedan. (Domäner markeras med kapitäl.)

Konkret temperatur

KROPP

t.ex. *varm kropp, varm hud*

KONKRET OMGIVNING

t.ex. *varm dag, varmt rum*

KONKRET AKTIVITET

t.ex. *springa sig varm, gå varm* (om motorer m.m.)

ARTEFAKTER

t.ex. *varm tröja, varmt kaffe*

Domänöverskridande

betydelsevarianter

t.ex. *10 grader varmt*

Abstrakt temperatur

SJÄL

t.ex. *varm anhängare, varmt leende*

ABSTRAKT OMGIVNING

t.ex. *varm arbetsmiljö, varmt samhälle*

ABSTRAKT AKTIVITET

t.ex. *gå varm* (om musik, telefon, datorer m.m.)

MENTALA PRODUKTER

t.ex. *varm roman, varmt fotografi*

Domänöverskridande

betydelsevarianter

t.ex. *varm färg, varmt ljus*

Termen *domän* (se 1.3.5) används här i betydelsen 'begreppsrum'. I enlighet med Langackers beskrivning av domänbegreppet kan något utgöra en domän i förhållande till något annat. Domänerna ovan inkluderar också i sig var och en ett antal (del)domäner, vilka alltså framgår av den semantiska beskrivning som fogas till varje betydelsevariant (se strax ovan). Domänen ARTEFAKTER inkluderar deldomäner som MAT OCH DRYCK, ARTEFAKTER SOM UTSTRÅLAR VÄRME och KLÄDER OCH LIKNANDE FÖREMÅL.

Inom kognitiv semantik är konceptuella metaforer och metaforisk överföring, vanligen från konkret till abstrakt, centrala företeelser (KÄLLDOMÄNEN ÄR MÅLDOMÄNEN osv.; se 1.3.5). Detta samband finns även mellan de konkreta respektive abstrakta domäner som motsvarar varandra i uppställningen strax ovan. Även om direkt metaforisk överföring (t.ex. *varmt land* 'land med varmt klimat' → *varmt land* 'land med varm stämning', från konkret till abstrakt omgivning) endast är en typ av relation mellan en konkret och en abstrakt betydelsevariant finns det på ett övergripande plan, som antyds av uppställningen ovan, ett

samband mellan en domän för konkreta temperaturinnehavare och motsvarande domän för abstrakta temperaturinnehavare. Som kommer att framgå i analyserna av adjektivens betydelsevarianter förekommer det dock också att en betydelsevariant är relaterad till flera domäner. Två exempel som redan nämnts är *varm rodnad* och *varm kram*, där innehavarna samtidigt tillhör domänen KROPP och domänen SJÄL. Det finns också domänöverskridande betydelsevarianter där flera domäner ingår, t.ex. **varm (15)** om fysikaliskt uppmätt temperatur (värme) (betydelsevarianterna anges i löpande text på detta sätt eller med enbart adjektivet jämte variantens nummer). I detta fall är domänerna KROPP, KONKRET OMGIVNING och ARTEFAKTER involverade.

Det är inte alltid självklart var gränsen mellan två domäner ska dras. Exempelen *varm arbetsmiljö* och *varmt samhälle* ovan har räknats till ABSTRAKT OMGIVNING. Samtidigt finns det naturligtvis ett emotionellt inslag i båda dessa exempel, och särskilt i fallet *varm arbetsmiljö* finns en nära koppling till de människor som skapar denna miljö; exemplen har en del drag som passar in på domänen SJÄL. Omvänt har *varm stämning* placerats inom domänen SJÄL, på grundval av att det är människor och känslor som står i fokus. Skillnaden mot t.ex. *varm arbetsmiljö*, som bedömts tillhöra domänen ABSTRAKT OMGIVNING, är dock inte stor; jfr t.ex. *på arbetsplatsen rådde en varm stämning* (konstruerat exempel). I exemplet *varm stämning* → *varm arbetsmiljö* är det perspektivet som fått avgöra vilken betydelsevariant exemplen ska anses representera. Närheten till människorna och det emotionella inslaget är tydligare ifråga om *varm stämning* än i exemplet *varm arbetsmiljö*.

I det närmast följande ges en översiktlig beskrivning av de olika domänerna. För exempel hänvisas till uppställningen ovan samt till kapitel 5–7, analysen av adjektiven.

KROPP

Domänen KROPP omfattar allt fysiskt som hör till människor och djur: kroppar, kroppsdelar, kroppsliga produkter och kropps rörelse¹. Kroppen har en naturlig koppling till temperatur; den levande kroppen är varm, den febersjuka kroppen het och den döda kroppen kall. Den levande kroppen både innehar värme, dvs. värme är en inherent egenskap hos kroppen, och utstrålar också, vid närkontakt mellan individer, en viss värme. Dessutom upplevs omgivningens temperatur via kroppen.

Inom kognitiv semantik är människokroppen en central utgångspunkt för upplevelsen av omvärlden. Domänen KROPP framstår därför som en

¹ Jfr domänen KONKRET AKTIVITET nedan.

logisk första konkret domän vid ordnandet av betydelsevarianter av adjektiven.

SJÄL

Med SJÄL avses sådant som hör till människans själsliv (känslor m.m.), relationer mellan människor o.d. Domänen utgör den psykiska motsvarigheten till domänen KROPP. Tillsammans motsvarar KROPP OCH SJÄL engelskans BODY AND MIND. Tyvärr saknas en lämplig, neutral svensk term för det begrepp som engelskans *mind* betecknar. *Själ* är delvis en olycklig term; ordet har till exempel religiösa konnotationer. Andra alternativ har övervägts, såsom att kalla domänerna KROPP–SJÄL för FYSISKT–MENTALT, men på det hela taget har SJÄL framstått som den lämpligaste termen för domänen, framförallt för att den varit lättast att arbeta med vid analyserna. Termerna FYSISKT–MENTALT skulle till exempel kunna gälla för alla fysiska respektive alla mentala företeelser.

KONKRET OMGIVNING

Med KONKRET OMGIVNING avses det som omger människan i natur och samhälle. Begrepp som hör till andra konkreta domäner (människo- och djurkroppar, artefakter) räknas inte till denna domän. Domänen är vanlig och central för temperatur; allt som har att göra med klimat, årstider samt temperaturer inomhus och utomhus räknas hit. Även naturfenomen som sol, vind och regn ingår i domänen.

ABSTRAKT OMGIVNING

ABSTRAKT OMGIVNING innebär i princip 'själslig omgivning' och motsvarar KONKRET OMGIVNING på detta plan. Det är den mer emotionella dimensionen av omgivningen som fokuseras, istället för den rent fysiska.

KONKRET AKTIVITET

Domänen KONKRET AKTIVITET ingår av symmetriskäl i översikten över domänerna för innehavarna ovan. En sådan domän vore tänkbar i analyserna av vissa betydelsevarianter, med exempel som *springa sig varm* och *gå varm* (om t.ex. en motor). Otvivelaktigt finns denna domän i människans medvetande. I de faktiska analyserna av betydelsevarianterna (se kapitel 5–7) har dock inte denna domän använts i indelningen av betydelsevarianterna. Detta beror på det övergripande syftet i avhandlingen att jämföra adjektiven med varandra, samt på den hänsyn som tas till ordningen mellan betydelsevarianterna. Om domänen KONKRET AKTIVITET användes i analysen skulle jämförelsen mellan adjek-

tiven försvåras. Exemplet *springa sig varm* har därför förts till domänen KROPP och *gå varm* (om t.ex. en motor) till ARTEFAKTER. Att uttrycket *springa sig varm* har med människokroppen att göra har i analysen framstått som viktigare än att själva rörelsen (springandet) innebär en aktivitet. Dock kommenteras det faktum att domänen KONKRET AKTIVITET vore ett tänkbart alternativ eller tillägg till domänen KROPP i analysen av dessa betydelsevarianter i kapitel 5–7.

ABSTRAKT AKTIVITET

Med ABSTRAKT AKTIVITET menas aktiviteter vars temperatur inte är fysisk, eller konkret, som en *het diskussion* eller *ljum handel* (t.ex. lågaktiv handel med aktier på börsen). Ett annat exempel är *gå varm* som beteckning för frekvent, icke-temperaturrelaterad, användning; t.ex. *telefonen gick varm*.

ARTEFAKTER

Med ARTEFAKTER avses föremål (i vid mening) tillverkade av människan. På temperaturområdet kan detta innebära sådant som köksredskap av olika slag, mat och dryck eller kläder.

MENTALA PRODUKTER

MENTALA PRODUKTER är resultat av mänskligt skapande av olika slag, såsom verbala berättelser och andra typer av (ofta konstnärliga) uttryck, t.ex. olika bilder och musik. Uttrycken är produkter av människans ”mind”, dvs. sinne, själ e.d. Många mentala produkter är också konkreta föremål, och därmed artefakter, men deras innehåll utgörs av en mental produkt. Till exempel är en roman som föremål betraktat en artefakt (en bok), men berättelsen i den är en mental produkt som författaren skapat.

Domänöverskridande betydelsevarianter

Med ”domänöverskridande betydelsevarianter” menas betydelsevarianter av adjektiven vilkas innehavare kan finnas inom flera domäner. Ett sådant exempel är fysikalisk temperatur, mätt i grader. Temperaturen kan uppmätas hos vitt skilda innehavare, som människokroppen (domänen KROPP), utomhussfären (domänen KONKRET OMGIVNING) eller en dryck (domänen ARTEFAKTER).

4.2.2.3. Sätt som temperaturen kan upplevas på

Sedan temperaturinnehavaren behandlats analyseras sättet som upplevaren kommer i kontakt med temperaturen på.¹ Sätten för upplevelse av konkret respektive abstrakt temperatur är av naturliga skäl olika.

Sätten för temperaturupplevelser, vilka används i analyserna av adjektivens betydelsevarianter, är de som här följer.

Konkreta sätt

- Upplevelse inifrån (kroppen)
Ex.: *känna sig varm i hela kroppen, springa sig varm.*
- Direkt beröring
Handen, huden, munhålan eller någon annan kroppsdel kommer i direktkontakt med en temperaturinnehavare (någon form av objekt eller annat substantiellt, något man kan ”ta i” eller omslutas av e.d.).
Ex.: *varm tallrik, varm smörgås, varmt bad, varm tröja.*
- Indirekt beröring
Beröring via luften, mot huden.
Ex.: *solen är varm/varmt solsken, varm kväll, varm biosalong, varm vind.*
- Synintryck
Att se konkreta tecken på viss temperatur.
Ex.: *varm rodnad, varm ånga.*
- Fysikalisk mätning
T.ex. med termometer.
Ex.: *tio grader varmt, femton grader kallt.*

¹ Möjligen kan sättet anses logiskt prioriterat komma före innehavaren, t.ex. om man tänker sig en process där upplevaren sträcker ut handen och vidrör ett varmt eller kallt föremål. Sammantaget har det vid analyserna av adjektiven likväl framstått som logiskt att fokusera på innehavaren före sättet, eftersom innehavaren, tillsammans med temperaturen, utgör själva grunden för temperaturupplevelsen. För att någon ska kunna uppleva en temperatur måste det finnas något som innehar temperaturen.

Abstrakta sätt

- Upplevelse
Upplevaren deltar själv i temperaturupplevelsen, är inne i upplevelsen och får ett visst intryck.
Ex.: *varm vän, varm gemenskap, varm kärlek, tala sig varm för ngn/ngt.*
- Tolkning
Upplevaren befinner sig utanför själva temperaturupplevelsen, iakttar tecken och tolkar på visst avstånd.
Ex.: *varm blick, varmt beröm, varm film, varm musik.*
- Beskrivning
Etablerade/konventionella omdömen om sakförhållanden o.d.
Ex. *rött och gult är varma färger, telefonen gick varm.*

Ibland kan flera sätt användas eller vara tänkbara vid en temperaturupplevelse. *Ånga* kan till exempel iaktas på visst avstånd som ett tecken på värme, som när det ångar ur en tekopp, men ångan kan också upplevas som varm mot huden. Howes (2006) påpekar att på senare tid har en integration mellan olika sinnesintryck börjat betonas inom denna forskning, istället för att varje sinne såsom tidigare anses ha sin egen sfär. Ett exempel på detta är att någon som talar i en högljudd omgivning lättare blir förstörd om den som lyssnar också kan se den som talar. Sinnesintryck bedöms som interaktiva och relaterade till varandra (Howes 2006:381f.).

Det finns naturligtvis också ett utrymme för personlig tolkning av sinnesintryck. Rött är en erkänt varm färg, men olika röda nyanser, eller andra färger, som rosa, kan (särskilt på amatörnivå) upplevas som olika varma av olika individer.

I analysen av betydelsevarianterna har inte skillnad i sätt mellan första och tredje person¹ ansetts så betydelseskiljande att det lett till uppdelning i olika betydelsevarianter. Betydelsen av *varm* i t.ex. *en varm kropp* anses inte påverkas beroende på om någon känner sig varm i sig själv eller känner att någon annan är varm vid direkt beröring. Denna perspektivskillnad utgör dock ofta en viktig filosofisk distinktion. Gallagher & Zahavi (se också 4.2.2) betonar dock intersubjektiviteten i

¹ Skillnaden mellan första och tredje person framgår av exemplet **varm (1)** om att ha normal till hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel. Sätt: upplevelse inifrån (första person) eller direkt beröring (första eller tredje person).

människans upplevelse av världen, bland annat vid perception. Människans upplevelser av olika objekt och av andra människor är alltid beroende av kontexten, och de är dessutom nedärvda och intersubjektiva (dvs. inte isolerade); andra människor upplever vad vi upplever, och vi påverkas av varandras upplevelser (Gallagher & Zahavi 2008:101ff., 218). Med detta synsätt kommer analysen att handla om gemensamma upplevelser i ett språkbrukarkollektiv, oavsett om enskilda språkliga exempel är skrivna i första eller tredje person.

4.2.2.4. *Temperaturupplevelsens karaktär*

Efter sättet analyseras temperaturupplevelsens karaktär, dvs. hur hög eller låg upplevaren tycker att temperaturen är i förhållande till sammanhanget (grad), hur upplevaren upplever temperaturen i förhållande till sina förväntningar, och huruvida upplevaren uppskattar temperaturen eller ej (värdeladdning). Upplevaren gör så att säga en bedömning av temperaturen, en bedömning som vanligen är intuitiv och till stor del grundar sig på (egna och kollektiva) uppfattningar, erfarenheter och sakförhållanden. Med detta menas att det oftast är förutbestämt vad människor som kollektiv tycker om en viss temperatur i ett visst sammanhang, även om det naturligtvis kan finnas skilda uppfattningar hos individer. I avhandlingen ligger dock fokus på (det svenska) språkbrukarkollektivet, eller annorlunda uttryckt den genomsnittlige språkbrukaren med modersmålskompetens. Att det kan finnas skilda uppfattningar hos olika individer underförstås i avhandlingen, men kommenteras inte kontinuerligt. Sutrop (1998) menar att den subjektiva temperaturskala som Sutrop konstruerat utifrån hur informanterna i undersökningen placerat in temperaturord på en skala visar just hur medlemmarna i det estniska språkbrukarkollektivet tillsammans ordnar sina temperaturupplevelser. (Se avsnitt 2.3.2.) Trots skilda uppfattningar mellan individer finns det i språkbrukarkollektivet också gemensamma uppfattningar om sådant som vilken grad som avses med ett visst temperaturord och hur olika temperaturord gradmässigt förhåller sig till varandra. (Se också Gallagher & Zahavi i avsnitt 4.2.2 och 4.2.2.3.)

Resonemanget kan illustreras med två vanliga exempel, *varm sommar* och *varm vänskap*. En jämförelse utfaller på följande sätt.

Varm sommar

En varm sommar har en i sammanhanget normal temperatur. Att en sommar är varm är förväntat, eller en möjlighet, och anses vanligen som positivt eller neutralt.

Varm vänskap

Att en vänskap beskrivs som varm får tolkas som att den är hjärtligare än ”den genomsnittliga” vänskapen; temperaturen får betecknas som hög i sammanhanget. Att en vänskap ska vara varm är inte självklart; det är icke förväntat. Det är dock svårt att tänka sig att en varm vänskap kan anses vara något annat än positivt.

I temperaturupplevelsens karaktär ingår således grad, förväntningar och värdeladdning. De utreds närmare nedan.

Grad

Med grad avses temperaturens grad i förhållande till sammanhanget. Det är alltså inte heller här fråga om någon absolut fysikalisk temperatur. En vinterdag kan till exempel beskrivas som varm för att den är varmare än vad som varit fallet de föregående dagarna, fastän termometern visar minusgrader. Temperaturen är i sammanhanget hög.

Lehrer (1970) betonar att temperaturadjektiven *hot*, *warm*, *cool* och *cold* är relativa termer:

[...] they are all relative terms, and when they are used some norm is implied (depending on the discourse and the noun modified). For example, a cool oven, which may have a temperature around 200°, is considerably hotter than a warm refrigerator, which could be room temperature. (Lehrer 1970:350; understrykning i orig.)

Ifråga om väder är normen för de olika temperaturadjektiven relativ i förhållande till årstiden, platsen och subjektiva omdömen hos språkbrukaren. ”70°F in Paris in July might be considered hot, warm, cool or cold depending on what a person were used to and what he found comfortable” (Lehrer 1970:352).

Graden delas i analysen i avhandlingen in i normal, hög och låg. Normal temperatur används istället för medeltemperatur, för att inte föra tankarna till fysikalisk medeltemperatur.

Förväntningar

Är temperaturen, återigen i sammanhanget, förväntad, en möjlighet eller icke förväntad? Förväntade temperaturer är de temperaturer som så att

säga ska råda i ett visst sammanhang, som *varm sommar* (också en möjlighet) och *varmt kaffe*. Temperaturer som är möjliga utgör olika alternativ i ett visst sammanhang, men är inte självklara. En vind kan till exempel vara *varm, ljummen, kall, kylig* eller *het*; att vinden har en temperatur är självklart, dock inte vilken temperatur den har. Icke förväntade temperaturer är sådana som inte ska råda i ett visst sammanhang, som *ljumma känslor*. Kanske kan icke förväntade temperaturer beskrivas som temperaturer som överraskar upplevaren i ett visst sammanhang, vilket inte förväntade eller möjliga temperaturer gör i samma utsträckning.

Observera att det är adjektivet med (olika) huvudord som i slutändan utgör grund för bedömningen om en temperatur i en betydelsevariant är förväntad, möjlig eller icke förväntad. Ett större sammanhang kan påverka bedömningen. Ett exempel som *en kall vind*, där kylan i betydelsevarianten analyseras som "en möjlighet", kan i ett visst sammanhang visa sig vara "icke förväntad", nämligen om upplevaren förväntat sig en varmare temperatur och överraskas av den kalla vinden. Gränserna mellan förväntade, möjliga och icke förväntade temperaturer är i många fall svåra att dra. Analyserna inom denna delvariabel ska därför inte betraktas som absoluta. De utgör i första hand ett diskussionsunderlag kring övergripande mönster som relaterar till delvariabeln (se vidare kapitel 8).

Värdeladdning

Är temperaturen i sammanhanget positiv, negativ eller neutral? Återigen utgår analysen från rådande uppfattningar i språkbrukarkollektivet; enskilda individer kan ha andra åsikter. Många abstrakta betydelsevarianter av *varm* är positiva, med exempel som *varm vänskap, varm kärlek, varmt leende, varmt beröm, varm skildring* och *varm film*. Negativ värme har vanligen att göra med att det är alltför varmt i något sammanhang, till exempel i den konkreta omgivningen – (*för*) *varmt klassrum, (för) varm dag*. Neutral värme förekommer i exempel som *varm stekpanna* och *rött är en varm färg*.

Olika värdeladdningar (framförallt neutral och positiv respektive neutral och negativ) kan vara svåra att avgränsa från varandra. Ibland behövs mer kontext för att det säkert ska vara möjligt att avgöra värdeladdningen. Analysen utgår från adjektivet med huvudord, samt rimliga (tänkta) tillägg. Särskilt ifråga om konkreta betydelsevarianter är det ofta fråga om en så kallad skala i värdeladdning, beroende på hur varm (kall etc.) temperaturen är.

4.2.2.5. *Struktur*

Strukturen analyseras sist, efter temperaturupplevelsens karaktär. Denna variabel kan sägas falla utanför den direkta temperaturupplevelsen. Strukturen representerar upplevarens kunskap om relationen mellan temperaturen och innehavaren, samt om temperaturens förlopp tillsammans med innehavaren. Struktur används som samlad beteckning för ett antal delstrukturer, eller moment. Begreppet är inspirerat av det som inom kognitiv semantik kallas föreställningsscheman eller föreställningsschematiska strukturer (se 1.3.4). Strukturerna i avhandlingen illustreras dock inte bildligt.¹ De är heller inte formaliserade, utan återges som mer allmänna beskrivningar av relationer och förlopp, vilka kan sammanfattas i några huvudsakliga typer.

- **Temperaturbesittare**
Företeelser som typiskt har värme eller kyla som inherent egenskap, t.ex. sol, eld, snö, is.
- **Tillstånd**
En viss temperatur finns (eller saknas), utan att något temperaturförlopp är märkbart för upplevaren (vilket dock inte hindrar att ett sådant förlopp, rent fysikaliskt, kan finnas), t.ex. *ett varmt klimat*, *en varm vind*, *en varm person* (personlig egenskap), *en varm färg*. Tillståndet kan vara, eller framstå som, obegränsat i tiden (t.ex. *varmt klimat*) eller vara mera momentant (t.ex. *varm vind*).
- **Processer**
Uppvärmning eller nedkylning, reaktion, överföring m.m.
- **Bevarande**
Endast i fallet kläder och liknande föremål, där t.ex. en tröja eller en filt inte är varma (etc.) i sig själva, utan bevarar kroppens värme.

Strukturerna beskrivs på allmänspråket i betydelsevarianterna (analysvariabel e), och sammanfattas i de övergripande analyserna av respektive adjektiv vanligen i de typer som räknats upp ovan. Nedan ges några exempel på strukturer för att illustrera resonemanget.

¹ Jämför t.ex. Ekberg (1993) och Langacker (2002) där föreställningsschematiska strukturer illustreras i bild.

Varm potatisgratäng

Värmen finns i potatisgratängen. Den har tillförts utifrån genom tillagning eller uppvärmning, vanligen i en ugn. Värmen kommer så småningom att avta om gratängen står i rumstemperatur; gratängen svalnar.

Strukturtyp: process (resultat av tillagning/uppvärmning; värmen kommer att avta).

Varm kropp

Värme är en inherent egenskap i den levande kroppen. Normal kroppstemperatur hos en frisk människa är 37° C. Temperaturen stiger något vid fysisk ansträngning och sjunker igen när kroppen befinner sig i viloläge. Temperaturen kan sjunka vid nedkylning av kroppen, eller stiga, ibland kraftigt, vid sjukdom (feber). När kroppen dör blir den kall.

Strukturtyp: temperaturbesittare (inherent egenskap) och (möjlig) process (temperaturen kan förändras på olika sätt).

Återigen är det fråga om upplevarens perspektiv; strukturen utgörs av den genomsnittlige språkbrukarens (allmän)kunskap om temperatur i olika sammanhang. Vetenskapliga fakta som inte kan antas ingå i de flesta språkbrukares allmänskunskap ska inte heller påverka strukturanalysen.

Analysmodellen tillämpas på en betydelsevariant i taget. Genom analysmodellen bedöms således huruvida den aktuella temperaturen är konkret eller abstrakt, vilken typ eller vilka typer av innehavare den är kopplad till (domän), hur den upplevs (sätt), hur upplevelsen kan karaktäriseras och vilken struktur som råder när det gäller förhållandet mellan temperaturen och innehavaren.

En sammanfattning av analysmodellen ges i bilaga 3.

4.2.3. Undersökningsmaterialen

De primära material som ligger till grund för undersökningen av adjektiven utgörs av två datoriserade korpusar, *Göteborgs-Posten* 2004 och *Bonniersromaner II*. De ingår båda i Språkbanken vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, och är tillgängliga via Internet¹. Sökningar i konkordanser, i stora datoriserade korpusar, är en bra metod för att ge en överblick över ett område och tillhandahålla ett statistiskt

¹ Se <http://sprakbanken.gu.se>

tillförlitligt underlag på de punkter där ett sådant krävs eller är önskvärt. Korpuslingvistiska metoder är vanliga inom modern språkforskning (se bl.a. flertalet svenska avhandlingar med kognitivsemantisk inriktning, såsom Svanlund 2001, Strzelecka 2003 och Vogel 2004, samt en mängd andra avhandlingar inom olika teoretiska inriktningar, i Sverige och utomlands).

Korpuslingvistiska metoder kan dock tillämpas på något olika sätt. När alla träffar vid en sökning restlöst analyseras brukar detta med en engelsk term kallas ”total accountability”. Detta tillvägagångssätt liknar de principer som styr den strukturalistiska traditionen. I föreliggande avhandling används sökträffarna istället som ett underlag för gruppering av de påträffade betydelsevarianter i olika betydelsevarianter. Därvid utelämnas vissa mycket udda eller rent felaktiga språkliga exempel.

Metoden är begränsad på så sätt att det textavsnitt som omger det ord eller uttryck sökningens avser vanligen är ganska begränsat. Detta kan medföra att finare betydelsenyanser, vilka kan framgå tydligare i ett mer omfattande textavsnitt eller i ett helt verk, riskerar att missas. Materialet i tillgängliga korpusar är dessutom oftast genremässigt ensidigt och speglar därmed inte språket i dess helhet. Ibland utgörs det dessutom, åtminstone delvis, av översatt litteratur. Omständigheter som dessa kan ses som metodologiska svagheter, men fördelarna överväger.

De primära undersökningsmaterialen, *Göteborgs-Posten* 2004 (förk. GP04) och *Bonniersromaner II* (förk. romii), har valts ut för att de tillsammans anses kunna ge en tillräckligt heltäckande bild av användningen av de undersökta temperaturadjektiven, på grund av sin storlek, för att de ingående genrererna kompletterar varandra och för att särskilt GP04 är ett så modernt material. Romii innehåller många konkreta och vardagliga användningar av adjektiven, medan GP04 innehåller fler abstrakta användningar. Den enda typ av användningar som materialen visat sig inte täcka är moderna, talspråkliga användningar av främst adjektivet *het*. Den utveckling som här anses beskrivs kortfattat (se 10.1) med hjälp av kompletterande observationer från andra (samtida) material, som populärkultur, reklam och talspråksobservationer.

De båda använda korpusarna innehåller följande material:

- *Bonniersromaner II* (romii) består av 60 romaner utgivna av Bonniers förlag 1980–81, varav endast fyra är översatta från andra språk. Till övervägande del utgörs korpusen således av svenska originalromaner. Den innehåller 3,7 miljoner löpord (dvs. ord som består av alfabetiska tecken och i texten omges av mellanrum).

- *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) utgörs av en hel årgång av *Göteborgs-Posten* 2004, innehållande omkring 20 miljoner löpord.

Det kan vara en fördel att artiklarna i en tidningskorpus är spridda över året, särskilt om det finns skäl att anta att det man undersöker påverkas av faktorer som förändras under årscykeln. Boers (1997) har i en korpusstudie av artiklar i *The Economist* under tio år undersökt hur uttryck tillhörande HEALTH-metforen varierar under året, och kommit fram till att denna metaforik är mycket vanligare under vintermånaderna (*A healthy economic climate, Sickly firms, Symptoms of a corporate disease* m.fl. språkliga exempel). Boers drar slutsatsen att detta beror på att många sjukdomar på norra halvklotet är kopplade till dåligt väder och till interväder. Under vintern blir människor extra medvetna om kroppsliga sjukdomar kopplade till klimatet, vilket återspeglas i metaforiken. Temperatur, som är kopplat till klimat och årstider, är också en företeelse som påverkas av årscykeln. Därför är det i denna avhandling viktigt att korpusmaterialet om möjligt är spritt över året, vilket alltså materialet i GP04 är.

Om man vill undersöka fina betydelsenyanser i ett visst språk bör man undvika att använda översatt litteratur. Trots att det ofta sägs att översättare tenderar att välja språkligt standardiserade uttryck i sina översättningar, finns också många exempel på motsatsen: att källspråket styr översättningen, med resultatet att man får uttryck som kanske inte annars är gångbara eller är mycket ovanligare på målspråket än översättningen ger sken av (se t.ex. Gellerstam 1989). Dessutom speglar den översatta texten rimligen i stor utsträckning det klimat, det samhälle och den kultur den från början tillkommit i, vilket blir problematiskt med det teoretiska grundantagandet (som förutsätts i denna avhandling) att språk och tänkande (betydelse) formas av människans erfarenhet av sin omvärld.¹ Därför har Bonniersromaner II valts istället för Bonniersromaner I. Den senare är en något större korpus, men består till hälften av översatt skönlitteratur.

4.2.4. *Materialsökningarna*

I *Göteborgs-Posten* 2004 och Bonniersromaner II har sökningar gjorts på utrum- och neutrumformen av vart och ett av de sju adjektiven *varm*, *kall*, *het*, *kylig*, *ljum/ljummen* (båda formerna), *sval* och *mild*. Homo-

¹ Om översättarens roll vid översättningen, se också Pettersson (2009).

grafa former har sorterats bort i förekommande fall. Enstaka felaktiga träffar kan bero på olika typer av slarvfel, som stavfel eller felaktig avstavning, eller på andra omständigheter, som att exempelvis tidningsrubriker upprepas på flera ställen i tidningen. Det antal träffar som anges i tabell 3 nedan får därför ses som något ungefärligt.

De obestämda utrum- och neutrumformerna (*varm*, *varmt* etc.) har visat sig tillsammans kunna täcka betydelsevarianterna av adjektiven i skriftspråket, samt tillhandahålla de vanligaste exemplen på dessa. Kompletterande sökningar på pluralis/bestämd form (*varma* etc.), komparativ (*varmare* etc.) och superlativ (obestämd och bestämd form; dvs. *varmast(e)* etc.) har gjorts på samtliga adjektiv. Några ytterligare betydelsevarianter har dock inte upptäckts på detta sätt.¹

Detaljer om sökningarna ges i inledningen till varje adjektiv i kapitel 5 till 7. I tabell 3 visas det antal träffar för varje adjektiv i *Göteborgs-Posten* 2004 respektive *Bonniersromaner II* som granskats. Irrelevanta homografa former är som påpekats uteslutna vid sammanräkningen.

TABELL 3. *Antal träffar i Göteborgs-Posten 2004 (GP04) och Bonniersromaner II (romii) på utrum- och neutrumformen av de undersökta adjektiven.*²

Genus och material	Adjektiv							
	<i>varm</i>	<i>ljum</i>	<i>ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Utrum, GP04	518	16	47	363	276	31	44	18 (408)
Utrum, romii	289	11	12	102	213	45	48	27 (67)
Neutrum, GP04	632	17	47	277	536	46	125	13 (104)
Neutrum, romii	276	8	19	64	320	49	26	7 (72)

Ords frekvens i språket (egentligen i olika språkliga sammanhang) påverkas av många omständigheter, och några vittgående slutsatser om betydelse bör inte dras utifrån ords frekvens. Med denna reservation kan frekvensen förstås säga något om hur väl etablerat och betydelsemässigt spritt ett ord är, särskilt vid jämförelser mellan ord av samma slag.

Som synes i tabellen ovan är adjektiven *varm*, *kall* och *het* avsevärt mer frekventa än *ljum/ljummen*, *kylig*, *sval* och *mild*.³ Det framgår också utifrån siffrorna i tabellen att temperaturadjektiven relativt sett är van-

¹ Det är dock inte uteslutet att det kan finnas andra samband mellan form och betydelse; se vidare slutdiskussionen i kapitel 10.

² Homografa former ingår inte i siffrorna. För *mild* anges antalet träffar på *mild* som temperaturadjektiv; det totala antalet träffar ges inom parentes.

³ Här gäller det *mild* som temperaturadjektiv.

ligare i romanmaterialet än i tidningsmaterialet. GP04 är drygt fem gånger större än romii, men temperaturadjektiven förekommer vanligen endast i dubbel eller tredubbel omfattning i GP04 jämfört med i romii. I fyra fall (utrum och neutrum av *kylig*, utrum av *sval* och *mild*) är adjektiven till och med mer frekventa i romii än i GP04. Neutrumformen är ofta mer frekvent än utrumformen i GP04 (men inte i romii), vilket troligen speglar att de abstrakta användningarna är fler i GP04, medan de konkreta är vanligare i romii.¹

4.2.5. *Sammanställningen av betydelsevarianterna*

Sökningar på utrum- och neutrumformen av varje adjektiv har som nämnts ovan gjorts i *Göteborgs-Posten* 2004 och i Bonniersromaner II. Träffarna har sedan gått igenom och de huvudord adjektiven förekommer tillsammans med har nedtecknats. Om adjektivet utgjort attribut, predikativ eller varit adverbialt har inte noterats, eftersom det inte skulle påverka indelningen i betydelsevarianter av adjektivet. Sålunda har *sommar* noterats som huvudord både i exemplet *varm sommar* och i *sommaren är varm*. I uttryck som *ånga varmt* och *blåsa kallt*, där adjektivet förekommer i adverbial användning, har samma huvudord valts som när adjektivet är rent adjektiviskt (jfr *varm ånga*, *kall blåst*). Ytterligare bestämmingar till huvudordet, attribut, inskjutna satser osv., har inte heller medtagits när huvudorden nedtecknats. I exempel som *en kall, grå, på människor tom, dag* (konstruerat exempel) har endast *dag* noterats som huvudord till *kall*; inte heller här skulle indelningen i betydelsevarianter påverkas av ytterligare analyser av den vidare språkliga kontexten.

I många fall är det uppenbart vilket betydelsemässigt förhållande som råder mellan adjektivet och huvudordet. I de fall det varit oklart (syftar t.ex. *ett varmt land* på klimat eller stämning?) har kontextuella omständigheter som påverkar betydelsen noterats vid insamlingen av huvudorden, till exempel om adjektivet tillsammans med ett visst huvudord används konkret eller abstrakt.

Hur många gånger ett visst huvudord förekommer har inte noterats exakt. Däremot har det observerats om ett visst huvudord är ovanligt (eller en grupp av huvudord ovanliga) tillsammans med ett visst adjek-

¹ Se även Bergström (2002) samt avsnitt 10.2 om förhållandet mellan genre, form och betydelse.

tiv. Detta kommenteras då i betydelsevarianten med ”få träffar” eller ”få exempel”.

Utifrån sammanställningen av adjektivens huvudord har sedan betydelsevarianter urskiljts. Detta har gjorts gradvis, i flera steg, genom att besläktade huvudord grupperats och testats mot variablerna i analysmodellen. Ibland har det visat sig att en grupp huvudord bör delas upp i ytterligare betydelsevarianter; andra gånger har det istället framgått att betydelsevarianter bör slås samman. Indelningen har avgjorts av analyskriterierna (de fem variablerna i analysmodellen), samt av det övergripande syftet med analysen – att adjektiven ska kunna jämföras med varandra. Hade syftet med analysen istället varit att beskriva varje adjektiv i sig, oavsett hur det förhåller sig till de andra adjektiven i undersökningen, hade indelningen i betydelsevarianter i några fall blivit en annan. Ett sådant exempel är uppdelningen i å ena sidan (uppvärmda eller nedkylda) föremål, å andra sidan ytor och material (betydelsevarianterna **(9)** och **(11)**). Hos adjektivet *kall* skulle dessa två betydelsevarianter mycket väl kunna slås samman, med exempel som *ett kallt golv* och *en kall tallrik*. Adjektivet *kylig* fungerar däremot endast tillsammans med ytor och material (såsom i exemplet *det var kyligt på golvet*) men inte med föremål (*en kylig tallrik* går inte). Därför har det varit motiverat med två betydelsevarianter i detta fall, med hänsyn till det övergripande syftet att adjektiven ska kunna jämföras med varandra.

Vid sammanställningen av betydelsevarianterna i kapitel 5–7 har adjektiven jämte ett antal huvudord anförts som exempel på betydelsevarianten. Någon förteckning över samtliga möjliga huvudord har inte eftersträvat, och vore heller inte meningsfull, eftersom fler huvudord av samma slag inte skulle påverka den betydelse hos adjektivet som betydelsevarianten beskriver. Genomgående har det eftersträvat att exemplen ska vara representativa, dvs. någorlunda frekventa och väl etablerade i språket tillsammans med adjektivet. I de fall undantag medtagits har detta gjorts av något särskilt skäl, som till exempel för att visa att en viss betydelsevariant av ett adjektiv förekommer, även om den är ovanlig. Detta noteras i så fall i kommentaren till betydelsevarianten.

4.2.6. *Analysen av betydelsevarianterna*

Kriterierna i analysmodellen utgör i första hand praktiska verktyg för att kunna arbeta med de olika betydelsevarianterna, för att dessa ska kunna urskiljas och sedan analyseras och beskrivas. Kriterierna är inte avsedda att vara absolut betydelseskiljande. I vissa fall, som i exemplet ytor,

material och föremål (se föregående avsnitt), har syftet med analysen fått falla avgörandet, inte kriterierna i sig. Dock har två av analysvariablerna, den första (om adjektivets betydelse är konkret eller abstrakt) och den andra (innehavarnas domän), visat sig vara starkt betydelseskiljande. Detta var också förväntat och överensstämmer med resultaten av kognitivsemantisk forskning i stort. Olika konkreta och abstrakta innehavare kan aldrig rymmas i samma betydelsevariant.¹ Att huvudorden tillhör en viss (del)domän inom domäner som KROPP, KONKRET OMGIVNING och ARTEFAKTER har också visat sig vara starkt betydelseskiljande vid indelningen i betydelsevarianter. Även om två betydelsevarianter skulle ha samma uppsättning alternativ i förhållande till alla analysvariabler finns ändå denna skillnad, vilken framgår av formuleringen (”om [...]”) i den semantiska specifikationen. Mat och dryck respektive kläder och liknande föremål ingår visserligen båda i domänen ARTEFAKTER, men de tillhör olika deldomäner inom denna, vilket således leder till att de kommer att analyseras som två olika betydelsevarianter, fränsett övriga skillnader i fråga om andra analysvariabler. Dock är det naturligtvis så att samband mellan deldomäner och olika sätt, karaktärer och strukturer finns; analyserna med hänsyn till variablerna c, d och e har bidragit till att vad som här kallats deldomäner kunnat preciseras. Analysvariablerna sätt, karaktär och struktur är dock vanligen inte betydelseskiljande i sig själva. Olika sätt, flera grader och så vidare, samt olika strukturer kan rymmas inom samma betydelsevariant. Analysen med hänsyn till dessa variabler har främst syftat till att beskriva den enskilda betydelsevarianten samt har ingått i den övergripande jämförelsen adjektiven emellan.

Betydelsevarianterna av adjektiven har hos varje adjektiv placerats i samma ordning. Betydelsevarianter som motsvarar varandra hos olika adjektiv har försetts med samma siffra. Ordningen mellan betydelsevarianterna utgår från människans upplevelse av omvärlden, såsom denna brukar beskrivas inom kognitiv semantik (se 1.3.1). Först kommer de konkreta betydelsevarianterna, sedan gränfallen och därefter de abstrakta betydelsevarianterna. Bland de konkreta betydelsevarianterna kommer först de som tillhör domänen KROPP, sedan de som tillhör domänen KONKRET OMGIVNING, och därefter ARTEFAKTER. Sist behandlas de domänöverskridande (konkreta) betydelsevarianterna. Bland gränfallen kommer först de betydelsevarianter som har domänkombinationen KROPP + SJÄL, därefter den som har kombinationen KONKRET OMGIVNING + ABSTRAKT OMGIVNING. Bland de abstrakta betydelsevari-

¹ Däremot finns gränfall, där samma innehavare är både konkret och abstrakt.

anterna är domänordningen SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET, MENTALA PRODUKTER och sist domänöverskridande betydelsevarianter.¹

Särskilt inom domänerna KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER och SJÄL finns det flera olika betydelsevarianter. Ordningen är då i stora drag densamma mellan olika sätt och strukturer som i analysmodellen. Det som är centralt och näraliggande i människans upplevelse av omvärlden har placerats före det som är mer perifert, som kroppen och kroppsdelar före kroppsliga produkter. I några fall, när någon eller några betydelsevarianter endast finns hos enstaka adjektiv, har betydelsemässiga samband mellan varianter fått avgöra ordningen, som när **het (20)** (sexig person) och **het (21)** (hetsigt humör) följer efter betydelsevariant **(19)** om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor.

Övergripande är det dock så att samband mellan olika betydelsevarianter inte har avgjort ordningen mellan betydelsevarianterna i kapitel 5–7 i stort. Denna ordning har istället avgjorts av, som nämnts, människans perspektiv i upplevelsen av omvärlden (vad som ligger människan nära, längre ifrån osv.).

Själva uppställningen av betydelsevarianten har utformats enligt följande mall:

adjektiv + siffra)

”om [...]” (= semantisk beskrivning av betydelsevarianten).

Ex.: adjektiv (utrum) + exempel på huvudord, adjektiv (neutrum) + exempel på huvudord (+ ev. ytterligare ex.).

- a. analysvariabel a (konkret–abstrakt).
- b. analysvariabel b (domän).
- c. analysvariabel c (sätt).
- dI. analysvariabel dI (grad).
- dII. analysvariabel dII (förväntningar).
- dIII. analysvariabel dIII (värdeladdning).
- e. analysvariabel e (struktur).

Ev. kommentar, vanligen ”få träffar”.

Sättet att semantiskt beskriva betydelsevarianten och att exemplifiera den är inspirerat av ordboksarbetet vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, den så kallade Språkdatatraditionen, vilken beskrivits och utvecklats i olika arbeten av Järborg (t.ex. 1989, 2003). Till skillnad från denna typ av ordanalys, då syftet är att beskriva varje ord i sig så utförligt som möjligt, är syftet med föreliggande analys att jäm-

¹ Se också analysmodellen i bilaga 3; ordningen är densamma.

föra de adjektiv som analyseras med varandra, vilket gör att analyskriterierna skiljer sig åt.

Den jämförande analysen betydelsevarianterna emellan företas dels efter varje adjektiv, dels sist i kapitlet, mellan de adjektiv som behandlas i kapitlet (*varm*, *ljum/ljummen* och *het* i kapitel 5, *kall* och *kylig* i kapitel 6 samt *sval* och *mild* i kapitel 7). Den jämförande analysen mellan alla sju adjektiven i undersökningen presenteras i kapitel 8. Där analyseras också relationerna mellan adjektiven, bland annat med avseende på förekomsten av antonymi och skalor; jfr avsnitt 2.3.

4.3. Associationsstudier och andra kompletterande undersökningar

I anslutning till avhandlingsprojektet har flera olika associationsstudier genomförts. I dessa studier undersöks bland annat påverkan från grammatisk form, kultur och modersmål, samt huruvida informanter spontant väljer andra uttryckssätt än det verbala och ifall oppositionen mellan värme och kyla dyker upp spontant hos informanter om de endast får associera till det ena begreppet. I avhandlingen redovisas dock endast en del av en av dessa studier i detalj, vars resultat är direkt jämförbara med analysen av adjektiven i skriftspråket (se kapitel 9). Resultat från ytterligare associationsstudier nämns kortfattat i några sammanhang.

Olika typer av associationstest förekommer då och då inom kognitiv-semantisk eller därmed förenlig forskning; se t.ex. Shimotori (2004), Vogel (2004), Jones et al. (2007) och Paradis et al. (2008). Det finns naturligtvis mycket att säga om associationstest som metod. Informanternas associationer påverkas av faktorer såsom personliga förhållanden (t.ex. ålder, yrke, personliga erfarenheter), av kultur och modersmål, av hur testet är utformat och av vilka omständigheter som råder under test-situationen. Aitchison (2003) nämner två vanliga problem med ord-associationstest. Dessa går vanligen till så att informanter ombeds ge det första ord de kommer att tänka på när de hör ett visst ord. Att de bara ger ett enda ord (vilket Aitchison också påpekar är en i sig onaturlig aktivitet, som knappast speglar vanlig språkanvändning) gör att man inte får fram det nätverk av ord och betydelser som ordet i fråga antagligen ingår i. Problematiskt är också att ordet ges kontextfritt:

[...] the standard results can be altered quite dramatically by presenting a word in a group, rather than alone. People normally respond to the word 'moon' with items such as *sun*, *night* and *star*. But if 'moon' is presented alongside words such as 'elephant, hall, whale, stadium', subjects tend to reply with the word *big*. (Aitchison 2003:85)

De problem Aitchison nämner bör delvis kunna motverkas genom att informanterna får ge ett obegränsat antal associationer samt genom att associationerna jämförs med hur orden förekommer i text. Så har skett i de nämnda studierna. Likväl bör man naturligtvis ha i åtanke att resultaten av associationstest påverkas av en rad faktorer och att det följaktligen, medvetet eller omedvetet, är möjligt att de styrs på olika sätt.

I avhandlingen används den del av en associationsstudie, vilken redovisas i kapitel 9, som ett komplement till de språkliga studierna i syfte att belysa relationen mellan språk och tanke ytterligare. Associationerna förväntas spegla vad som är centralt för människan beträffande temperatur och också vad som är lättåtkomligt i (det omedelbara) tänkandet. Studien förväntas dock inte ge hela bilden av hur temperatur förekommer i det mänskliga tänkandet; för att få fram denna skulle med all sannolikhet krävas ytterligare typer av test, såväl andra typer av associationstest som test med helt andra metoder.

Vid sidan av korpusundersökningarna och associationstesten har inom avhandlingsprojektet iakttagelser och noteringar av hur temperatur förekommer i andra skriftspråkliga och talspråkliga sammanhang gjorts, i material som ytterligare romaner, tidningar, tidskrifter, reklam, radio, TV och samtal. Dessa mer informella undersökningar har bekräftat analyserna i kapitel 5–9 samt gett en del kompletterande information om pågående betydelseutvecklingar på temperaturområdet (se t.ex. 10.1).

5. Adjektiven *varm*, *ljum/ljummen* och *het*

I kapitlet analyseras de ”varma” temperaturadjektiven: *varm*, *ljum/ljummen* och *het*. Först analyseras varje adjektiv för sig: betydelsevarianterna analyseras och redovisas enligt analysmodellen från kapitel 4. En sammanfattande analys av adjektivet och dess betydelsevarianter görs. Avslutningsvis i kapitlet jämförs adjektiven med varandra.¹

5.1. Adjektivet *varm*

Eftersom värme är en förutsättning för liv – kroppsvärme hos människa och djur, solens värme i naturen – är det naturligt att börja med att analysera de varma adjektiven före de kalla, och att bland dessa börja med just adjektivet *varm*. Detta adjektiv, tillsammans med *kall* och möjligen *het*, är ett av de mest centrala och grundläggande temperaturadjektiven, liksom ett av de vanligast förekommande i svenska språket. Analysen av adjektivet *varm* med betydelsevarianter ger en god första bild av hur temperaturadjektiven kan utsträcka sig med hänsyn till analysvariablerna – en bild som analysen av övriga adjektiv kan relateras till.

Adjektivet *varm* betecknar generellt en relativt hög temperatur.

5.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *varm*

Betydelsevarianterna av adjektivet *varm* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrumformen *varm* och neutrumformen *varmt* ägde rum 23/8 2007 (GP04) och 27/8 2007 (romii). Antalet träffar var i utrum 518 (GP04) respektive 289 (romii) och i neutrum 632 (GP04) respektive 276 (romii). Inga särskilda homografa former har sorterats bort. Enstaka träffar kan dock vara ett resultat

¹ I bilaga 4 finns en sammanställning av de 33 betydelsevarianter som urskiljts av adjektiven.

av olika typer av slarvfel i originaltexterna, såsom stavfel eller felaktig avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*varma*), komparativ (*varmare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *varmast* resp. *varmaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till för några betydelsevarianter.

I de tre närmast följande avsnitten (5.1.1.1–5.1.1.3) redovisas de 24 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *varm*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med hänsyn till en variabel i taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.) Observera att eftersom inget enskilt adjektiv har alla de 33 betydelsevarianter som sammantaget urskiljts av adjektiven uppstår ”luckor” i redovisningen av betydelsevarianterna. Betydelsevarianter som motsvarar varandra har samma nummer hos alla adjektiv som uppvisar betydelsevarianten ifråga.

5.1.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *varm* med konkret innebörd

Domänen KROPP

varm (1)

om att ha normal till hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel.

Ex.: *varm kropp/hand* (fys.)/*fot/hud*; *vara varm*; *varma inälvor*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. upplevelse inifrån eller direkt beröring.
- dI. normal eller hög.
- dII. förväntad (normal temperatur) eller icke förväntad (hög temperatur).
- dIII. neutral eller positiv (normal temperatur) eller negativ (hög temperatur).
- e. Värme är en inherent egenskap i den levande kroppen. Normal kroppstemperatur hos en frisk människa är cirka 37 grader. Temperaturen stiger något vid fysisk ansträngning, och sjunker igen när kroppen befinner sig i viloläge. Temperaturen kan sjunka vid nedkylning av kroppen, eller stiga, ibland kraftigt, vid sjukdom (feber). När kroppen dör antar den omgivningens temperatur.

I stort sett gäller samma struktur för kroppsdelar som för kroppen i dess helhet. Kroppsdelar som händer, fötter och näsan kan dock påverkas extra mycket av omgivningen (väder och vind, klädesplagg).

varm (2)

om normal till hög temperatur hos kroppsliga produkter.

Ex.: *varmt blod*; *varma tårar*; *den varma urinen*; *sin/hans varma andedräkt*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. direkt eller indirekt beröring.
- dI. normal, möjligen hög i vissa fall.
- dII. förväntad eller en möjlighet.
- dIII. troligen neutral.
- e. Temperaturen utgör en egenskap hos den kroppsliga produkten. Temperaturen är ett resultat av kroppens uppvärmning. Värme bör i sammanhanget innebära ungefär normal kroppstemperatur. Värmen kommer att avta (svalna) så fort produkten lämnar kroppen; desto snabbare ju mindre substantiell produkten är.

Kommentar: Troligen finns det ibland en viss emotionell bibetydelse i uttryck som *varma tårar* och *hans varma andedräkt*.

varm (3)

om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet.

Ex.: *springa sig varm*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. upplevelse inifrån (*springa sig varm*) – möjligen också direkt beröring eller synintryck, om någon annan känner på eller iakttar den som exempelvis sprungit.
- dI. troligen hög.
- dII. förväntad eller icke förväntad, beroende på om det varit en avsikt att uppnå värme eller om värmen är en biprodukt.
- dIII. neutral, positiv eller negativ, beroende på avsikten.
- e. Värmen finns i människan eller djuret. Den är ett resultat av fysisk aktivitet. När aktiviteten upphör kommer värmen att avta.

Kommentar: Ett alternativ eller tillägg till domänen KROPP vore för denna betydelsevariant domänen KONKRET AKTIVITET.

Domänen KONKRET OMGIVNING

varm (4)

om normal till hög temperatur hos sol och eld.

Ex.: *solen är varm*.

- a. konkret
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. normal eller hög.
- dII. förväntad eller en möjlighet.
- dIII. neutral eller positiv, möjligen negativ om solen upplevs som alltför varm.
- e. Värmen är inherent i värmekällan (solen). Det är fråga om en konstant egenskap hos solen. Upplevelsen av värmen (graden) påverkas av solens avstånd till jorden (klimat, dygnet, årstider), men i själva solen är värmen konstant.

varm (5)

om normal till hög temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *varm dag/kväll/månad/sommar/biosalong/lägenhet; varmt väder/klassrum/klimat; vara varmt* (inomhus, utomhus).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING (natur och samhälle).
- c. indirekt beröring.
- dI. normal eller hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral eller positiv, möjligen negativ om det är alldeles för varmt i något sammanhang.
- e. Värmen förekommer som en egenskap hos innehavaren. Är innehavaren begränsad i tiden (dag, månad, sommar etc.) kommer värmen (vanligen) att stiga i början av innehavaren och att falla i slutet. Är innehavaren inte begränsad i tiden (t.ex. lägenhet, klimat) kan värmen vara konstant, eller stiga och falla, beroende på orsaken till värmen.

varm (7)

om hög (ibland normal) temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *varm vind/luft/källa/ånga* (eg. *ånga varmt*); *varmt regn*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. vanligen indirekt beröring. Kan också vara synintryck, t.ex. vid ånga. Möjligen direkt beröring ifråga om regn.
- dI. troligen hög, möjligen normal i vissa fall.
- dII. en möjlighet.
- dIII. troligen neutral, möjligen något positiv i vissa fall.
- e. Värmen finns i naturfenomenet; den är en del av naturfenomenet. Värmen finns så länge naturfenomenet finns. Inget för språkbrukaren iakttagbart temperaturförlopp.

varm (8)

om hög (ibland normal) temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *varm dusch; varmt bad/vatten*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. hög, möjligen normal.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral eller positiv (t.ex. *varmt bad*).
- e. Värmen finns i vätskan. Den är troligen vanligen ett resultat av uppvärmning, och kommer så småningom att avta i rumstemperatur (t.ex. *varmt bad* – inomhus, i badkar). Ibland kan det vara fråga om mer konstant värme, t.ex. i havet i ett varmt klimat.

varm (9)

om hög (ibland normal) temperatur hos ytor och material.

Ex.: *varm asfalt/vägg/diesel/plast*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring (ibland på lite avstånd = indirekt beröring).
- dI. troligen hög (t.ex. *varm vägg*), möjligen normal i vissa sammanhang (t.ex. ett material som avsiktligt värmts upp).
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral, ibland negativ (något har blivit för varmt, t.ex. asfalt) eller positiv (t.ex. *solvarm stenhäll*; konstruerat exempel).
- e. Värmen finns i ytan eller materialet. Den är ett resultat av uppvärmning från solen (t.ex. *varm vägg/asfalt*) eller möjligen från en annan värmekälla, om det till exempel är fråga om avsiktlig uppvärmning av vissa material. Värmen kommer att avta när ytan eller materialet inte längre utsätts för värmekällans värme.

Domänen ARTEFAKTER**varm (10)**

om normal till hög temperatur hos artefakter som kan alstra värme.

Ex.: *varm ugn*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. indirekt och/eller direkt beröring.
- dI. normal eller hög.
- dII. förväntad.
- dIII. neutral eller positiv, möjligen negativ om man till exempel bränner sig på ugnen.
- e. Dessa artefakter har som inbyggd möjlighet (och syfte) att kunna värma upp omgivningen – begränsat, t.ex. en spis vid matlagning, eller lite vidare, t.ex. ett element. Värmen är ett resultat av en uppvärmningsprocess. Värmen kommer att avta om uppvärmningen avslutas.

varm (11)

om normal till hög temperatur hos artefakter som ett resultat av uppvärmning.

Ex.: *varm tallrik/stekpanna*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring (ibland på lite avstånd = indirekt beröring).
- dI. normal (t.ex. stekpanna) eller hög.
- dII. förväntad (t.ex. stekpanna) eller en möjlighet.
- dIII. neutral eller positiv (t.ex. tallrik).

- e. Värmen finns i föremålet. Den är ett resultat av uppvärmning från en spis, ugn e.d. (stekpanna, tallrik). Värmen kommer att avta när föremålet inte längre värms upp av värmekällan.

varm (12)

om normal (ibland hög) temperatur hos mat och dryck.

Ex.: *varm mjölk/choklad/mat/smörgås/soppa; varmt kaffe.*

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring (med munnen och munhålan). Också synintryck, om man ser att maten ryker av värme.
- dI. normal, ibland hög (för varmt).
- dII. förväntad eller en möjlighet.
- dIII. positiv (förutsatt att det gäller mat och dryck som ska serveras varm).
- e. Värmen finns i maten eller drycken. Den har tillförts utifrån genom tillagning eller uppvärmning, till exempel på en spisplatta eller i en ugn. Värmen kommer så småningom att avta om maten eller drycken står i rumstemperatur; maten eller drycken svalnar.

varm (13)

om hög temperatur hos artefakter som ett resultat av användning.

Ex.: *gå varm* (om t.ex. kullager).

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring.
- dI. troligen hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral eller negativ.
- e. Värmen finns i föremålet. Den är ett resultat av frekvent användning. Om användningen upphör kommer värmen att avta.

Kommentar: Ett alternativ eller tillägg till domänen ARTEFAKTER vore för denna betydelsevariant domänen KONKRET AKTIVITET.

varm (14)

om normal till hög temperatur hos kläder och liknande föremål.

Ex.: *varm tröja/filt/säng; varma kläder.*

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. upplevelse inifrån (genom närkontakt med föremålen).
- dI. normal eller hög (om tröjan osv. är extra varm).
- dII. förväntad eller en möjlighet.
- dIII. neutral eller positiv (möjligen negativ om t.ex. en tröja upplevs som för varm).
- e. Dessa föremål är inte varma i sig själva; de bevarar kroppens värme. Föremålen och kroppen är separata enheter. Värmen finns (uppstår, ökar eventuellt) när de kopplas samman, det vill säga när någon tar på sig en tröja, drar över sig en filt etc.

Domänöverskridande betydelsevarianter

varm (15)

om fysikaliskt uppmätt temperatur (värme).

Ex.: *40 grader varmt.*

- a. konkret.
- b. alla konkreta områden: KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER.
- c. fysikalisk mätning.
- 4 a–c. Beror på vilken temperatur som uppmäts och i vilket sammanhang. Mätningen i sig är objektiv, vetenskaplig.
- e. Värmen uppmäts i/hos en innehavare. I övrigt beror relationen mellan värmen och innehavaren, samt värmens förlopp, på vilket sammanhang, vilken innehavare etc., det är fråga om.

5.1.1.2. Betydelsevarianter av adjektivet varm med både konkret och abstrakt innebörd

Domänerna KROPP och SJÄL

varm (16)

om hög grad av fysisk reaktion i samband med intensiv känslomässig upplevelse.

Ex.: *varm rodnad; bli varm i ansiktet/om öronen/i hela kroppen.*

- a. konkret (fysisk reaktion) och abstrakt (reaktion på känsla, signalerar känsla).
- b. KROPP och SJÄL.
- c. upplevelse inifrån, synintryck av iakttagare (rodnad, ev. svettning).
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv eller negativ beroende på om reaktionen är önskad eller ofrivillig, och beroende på vilken känsla den är ett uttryck för.
- e. Värmen finns i kroppen eller i en kroppsdel. Den är en snabb, fysisk reaktion på en känsla e.d. Värmen stiger snabbt och sjunker antagligen snabbt när reaktionen är över.

varm (17)

om hög grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt.

Ex.: *varm kram; varmt handslag.*

- a. konkret (synlig reaktion eller handling) och abstrakt (uttrycker känsla).
- b. KROPP och SJÄL.
- c. direkt beröring.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. I denna betydelsevariant behöver det inte vara fråga om konkret värme. Det kan också handla om en intensitet i uttrycket (en kroppsnära kram etc.)

vilken kan beskrivas som *varm*. Men eftersom kroppsdelar är inblandade kan man också tänka sig en faktisk överföring av kroppsvärme, till exempel vid en kram eller ett handslag. I så fall är det dock troligen fråga om en konstant kroppsvärme hos en viss person (att någon till exempel har varma händer), snarare än en värme som uppstår i situationen.

”Värmen” finns i situationen; den varken stiger eller avtar.

5.1.1.3. Betydelsevarianter av adjektivet *varm* med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL

varm (19)

om hög grad av positiv emotion hos och mellan människor.

Ex.: *varm person/vän/kvinna/gemenskap/stämning/relation/känsla/kärlek; bli/vara varm i/om hjärtat, bli/vara varm i hela kroppen, bli/vara varm inombords; varmt välkomna.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. ”Värmen” finns som en permanent egenskap (t.ex. *varm person, varm kärlek*) eller uppstår/förekommer i en viss kontext, t.ex. *bli varm om hjärtat, varm stämning*). I det sistnämnda fallet försvinner värmen när kontexten försvinner.

varm (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på positiv känslomässig inställning.

Ex.: *varm blick/röst/leende; varma ögon.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. ”Värmen” kan vara en permanent egenskap hos en person, vilken uttrycks till exempel med rösten. Troligen är det i dessa fall vanligen fråga om (positiva) reaktioner i en situation. Något framkallar värmen och värmen försvinner när reaktionen är över.

varm (24)

om hög grad av (formella) tecken på uppskattning.

Ex.: *varm applåd; varmt beröm/tack/; varma hälsningar* (t.ex. i brev).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. "Värmen" finns i tecknet på uppskattning, som en egenskap hos detta. Tecknet, och värmen, är reaktioner på något som inträffat (en handling e.d.). Det är en momentan, i stunden intensiv, värme, vilken både uppstår och försvinner hastigt.

varm (25)

om hög grad av engagemang i/för ngt, ngn.

Ex.: *varm anhängare, överlåta/överlämna etc. med varm hand* (även ironiskt); *tala sig varm för* ngn/ngt (medmänniska, religiös tro m.m.); *varmt rekommendera, ligga ngn varmt om hjärtat*.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. vanligen positiv (möjligen negativ om engagemanget upplevs som missriktat, oreflekterat e.d. i något sammanhang).
- e. "Värmen" är förknippad med ett engagemang av något slag. Engagemanget är antagligen någon form av reaktion på erfarenheter e.d., och riktar sig mot något speciellt. Engagemanget, och därmed värmen, kan avta och upphöra helt.

Domänen ABSTRAKT OMGIVNING

varm (28)

om positiva emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.

Ex.: *varm miljö* (met.); *varmt land* (met.)/*samhälle*.

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT OMGIVNING.
- c. upplevelse eller tolkning (beroende på upplevarens avstånd till upplevelsen; egen upplevelse eller bedömning på avstånd), möjligen (etablerad) beskrivning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. "Värmen" finns som en egenskap i miljön, landet etc. Den har uppstått/växt till tillsammans med andra förutsättningar för en sådan miljö etc., och kan också avta på samma sätt.

Domänen ABSTRAKT AKTIVITET

varm (30)

om hög grad av frekvent användning.

Ex.: *gå varm* (om t.ex. musik, telefon, dator).

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT AKTIVITET.
- c. beskrivning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. neutral, positiv eller negativ, beroende på hur den frekventa användningen uppfattas.
- e. Den metaforiska värmen skapas som ett resultat av den metaforiska rörelsen. Värmen avtar/upphör när rörelsen (eg. användningen) upphör.

Domänen MENTALA PRODUKTER

varm (31)

om positiv känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck.

Ex.: *varm berättelse/bild/film/föreställning/soul/platta* (musik); *varmt brev/fotografi/porträtt*.

- a. abstrakt.
- b. MENTALA PRODUKTER.
- c. tolkning.
- dI. hög.
- dII. (antagligen) icke förväntad.
- dIII. troligen positiv (om temperaturen inte går emot den konstnärliga avsikten e.d. – men troligen skulle då inte attributet *varm* användas).
- e. ”Värmen” finns i uttrycket (= permanent egenskap), men upplevs (skapas, på sätt och vis) när en individ eller många individer (en publik) tar del av uttrycket. Med det sistnämnda synsättet kan värmen sägas vara över när upplevelsen av uttrycket är över.

Domänöverskridande betydelsevarianter

varm (32)

om viss typ av synestetiskt intryck/syntetisk beskrivning.

Ex.: *varm färg/klang/ton* (musik); *varmt ljus/skimmer*; *varma färger*.

- a. abstrakt
- b. KONKRET OMGIVNING (färger), ARTEFAKTER (färger), MENTALA PRODUKTER (musik).
- c. beskrivning, ibland personlig tolkning.
- dI. normal eller hög.
- dII. förväntad eller icke förväntad (en möjlighet).

dIII. neutral eller positiv.

e. ”Värmen” är en permanent egenskap om innehavaren är permanent (t.ex. färgen röd), alternativt en egenskap som kan växa fram och avta om innehavaren växer fram och avtar (t.ex. skymningsljus).

Kommentar: Bedömningen i dI–dIII beror på om det är fråga om en beskrivning av sakförhållanden (t.ex. *Rött är en varm färg*) eller om det är en (personlig) tolkning som görs (t.ex. *Det låg som ett varmt skimmer över staden*) (konstruerade exempel).

5.1.2. Övergripande analys av adjektivet varm

För adjektivet *varm* har 24 betydelsevarianter kunnat urskiljas, vilket gör *varm* till det temperaturadjektiv i undersökningen som har flest olika betydelsevarianter. Sammanlagt finns det 33 olika typer av betydelsevarianter hos de sju temperaturadjektiven i undersökningen, och *varm* har således 24 av dessa. De 24 betydelsevarianterna av *varm* är spridda över 10 av de 11 domäner (egentligen domäner, domänkombinationer samt domänöverskridande betydelsevarianter) som förekommer i undersökningen. Bara utifrån dessa siffror framgår det tydligt att *varm*, tillsammans med *kall* och *het* (båda med 23 betydelsevarianter över 10 domäner), är ett av de tre mest centrala temperaturadjektiven i svenska språket.

Av de 24 betydelsevarianterna av *varm* är 14 konkreta, 2 gränsfall (konkreta och abstrakta) och 8 abstrakta. Fördelningen överensstämmer i stora drag med fördelningen sammantaget för alla adjektiv.

Varm täcker 14 av de totalt 15 konkreta betydelsevarianterna i undersökningen. Av dessa återfinns 3 inom domänen KROPP, 5 inom KONKRET OMGIVNING och 5 inom ARTEFAKTER. Ytterligare 1 betydelsevariant är domänöverskridande.

Inom domänen KROPP är *varm* det enda av adjektiven som har alla tre betydelsevarianterna: **varm (1)** om att ha normal till hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel, **varm (2)** om normal till hög temperatur hos kroppsliga produkter, samt **varm (3)** om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet. Den sistnämnda betydelsevarianten är det bara *varm* som har. Även de två förstnämnda verkar vara mer frekventa och mer spridda (fler typer av exempel) hos *varm* än hos de övriga adjektiv som har dem. Sammantaget framstår *varm* som det mest centrala adjektivet inom domänen KROPP, vilket torde bero på att just värme är en egenskap som utmärker den levande kroppen, både människans och djurens. Naturlig kroppsvärme är också ett tecken på att

kroppen är frisk, medan en het kropp kan vara febersjuk eller överansträngd på något sätt och en kall kropp nedkyld.

Överhuvudtaget utgör kroppens värme en mycket viktig utgångspunkt – kanske den allra mest fundamentala – för förståelsen av konstruktionen av hela temperaturdomänen (hur begreppen är relaterade, vilken metaforik som finns etc.), vilket kommer att framgå även fortsättningsvis i avhandlingens analys.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING har *varm* alla betydelsevarianter utom (6) om förvaring av mat, dryck o.d. Eftersom det för denna betydelsevariant handlar om *kall* förvaring är det högst naturligt att *varm* saknar den. Ifråga om övriga betydelsevarianter, vilka har att göra med solen, temperaturer utomhus och inomhus, naturfenomen, vatten samt ytor och material, är *varm* ett mycket vanligt och spritt adjektiv. Också inom denna domän framstår *varm*, troligen tillsammans med *kall*, som ett av de mest centrala adjektiven. Detta bör ha att göra med att (lagom) värme också i naturen, i form av solens värme, är en förutsättning för liv.

Också inom domänen ARTEFAKTER är *varm* det enda av adjektiven som har alla betydelsevarianter (artefakter som utstrålar värme, föremål som värmts upp, mat och dryck, föremål som blivit varma på grund av användning, kläder och liknande föremål). Även här är *varm* ett vanligt och spritt adjektiv, vilket vanligen betecknar normala, önskvärda och positiva förhållanden. Liksom inom domänerna KROPP och KONKRET OMGIVNING används *varm* om vissa värmekällor, här **varm (10)** om normal till hög temperatur hos artefakter som kan alstra värme. Värmekällorna är inom alla domäner en förutsättning för en del av de övriga betydelsevarianterna; inom domänen ARTEFAKTER värms föremål som tallrikar och stekpannor liksom mat och dryck upp (tillagas etc.) med hjälp av värmekällor som ugnar och spisar.

Liksom inom domänen KROPP har *varm* inom domänen ARTEFAKTER en betydelsevariant som innebär att värme skapas genom rörelse (användning): **varm (13)** om föremål som blivit varma som ett resultat av användning, t.ex. *gå varm* (om t.ex. kullager) – jämför *springa sig varm (varm (3))*. Denna struktur är unik för *varm*, jämfört med övriga adjektiv i undersökningen.

Övergripande vad gäller strukturer har *varm* alla tänkbara konkreta strukturer. Flera av betydelsevarianterna har att göra med företeelser som innehar och utstrålar värme (s.k. temperaturbesittare): kroppen, solen, artefakter som utstrålar värme. Tillstånd förekommer, både sådana som kan vara mer utsträckta i tiden (vissa temperaturer utomhus och inomhus), liksom sådana som är mer begränsade i tiden (t.ex. *en*

varm kväll) eller momentana (t.ex. *en varm vind*). Processer som innebär att värme skapas, att något värms upp eller har värmts upp, är vanliga. Ifråga om kläder och liknande föremål innebär *varm* (t.ex. *en varm tröja*) att värme bevaras; tröjan är inte varm i sig utan bevarar kroppens värme.

Också ifråga om hur temperaturen upplevs av upplevaren återfinns alla konkreta sätt hos *varm*. Värmen kan upplevas inifrån (t.ex. **varm (1)**, som i *vara varm* och **varm (3)**, som i *springa sig varm*). Direkt beröring är vanlig, på områden som gäller kroppen, vatten, ytor och material samt många artefakter. Indirekt beröring är det vanligaste upplevelsesättet inom domänen KONKRET OMGIVNING (temperaturer utomhus och inomhus, naturfenomen etc.), men förekommer också inom andra domäner. Sättet synintryck förekommer som komplement till andra sätt, genom att upplevaren till exempel ser att någon är svettig (= varm) av fysisk ansträngning eller att maten ryker av värme.

Varm har också en konkret domänöverskridande betydelsevariant som utmärks av just det sätt som temperaturen ”upplevs” på: **varm (15)** om fysikaliskt uppmätt temperatur (värme; sätt = fysikalisk mätning). För denna betydelsevariant kan övriga analysvariabler (domän, struktur och karaktär) variera; sammanhållande för varianten är just sättet.

Beträffande grad (analysvariabeln karaktär) ligger *varm* mellan normal och hög, beroende på sammanhanget. I många sammanhang avser värmen den förväntade, ”normala” temperaturen (t.ex. kroppsvärme, varma maträtter). Ofta är den också ett vanligt alternativ, till exempel inom domänen KONKRET OMGIVNING (jfr *det är varmt ute*, *varmt vatten* etc.). Vanligen har *varm* värdeladdningen neutral eller positiv, beroende på sammanhanget. Värme upplevs ofta som något naturligt och lagom, behagligt och positivt – kanske för att värme ofta förknippas med liv, att skapa etc. Dock förekommer det att något är, blir etc. alltför varmt i något sammanhang (t.ex. solens värme, att någon blir för varm av fysisk ansträngning, att någon bränner sig på maten, att en tröja är för varm); *varm* kan då ha en negativ värdeladdning. Men det handlar i sådana fall om just det att det blivit för mycket av värmen.

Varm har två betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta på samma gång (gränsfall). Det är betydelsevarianterna **varm (16)** om hög grad av fysisk reaktion i samband med intensiv känslomässig upplevelse (t.ex. *varm rodnad*, *bli varm i hela kroppen*) och **varm (17)** om hög grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt (t.ex. *varm kram*). Dessa båda betydelsevarianter tillhör samtidigt domänerna KROPP och SJÄL. Konkret strukturellt handlar det om typer av processer

(fysiska reaktioner respektive överföring av kroppsvärme), vilka samtidigt uttrycker emotion. I **varm (16)** är upplevelsesättet upplevelse inifrån (om upplevaren är den person som reagerar) eller synintryck (om upplevaren iakttar den som reagerar genom att t.ex. rodna). I **varm (17)** är upplevelsesättet primärt direkt beröring. I båda fallen är det fråga om en i sammanhanget hög temperatur. I **varm (16)** kan värdeladdningen vara positiv eller negativ, beroende på om den känsla som ligger bakom reaktionen är positiv eller negativ. Upplevs reaktionen (t.ex. rodnad) som oönskad och kanske pinsam är värdeladdningen negativ. I **varm (17)** (kroppskontakt) är värme positivt.

Betydelsevarianten **varm (17)** (kroppskontakt) överensstämmer med Gradys primära metafor AFFECTION IS WARMTH (se 1.3.5). Grady gör antagandet att denna metafor, eller rättare sagt de situationer den grundar sig i, ligger bakom kopplingen mellan fysisk kroppsvärme och emotionell värme, och i förlängningen att värme kan användas metaforiskt för att beskriva känslor. Denna tolkning verkar mycket relevant även för svenskan. Gränsfallen bland betydelsevarianterna kan sägas utgöra själva bryggorna mellan konkret och abstrakt, mellan fysiskt och metaforiskt. Utan tvivel finns en mycket stark sådan förbindelse – antagligen den viktigaste och mest fundamentala – mellan den fysiska kroppen och emotion, och primärt genom värme. Den friska, levande kroppen är just varm, inte kall eller het, och de mest grundläggande känslorna – de som är viktigast för vår mentala överlevnad – är de varma, som olika typer av kärlek, vänskap och omsorg.

Vid sidan av kroppskontakt (**varm (17)**) förefaller också **varm (16)** (fysiska reaktioner etc.) viktig för att förklara kopplingen mellan fysisk värme och känslor. Antagligen är verklig, fysisk värme dessutom mer närvarande i **varm (16)** än i **varm (17)**. I **varm (16)** kan det vara fråga om att temperaturen verkligen stiger i kroppen eller i en kroppsdel vid reaktionen, medan verklig kroppsvärme kan vara mer avlägsen i **varm (17)**; *en varm kram* kan till exempel innebära en mjuk och nära omfamning, där kroppsvärmen kanske är dold bakom ett tjockt lager kläder. (Detta är anledningen till att **varm (16)** placerats före **varm (17)**.)

Adjektivet *varm* har åtta abstrakta betydelsevarianter, inom domänerna SJÄL (4), ABSTRAKT OMGIVNING (1), ABSTRAKT AKTIVITET (1), MENTALA PRODUKTER (1), samt en domänöverskridande betydelsevariant. *Varm* är därmed det adjektiv vars abstrakta betydelsevarianter är spridda över flest domäner (över alla de domäner som ingår i undersökningen).

Inom domänen SJÄL har *varm* betydelsevarianterna **varm (19)** (egenskaper, känslor etc. hos och mellan människor), **varm (23)** (blickar, ton-

fall etc. som uttrycker känslor), **varm (24)** (abstrakta tecken på uppskattning, t.ex. *varmt tack*) och **varm (25)** (om engagemang hos person/personer i/för ngn/ngt). Betydelsevarianten **(19)** kan ses som den mest grundläggande inom domänen SJÄL, den som innebär nästa steg efter gränsfallet **(17)** (kroppskontakt kopplad till emotion), in på det abstrakta området. **Varm (23)** och **varm (24)** kan ses som ytterligare två på varandra följande abstraktionssteg efter **varm (19)**, varav det första, **varm (23)**, är metonymiskt. Just betydelsevarianten **(24)** är det endast adjektivet *varm* som har. Engagemang (**varm (25)**) innebär också ett slags varma känslor, dock mindre personliga och mer kopplade till intressen, samhällsfrågor och dylikt.

De betydelsevarianter inom domänen SJÄL som *varm* saknar har att göra med sexighet och hetsigt humör (*het*), och med lugn och intellektuell analys (*kall* och *kyllig*). Dessa företeelser verkar oförenliga med värme.

Inom domänen ABSTRAKT OMGIVNING har *varm* betydelsevarianten **(28)** om positiva emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc. Liksom inom domänen SJÄL handlar det här om positiva känslor, eller snarare en känslomässigt positiv omgivning; skillnaden är att upplevaren i motsvarande exempel i **varm (19)** (t.ex. *varm stämning*) befinner sig i en viss situation som kan beskrivas som *varm* här och nu, medan den omgivning som åsyftas i **varm (28)** ligger längre ifrån individen; den är mer kollektiv och finns under längre tid.

Varm kan också användas om abstrakt aktivitet (**varm (30)**). Här är det uttrycket *gå varm* som överförts från betydelsevarianten **varm (13)** om motorer, kullager etc., till frekvent icke-mekanisk/icke-fysisk användning, med exempel som att en låt, telefon eller dator går varm.

Varm har också en betydelsevariant inom domänen MENTALA PRODUKTER (konstnärliga produkter, t.ex. *varm berättelse/film/soul*) samt en domänöverskridande, synestetisk betydelsevariant (t.ex. *varma färger/toner; varmt ljus*). Den sistnämnda kan möjligen ses som en renodling av den förstnämnda; när *varm* ges som omdöme om en mental produkt fokuseras känslan i hela produkten, medan *varm* som beskrivning av ett synestetiskt intryck endast avser en aspekt av en företeelse, som en färg. Det är också en ökning i abstraktionsgrad från en känslomässig upplevelse av till exempel en film till en beskrivning av till exempel en färg. Ifråga om synestetiska intryck utgör *varm* ofta ett etablerat omdöme om sådant som vissa färger (eg. nyanser av färger), som rött, gult och orange; det behöver inte vara fråga om personlig tolkning från upplevarens sida.

De strukturer som förekommer i de abstrakta betydelsevarianterna av *varm* är tillstånd (t.ex. att en person har vissa egenskaper, en relation eller miljö är på ett visst sätt, en berättelse eller en färg kan uppfattas/beskrivas som *varm*) och processer (t.ex. känslomässiga reaktioner i en situation och frekvent användning). De abstrakta sätt som förekommer vid upplevelse av abstrakt värme är upplevelse (upplevarens känslomässiga upplevelse av en person, relation, situation etc.), tolkning (t.ex. av tecken på varma känslor) och beskrivning (t.ex. av frekvent användning i **varm (30)** och av färger etc. i **varm (32)**).

Överlag har abstrakt värme en i sammanhanget hög temperaturgrad och en positiv värdeladdning. Ifråga om frekvent användning och synestetiska intryck kan värdeladdningen också vara neutral (saklig beskrivning). Möjligen kan graden i vissa sammanhang ses som normal, om värme är den förväntade temperaturen (kanske t.ex. i *varm kärlek*), och möjligen kan värdeladdningen ibland vara negativ om någon till exempel upplevs som alltför (osakligt) engagerad i något, eller om någon till exempel tycker att en telefon används alldeles för mycket (*går varm*).

Sammanfattning av adjektivet *varm* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (14), gränsfall (2), abstrakta (8).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER, DOMÄNÖVERSKRIDANDE
strukturer:	temperaturbesittare, tillstånd, processer, bevarande
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, indirekt beröring, synintryck, fysikalisk mätning
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	normal till hög
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	neutral eller positiv, ibland negativ (för varm)

Gränsfall

domäner:	KROPP plus SJÄL
strukturer:	processer (reaktion och överföring)
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, synintryck
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	hög
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	varm (16) positiv eller negativ, varm (17) positiv

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET, MENTALA PRODUKTER, DOMÄNÖVERSKRIDANDE
strukturer:	tillstånd, processer (reaktioner, frekvent användning)
sätt:	upplevelse, tolkning, beskrivning
karaktär–grad	
(i visst sammanhang):	vanligen hög, möjligen normal i vissa sammanhang
karaktär–värdeladdning	
(i visst sammanhang):	vanligen positiv, ibland neutral (saklig beskrivning), möjligen negativ i enstaka sammanhang

5.2. Adjektivet *ljum/ljummen*

Adjektivet *ljum/ljummen* hör till de varma adjektiven. Jämfört med *varm* innebär *ljum/ljummen* en lägre grad av värme. Adjektivet är mindre vanligt än *varm* och har färre betydelsevarianter. Likväl är det sedan lång tid tillbaka väl etablerat i svenska språket. De två formerna *ljum* och *ljummen* utgör varianter av samma adjektiv. Enligt *Svensk ordbok* (1986) och SAOL 13 (2006) är *ljummen* en vardagligare form av *ljum*.

5.2.1. Betydelsevarianter av adjektivet *ljum/ljummen*

Betydelsevarianterna av adjektivet *ljum/ljummen* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrumformerna *ljum* och *ljummen* samt neutrumformerna *ljumt* och *ljummet* ägde rum 21/8 2007. Antalet träffar var i utrum för *ljum* 16 (GP04) respektive 11 (romii) och för *ljummen* 47 (GP04) respektive 12 (romii). Antalet träffar i neutrum var för *ljumt* 17 (GP04) respektive 8 (romii) och för *ljummet* 47 (GP04) respektive 19 (romii). Inga särskilda homografa former har sorterats bort. Enstaka träffar kan dock som alltid vara ett resultat av olika typer av slarvfel, såsom felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*ljumma*), komparativ (*ljummare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *ljummast* resp. *ljummaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

I de tre följande avsnitten (5.2.1.1–5.2.1.3) redovisas de 8 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *ljum/ljummen*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med hänsyn till en variabel i

taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

5.2.1.1. *Betydelsevarianter av adjektivet ljum/ljummen med konkret innebörd*

Domänen KROPP

ljum/ljummen (2)

om relativt låg temperatur hos kroppsliga produkter (kroppsvätskor).

Ex.: *ljumt blod*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. direkt beröring.
- dI. antagligen ganska låg (t.ex. blod som börjar svalna och ej är varmt längre).
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget.
- e. Temperaturen är en egenskap hos innehavaren. Den kroppsliga produkten har värmts upp i kroppen, dvs. har kroppens värme, och svalnar när produkten avlägsnats från kroppen. *Ljum/ljummen* istället för *varm* indikerar att produkten hunnit svalna något. Den har fortfarande viss värme kvar och kommer så småningom att kallna helt.

Kommentar: få träffar.

Domänen KONKRET OMGIVNING

ljum/ljummen (5)

om normal, hög eller låg temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *ljum dag/kväll/natt; ljumt väder; ljummen morgon/natt/sommarkväll/vinter; ljummet i lokal*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. beror på sammanhanget (normal, hög eller låg, beroende på vilken temperatur som är den förväntade).
- dII. en möjlighet.
- dIII. ofta är ljumhet i detta sammanhang något positivt, och innebär en för människan behaglig, ”lagom” temperatur, men beroende på sammanhanget kan värdeladdningen också vara negativ (för låg eller för hög temperatur i sammanhanget) eller neutral.
- e. Temperaturen är en egenskap hos innehavaren. Den har samma begränsning i tiden som innehavaren har, alternativt är obegränsad i tiden om innehavaren (t.ex. ett visst klimat) är det. Ljumhet betecknar dock vanligen ett mellan-

tillstånd mellan varmt och kallt; det har varit eller kommer att bli varmare etc. Troligen är det i sammanhanget vanligen fråga om temperatur under en viss period (en dag, en årstid etc.), vilken (ofta) upplevs som varmare eller kallare än normalt jämfört med jämförbara perioder. Det kan också vara fråga om (enbart) en beskrivning/upplevelse av en viss period/ situation, t.ex. *Det var en ljummen kväll* (konstruerat exempel).

ljum/ljummen (7)

om relativt hög temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *ljum bris/luft/vind; ljumt duggregn; ljummen vind.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. hög (naturfenomenets temperatur är högre än omgivningens, vilket leder till att upplevaren särskilt noterar temperaturen).
- dII. en möjlighet.
- dIII. positiv.
- e. Temperaturen är en egenskap hos innehavaren. Den uppträder tillsammans med naturfenomenet och finns så länge naturfenomenet finns; upplevaren kan inte uppfatta något temperaturförlopp.

Kommentar: *ljum* är vanligare än *ljummen* i denna betydelsevariant.

ljum/ljummen (8)

om låg till hög temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *ljumt vatten; ljummet vatten.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. beror på sammanhanget (låg–hög).
- dII. beror på sammanhanget.
- dIII. beror på sammanhanget.
- e. Temperaturen är en egenskap hos innehavaren. Temperaturen (ljumheten) kan utgöra olika stadier i en uppvärmnings- eller avsvlningsprocess: att vätskan börjat värmas upp, har värmts upp till denna temperatur eller håller på att svalna.

Domänen ARTEFAKTER

ljummen (12)

om låg till hög temperatur hos mat och dryck.

Ex.: *ljummen färskpotatissallad/(mat)rätt/mjölk/saft; ljummet öl/kaffe/kranvatten.*

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring.

- dI. beror på sammanhanget (låg–hög). Vanligen låg eller hög (att mat eller dryck kallnat, dvs. att de egentligen ska vara varma, eller att de till exempel stått och blivit varma i rumstemperatur – främst drycker som ska vara kalla), men ljumheten kan också vara normal, dvs. den önskade temperaturen.
- dII. vanligen icke förväntad, ibland förväntad (= den avsedda temperaturen).
- dIII. vanligen negativ (för låg eller för hög i sammanhanget), kan också vara avsedd, dvs. positiv.
- e. Temperaturen utgör en egenskap hos maten eller drycken. Den kan vara ett resultat av (en lätt) uppvärmning, eller ett resultat av att maten eller drycken varit uppvärmda och börjat svalna, alternativt att maten eller drycken varit kalla och stått framme ett tag; i båda de sistnämnda fallen är det fråga om att maten eller drycken antar rumstemperatur.

Kommentar: Endast *ljummen* förekommer i samband med mat och dryck (ej *ljum*).

5.2.1.2. Betydelsevarianter av adjektivet *ljum/ljummen* med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL

ljum/ljummen (19)

om avsaknad av (stark) emotion hos och mellan människor.

Ex.: *vara ljum* (om persons känslor i t.ex. kärleksrelation).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Temperaturen” utgör en egenskap hos känslorna etc; den är ett sätt att beskriva/karakterisera känslorna etc. Ofta verkar det vara fråga om en permanent egenskap i samband med en viss företeelse, som en kärleksrelation; temperaturen finns då så länge relationen finns. Det är också möjligt att det känslomässiga engagemanget varit större från början och håller på att avta.

ljum/ljummen (25)

om avsaknad av eller om låg grad av engagemang i/för ngn/ngt.

Ex.: *ljum inställning; ljumt intresse/mottagande; ljummet intresse/mottagande/uttalande.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad eller en möjlighet.
- dIII. negativ.

- e. ”Temperaturen” utgör en egenskap hos inställningen, mottagandet etc; den är ett sätt att beskriva/karakterisera (det bristande) engagemanget. Det kan vara fråga om en permanent egenskap i samband med något som är utsträckt i tiden (t.ex. inställning, intresse), eller en egenskap hos en tidsbegränsad eller momentan företeelse (t.ex. mottagande, uttalande). Oavsett utsträckningen i tid finns temperaturen när företeelsen finns. Den ökar eller minskar inte utan är konstant.

Domänen ABSTRAKT AKTIVITET

ljum/ljummen (29)

om avsaknad av eller om låg grad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet.

Ex.: *ljum debatt/handel; ljumt teaterspel; ljummen diskussion/valtemperatur.*

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT AKTIVITET.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Temperaturen” utgör en egenskap hos företeelsen. Temperaturen är konstant; den stiger eller faller inte. Den borde egentligen vara högre (het); ljumheten är ett tecken på att aktiviteten inte riktigt kommit igång.

5.2.2. Övergripande analys av adjektivet *ljum/ljummen*

Adjektivet *ljum/ljummen* har 8 betydelsevarianter och är därmed det adjektiv som har näst lägst antal betydelsevarianter i undersökningen (endast *mild* har färre). Av dessa är 5 konkreta och 3 abstrakta. Adjektivet saknar betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta. *Ljum/ljummen* förekommer inom 5 domäner, och är därigenom mer spritt över domänerna än *mild*, som endast förekommer inom 1, och även något mer spritt än *kylig*, som förekommer inom 4.

Inom domänen KROPP används *ljum/ljummen* endast om kroppsliga produkter, dvs. **ljum/ljummen (2)**. Denna betydelsevariant verkar dessutom för *ljum/ljummen* vara begränsad till kroppsvätskor, som blod och urin. Det finns för *ljum/ljummen* en sammansättning som särskilt påvisar sambandet med kroppsvätskor, nämligen *pissljummen*. Kroppen och kroppsdelar beskrivs normalt inte som *ljumma*; de betecknas som *varma*, *heta*, *kalla* eller *svala*.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING används *ljum/ljummen* om temperaturer utomhus och inomhus, om naturfenomen och om vatten.

Dessa tre betydelsevarianter av *ljum/ljummen* är väl etablerade i svenska språket, trots att *ljum/ljummen* inte är något särskilt frekvent adjektiv. *Ljum/ljummen* används inte om solen, som väntat inte om (kall) förvaring av mat och dryck, och inte heller om ytor och material. I det sistnämnda fallet skulle möjligen *ljum/ljummen* kunna användas i vissa fall (kanske om en stenhäll eller sand som är ljummen i solen), men några sådana exempel har alltså inte hittats i de undersökta materialen.

Inom domänen ARTEFAKTER används *ljum/ljummen* endast om mat och dryck, och då, lite överraskande, endast formen *ljummen*. Möjligen förekommer uttryck som *ljumt kaffe*, men de har inte påträffats i de undersökta materialen. Det borde kunna vara möjligt att använda *ljum/ljummen* även om artefakter som utstrålar värme (*Spisen var fortfarande ljum när han kände på den*; konstruerat exempel) och om föremål som värmts upp (*Tallriken hade varit varm men var endast ljum när de väl satte sig till bords*; konstruerat exempel). Några sådana exempel har alltså inte påträffats.

Vad gäller strukturer är ljumhet antingen ett tillstånd (omgivningen är *ljum/ljummen*, något antar omgivningens ljumma temperatur) eller ett stadium i en process (något håller på att svalna eller att värmas upp). *Ljum/ljummen* används inte om begrepp som är temperaturbesittare (kroppen, solen, elden, artefakter som utstrålar värme); *ljum/ljummen* används om de begrepp som påverkas av dessa (kroppsvätskor, temperaturer utomhus och inomhus, naturfenomen, vatten, mat och dryck).

Ljumhet upplevs genom direkt beröring eller indirekt beröring. Den verkar inte kunna vara en upplevelse inifrån och det verkar inte finnas några särskilda synintryck som tyder på ljumhet.

Ljumhet innebär en lägre grad av värme. Om ljumheten uppfattas som en låg, normal eller rentav hög temperatur i sammanhanget beror dock på vilken temperatur som är den förväntade. En ljum kväll kan ha en hög temperatur i förhållande till årstiden i övrigt; en ljum maträtt kan ha en låg temperatur om maträtten egentligen förväntas vara varm. Särskilt inom domänen KONKRET OMGIVNING uppfattas nog ofta ljumhet som en för människan behaglig, lagom temperatur och är därigenom ofta positiv, eller kanske neutral. Undantagen är när en annan temperatur förväntats och önskats, till exempel om någon vill ta ett varmt bad och vattnet endast är ljummet. Ljummen mat och dryck uppfattas dock vanligen negativt (mat som egentligen ska vara varm, dryck som egentligen ska vara kall, och tvärtom), men kan i vissa (undantags)fall vara positivt (t.ex. *ljummen mjölk*, *ljummen färskpotatissallad*).

Ljum/ljummen har endast 3 abstrakta betydelsevarianter, varav 2 inom domänen SJÄL och 1 inom domänen ABSTRAKT AKTIVITET. Förutom *mild*, som helt saknar abstrakta betydelsevarianter (med temperaturanknytning), är *ljum/ljummen* det temperaturadjektiv som har det lägsta antalet abstrakta betydelsevarianter.

De betydelsevarianter *ljum/ljummen* har inom domänen SJÄL är **ljum/ljummen (19)** om avsaknad av (stark) emotion hos och mellan människor, samt **ljum/ljummen (25)** om avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt. Den första av dessa, betydelsevarianten **(19)**, är hos *ljum/ljummen* mer begränsad än hos t.ex. *varm* och *kall*. Det är endast känslor och relationer som kan kallas *ljumma*; en person kan inte beskrivas som allmänt emotionellt *ljum* (jfr *en varm person* resp. *en kall person*).

Både **ljum/ljummen (25)** (t.ex. *ljum inställning*, *ljummet intresse*) och **ljum/ljummen (29)** om bristande engagemang i samband med aktivitet (t.ex. *ljum handel*, *ljummen diskussion*), inom domänen ABSTRAKT AKTIVITET, handlar om bristande engagemang, företrädesvis i någon form av samhälleligt sammanhang. Skillnaden dem emellan är att i **(25)** fokuseras ett bristande engagemang hos en person eller flera personer i sig, medan det bristande engagemanget i **(29)** förekommer i samband med en aktivitet (visserligen med människor inblandade). I både **(25)** och **(29)** kan människorna vara underförstådda.

Jämfört med **varm (19)** (egenskaper, känslor, relationer etc.) kan **ljum/ljummen (19)** sägas utgöra en lägre grad (och samtidigt en mer begränsad betydelsevariant, se ovan); jfr t.ex. *en varm kärlek* och *en ljum kärlek*. **Het (19)** befinner sig på andra sidan *varm* från *ljum/ljummen* räknat (t.ex. *het kärlek*). Ifråga om **ljum/ljummen (25)** och **ljum/ljummen (29)**, båda om engagemang, verkar dock *ljum/ljummen* snarare kontrastera mot *het* än mot *varm*. Någon betydelsevariant **varm (29)** (engagemang i samband med aktivitet) finns inte, men däremot **het (29)** (t.ex. *het diskussion*). **Varm (25)** finns visserligen (t.ex. *varm anhängare*, *varmt rekommendera*), men vid en jämförelse mellan exemplen på betydelsevarianterna verkar **ljum/ljummen (25)** snarare likna **het (25)**, med exempel som *hett önska*, *hett engagemang* och *hett musikintresse*.

Ljum/ljummen saknar 12 av de 15 abstrakta betydelsevarianter som förekommer i undersökningen. I några fall, nämligen vid betydelsevarianterna **(24)**, **(28)** och **(31)**, skulle möjligen *ljum/ljummen* kunna förekomma, som en lägre grad av känslomässigt engagemang etc. än *varm*, med (tänkta) exempel som *ljumt tack*, *ljummen applåd (24)*, *ljummen politisk relation (28)* och *ljum berättelse (31)*. Några sådana exempel har dock inte påträffats i de undersökta materialen. De övriga abstrakta betydelsevarianter som *ljum/ljummen* saknar är sådana som kan kon-

stateras för *het* eller *kall/kylig* (om sexighet, hetsigt humör, om att hålla sig lugn, om intellektuell klarsynthet, om att vara på gång och att vara aktuell). Dessa betydelsevarianter har inte någon ”temperaturskala”, de har endast en viss, absolut ”temperatur” i form av hetta eller kyla. *Ljum/ljummen* kan heller inte användas om blickar, tonfall och dylikt (23), om frekvent användning (30) (även det en ”absolut” temperatur, uttryckt som *varm*) eller om synestetiska intryck (32). Ifråga om att *ljum/ljummen* inte kan användas om blickar, tonfall etc. och synestetiska intryck kan det möjligen finnas ett samband med att konkret ljumhet inte kan uppfattas med synintryck, utan endast genom direkt eller indirekt beröring, till skillnad från konkret värme, hetta och kyla. *Varm, kall* och *het* är de enda tre adjektiv som har en (rent) synestetisk betydelsevariant.

Beträffande struktur hos de abstrakta betydelsevarianterna av *ljum/ljummen* verkar det främst handla om i tiden mer eller mindre begränsade tillstånd, samt i enstaka fall reaktioner (processer), i exempel som *ljummet mottagande*. Abstrakt sätt är upplevelse. Ifråga om upplevelsens karaktär är graden låg och värdeladdningen negativ. Ofta kan nog ljumhet i dessa sammanhang (känslor och engagemang) sägas avvika från vad som kan förväntas; (positiva) känslor förväntas vara varma och engagemang förväntas vara varmt eller hett.

Sammanfattning av adjektivet *ljum/ljummen* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (5), gränsfall (0), abstrakta (3).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER
strukturer:	tillstånd, processer
sätt:	direkt beröring, indirekt beröring
karaktär–grad	
(i visst sammanhang):	normal, hög eller låg
karaktär–värdeladdning	
(i visst sammanhang):	neutral eller positiv, ibland negativ

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT AKTIVITET
strukturer:	främst tillstånd, ibland process (reaktion)
sätt:	upplevelse
karaktär–grad	
(i visst sammanhang):	låg
karaktär–värdeladdning	
(i visst sammanhang):	negativ

5.3. Adjektivet *het*

Adjektivet *het* tillhör de varma adjektiven och innebär, jämfört med *varm*, en högre grad av värme. *Het* är, tillsammans med *varm* och *kall*, ett av de tre mest centrala temperaturadjektiven med egen stam i svenska språket. Adjektivet förekommer också som modeord och utvecklar i samband härmed nya betydelser eller betydelsenyanser. Jämfört med *varm* har *het*, särskilt på det abstrakta området, många egna betydelsevarianter vilka saknar motsvarigheter hos *varm*.

5.3.1. Betydelsevarianter av adjektivet *het*

Betydelsevarianterna av adjektivet *het* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrum och neutrumformerna *het* och *hett* ägde rum 7/1 2008. Antalet träffar var i utrum 363 (GP04) respektive 102 (romii), och i neutrum 277 (GP04) respektive 64 (romii). Inga särskilda frekventa homografa former har sorterats bort. Enstaka träffar kan dock vara ett resultat av olika typer av slarvfel, såsom felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*heta*), komparativ (*hetare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *hetast* resp. *hetaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

I de tre närmast följande avsnitten (5.3.1.1–5.3.1.3) redovisas de 23 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *het*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med hänsyn till en variabel i taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

5.3.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *het* med konkret innebörd

Domänen KROPP

het (1)

om att ha hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel.

Ex.: *het panna/hand/hud*; *bli/vara het*, *känna sig het*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. upplevelse inifrån eller direkt beröring.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. vanligen negativ.
- e. Temperatur utgör en (inherent) egenskap i den levande kroppen. Den friska kroppen är varm (normal kroppstemperatur = cirka 37 grader). Hettan innebär att kroppstemperaturen stigit och kan vara ett tecken på sjukdom (feber) eller ett resultat av fysisk ansträngning. Så småningom kommer temperaturen åter att sjunka, beroende på att kroppen tillfrisknar (febern går ner) eller att kroppen vilar efter den fysiska ansträngningen. Hettan kan också vara ett resultat av att kroppen vistas i ett varmt klimat eller av att det är varmt i omgivningen, t.ex. utomhus. Kroppens temperatur (eller kanske snarare upplevelsen av hetta) styrs då av omgivningens temperatur.

het (2)

om hög temperatur hos kroppsliga produkter.

Ex.: *heta tårar*; (*ngns*) *heta andedräkt*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. direkt och indirekt beröring.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. beror på sammanhanget (positiv eller negativ).
- e. Temperaturen utgör en egenskap hos den kroppsliga produkten. Temperaturen är ett resultat av kroppens uppvärmning. Hetta kan möjligen i sammanhanget tyda på feber. Hettan kommer att avta (svalna) så fort produkten lämnar kroppen, desto snabbare ju mindre substantiell produkten är.

Kommentar: Troligen finns det ibland en viss emotionell bibetydelse i uttryck som *heta tårar* och (*ngns*) *heta andedräkt*.

Domänen KONKRET OMGIVNING

het (4)

om hög (möjligen normal) temperatur hos sol och eld.

Ex.: *het sol/ augustisol/kvällssol*; *heta flammor* (från eld).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. hög (ev. normal ifråga om eld).
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget. Ofta antagligen negativ (för hett, t.ex. solen).
- e. Temperaturen (hettan) är inherent i värmekällan. Dock syftar *het* troligen i sammanhanget på en viss fysisk närhet mellan upplevaren och värmekällan, vilket gör att värmekällan upplevs som extra varm, eller het. Ifråga om solen

är det troligen sommar eller ett varmt klimat som avses (varvid solen befinner sig närmre jorden). Ifråga om elden befinner sig upplevaren antagligen så nära elden att upplevaren känner eldens hetta mot sin hud.

Solen är alltid varm (het) i sig, men upplevaren kan uppleva att värmen stiger och faller beroende på solens avstånd till jorden (under dygnet, årstider, i olika klimat). Elden är som företeelse begränsad i tid och rum; den tänds och släcks. Värmen stiger respektive faller med detta förlopp. Upplevarens fysiska avstånd till elden avgör också vilken grad av värme (hetta) upplevaren upplever.

het (5)

om hög (möjligen normal) temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *het ateljé/bastu/dag/eftermiddag/sommar*; *ett hett Aten, hett rum*; *vara hett* (utomhus, inomhus), ”hett som i helvetet”.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. hög (möjligen normal ifråga om bastu samt kanske om vissa klimat)
- dII. en möjlighet (antagligen förväntad ifråga om bastun).
- dIII. beror på sammanhanget. Ofta antagligen negativ (för hett), utom ifråga om bastun (neutral).
- e. Temperaturen är en egenskap hos innehavaren. Är innehavaren begränsad i tiden (dag, månad, sommar etc.) kommer temperaturen (vanligen) att stiga i början av innehavaren och att falla i slutet. Hetta utgör då ett slags temperaturmaximum; den del av perioden det är som varmast, alternativt en period som skiljer ut sig från andra jämförbara perioder (t.ex. andra dagar, andra somrar) genom att vara varmare än dessa. Är innehavaren principiellt inte begränsad i tiden (t.ex. bastu, klimat) kan hettan vara konstant, eller stiga och falla, beroende på orsaken till hettan.

het (7)

om hög temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *het källa/luft/rök/vind/ånga/ökenvind*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. vanligen indirekt beröring. Kan också vara synintryck, t.ex. vid ånga.
- dI. hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. antagligen negativ (obehaglig för upplevaren) eller neutral (beskrivning av sakförhållande).
- e. Hettan finns i naturfenomenet; den är en del av naturfenomenet. Hettan finns så länge som naturfenomenet finns. Inget för upplevaren iakttagbart temperaturförlopp (dvs. förlopp i förhållande till innehavaren).

Kommentar: *heta källor* och kanske *het ökenvind* bör möjligen karaktäriseras annorlunda än övriga: normal, förväntad, neutral – möjligen positiv eller negativ.

het (8)

om hög temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *hett bad/fotbad, hett vatten* (om bad, disk, matlagning, tvätt o.d.).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget. Är temperaturen förväntad (dvs. önskad) är den antagligen positiv.
- e. Hettan finns i vätskan. Den är troligen ett resultat av uppvärmning (t.ex. hett vatten finns sällan naturligt i naturen), och kommer att avta i rumstemperatur. Dock är sällan själva uppvärmningen iakttagbar för upplevaren i det moderna hushållet, där hett vatten, åtminstone till disk och bad, vanligen kommer från kranen.

het (9)

om hög temperatur hos ytor och material.

Ex.: *het asfalt/glasmasa/landsväg/sand/sten* (om ytan, av solen); *hett järn/koppar-tak*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring eller synintryck, dvs. upplevaren ser (eller upplever; indirekt beröring) tecken på att ytan eller materialet är hett, troligen utifrån kunskap/erfarenhet.
- dI. hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget (neutral – dvs. avsedd, önskad, t.ex. *het glasmasa* – eller troligen negativ – t.ex. *het landsväg*).
- e. Hettan finns i ytan eller materialet. Den är ett resultat av uppvärmning till exempel från solen (t.ex. landsväg, asfalt). Hettan kommer att avta när avståndet till värmekällan ökar.

Domänen ARTEFAKTER**het (11)**

om normal till hög temperatur hos artefakter som ett resultat av uppvärmning.

Ex.: *het motor/spisplatta/stekpanna*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring eller synintryck, dvs. upplevaren ser (eller upplever; indirekt beröring) tecken på att föremålet är hett, troligen utifrån kunskap/erfarenhet.
- dI. normal till hög, beroende på sammanhanget.
- dII. en möjlighet.

- dIII. beror på sammanhanget (neutral – dvs. avsedd, önskad, t.ex. *het stekpanna* – eller troligen negativ – t.ex. *het motor*).
- e. Hettan finns i föremålet. Den är ett resultat av uppvärmning t.ex. från en spis, ugn e.d. (stekpanna, spisplatta). Hettan kommer att avta när avståndet till värmekällan ökar.

het (12)

om hög temperatur hos mat och dryck.

Ex.: *het mjölk*, (*ångande*) *het kyckling/potatis* (mat), *servera lådan rykande het* (om maträtt); *hett kaffe/te*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring. Kan också vara synintryck, om någon till exempel ser att maten eller drycken ångar eller ryker av hetta.
- dI. hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget (positiv eller negativ).
- e. Hettan finns i maten eller drycken. Den har tillförts utifrån genom tillagning eller uppvärmning, till exempel på en spisplatta eller i en ugn. Hettan kommer så småningom att avta om maten eller drycken står i rumstemperatur; maten eller drycken svalnar.

Kommentar: Det verkar ofta finnas ett samband mellan fysiskt het mat och dryck respektive het = kryddstark, t.ex. *hett, starkt kaffe, rykande het chili con carne*. Antagligen är det i sådana fall både *het* i betydelsen 'hög temperatur' och het ibetydelsen 'kryddstark' som avses. Ibland är det svårt att veta vilken av dessa två betydelser av *het* som adjektivet syftar på. Är t.ex. *het lammgryta* en lammgryta som är mycket varm och/eller en som är kryddstark?

het (14)

om hög temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål.

Ex.: *het päls* (ytterplagg); ”Jag knäppte upp min heta Loden[rock]”.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. upplevelse inifrån (genom närkontakt med klädesplagget etc.).
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. antagligen negativ (för varmt).
- e. Dessa föremål är inte heta i sig själva; de bevarar kroppens värme. Föremålen och kroppen är separata enheter. Temperaturen finns (uppstår, ökar eventuellt) när de kopplas samman, det vill säga när någon till exempel tar på sig ett ytterplagg. Att plaggen beskrivs som heta istället för varma (vilket är det vanliga) indikerar att de leder till för hög temperatur i sammanhanget: att de är för tjocka för utomhustemperaturen eller att upplevaren kanske rör sig snabbt och därför blir för varm, dvs. het, i plagget.

Kommentar: få träffar.

Domänöverskridande betydelsevarianter

het (15)

om fysikaliskt uppmätt temperatur (hetta).

Ex.: *200 grader het ånga.*

- a. konkret.
- b. alla konkreta domäner (?).
- c. fysikalisk mätning.
- 4a–c. beror på sammanhanget. Eftersom adjektivet *het* används istället för *varm* är antagligen temperaturen i sammanhanget hög.
- e. Hettan uppmäts i/hos en innehavare. I övrigt beror relationen mellan hettan och innehavaren, samt hettans förlopp, på vilket sammanhang, vilken innehavare etc., det är fråga om. Hetta förekommer men är ovanlig i sammanhanget; vanligen används *grader varm*. *Het* indikerar att det är fråga om fysikaliskt höga temperaturer, även om de kan vara normala i sammanhanget.

5.3.1.2. Betydelsevarianter av adjektivet *het* med både konkret och abstrakt innebörd

Domänerna KROPP och SJÄL

het (16)

om (mycket) hög grad av fysisk reaktion i samband med intensiv känslomässig upplevelse.

Ex.: *het rodnad; het i ansiktet* (på grund av känslomässig reaktion), *het i kinderna, vara/bli het av ilska/vrede/lycka, svära sig het*; ”en het blodvåg steg upp inom henne”.

- a. konkret (fysisk reaktion) + abstrakt (reaktion på känsla, signalerar känsla).
- b. KROPP + SJÄL.
- c. konkreta medel: upplevelse inifrån (den som rodnar, blir het etc.) respektive synintryck (åskådaren). abstrakta medel: upplevelse (av känslan) respektive tolkning (åskådaren), ev. konventionell beskrivning (*het rodnad*).
- dI. hög.
- dII. icke förväntad eller en möjlighet.
- dIII. positiv eller negativ, beroende på om den bakomliggande känslan är positiv (t.ex. lycka) eller negativ (t.ex. vrede).
- e. Hettan finns i kroppen eller i en kroppsdel. Den är en snabb, fysisk reaktion på en känsla e.d. Temperaturen stiger snabbt, och sjunker antagligen snabbt när reaktionen är över.

het (17)

om hög grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt.

Ex.: *het kärleksnatt, het älskare; vara het i sängen*, ”den var het och köttslig under ungdomstiden” (om kärlek); *hett sex; kyssa varandra hett; heta kyssar*.

- a. konkret (kroppskontakt) + abstrakt (uttryck för känsla).
- b. KROPP + SJÄL.
- c. konkret medel: direkt beröring, abstrakt medel: (känslomässig) upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv (antagligen positiv i stunden, men kan kanske i längden upplevas som tröttande – ett momentant inslag).
- e. I denna betydelsevariant behöver det inte vara fråga om konkret hetta. Det kan också handla om en intensitet i uttrycket/aktiviteten (kroppsrörelse) vilken kan beskrivas som *het*. Men eftersom kroppen eller kroppsdelar är inblandade kan man också tänka sig en faktisk överföring av kroppsvärme, t.ex. vid en kyss. Även om det kanske är överdrivet att tala om konkret hetta i sammanhanget är det å andra sidan svårare att tänka sig att beskrivningen *het* skulle användas i sammanhanget om någon var fysiskt kall om till exempel läpparna eller kroppen; på så sätt kan en koppling till faktisk kroppsvärme finnas.
 ”Hettan” skapas och finns i situationen; den bör kunna intensifieras (stiga) och avta (falla).

5.3.1.3. Betydelsevarianter av adjektivet *het* med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL

het (19)

om (mycket) hög grad av positiv eller negativ emotion hos och mellan människor.

Ex.: *het förbittring/kärlek/vrede; vara het inombords* (t.ex. av åtrå); *älska varandra hett, hett åtrå* ngn, ”känslorna svallade hett”; *heta känslor*.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv eller negativ, beroende på om känslan ifråga är positiv eller negativ. (Momentant inslag.)
- e. ”Hettan” uppstår eller förekommer i en viss kontext, vilken kan vara mer eller mindre begränsad i tiden (kortare, t.ex. en situation, eller längre, t.ex. en relation). Hettan uppstår och försvinner med kontexten. Rimligen stiger ”temperaturen” i början av situationen, relationen etc. och sjunker mot slutet.

het (20)

om person i betydelsen ’sexig’.

Ex.: ”Svensnis nya heta flamma heter Faria’ har stått i Expressen”.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.

- c. upplevelse (t.ex. en person upplever en annan person som *het*) eller tolkning (t.ex. omdöme om en person, t.ex. i pressen).
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. antagligen positiv.
- e. ”Hettan” betecknar i detta sammanhang en (under överskådlig tid) permanent egenskap hos en person. Antagligen är det en kombination av utseende, klädstil och kanske uppträdande som beskrivs på detta sätt.

het (21)

om att ha hetsigt humör.

Ex.: *vara het av sig* (ung. ’vara hetsig’), *vara för het* (ung. ’för upphetsad/hetsig’); *hett humör/temperament*.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. vanligen negativ.
- e. ”Hettan” betecknar en permanent egenskap hos en person, vilken troligen kommer till uttryck under eller framkallas av vissa omständigheter.

het (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på någon typ av intensiv känslomässig inställning.

Ex.: *het röst; heta ögon* (ung. ’blick’).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv eller negativ, beroende på vilken känsla blicken, tonfallet osv. är uttryck för.
- e. ”Hettan” (de intensiva känslorna) finns inom en person, och kan uttryckas med t.ex. rösten eller blicken. Det kan vara fråga om känslor i en viss situation eller under en tidsperiod.

het (25)

om hög grad av engagemang i/för ngn/ngt.

Ex.: *hett vilja/åstunda/åtrå/önska ngt/efterlängta/eftertrakta/längta efter; hett engagemang/musikintresse*.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv (verkligen engagerad etc.) eller negativ (ung. vilja för mycket).

- e. ”Hettan” är förknippad med stark vilja, starkt engagemang e.d. Den skapas och upphör med viljan eller engagemanget. Detta kan vara momentant (t.ex. vilja något i en viss situation) eller förekomma under en längre period, kanske under en persons hela livstid (t.ex. hett engagemang i en samhällsfråga).

het (26)

om att vara redo att handla.

Ex.: *vara het* (om t.ex. en fotbollsspelare som är i bra form och gör bra ifrån sig på planen); *hett anfallspar*, *hett Frölunda* (idrottslag).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv.
- e. ”Hettan” (egenskapen) finns hos en person eller flera personer under en viss tid, vilken kan vara kortare, t.ex. en match, eller längre, t.ex. (inom idrott) en säsong, eller ännu längre. Rimligen byggs ”hettan” upp och avtar gradvis.

Domänen ABSTRAKT AKTIVITET

het (29)

om hög grad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet.

Ex.: *het affär/bollduell/debatt/diskussion/final/kamp/match/protest/strid/uppgörelse*; *het bransch/börs/bostadsmarknad*, ”fotbollen är het”; *hett ordkrig*; *gå hett till* (t.ex. i idrott).

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT AKTIVITET.
- c. upplevelse, tolkning eller beskrivning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. neutral (beskrivning av sakförhållande) eller positiv (ung. djupt engagemang eller på gång, populär) eller negativ (ung. obehärskat, när ngn/ngt går över gränsen).
- e. ”Hettan” är en egenskap hos situationen (aktiviteten etc.). Vanligen är nog situationen relativt kort i tiden, t.ex. en viss debatt, men den kan kanske också vara mer utsträckt, t.ex. en (abstrakt) strid under längre tid. Hetta i detta och dylika sammanhang har dock vanligen en koppling till det momentana – kort och intensivt. Rimligen stiger temperaturen gradvis, för att antingen avta gradvis eller upphöra tvärt när situationen upphör. Det kan också vara fråga om en beskrivning på avstånd, t.ex. att en viss match är *het*, dvs. mycket står på spel.

Domänen MENTALA PRODUKTER

het (31)

om intensiv känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck.

Ex.: *het musik/salsa; heta rytmer.*

- a. abstrakt.
- b. MENTALA PRODUKTER.
- c. tolkning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. antagligen positiv.
- e. ”Hettan” utgör en egenskap hos det konstnärliga uttrycket. Ofta är det nog fråga om utövandet i en viss situation, men kanske kan t.ex. en viss musikgenre beskrivas som *het* överhuvudtaget. Är det fråga om en situation bör ”temperaturen” (intensiteten e.d.) stiga inledningsvis och sjunka mot slutet (eller möjligen avta tvärt, när t.ex. spelningen är över).

Kommentar: få träffar.

Domänöverskridande betydelsevarianter

het (32)

om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning.

Ex.: *het basilika/röra/tomatchutney* (om starkt kryddad mat), *kryddigt het sås*, ”Till och med solen hade en lukt, het och oljig”; *heta färger.*

- a. abstrakt.
- b. ARTEFAKTER (mat), KONKRET OMGIVNING (färger).
- c. beskrivning, ibland personlig tolkning.
- dI. normal eller hög.
- dII. förväntad eller icke förväntad (en möjlighet).
- dIII. neutral eller positiv, ibland negativ (för het i sammanhanget).
- e. Hettan är en egenskap hos innehavaren, med samma begränsning i tiden som denna. Troligen tyder beskrivningen *het* även i detta sammanhang på att det (vanligen) är en upplevelse i stunden som betecknas.

Kommentar: Bedömningen i dI–dIII beror på om det är en saklig beskrivning (t.ex. *Chili är en het krydda*) eller om det är en personlig tolkning (t.ex. *Maträtten var verkligen kryddigt het*) (konstruerade exempel).

het (33)

om hög grad av aktualitet hos ngn/ngt.

Ex.: *het energipolitik/fråga/julklapp/kandidat/målgrupp/stil; vara het på arbetsmarknaden; hett alternativ/debattämne/namn/nyhetsstoff/resmål* (dvs. ’populärt’)/*spår/tips/varumärke.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL + ABSTRAKT OMGIVNING (person/personer i samhälleligt sammanhang), ABSTRAKT OMGIVNING (t.ex. *energipolitik*, *varumärke*), ARTEFAKTER, (t.ex. *julklapp*), (ev. KONKRET OMGIVNING t.ex. *resmål*).
- c. tolkning, beskrivning.
- dI. hög.
- dII. icke förväntad.
- dIII. positiv eller negativ, beroende på sammanhanget. *Het* 'populär' är positivt, *het* 'aktuell' är positivt eller negativt, beroende på om personen eller företeelsen är aktuell i positiv eller negativ bemärkelse.
- e. "Hettan" betecknar en (tillfällig) egenskap (aktualitet etc.) hos innehavaren. Innehavaren finns vanligen under mycket längre tid än vad hettan gör; hettan betecknar aktualitet etc. hos innehavaren under en viss period. Troligen stiger och sjunker "temperaturen" gradvis hos innehavaren; innehavaren blir gradvis aktuellare etc. och sedan gradvis inaktuell igen.

5.3.2. Övergripande analys av adjektivet *het*

Adjektivet *het* har 23 av de 33 betydelsevarianter som förekommer av adjektiven i undersökningen, och är därmed, tillsammans med *varm* och *kall*, ett av de tre adjektiv som har flest betydelsevarianter. Liksom beträffande *varm* och *kall* är de betydelsevarianter som urskiljts för *het* spridda över 10 av de 11 domänerna i undersökningen.

Av de 23 betydelsevarianterna av *het* är 11 konkreta, 2 konkreta och abstrakta, och 10 abstrakta. Jämfört med övriga adjektiv, utom *kyllig*, har *het* en högre andel abstrakta betydelsevarianterna.

Av de 11 konkreta betydelsevarianter som *het* har finns 2 inom domänen KROPP, 5 inom domänen KONKRET OMGIVNING, 3 inom ARTEFAKTER, och 1 är domänöverskridande. De två betydelsevarianterna inom domänen KROPP är **het (1)** om att ha hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel, samt **het (2)** om hög temperatur hos kroppsliga produkter. Jämfört med **varm (1)** innebär **het (1)** en förhöjd kroppstemperatur eller åtminstone en upplevelse av förhöjd kroppstemperatur, vilken kan vara ett resultat av sjukdom (feber), fysisk ansträngning eller en mycket varm omgivning. **Het (2)** är inte särskilt vanlig; enstaka exempel som *het andedräkt* har hittats. Eftersom kroppsliga produkter har kroppens värme när de lämnar kroppen, och kroppen normalt beskrivs som *varm* snarare än *het*, avser *varm* snarare än *het* utgångstemperaturen vid beskrivning av kroppsliga produkter. Möjligen har *het* i detta sammanhang dessutom en emotionell anstrykning.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING saknar *het* som väntat betydelsevarianten 'om viss temperatur vid förvaring av mat, dryck m.m.', men

har alla de övriga (om sol och eld, temperaturer utomhus och inomhus, naturfenomen, vatten, ytor och material). *Het* är det enda adjektiv som har exempel som syftar på 'eld' (*heta flammor*).

Inom domänen ARTEFAKTER finns **het (11)** om föremål som värmts upp (t.ex. *stekpanna, spisplatta*), **het (12)** om mat och dryck, samt **het (14)** om kläder och liknande föremål. I **het (12)** är det ibland svårt att avgöra om *het* avser temperatur eller kryddstarkhet (**het (32)**), men det är tydligt att *het* avseende temperatur förekommer i samband med mat och dryck. **Het (14)** är ovanlig; i normalfallet beskrivs kläder som varma. *Het* verkar kunna förekomma undantagsvis om mycket varma plagg, företrädesvis ytterplagg.

Märkligt nog har inga exempel på en betydelsevariant **het (10)** om artefakter som utstrålar värme hittats. Rimligen borde föremål som ugnar, spisar och element kunna beskrivas som *heta*, till exempel vid direkt beröring. Möjligen går det att hitta sådana exempel i andra material eller så beskrivs sådana upplevelser vanligen på andra sätt, t.ex. *Hon brände sig på spisen* (konstruerat exempel).

Ifråga om **varm (13)** styr antagligen det fasta uttrycket *gå varm* (om t.ex. motor, kullager) adjektivanvändningen. Rimligen bör till exempel en motor som "gått varm" kunna kännas *het* vid beröring. *Het motor* förekommer dessutom som exempel, men har placerats i **het (11)**, om föremål. Möjligen skulle en betydelsevariant **het (13)** kunna läggas till, med exemplet *het motor*.

Liksom *varm* och *kall* har *het* den domänöverskridande betydelsevarianten **het (15)** om fysikaliskt uppmätt temperatur. För *het* är det dock fråga om en mer begränsad användning än för *varm* och *kall*; det rör sig om riktigt höga temperaturer, ofta antagligen i mer tekniska/naturvetenskapliga sammanhang (t.ex. *200 grader het ånga*). *Varm* skulle lika gärna kunna användas, men antagligen upplevs det ofta som naturligare att använda *het* som beskrivning vid dessa mycket höga temperaturer.

Het har samma uppsättning strukturer som *varm*: temperaturbesittare (kroppen, solen, elden), tillstånd, processer och bevarande (kläder). Jämfört med *varm* är dock både temperaturbesittare och bevarande mer begränsade hos *het*. Hetta är inte kroppens naturliga temperatur och (märkligt nog) saknas exempel på artefakter som utstrålar hetta. *Heta kläder* är dessutom mycket ovanliga i de undersökta materialen.

Hetta kan upplevas genom sätten upplevelse inifrån, direkt beröring, indirekt beröring och synintryck (t.ex. att mat ryker av hetta, att en spisplatta börjar bli röd). Hetta kan också mätas fysikaliskt.

Vad gäller grad (karaktär) innebär *het* vanligen en i sammanhanget hög temperatur. I vissa sammanhang kan det vara fråga om normal temperatur, till exempel beträffande eld, en bastu eller en stekpanna som avsiktligt värmts upp inför stekning.

Het innebär ofta en i sammanhanget (oönskat) hög temperatur, vilken uppfattas som alltför hög. I enlighet därmed är värdeladdningen ofta negativ. Ibland kan värdeladdningen vara positiv (om hettan är önskad, t.ex. *ett hett bastubad*) eller neutral (beskrivning av sakförhållanden, t.ex. *en het spisplatta*).

Het har samma två både konkreta och abstrakta betydelsevarianter som *varm*, nämligen **het (16)** om (mycket) hög grad av fysisk reaktion i samband med intensiv känslomässig upplevelse, samt **het (17)** om hög grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt. Skillnaderna mellan *varm* och *het* i dessa betydelsevarianter finns framförallt då det gäller karaktärsvariabeln. Jämfört med *varm* uttrycker *het* en ännu högre grad av värme (hetta), kopplad till en ännu större känslomässig intensitet. De känslor och aktiviteter som beskrivs som heta är delvis andra än de som beskrivs som varma, som vrede, eller mer intensiva, som lyckokänslor eller älskog. I betydelsen **het (17)** används *het* ofta som beskrivning av sexuella aktiviteter, vilket inte verkar vara fallet med **varm (17)**; *en varm kram* behöver till exempel inte ha med sex att göra. (Se också motsvarande analys av **varm (16)** och **(17)** i avsnitt 5.1.2.)

Het är det adjektiv i undersökningen som har flest abstrakta betydelsevarianter, 10 stycken. I dessa ingår 4 betydelsevarianter som endast knyter sig till *het*. Betydelsevarianterna fördelar sig över domänerna SJÄL (6), ABSTRAKT AKTIVITET (1) och MENTALA PRODUKTER (1). Ytterligare 2 abstrakta betydelsevarianter är domänöverskridande.

Inom domänen SJÄL har *het* de tre vanligaste betydelsevarianterna inom domänen (de som de flesta adjektiven har), om egenskaper, känslor, relationer etc. hos och mellan människor, om blickar och tonfall etc., och om engagemang hos person/personer i/för ngn/ngt. Liksom *ljum/ljummen* kan dock inte **het (19)** användas om en person (jfr *en varm person*), utan endast om känslor, relationer och tillstånd. *Heta känslor* kan vara både positiva (t.ex. *het kärlek*) och negativa (t.ex. *het vrede*); det gemensamma är att det handlar om starka, intensiva känslor.

Het (20) om person i betydelsen 'sexig', och **het (21)** om att ha hetsigt humör, vilka endast finns hos *het*, kan ses som vidareutvecklingar av, eller underbetydelser till, **het (19)**. I båda dessa betydelsevarianter är det

personliga egenskaper som fokuseras, till skillnad från i fråga om **het (19)**. Exempel på **het (20)** (att någon är *het* i betydelsen sexig) har blivit vanliga i populär- och ungdomskulturen, med stark influens från engelskan. Att ha hetsigt humör innebär att en person lätt brusar upp under yttre påverkan; det är ett personlighetsdrag som skiljer sig från *heta känslor* osv., som hör hemma under **het (19)**.

Även **het (26)** om att vara redo att handla, med exempel som *vara het* och *hett anfallspar*, är det endast *het* som har. Betydelsevarianten kan primärt ses som en vidareutveckling från **het (25)**, om intensivt engagemang. Liksom i **het (20)** och **het (21)** är det personliga egenskaper, vilka dock kan vara ganska begränsade i tiden, som fokuseras.

De betydelsevarianter *het* saknar inom domänen SJÄL är sådana som endast finns hos *varm* (abstrakta tecken på uppskattning, t.ex. *varmt tack*) eller hos *kall* och *kylig* (om lugn i pressade situationer, intellektuell klarsynthet). Samtliga dessa betydelsevarianter saknar motsvarighet hos *het*.

Inom ABSTRAKT AKTIVITET har *het* betydelsevarianten **het (29)** om intensivt engagemang i samband med aktivitet eller om intensiv aktivitet (t.ex. *het debatt*, *het bostadsmarknad*). Betydelsevarianten är vanlig hos *het*, med många olika exempel.

Överhuvudtaget finns hos *het* flera betydelsevarianter som har att göra med intensitet, aktualitet o.d. Ytterligare en sådan är den domänöverskridande betydelsevarianten **het (33)** om hög grad av aktualitet hos ngn/ngt, med exempel som *het fråga*, *hett namn*, *het stil* och *hett resmål*. I dessa betydelsevarianter är det drag hos hettan som snabbhet och intensitet som fokuseras, snarare än själva temperaturen. Motsvarande betydelsevarianter eller nyanser av betydelsevarianter saknas helt hos adjektivet *varm*. En förklaring kan finnas i det faktum att hetta delvis har sitt ursprung i och förknippas med andra fenomen än värme, alternativt andra aspekter av samma fenomen, som eld eller mycket starkt solsken. Just elden har egenskaper som snabbhet och intensitet, vilka därmed kan förknippas med hetta. Värme förknippas snarare med människokroppen och med (lagom) värme från solen och andra värmekällor, vilket kan vara en trolig förklaring till att *varm* inte används som *het* om intensitet, aktualitet och dylikt.

Het har också, tillsammans med *varm* och *kall*, betydelsevarianterna **(31)** om (viss) känsla i samband med konstnärliga uttryck o.d., och **(32)** om synestetiska intryck. *Het* framstår dock som ett mycket mer begränsat adjektiv än *varm* och *kall* i båda dessa betydelsevarianter. I **het (31)** är det främst musik som förekommer som exempel (t.ex. *heta rytmer*) och i **het (32)** är det främst smakintryck *het* används om (olika varianter av

heta kryddor), även om till exempel *heta färger* hittats i Bonniersromaner II. *Varm* och *kall* är mycket mer spridda inom båda dessa betydelsevarianter.

Strukturellt utgörs abstrakt hetta vanligen av tillstånd, vilka kan vara mer permanenta (t.ex. egenskaper hos en person) eller begränsade i tiden (jfr *het diskussion*). Ibland handlar det om reaktioner (dvs. strukturen process), med exempel som *het blick*.

De abstrakta sätten för att uppleva hetta är upplevelse, tolkning och beskrivning. Graden är i sammanhangen alltid hög. Värdeladdningen kan vara både positiv och negativ, beroende på vilken sorts starka känslor det handlar om, huruvida det intensiva engagemanget är önskvärt eller inte osv. Ibland kan hettan ha en neutral värdeladdning om det är någon sorts sakförhållande som beskrivs, t.ex. *en het fråga* eller *heta kryddor*.

Sammanfattning av adjektivet *het* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (11), gränsfall (2), abstrakta (10).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER, domänöverskridande
strukturer:	temperaturbesittare, tillstånd, processer, ("bevarande")
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, indirekt beröring, synintryck, fysikalisk mätning
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	vanligen hög, ibland normal
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	ofta negativ, ibland positiv eller neutral

Gränsfall

domäner:	KROPP plus SJÄL
strukturer:	processer (reaktion och överföring)
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, synintryck
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	(mycket) hög
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	het (16) positiv eller negativ, het (17) positiv

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT AKTIVITET, MENTALA PRODUKTER, domänöverskridande
----------	---

strukturer:	tillstånd (i tiden mer obegränsade eller mer begränsade), ibland process (reaktion)
sätt:	upplevelse, tolkning, beskrivning
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	hög
karaktär-värde	
(i visst sammanhang):	positiv eller negativ, ibland neutral

5.4. Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven *varm*, *ljum/ljummen* och *het*

Av de ”varma” adjektiven *varm*, *ljum/ljummen* och *het* kan *varm*, lite förenklat, fysiskt sägas utgöra en medelnivå av värme, medan *ljum/ljummen* innebär en lägre grad av värme jämfört med *varm* och *het* en högre grad av värme jämfört med *varm*. Detta innebär dock inte, som framgått i analyserna i kapitlet, att *ljum/ljummen* alltid har en låg grad av värme i sammanhanget, *varm* en normal grad och *het* en hög grad; förhållandena inom och mellan de tre adjektiven är mer komplexa än så. Särskilt graden hos *ljum/ljummen* kan variera mellan normal, hög och låg i olika (fysiska) sammanhang. *Varm* kan (fysiskt) ha graden normal eller hög, medan *het* vanligen har graden hög, i vissa sammanhang graden normal.

Av alla temperaturadjektiv framstår *varm* som det mest grundläggande. Det är det mest frekventa adjektivet i de undersökta materialen, och det har flest olika betydelsevarianter (24), vilka är spridda över 10 av de 11 domänerna m.m. i undersökningen. Värme hör samman med centrala företeelser inom temperaturdomänen; olika typer av värmekällor som den levande kroppen, solens värme och andra, av människan konstruerade, värmekällor, som ugnar och element. Värme är en förutsättning för liv. Kopplingen mellan fysisk kroppsvärme och emotion, vilket mycket troligt utgör den viktigaste kopplingen mellan det fysiska och metaforiska inom temperaturområdet, är som allra tydligast och framstår som mest grundläggande hos *varm*. *Varm* är ett mycket väl etablerat adjektiv i svenska språket. De betydelsevarianter som urskiljts framstår som språkligt stabila och har ofta många exempel. Däremot är *varm* inget modeord (jfr t.ex. *het*). Några exempel på nya betydelsevarianter som håller på att etableras i språket har inte hittats hos *varm*.

Jämfört med övriga temperaturadjektiv utmärker sig *varm* just genom att vara så väl etablerat, framförallt genom att ha alla de mest grundläggande betydelsevarianterna inom olika domäner. *Varm* används om vanliga, centrala temperaturföreteelser, både fysiskt och metaforiskt. Inom domänen KROPP är *varm* det enda av adjektiven som har alla tre

betydelsevarianterna. Tillsammans med *kall* och i viss mån *het* är *varm* det enda av adjektiven som tydligt kan användas om fysikalisk mätning (*grader varm*) och om synestetiska intryck. De betydelsevarianter *varm* saknar är sådana som är specifikt förknippade med antingen kyla eller hetta. *Varm* har också två helt egna betydelsevarianter, om abstrakta tecken på uppskattning (t.ex. *varmt tack*) och om abstrakt frekvent användning (t.ex. *telefonen gick varm*).

Adjektivet *varm* har motsvarigheter bland substantiv och verb. Adjektivet ingår som led i många sammansättningar, i fasta uttryck och i idiom, vilket bekräftar ställningen för *varm* som ett av de mest grundläggande temperaturadjektiven. (Se också kapitel 3.)

Ljum/ljummen tillhör, både beträffande frekvens och spridning, de mer begränsade adjektiven i undersökningen, jämförbart med *kylig* och *sval*. *Ljum/ljummen* har dock färre betydelsevarianter än dessa (endast 8), men är något mer spritt över domäner än *kylig*. (*Ljum/ljummen* före kommer inom 5 olika domäner, *kylig* inom 4. *Ljum/ljummen* har inga egna betydelsevarianter; adjektivets betydelsevarianter förekommer nästan alltid hos flertalet av adjektiven. I de konkreta betydelsevarianterna förhåller sig *ljum/ljummen* vanligen till *varm* på så sätt, att adjektivet innebär en lägre grad av värme. I 2 av adjektivets 3 abstrakta betydelsevarianter, båda om engagemang, kontrasterar *ljum/ljummen* dock snarare mot *het*. Fysisk *ljumhet* uppfattas ofta som en för människan behaglig, eller åtminstone neutral, temperatur. Metaforisk *ljumhet*, vilken används om känslor och (bristande) engagemang, är dock alltid negativ och innebär en (för) låg temperatur.

Sammantaget framstår *ljum/ljummen* som ett lågfrekvent, men väl etablerat, adjektiv i svenska språket, vilket framförallt fungerar som komplement till *varm*. Av de två formerna *ljum* och *ljummen* är *ljum* den minst frekventa. *Ljummen* framstår som lite vardagligare och modernare, och är antagligen den produktiva formen av de två. I en betydelsevariant, om mat och dryck, har endast exempel med *ljummen* hittats. *Ljummen* används här också i samband med lite modernare, ”tjusig” matlagning, vilket verkar vara ett nytt användningsområde för adjektivet. I övrigt framstår *ljum/ljummen*, liksom *varm*, som ett standardord i språket, och inte som något särskilt produktivt ord eller modeord.

Tillsammans är *varm*, *kall* och *het* de tre mest frekventa och spridda temperaturadjektiven. *Het* har 23 betydelsevarianter spridda över 10 domäner (samma siffror som för *kall*, och nästan samma som för *varm*). Jämfört med *varm* och *kall* framstår dock *het* som ett mer speciellt och begränsat adjektiv, vilket generellt betecknar mer extrema förhållanden än *varm*. Även om *het* är ett vanligt ord och betydelsevarianterna av *het*

nästan alltid framstår som språkligt väl förankrade och stabila, används *het* vanligen mer begränsat och om mer speciella förhållanden än vad *varm* och *kall* gör i motsvarande betydelsevarianter. Om särskilt *varm* ofta beskriver det normala, vardagliga, beskriver *het* ofta olika typer av avvikelser från normaliteten, som i fallet kroppen, där *het* kan beteckna sjukdom (feber). De betydelsevarianter *het* saknar är sådana som endast förknippas med kyla, eller sådana där *varm* är den högsta möjliga graden; en arbetsmiljö kan till exempel beskrivas som *varm*, men knappast som *het*.

Liksom värme förknippas hetta med olika värmekällor (kroppen, solen, troligen artefakter som ugnar). Dessutom verkar hetta mer än värme förknippas med eld. När hetta förknippas med värmekällor är det fråga om i sammanhangen riktigt höga temperaturer; det intensiva framhävs. Via elden (eldslågor) kan hetta kopplas till hastig rörelse och till intensitet som kan leda till destruktion. Överhuvudtaget betecknar *het* vanligen att något är extremt åt ena eller andra hållet, positivt eller negativt.

Het är det temperaturadjektiv som är mest produktivt och som på senare tid alltmer blivit ett modeord. Särskilt metaforiskt har *het* flera egna betydelsevarianter, kopplade till hetsigt humör, att vara ”på gång”, till sexighet, popularitet och aktualitet. Inflytandet från engelskan (*hot*) är starkt inom dessa betydelsevarianter; troligen kommer flera av dem, såsom popularitet och sexighet, från engelskan, mer eller mindre som direktöversättningar. Övriga adjektiv i undersökningen saknar motsvarande betydelsevarianter.

Het förekommer i sammansättningar, fasta uttryck och idiom, dock i mindre omfattning än *varm* och *kall*. Adjektivet har motsvarigheter bland substantiv och verb. (Se också kapitel 3.)

Sammanfattningsvis framstår *varm*, *ljum/ljummen* och *het* som tre i svenska språket väl etablerade adjektiv, vilka tillsammans täcker den varma delen av temperaturområdet. De tre adjektiven har vart och ett en tydlig egen profil gentemot de övriga två, särskilt beträffande grad. *Varm* och *het* är två av de tre mest frekventa och spridda adjektiven i undersökningen. *Varm* är antagligen det mest grundläggande av alla temperaturadjektiv. Värme representerar liv. Både värme och hetta ingår i centrala företeelser inom temperaturdomänen, som kroppen, solen, eld och andra värmekällor. Kopplingen mellan fysisk värme (kroppsvärme) och metaforisk värme (emotion) är särskilt tydlig hos *varm*. Här finns antagligen den centrala bryggan i hela temperaturområdet mellan konkret och abstrakt användning av de tillämpliga språkliga uttrycken. *Het* utmärker sig också som ett produktivt adjektiv och ett modeord, med flera egna, metaforiska betydelser.

6. Adjektiven *kall* och *kylig*

I kapitlet analyseras temperaturadjektiven *kall* och *kylig*. Först analyseras de båda adjektiven var för sig: betydelsevarianterna redovisas och analyseras enligt analysmodellen från kapitel 4. En sammanfattande analys av adjektivet och dess betydelsevarianter görs. Avslutningsvis i kapitlet jämförs *kall* och *kylig* med varandra.¹

6.1. Adjektivet *kall*

Adjektivet *kall* utgör bland de kalla orden motpolen till adjektivet *varm*. *Kall* betecknar en relativt låg grad av temperatur. Liksom *varm* är *kall* ett av de mest centrala och grundläggande temperaturadjektiven, tillika ett av de vanligaste. Medan värme är förknippat med liv är kyla, särskilt i kalla klimat, förknippat med sådant som död, den kalla årstiden, vila och stillastående.

6.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *kall*

Betydelsevarianterna av adjektivet *kall* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrum och neutrumformerna ägde rum 15/9 2007 (*kall*) och 20/9 2007 (*kallt*). Antalet träffar var i utrum 276 (GP04) respektive 213 (romii) och i neutrum 536 (GP04) respektive 320 (romii). Den homografa formen *kall* (substantiv) har sorterats bort (22 träffar i GP04, 3 i romii), liksom 7 träffar på egenamnet *Kall* i GP04. Dessa träffar har alltså inte medräknats i det totala antalet träffar ovan. Enstaka ytterligare träffar kan dock vara ett resultat av olika typer av slarvfel i texterna, såsom felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

¹ I bilaga 4 finns en sammanställning av de 33 betydelsevarianter som urskiljts av adjektiven.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*kalla*), komparativ (*kallare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *kallast* resp. *kallaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

I de tre följande avsnitten (6.1.1.1–6.1.1.3) redovisas de 23 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *kall*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

6.1.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *kall* med konkret innebörd

Domänen KROPP

kall (1)

om att ha normal till låg temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel.

Ex.: *kall hand/kropp* (dvs. 'död'), *kall (och fuktig) groda*, *kall hund* (dvs. 'död'); *bli/vara kall om fötterna/händerna/kroppen/näsan*, *känna sig kall* (fys., om kroppen); *kalla fingrar/fötter*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. upplevelse inifrån eller direkt beröring.
- dI. beror på sammanhanget (normal eller låg).
- dII. En möjlighet. Möjligen förväntad om det till exempel är väldigt kallt ute eller om kroppen är död.
- dIII. antagligen negativ.
- e. Temperaturen finns som en egenskap i hela kroppen eller i en kroppsdel. Temperaturen (kylan) kan vara verklig (t.ex. om kroppen/en kroppsdel blivit kall vid vistelse i låg temperatur, framför allt utomhus, och ofta på grund av att kroppen/kroppsdelarna varit otillräckligt skyddad). Kroppstemperaturen har då sjunkit och kommer att stiga igen när orsaken till nedkylningen upphört (t.ex. genom att personen kommer in i värmen igen eller tar på sig ett klädesplagg) – om det inte är fråga om att en person till exempel är konstant kall om fötterna på grund av t.ex. dålig blodcirkulation. Det kan också vara fråga om att kroppen är död, dvs. kroppstemperaturen har sjunkit för gott (eg. antagit omgivningens temperatur). Temperaturen kan också vara upplevd genom att upplevaren till exempel fryser på grund av sjukdom (hög feber). (Den upplevda) kylan tilltar och minskar då i samband med att febern stiger och sjunker.

kall (2)

om låg temperatur hos kroppsliga produkter.

Ex.: *kall svett*; *kallt blod*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. direkt beröring, ev. också upplevelse inifrån (vid *kall svett* m.m.).
- dI. antagligen låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. troligen negativ eller neutral.
- e. Kylan är en egenskap hos den kroppsliga produkten. Kroppsliga produkter har värmts upp i kroppen och kallnar när de avlägsnats från kroppen; för att den ska vara kall måste en viss tid ha gått sedan den kroppsliga produkten skiljdes från kroppen. Omgivningens temperatur påverkar också. Ifråga om *kall svett* kan kylan bero på att kroppen svettats på grund av rörelse; när rörelsen upphör kallnar svetten, särskilt om det inte är så varmt i omgivningen. Möjligen kan orsaken till den kalla svetten också vara en känslomässig reaktion, t.ex. rädsla.

Kommentar: få träffar.

Domänen KONKRET OMGIVNING

kall (4)

om låg (möjligen normal) temperatur hos sol och eld.

Ex.: *kallt solsken, solen lyste kallt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. låg (möjligen normal i vissa sammanhang).
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral eller negativ.
- e. Kylan uppfattas som en egenskap hos innehavaren (solen). Solen är i sig varm (eg. het); den upplevda kylan beror på att solen är avlägsen och/eller att det är kallt ute, t.ex. vinter; solen tillför inte den värme den kan göra i egenskap av värmekälla.

kall (5)

om normal till låg temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *kall dag/fredag/höstdag/jul/natt/sommar/vinter/väderlek/årstid, kall bil (inuti)/lägenhet/salong, kall cykeltur; kallt klimat; vara kallt (utomhus, inomhus).*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. beror på sammanhanget (normal till låg).
- dII. beror på sammanhanget.
- dIII. beror på sammanhanget.
- e. Kylan finns som en egenskap hos innehavaren. Den är begränsad i tiden om innehavaren är det (t.ex. *kall dag, kall vinter*) eller obegränsad om innehavaren är det (t.ex. *kallt klimat*). Kylan beror i sammanhanget vanligen på avsaknad av alternativt svag uppvärmning från värmekälla. Utomhus är solen

avlägsen eller dold, inomhus är uppvärmningen avstängd eller låg. Kylan kan dock vara så stark (t.ex. en riktigt kall vinter) att den upplevs som en företeelse i sig.

kall (6)

om normal temperatur vid förvaring av mat och dryck o.d.

Ex.: *förvara/stå/ställa kallt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING (olika typer av förvaringsutrymmen).
- c. indirekt beröring (upplevaren känner mot huden att det är kallt t.ex. i ett kylskåp när man ställer in maten; också kunskap: upplevaren vet att det är kallt i kylskåpet).
- dI. normal.
- dII. förväntad.
- dIII. neutral.
- e. Kylan utgör en egenskap hos förvaringsutrymmet. Ingen tidsbegränsning och inget temperaturförlopp. Produkten (maten eller drycken) kommer dock att kylas ner i förvaringsutrymmet, för att så småningom anta samma temperatur som i utrymmet.

kall (7)

om låg (ibland normal) temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *kall dimma/jord/luft/nordväst/snö/vind; kallt drag; blåsa kallt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring, ibland direkt beröring om man till exempel känner på snö eller får snöflingor i ansiktet.
- dI. vanligen låg (upplevaren lägger märke till temperaturen i förhållande till omgivningen), ibland normal (*snö*).
- dII. en möjlighet (snö dock förväntad).
- dIII. vanligen negativ (obehaglig upplevelse), ibland neutral (snö), ibland positiv (t.ex. *den klara, kalla luften*; konstruerat exempel).
- e. Kylan finns som en egenskap hos innehavaren; den är en del av innehavaren. Kylan finns så länge innehavaren finns; inget för upplevaren iakttagbart temperaturförlopp. Troligen upplevs kylan (tillsammans med naturfenomenet) som något i sig, en verklig entitet, även om det är fråga om att till exempel stark blåst bidrar till upplevelsen av kyla. Eftersom själva naturfenomenet upplevs som substantiellt gör antagligen kylan det också.

kall (8)

om normal till låg temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *kall sjö; kallt hav/vatten; vara kallt i vattnet (vid bad); duscha kallt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring, möjligen också kunskap/synintryck, t.ex. *kallt hav*.
- dI. beror på sammanhanget (normal – låg).
- dII. beror på sammanhanget.

- dIII. beror på sammanhanget (neutral, positiv eller negativ).
- e. Kylan är en egenskap hos vätskan. Den kan vara ett resultat av nedkylning (utomhus, från omgivningen, eller inomhus (*kall dusch* etc.)), eller ett resultat av brist på uppvärmning (ung. ett naturligt tillstånd). Beroende på vilken process det är fråga om kan vattnet komma att bli ännu kallare eller varmare.

kall (9)

om låg (ibland normal) temperatur hos ytor och material.

Ex.: *kallt stål/underlag; golvet är kallt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring (ibland kanske kunskap).
- dI. beror på sammanhanget (normal till låg); troligen ofta låg, eftersom upplevaren särskilt noterar kylan.
- dII. troligen icke förväntad, ibland förväntad (t.ex. vissa material) eller en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget.
- e. Kylan är en egenskap hos innehavaren. Troligen beror kylan på att ytan eller materialet antagit omgivningens (kalla) temperatur, men det kan eventuellt också vara fråga om aktiv nedkylning av till exempel ett visst material i ett visst syfte. Beroende på vilken process det är fråga om kan innehavaren bli ännu kallare eller varmare. I den mån det är fråga om naturlig nedkylning på grund av omgivningens temperatur bör processen vara relativt långsam. Påpekas bör att kylan till stor del antagligen upplevs som en kontrast mot upplevarens kroppsvärme, vid direkt beröring. Möjligen kan ytan eller materialet ha samma temperatur som omgivningen i övrigt, men upplevs som särskilt kall på grund av att det är en hård yta som vidrörs med en kroppsdel och kontrasteras mot kroppsvärmen.

Kommentar: få träffar.

Domänen ARTEFAKTER

kall (10)

om normal till låg temperatur hos artefakter som kan alstra värme.

Ex.: *kall kamin/spis/ugn.*

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring, kanske även indirekt och ibland också synintryck.
- dI. normal eller låg, beroende på sammanhanget/orsaken.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral eller negativ.
- e. Kylan uppfattas som en egenskap hos innehavaren. Vid användning fungerar dessa föremål (artefakter) som värmekällor; (den upplevda) kylan beror på att artefakten inte används, och troligen också i viss mån på att det är (relativt) kallt i omgivningen.

kall (12)

om normal till låg temperatur hos mat och dryck.

Ex.: *kall dryck/hamburgare/mat/rostbiff/supé/öl; kallt kaffe/vatten* (om dryck).

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring.
- dI. beror på sammanhanget (normal till låg).
- dII. beror på sammanhanget.
- dIII. beror på sammanhanget (t.ex. *kall rostbiff* – neutral, *kall öl* – (vanligen) positiv, *kall hamburgare* – negativ).
- e. Kylan finns som en egenskap hos maten eller drycken. Den kan vara ett resultat av aktiv nedkyllning (t.ex. att en dryck stått i kylskåpet för att bli kall), och temperaturen kommer då att stiga när till exempel drycken står framme i rumstemperatur. Det kan också vara fråga om att till exempel uppvärmd mat stått framme i rumstemperatur och blivit kall – dvs. slutet av ett sjunkande temperaturförlopp. Alternativt kan det vara fråga om mat som tillagats i förväg och ska vara kall (eg. inte uppvärmd, dvs. ung. rumstemperatur), t.ex. rostbiff.

kall (13)

om normal temperatur hos artefakter på grund av brist på användning.

Ex.: *kall motor/skrivmaskin; kallt batteri*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring. Kan möjligen också vara en beskrivning, ett antagande, utifrån att man ser att ett föremål inte används.
- dI. normal (sakförhållanden). Kan möjligen uppfattas som låg vid direkt beröring.
- dII. beror på sammanhanget (ofta en möjlighet).
- dIII. neutral eller negativ, beroende på sammanhanget.
- e. Kylan är en (tillfällig) egenskap hos innehavaren. Egenskapen uppfattas och nämns antagligen som ett tecken på bristande rörelse/användning. Föremålet kan kännas fysiskt kallt vid direkt beröring; antagligen är det då också (relativt) kallt ute (dvs. föremålet har antagit omgivningens temperatur) eller i alla fall inte varmt.

Kommentar: få träffar. Ett alternativ eller tillägg till domänen KROPP vore för denna betydelsevariant domänen KONKRET AKTIVITET.

kall (14)

om låg temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål.

Ex.: *en (blöt och) kall handske, kall filt*.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. upplevelse inifrån (t.ex. man fryser under en kall filt) eller direkt beröring (t.ex. den blöta handsken känns kall mot huden när man tar i den – främst på grund av att den är blöt, antagligen).
- dI. låg.

- dII. (troligen) icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. Kylan kan vara en egenskap hos innehavaren, som när en blöt handske känns kall vid direkt beröring. (Den upplevda) kylan beror då (antagligen) till stor del på att det är kallt i omgivningen (låg temperatur) och på att föremålet är blött. Tar man på sig till exempel en blöt handske kommer den så småningom att värmas upp (och torka) av kroppsvärmen. Det kan också vara fråga om att till exempel en filt är för tunn för att värma kroppen när det är kallt i omgivningen. Innehavaren är då inte kall i sig, utan upplevaren upplever kyla på grund av andra egenskaper hos innehavaren, som tunnhet.

Kommentar: få träffar.

Domänöverskridande betydelsevarianter

kall (15)

om fysikaliskt uppmätt temperatur (kyla).

Ex.: *10 grader kallt.*

- a. konkret.
- b. alla konkreta domäner (KROPP?).
- c. fysikalisk mätning.
- 4a–c. beror på sammanhanget.
- e. Kylan uppmäts hos innehavaren. Exakt vilken relation som råder mellan temperaturen och innehavaren samt vilket förlopp/vilken process temperaturen har beror på sammanhanget.

6.1.1.2. *Betydelsevarianter av adjektivet kall med både konkret och abstrakt innebörd*

Domänerna KROPP och SJÄL

kall (17)

om låg grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt.

Ex.: *en (blöt och) kall kyss; vara kall som en fisk.*

- a. konkret + abstrakt.
- b. KROPP + SJÄL.
- c. konkret medel: direkt beröring, abstrakt medel: (känslomässig) upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. Kylan upplevs i en situation av kroppskontakt mellan människor. Antagligen är det som tolkas som kyla snarare andra fysiska yttringar, som blöthet, orörighet, väldigt lätt beröring. Eftersom kroppen/kroppsdelar är inblandade, vilka har en faktisk temperatur (värme), är det dock tänkbart att kroppen/kroppsdelarna i dessa situationer i alla fall inte är påfallande (fysiskt) varma.

Kylan bör antagligen i sammanhanget tolkas som brist på värme, att värme (engagemang etc.) saknas. Utifrån det har ”temperaturen” i situationen antagligen inget förlopp – den representerar en brist.

Kommentar: få träffar.

Domänerna KONKRET OMGIVNING och ABSTRAKT OMGIVNING

kall (18)

om samband mellan låg grad av fysisk temperatur och negativ känslomässig framtoning på en fysisk plats.

Ex.: *kall grav; ett dystert, kallt hyreshus; ett kallt och ogästvänligt klimat; Sverige är ett kallt land* (fys. + emot.); *kallt i graven, kallt som i graven* (met.).

- a. konkret + abstrakt.
- b. KONKRET OMGIVNING + ABSTRAKT OMGIVNING.
- c. konkret medel: indirekt beröring; abstrakt medel: upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. Kylan finns som en på samma gång fysisk och emotionell egenskap hos en plats. Den utgör en beskrivning av ett tillstånd. Tillståndet kan vara oföränderligt (t.ex. *en kall grav* avseende döden), eller möjligt att åtminstone delvis förändra (t.ex. *ett kallt hyreshus*, den emotionella kylan i ett kallt klimat), men beskrivningen verkar i första hand användas om åtminstone relativt konstanta tillstånd, dvs. förhållanden som upplevaren konstaterar finns. Till exempel förblir ett kallt klimat under överskådlig tid just kallt.

6.1.1.3. Betydelsevarianter av adjektivet kall med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL

kall (16)

om låg grad av (föreställd) fysisk reaktion i samband med negativ känslomässig upplevelse.

Ex.: *kall kåre/rysning; bli kall inombords/inuti, bli kall av rädsla; ”en kall hand grep tag om hjärtat”; ”hans hjärta blev kallt som en gäspande grav”.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” är en egenskap som beskriver en känsla (rädsla etc.). Kylan är en hastig reaktion på en yttre händelse, dvs. (den metaforiska) temperaturen

sjunker snabbt. När den känslomässiga reaktionen är över kommer temperaturen att stiga igen till normal (metaforisk) kroppstemperatur.

kall (19)

om avsaknad av eller förekomst av viss negativ emotion hos och mellan människor.

Ex.: *kall artighet/hämnd/kvinna/likgiltighet/person; vara kall mot någon; kallt hat/hån/mottagande; ge ett kallt intryck* (om person, emot.); *kallt avvisa*; ”dess kalla ondska” (om saga).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad eller förväntad (likgiltighet, avvisande).
- dIII. negativ (möjligen kan t.ex. *kallt hat* i vissa sammanhang ses som mer positivt, eller neutralt, än *hett hat* – ung. lugn, behärskning).
- e. ”Kylan” finns som en permanent egenskap hos innehavaren (t.ex. *kall person*) eller förekommer i en viss situation (t.ex. *kallt mottagande*). I första hand verkar det vara fråga om brist på värme, dvs. en avsaknad av entusiasm, hjärtlighet, emotionell värme som man hade kunnat förvänta sig i ett visst sammanhang. (I så fall: brist = inget temperaturförlopp.) Det kan också vara fråga om aktiv kyla, att någon är aktivt kall mot någon annan etc. (t.ex. *kallt hat*). I så fall är ett ”temperaturförlopp” eventuellt tänkbart – att ”temperaturen” sjunker och kanske kan stiga igen.

kall (22)

om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer.

Ex.: *(för)hålla sig/vara kall* (dvs. ’lugn’, i bl.a. sportsammanhang); *hålla huvudet kallt, ta det/ngt kallt*; ”lade kallt in flera straffar” (idrott).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse eller tolkning.
- dI. låg.
- dII. troligen icke förväntad.
- dIII. huvudsakligen positiv.
- e. ”Kylan” är något som finns hos en person/personer i en situation eller i ett sammanhang. Den innebär avsaknad av värme (heta känslor etc.). Därigenom finns inget ”temperaturförlopp”; ”värme” saknas i ett sammanhang.

kall (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på negativ eller likgiltig känslomässig inställning.

Ex.: *kall blick/röst, kall glimt i ögonen; kallt leende; kallt betrakta, säga ngt/svara kallt, se kallt på ngn; kalla ögon*; ”brödernas kalla hänskratt”.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. låg.

- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” är en egenskap hos det fysiska uttrycket; ett sätt att beskriva detta. Troligen kan kylan innebära både avsaknad av värme (t.ex. *kallt betrakta*) och verklig kyla som representerar negativa känslor (t.ex. *kall glimt i ögonen*). Temperaturen finns medan uttrycket finns, dvs. inget för upplevaren märkbart temperaturförlopp (jfr naturfenomen), även om det kan finnas ett bakomliggande, t.ex. känslomässigt, förlopp.

kall (27)

om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet.

Ex.: *kall cyniker*, *kall hjärna* (och *varmt hjärta*), *kall nyfikenhet*, *kall precision* (i beskrivning av brott), *kall skärpa/strategi*; *kallt beräkning/kalkylerande*; *kallt avvakta/betrakta/granska/iakta/konstatera/tillkännage*; *räkna kallt med ngt*; *kallt saklig skildring* (av övergrepp); *kalla fakta*.

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg – normal (flera av företeelserna, t.ex. *iakta*, *granska*, kan anses innehålla ett visst mått av kyla ungefär i betydelsen ’lugn’).
- dII. icke förväntad eller en möjlighet.
- dIII. negativ till neutral, beroende på sammanhanget (om det ”objektiva” eller det känslomässigt negativa väger över), eller positiv (ung. analytiskt skarp).
- e. ”Kylan” är en egenskap hos handlingen etc. Egenskapen betecknar lugn och känslomässigt avstånd – dvs. brist på värme, synliga känslor. Känslor = värme, inga känslor = kyla; i detta och i liknande sammanhang. De aktuella handlingarna m.m. kan i sig i många fall anses innehålla en viss ”kyla” (lugn, ”objektivitet” etc.). När kyla innebär avsaknad av värme är det troligen inte relevant att tala om ett ”temperaturförlopp” – det som inte finns har inget förlopp. Möjligen kan det i vissa av dessa fall vara fråga om mer aktivt negativa känslor etc. – dvs. verklig ”kyla”.

Domänen ABSTRAKT OMGIVNING

kall (28)

om negativa emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.

Ex.: *kall miljö/värld*; *kallt krig/samhälle/teknikvälde*; *kalla kriget* (fast uttryck).

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT OMGIVNING.
- c. upplevelse eller tolkning (beroende på upplevarens närhet/avstånd).
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” beskriver ett tillstånd. I första hand är det nog fråga om avsaknad av ”värme” (avsaknad av en emotionellt positiv miljö) – inget under överskådlig

tid ”temperaturförlopp”. Möjligen kan det också vara fråga om uttalad kyla; ett temperaturförlopp blir då troligare/mer näraliggande.

Domänen MENTALA PRODUKTER

kall (31)

om negativ känsla eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck.

Ex.: *kall* (dvs. ’kylig’, ’vacker’) *bild*, *kall film*, *kall konst* (dvs. konst som saknar känsla), *kall stämning* (i musikskiva), *stram och kall stadsbild*.

- a. abstrakt.
- b. MENTALA PRODUKTER.
- c. tolkning.
- dI. låg.
- dII. troligen icke förväntad (fast kanske inte överraskande; ev. en möjlighet).
- dIII. huvudsakligen neutral (ung. en beskrivning), även om olika individer kan ha andra uppfattningar.
- e. ”Kylan” är en egenskap hos det konstnärliga etc. uttrycket. Den kan troligen beteckna både avsaknad av värme och kyla i sig (ung. negativa känslor). Eftersom det är fråga om en färdig produkt kan inte temperaturen ändras.

Kommentar: få träffar.

Domänöverskridande betydelsevarianter

kall (32)

om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning.

Ex.: *kall färg* (t.ex. grått); *kallt ljus/institutionsljus*; *kallt i färgen* (om landskap); ”doften kändes kall i näsan”, ”det var som en tyst, kall lukt”.

- a. abstrakt.
- b. KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER (beroende på vad som har färgen, ljuset).
- c. beskrivning, ibland personlig tolkning.
- dI. låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral (t.ex. *kall färg*) eller negativ (t.ex. *kallt institutionsljus*).
- e. ”Kylan” är en egenskap hos, en beskrivning av, ljuset, färgen etc. ”Temperaturen” kan förändras om innehavaren gör det (t.ex. att ljuset utomhus blir varmare).

6.1.2. Övergripande analys av adjektivet kall

Adjektivet *kall* har enligt analysen 23 av de totalt 33 förekommande betydelsevarianterna i undersökningen, spridda över 10 av 11 domäner.

Av dessa betydelsevarianter är 13 konkreta, 2 konkreta och abstrakta samt 8 abstrakta. Liksom de övriga adjektiven, utom *kylig*, har *kall* fler konkreta än abstrakta betydelsevarianter. Tillsammans med *varm* och *het* är *kall* det adjektiv som uppvisar flest betydelsevarianter och störst domänspridning.

De 13 konkreta betydelsevarianterna av *kall* fördelar sig över domänerna KROPP (2), KONKRET OMGIVNING (6) och ARTEFAKTER (4). Dessutom har *kall* 1 konkret, domänöverskridande betydelsevariant (fysikalisk mätning).

Inom domänen KROPP har *kall* de två betydelsevarianterna **kall (1)** om att ha normal till låg temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel, samt **kall (2)** om låg temperatur hos kroppsliga produkter. I **kall (1)** kan det handla om nedkylning av kroppen eller en kroppsdel, till exempel vid låg utomhustemperatur, eller en upplevelse av kyla (någon fryser, t.ex. vid sjukdom). Det kan också vara fråga om att kroppen är död, och därmed känns kall vid direkt beröring. Särskilt om hela kroppen avses kan det också vara fråga om djurkroppar.

De exempel som involverar kalla, kroppsliga produkter, **kall (2)**, är få. Kroppsvätskor med flera kroppsliga produkter som lämnat kroppen kallnar visserligen, men antagligen finns det sällan skäl att nämna dem sedan de kallnat. I den mån människan vidrör kroppsliga produkter sker det antagligen främst när de är nyproducerade, såsom blod vid djurslakt.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING är *kall* det enda av adjektiven som har alla de sex betydelsevarianter som finns inom denna domän, inklusive (kall) förvaring av mat, dryck m.m., dvs. **kall (6)**. Ifråga om solen (**kall (4)**) beskriver dock *kall*, till skillnad från *varm* och *het*, en brist på värme hos denna (t.ex. *kallt solsken; solen lyste kallt*). Denna upplevelse beror antagligen på att det är kallt ute (låg temperatur, vinter etc.), vilket i och för sig beror på att värmekällan solen är avlägsen från jorden eller skyms av moln etc. *Kall* i samband med solen förekommer men är inte särskilt vanligt.

Lite förvånande är att *kall is* inte har hittats i materialen. *Kall snö* förekommer, tillsammans med en rad andra naturfenomen, men alltså inte *kall is*, trots att is är en företeelse som mycket ofta associeras med kyla. Liknelsen ”hennes fötter var kalla som is” (romii) har hittats, men inte några direkta kombinationer av *kall* och *is*. Antagligen beror detta på att kyla är en så självklar, inherent egenskap i is att det uppfattas som tautologt att nämna kylan en gång till genom adjektivet *kall*. Sammansättningen *iskall* är dock vanlig i språket.

Inom domänen ARTEFAKTER uppvisar *kall* alla betydelsevarianter utom **(11)** om föremål som värmts upp (tallrikar, stekpannor etc.). Detta

kan te sig självklart, men faktum är att även i betydelsevarianterna **kall (10)** om artefakter som (normalt) utstrålar värme men är kalla på grund av brist på användning (ugn, element etc.) respektive **kall (13)** om föremål som är kalla på grund av brist på användning (motor, skrivmaskin etc.) handlar det om avsaknad av värme snarare än om aktiv nedkylning. Föremålen används inte; de antar omgivningens temperatur och upplevs vid direkt beröring som kalla, genom att kroppsvärmen kommer i kontakt med särskilt hårda ytor och material som metall etc. hos föremålen. (Detta gäller också för betydelsevarianten **kall (9)** om ytor och material, inom domänen KONKRET OMGIVNING.) I **kall (12)** om mat och dryck kan kylan vara ett resultat av att varm mat stått och blivit kall, alternativt av aktiv nedkylning i till exempel ett kylskåp. **Kall (14)** om kläder och liknande föremål, är ovanlig. Några få exempel finns, som *kall filt* och *en blöt och kall handske*. Den upplevda kylan beror antagligen i första hand på andra egenskaper än just kyla hos föremålen. Filten är kanske för tunn, handsken upplevs som kall på grund av att den är blöt etc.

Liksom ifråga om is (se ovan) saknas exempel i materialen på artefakter som kan sägas utstråla kyla, som kylskåp och frysar, tillsammans med adjektivet *kall*. Antagligen beror detta på samma sak som i det icke-existerande fallet *kall is*: kylskåp och frysar har kyla som inherent egenskap, och det behöver därför inte särskilt nämnas att de är kalla. Dessutom finns betydelsevarianten **kall (6)** om (kall) förvaring av mat och dryck o.d. (t.ex. *stå/ställa/förvara kallt*), i vilken det ofta handlar om förvaring i just kylskåp. Antagligen är detta (ytterligare) ett exempel på att egenskaper hos en viss företeelse kan uttryckas på många sätt, ofta indirekt. Istället för att tala om kalla kylskåp talar man om att ställa något, som en dryck eller en matbit, kallt (i kylskåp), och kylan som egenskap hos kylskåpet är då en underförstådd förutsättning i sammanhanget. Det torde inte vara uteslutet att det förekommer formuleringar som *Hon lutade sig mot det kalla kylskåpet* (konstruerat exempel), men sådana har alltså inte hittats i de undersökta materialen.

Kall har också den domänöverskridande betydelsevarianten **kall (15)** om fysikaliskt uppmätt temperatur (kyla), och korresponderar här med *varm*. Antagligen är det mycket ovanligt att sådan mätning resulterar i minusgrader inom domänen KROPP.

Strukturellt är konkret kyla oftast ett tillstånd (omgivningen är kall eller värme saknas) eller (ett resultat av) en process: något kallnar naturligt eller kyls aktivt ned. Det finns visserligen företeelser som är kalla i sig själva och i viss mån kan sägas utstråla kyla till omgivningen, som is, snö, kylskåp och frysar, men några temperaturbesittare riktigt motsvarande värmens kropp, sol, eld, ugnar etc. finns inte. Medan värme

faktiskt alltid är något i sig kan kyla dessutom innebära avsaknad av värme (rörelse etc.). Särskilt ifråga om föremål, ytor och material upplevs dessutom kylan genom att kroppen, med sin kroppsvärme, kommer i kontakt med föremålet etc. genom direkt beröring. Egentligen finns ingen fysikalisk skillnad mellan till exempel rummets och golvet temperatur; skillnaden är ett resultat av upplevelsesättet (direkt beröring istället för indirekt).

Sätten för att uppleva kyla är upplevelse inifrån, direkt beröring och indirekt beröring. Också synintryck, kanske kombinerat med kunskap, förekommer. Om upplevaren till exempel ser att det ligger snö på marken kan upplevaren dra slutsatsen att det är kallt ute, upplevaren vet att det (normalt) är kallt i kylskåp etc. Just sådant som snö och is är förstås säkra, synliga tecken på kyla, jämförbara med att det till exempel ångar eller ryker om något som är varmt.

Beroende på sammanhanget har *kall* temperaturgraden låg eller normal. Även en fysikaliskt låg temperatur, till exempel minusgrader en vinterdag, kan vara normal (eller till och med hög) i ett sammanhang, som under vinterårstiden. Värdeladdningen är vanligen negativ eller neutral, ibland positiv om kylan är önskad (t.ex. en kall dryck när någon önskar en sådan, eller en kall dusch en varm dag).

Adjektivet *kall* har två betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta (gränsfall). De är **kall (17)** om låg grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt, samt **kall (18)** om samband mellan låg grad av fysisk temperatur och negativ känslomässig framtoning på en fysisk plats. Betydelsevarianten **kall (17)** motsvarar **varm (17)** och **het (17)**, men är inte särskilt vanlig. Några få exempel har hittats, som *en blöt och kall kyss*. Det som uppfattas som kyla i samband med kroppskontakt beror antagligen snarare på bristande entusiasm (manifesterad i orörlighet och dylikt), vilken kan tolkas som kyla. Eftersom kroppen (och därmed kroppsvärme) är inblandad är det dock tänkbart att den som upplever kylan i alla fall inte kommer i nära kontakt med den "kalla" personens fysiska kroppsvärme.

Kall (17) finns inom domänerna KROPP och SJÄL. Strukturen är snarare ett tillstånd (avsaknad av värme) än en process, till skillnad från när det gäller **varm (17)** och **het (17)**. Det konkreta sättet är direkt beröring. Graden är låg och värdeladdningen negativ.

Kall har också en betydelsevariant **kall (16)** om (negativ) känslomässig reaktion, främst på grund av rädsla, vilken beskrivs som kall, vilken delvis motsvarar **varm (16)** och **het (16)**. Skillnaden är att **kall (16)** är helt abstrakt, eller metaforisk. I uttryck som *bli kall av rädsla* och *kall*

rysning är inte kylan kopplad till någon fysisk temperaturupplevelse. **Kall (16)** har därför placerats inom domänen SJÄL (se nedan).

Kall är det enda adjektiv som har en konkret och abstrakt betydelsevariant vilken inkluderar en annan domänkombination än KROPP plus SJÄL. Denna är **kall (18)** om platser, länder och dylikt som är fysiskt kalla och också uppfattas som emotionellt kalla, med exempel som *Sverige är ett kallt land* (fys. + met.), *ett kallt och ogästvänligt klimat* och *kall grav*. De berörda domänerna är KONKRET OMGIVNING plus ABSTRAKT OMGIVNING. Vid sidan av förbindelsen mellan fysisk kroppsvärme och emotionell värme är detta den andra viktiga länken mellan det fysiska och det metaforiska: konkret, fysisk kyla i ett område, kopplad till beteenden och känslor hos människorna i samma område. Att beteenden påverkas av klimatet är inte okänt. Det är rimligt att anta att här finns en viktig länkning mellan konkret och abstrakt inom temperaturområdet.

I exemplet *kall grav* utgörs kylan troligen av både kylan under jorden, samt av det faktum att den döda kroppen är kall. Den fysiska kylan och döden, där inga känslor längre finns, kopplas samman.

Strukturen i **kall (18)** är tillstånd, dvs. kyla finns. Det konkreta sättet är indirekt beröring. Graden är låg och värdeladdningen negativ.

Kall har totalt 8 abstrakta betydelsevarianter inom domänerna SJÄL (5), ABSTRAKT OMGIVNING (1), MENTALA PRODUKTER (1) och 1 domänöver-skridande betydelsevariant. *Kall* har därmed lika många betydelsevarianter som *varm*, men delvis andra. 2 av dessa, **(22)** och **(27)**, är unika för *kall* och *kyllig* bland de undersökta adjektiven.

Kall (16), med exempel som *att bli kall av rädsla* och *kall kåre*, motsvarar egentligen **varm (16)** och **het (16)** (*bli varm av lycka*, *bli het av vrede*, *varm/het rodnad* etc.). Skillnaden är att medan **varm (16)** och **het (16)** är på samma gång konkreta och abstrakta ("gränsfall") och tillhör både domänen KROPP och domänen SJÄL, är **kall (16)** helt abstrakt och tillhör endast domänen SJÄL. Någon koppling till verklig, fysisk (kroppsvärme) kyla finns inte i **kall (16)**¹.

Kall har vidare inom domänen SJÄL 2 av de 3 vanligaste betydelsevarianterna inom domänen, om egenskaper, känslor, relationer etc., och om blickar, tonfall m.fl. fysiska uttryck. Dock saknar *kall* betydelsevarianten **(25)** om engagemang, vilket är logiskt. Ett kallt engagemang skulle närmast vara ett icke-engagemang; i engagemanget som företeelse ligger en viss intensitet, vilket i första hand aktualiserar varma

¹ Däremot kan det finnas en koppling till andra fysiska reaktioner; jfr avsnitt 2.4.2.

temperaturadjektiv (jfr dock *kylig* och *sval*; dessa adjektiv kan användas för att beteckna bristande engagemang).

De övriga betydelsevarianter som *kall* saknar inom domänen SJÄL är sådana som endast finns hos *het* (sexighet, hetsigt humör, vara redo att handla) och hos *varm* (abstrakta tecken på uppskattning, t.ex. *varmt tack*). Dessa företeelser saknar kall motsvarighet.

Kall har också, tillsammans med *kylig*, två betydelsevarianter inom domänen SJÄL vilka inga andra adjektiv har. Dessa är **kall (22)** om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer (t.ex. *hålla huvudet kallt*, *hålla sig kall*) och **kall (27)** om intellektuell klarsynthet/exakthet, eventuellt i kombination med känslomässigt avstånd (t.ex. *kallt konstatera*, *kallt iaktta*, *kall precision*). Det är intressant att kyla härigenom har betydelsevarianter vilka saknar motsvarigheter hos de övriga adjektiven, framförallt hos de varma. Detta tyder på att kyla har egna, specifika egenskaper vilka värme saknar. I **kall (22)** verkar det närmast vara fråga om en avsaknad av värme/hetta, vilket således innebär att kyla metaforiskt kan vara dels något i sig, dels avsaknad av värme/hetta (två olika skalor således). Även i **kall (27)** är det troligen ofta fråga om kyla i bemärkelsen avsaknad av värme/hetta, särskilt när betydelsen yansen 'känslomässigt avstånd' finns med. Ibland är det dock möjligt att det är verklig kyla som avses, som i exemplet *kall precision*. Här kan det finnas kopplingar till kalla företeelser som is (hårda ytor, skarpa kanter etc.). Jämför Melnick (2000), som menar att konceptuella metaforer består av konstellationer av sinsemellan relaterade termer, med exempel som: "COLD/HARD: solid, uncomfortable, unsympathizing, reliable, well-defined, comprehensible in detail, sharp (sometimes blunt), precise, difficult" (2000:23; se också avsnitt 2.3.3).

Övriga abstrakta betydelsevarianter av *kall* har att göra med tillstånd, relationer etc. i en viss miljö etc. (**kall (28)**), med konstnärliga uttryck (**kall (31)**) och med synestetiska intryck (**kall (32)**). Den sistnämnda, om synestetiska intryck, är det framför allt *kall* och *varm* som har (och i viss mån *het*). *Kall* saknar betydelsevarianter inom domänen ABSTRAKT AKTIVITET, vilket är logiskt, eftersom aktivitet innebär värme. *Kall* saknar också betydelsevarianten (**33**) om aktualitet, popularitet etc., vilken endast *het* har. Här finns det dock troligen motsvarigheter hos sammansättningen *iskall* – att en viss fråga, stil, kandidat etc. är *iskall*, i betydelsen 'helt inaktuell'.

De abstrakta betydelsevarianterna av *kall* har strukturerna tillstånd (t.ex. *kall stämning*) och processer (t.ex. *bli kall av rädsla*). Kylan kan upplevas genom sätten upplevelse, tolkning och beskrivning. Graden är vanligen låg. Ibland är graden normal, om kyla är den normala tempera-

turen i sammanhanget (t.ex. vid känslor som rädsla och likgiltighet). Värdeladdningen varierar beroende på sammanhanget mellan negativ (känslomässig kyla), positiv (hålla sig lugn etc.) och neutral (beskrivningar, t.ex. *kall färg*).

Sammanfattning av adjektivet *kall* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (13), gränsfall (2), abstrakta (8).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER, domänöverskridande
strukturer:	(temperaturbesittare), tillstånd (kyla finns eller värme saknas), (resultat av) processer
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, indirekt beröring, synintryck, fysikalisk mätning
karaktär-grad (i visst sammanhang):	låg – normal
karaktär-värdeladdning (i visst sammanhang):	vanligen negativ eller neutral, ibland positiv

Gränsfall

domäner:	KROPP plus SJÄL, KONKRET OMGIVNING plus ABSTRAKT OMGIVNING
strukturer:	tillstånd (avsaknad av värme), tillstånd (kyla finns)
sätt:	direkt beröring, indirekt beröring
karaktär-grad (i visst sammanhang):	låg
karaktär-värdeladdning (i visst sammanhang):	negativ

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, MENTALA PRODUKTER, domänöverskridande
strukturer:	tillstånd, processer
sätt:	upplevelse, tolkning, beskrivning
karaktär-grad (i visst sammanhang):	vanligen låg, ibland normal
karaktär-värdeladdning (i visst sammanhang):	negativ, positiv eller neutral

6.2. Adjektivet *kylig*

Adjektivet *kylig* tillhör de adjektiv som betyder 'kall' i någon mening. Jämfört med *kall* är det mindre vanligt och kan i stora drag sägas innebära mindre kyla. *Kylig* skiljer sig från de övriga sex adjektiven i undersökningen genom att inte ha en egen stam; *kylig* är en avledning från substantivet *kyla* (se SAOB). Sedan lång tid tillbaka är *kylig* dock väl etablerat som adjektiv i svenska språket och fyller en viktig plats dels som komplement till *kall*, dels som självständigt temperaturadjektiv. Jämfört med övriga temperaturadjektiv som inte ingår i undersökningen, främst sammansättningar, har *kylig* en mycket starkare egen ställning som temperaturadjektiv. Därför finns det skäl att behandla *kylig* på samma sätt som de övriga sex adjektiven i undersökningen.

6.2.1. Betydelsevarianter av adjektivet *kylig*

Betydelsevarianterna av adjektivet *kylig* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrum- och neutrumformerna *kylig* och *kyligt* ägde rum 14/9 2007. Antalet träffar var i utrum 31 (GP04) respektive 45 (romii), och i neutrum 46 (GP04) respektive 49 (romii). Inga särskilda homografa former har sorterats bort. Enstaka träffar kan dock vara ett resultat av olika typer av slarvfel i texterna, såsom felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*kyliga*), komparativ (*kyligare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *kyligast* resp. *kyligaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

I de tre följande avsnitten (6.2.1.1–6.2.1.3) redovisas de 11 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *kylig*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med avseende på en variabel i taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

6.2.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet kylig med konkret innebörd

Domänen KONKRET OMGIVNING

kylig (5)

om låg (ibland normal) temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *kylig dag/midsommar/skymning/septembermorgon/sommarkväll/vinterdag; kyligt klassrum/klimat/väder; kyligt i farstun/kyrkan, kyligt ute* (dvs. utomhus); *vara kyligt* (utomhus etc.).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. låg, ibland normal (t.ex. *kylig vinterdag*).
- dII. en möjlighet.
- dIII. negativ om det är en innehavare som förväntas vara varm, positiv om det är kyligt i bemärkelsen 'friskt'.
- e. Kylan utgör en egenskap hos innehavaren. Temperaturen kan både stiga och sjunka, beroende på innehavaren och orsaken till kylan.

kylig (7)

om normal till låg temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *kylig/luft vind; kyligt drag/regn*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring, ibland ev. direkt beröring (regn mot huden).
- dI. låg till normal, beroende på sammanhanget.
- dII. en möjlighet.
- dIII. troligen ofta negativ, kan vara positiv i betydelsen 'frisk', t.ex. *kylig (och klar) luft*; konstruerat exempel.
- e. Kylan utgör en egenskap hos innehavaren; den dyker upp och försvinner med innehavaren; inget för upplevaren märkbart temperaturförlopp.

kylig (8)

om normal till låg temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *kyligt vatten; kyligt i vattnet* (om bad).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. låg eller normal, beroende på sammanhanget.
- dII. förväntad eller icke förväntad, beroende på sammanhanget.
- dIII. positiv, negativ eller neutral, beroende på sammanhanget.
- e. Kylan utgör en egenskap hos vätskan. Temperaturen kan förbli densamma eller ändras (stiga eller sjunka ytterligare) beroende på sammanhanget.

kylig (9)

om låg temperatur hos ytor och material.

Ex.: *kylig marmor/ruta/sand; kyligt golv.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. antagligen låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. negativ, positiv eller neutral, beroende på hur upplevaren uppfattar kylan (obehagligt kall, svalkande eller en iakttagelse av ett sakförhållande).
- e. Kylan utgör en beskrivning av eller en egenskap hos innehavaren. Vanligen beror kylan på att innehavaren antagit omgivningens (kalla) temperatur. Beroende på kylans orsak kan temperaturen stiga eller sjunka ytterligare.

6.2.1.2. Betydelsevarianter av adjektivet kylig med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL**kylig (19)**

om negativ emotion hos och mellan människor.

Ex.: *kylig attityd/framtoning/man/person/personlighet/stämning/tystnad/utstrålning; vara kylig mot ngn, se kylig ut; kyligt farväl/välkomnande; granska ngn kyligt, säga ngt/svara kyligt, uppträda kyligt.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” kan utgöra en permanent egenskap hos till exempel en kylig person, eller finnas i en viss situation, t.ex. kylig stämning. Troligen kan kylan både öka och minska eller förbli mer konstant, dvs. en permanent egenskap.

kylig (22)

om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer.

Ex.: *kylig målskytt; vara kylig (t.ex. i idrottssammanhang); uppträda/spela kyligt (i idrottssammanhang).*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse eller tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad eller en möjlighet.
- dIII. positiv.
- e. ”Kylan” utgör en egenskap hos personen (ev. personerna) i sammanhanget; troligen innebär kylan här avsaknad av värme.

kylig (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på negativ känslomässig inställning.

Ex.: *kylig blick/röst; kyliga ögon.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” utgör en egenskap hos det fysiska uttrycket medan detta finns. Vanligen är uttrycket momentant och kopplat till vissa känslor i en viss situation, t.ex. *kylig blick*. Inget för upplevaren märkbart ”temperaturförlopp” – jfr naturfenomen och kanske också synestetiska intryck.

kylig (25)

om låg grad av eller avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt.

Ex.: *kylig distans/misstänksamhet; kyligt avståndstagande; bemötas kyligt* (t.ex. ”rapporten bemöttes kyligt på börsen”).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL (t.ex. *börsen*; människorna är underförstådda).
- c. upplevelse (om människa/människor upplever detta direkt) eller tolkning (t.ex. rapporten på börsen).
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. I vissa av dessa innehavare kan kyla i viss mån sägas finnas inherent (t.ex. *distans, avståndstagande*). Till *distans* och *avståndstagande* finns inga varma motsvarigheter. Exempelvis *bemötande* kan dock vara både *varmt* och *kallt* (snarast neutralt). Vanligen är nog kylan i sammanhanget kopplad till en viss situation och finns då i denna situation – inget temperaturförlopp. Kanske kan dock till exempel ett avståndstagande öka eller minska = temperaturförlopp.

Kommentar: Ibland finns eventuellt en emotionellt negativ bibetydelse (ung. ’fientlighet’) i exempel som *kylig misstänksamhet*.

kylig (27)

om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet.

Ex.: *vara vetenskapligt kylig; kyligt intressetänkesätt; analysera kyligt exakt, redogöra kyligt.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse eller tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. i princip positiv (ung. vetenskapligt tillförlitligt), ibland med negativ anstrykning (ung. okänsligt).

- e. ”Kylan” utgör en egenskap hos/karaktäriserar innehavaren. I viss mån kan nog de flesta av dessa innehavare sägas redan innehålla en viss kyla i sig själva, vilken förstärks av adjektivet.

Domänen ABSTRAKT OMGIVNING

kylig (28)

om negativa emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.

Ex.: *kylig relation* (mellan länder)/*stad*; *kyligt arbetsklimat*.

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT OMGIVNING.
- c. upplevelse eller tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Kylan” är en egenskap hos innehavaren. Möjligen är kylan här något i sig (uttalat negativa känslor, dålig stämning etc.), medan den i motsvarande betydelsevariant av *kall* mer innebär avsaknad av varma känslor. Särskilt om kylan är att betrakta som något i sig bör temperaturen både kunna sjunka ytterligare samt stiga. Men ofta avses med beskrivningen ett (någorlunda, i alla fall under viss tid) konstant tillstånd; det ”är” på ett visst sätt.

Domänöverskridande betydelsevarianter

kylig (31)

om positiv, negativ eller neutral känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck – också om (estetiska o.d.) intryck av personer m.m.

Ex.: *kylig bild/film/skönhet* (kvinnas); *låta kyligt* (om musik); *kyligt elegant*.

- a. abstrakt.
- b. MENTALA PRODUKTER, SJÄL.
- c. upplevelse, tolkning, ev. beskrivning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad eller en möjlighet.
- dIII. kan uppfattas som positiv (elegant etc.), negativ (ung. okänslig) eller neutral (en beskrivning, upplevaren tar inte ställning).
- e. Kylan utgör en egenskap hos det konstnärliga etc. uttrycket. Den kan vara både avsaknad av värme och uttalad kyla. I många fall är uttrycket en produkt; dvs. (den upplevda) temperaturen förändras inte (dock kan möjligen upplevarens tolkning förändras, och olika upplevare kan göra olika tolkningar). Är det fråga om andra typer av innehavare (t.ex. en levande person) kan kylan upphöra och ersättas av till exempel en varmare framtoning. Det är dock svårt att tänka sig en graduell process i sammanhanget, att temperaturen skulle kunna stiga och sjunka. Troligen finns kylan eller så finns den inte, utan processer.

6.2.2. Övergripande analys av adjektivet *kylig*

Adjektivet *kylig* har totalt 11 betydelsevarianter inom 4 domäner. Av dessa betydelsevarianter är 4 konkreta och 7 abstrakta. *Kylig* skiljer sig därmed från de övriga adjektiven genom att ha fler abstrakta betydelsevarianter än konkreta. Dessutom är *kylig*, tillsammans med *mild*, det enda adjektiv som har alla sina konkreta betydelsevarianter inom en enda domän, nämligen KONKRET OMGIVNING. Trots att *kylig* helt saknar betydelsevarianter inom domänen KROPP har adjektivet hela 5 betydelsevarianter inom domänen SJÄL, vilket ter sig som anmärkningsvärt i förhållande till övriga adjektiv.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING har *kylig* de betydelsevarianter som handlar om temperaturer utomhus och inomhus etc., om naturfenomen, om vatten samt om ytor och material. Till skillnad från *mild* används *kylig* också om förhållanden inomhus, i exempel som *kyligt klassrum* och *kyligt golv*. *Kylig* används dock inte om solen eller om (kall) förvaring av mat och dryck. Överhuvudtaget används inte *kylig* om konkreta föremål, utan endast om allmänna (temperatur)förhållanden, naturfenomen, vatten, ytor och material. Det är svårt att tänka sig exempel som *en kylig tallrik* eller *en kylig ugn* (konstruerade exempel), medan särskilt *kall* fungerar med både ytor och föremål (t.ex. *ett kallt golv*, *en kall ugn*). Om *kylig* kombineras med föremål blir betydelsen snarast metaforisk och personifierande.

Strukturellt verkar *kylig* huvudsakligen, med de strukturdefinitioner som används i avhandlingen, beskriva tillstånd i omgivningen, vilka är mer eller mindre begränsade i tiden. Sätten för att uppleva kyligheten är direkt beröring (t.ex. vatten, ytor) och indirekt beröring (t.ex. temperaturer utomhus och inomhus). Temperaturgraden bör i sammanhanget vara låg till normal, antagligen med betoning på låg, eftersom beskrivningen *kylig* innebär att temperaturen särskilt noteras – den upplevs antagligen som lite överraskande vid den direkta eller indirekta kontakten mot huden. Värdeladdningen är negativ, positiv eller neutral, beroende på hur kyligheten uppfattas. Är det för kallt någonstans, så att upplevaren fryser (*kyligt klassrum*), är kyligheten negativ. Är det kyligt i betydelsen friskt, till exempel utomhus, kan kyligheten vara positiv. Det kan också vara fråga om en neutral beskrivning av sakförhållanden, t.ex. *en kylig vinterdag*.

Som redan nämnts utmärker sig *kylig* jämfört med övriga adjektiv i undersökningen genom att ha fler abstrakta än konkreta betydelsevarianter. *Kylig* har 7 abstrakta betydelsevarianter, varav 5 inom domänen

SJÄL, 1 inom ABSTRAKT OMGIVNING och 1 domänöverskridande. I stort sett har *kylig* samma abstrakta betydelsevarianter som *kall*, men undantag finns.

Med tanke på att *kylig* saknar betydelsevarianter inom den konkreta domänen KROPP, och inte heller har några betydelsevarianter som utgör gränsfall, till exempel mellan domänerna KROPP och SJÄL, är det extra intressant att *kylig* har så många betydelsevarianter inom domänen SJÄL – den abstrakta domän som kan sägas motsvara KROPP på det mentala planet. En rimlig förklaring är att adjektiven inte bara utvecklar nya betydelser inom det egna adjektivet, utan att adjektiven också ”smittar av sig” på varandra. Troligen har *kylig*, åtminstone i flera fall, fått sina abstrakta betydelsevarianter som grader av eller paralleller till motsvarande betydelsevarianter hos andra adjektiv, främst *kall*. Den starka (mentala) begreppsliga kopplingen mellan temperatur och känslor är dock troligen också en viktig orsak till att *kylig* förekommer så flitigt inom domänen SJÄL trots att adjektivet saknar betydelsevarianter inom domänen KROPP.

Inom domänen SJÄL är *kylig*, tillsammans med *kall*, ett av de två adjektiv som har betydelsevarianterna **(22)** om att hålla sig lugn i pressade situationer och **(27)** om intellektuell klarsynthet etc. (se också analysen av *kall* tidigare i kapitlet). *Kylig* uppvisar dock färre exempel än *kall* i dessa betydelsevarianter, framförallt i **(27)**. Uttrycket *hålla huvudet kallt* (**kall** **(22)**) saknar helt motsvarighet hos *kylig*. I stort sett verkar *kylig* i förekommande fall användas med ungefär samma betydelse som *kall* i dessa båda betydelsevarianter. Det är svårt att ens konstatera någon gradskillnad; jfr t.ex. *lade kallt in flera straffar* (idrott) med *kylig målskytt*.

Kylig har också de tre vanligaste betydelsevarianterna inom domänen SJÄL: om egenskaper, känslor etc., om blickar, tonfall o.d., och om engagemang. I betydelsevarianten **(19)** kan *kylig*, liksom *kall*, användas om egenskaper hos en person, med exempel som *kylig person* och *kylig personlighet*. Möjligen finns det i denna betydelsevariant, liksom kanske också i **(23)** (om blickar etc.), en skillnad mellan *kall* och *kylig* på så sätt att *kall* mer betecknar avsaknad av ”varma” känslor, medan *kylig* snarare betecknar (närvaro av) uttalat negativa känslor, attityder etc. Detta skulle i så fall innebära att *kylig* i sammanhanget har en lägre ”temperatur” än *kall* – det omvända mot hur det är i de konkreta betydelsevarianterna.

Kylig skiljer sig från *kall* genom att ha betydelsevarianten **kylig** **(25)** om bristande engagemang hos person/personer i/för ngn/ngt, med exempel som *kylig distans* och *rapporten bemöttes kyligt på börsern*. Även här, liksom i **(19)** och **(23)**, finns det, åtminstone ibland, något uttalat

negativt i kyligheten. Det är intressant att *kylig* kan uttrycka (brist på) engagemang, vilket inte *kall* kan (se analysen av *kall* tidigare i kapitlet).

Kylig har också, inom ABSTRAKT OMGIVNING, betydelsevarianten (28) om negativa emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc., med exempel som *kylig relation* (mellan länder) och *kyligt arbetsklimat*. Möjligen beskriver *kylig* även i denna betydelsevariant en mer uttalat negativ stämning än vad *kall* gör.

Liksom *varm*, *het* och *kall* har *kylig* (och *sval*) betydelsevarianten (31) om (viss) känsla i samband med konstnärliga uttryck o.d. Skillnaden mot *varm*, *het* och *kall* är att betydelsevarianten hos *kylig* (liksom hos *sval*) är domänöverskridande (dvs. innehavarna finns inom flera domäner), medan den hos de förstnämnda finns inom domänen MENTALA PRODUKTER. **Kylig (31)** har exempel som *kylig film*, *kylig skönhet* (kvinnas) och *låta kyligt* (musik). Möjligen närmar sig vissa exempel, som det sistnämnda, synestetiska beskrivningar. Eftersom tydliga synestetiska exempel är svåra att urskilja (*kylig* verkar vanligen snarare åsyfta negativ känsla eller emotionellt avstånd) har någon betydelsevariant **kylig (32)** inte särskiljts från **kylig (31)**. Överhuvudtaget är exemplen på **kylig (31)** inte särskilt frekventa.

Liksom *kall* saknar *kylig*, som väntat, de abstrakta betydelsevarianter som endast finns hos *varm* och *het* (sexighet, hetsigt humör, abstrakta tecken på uppskattning, vara redo att handla och frekvent användning). Några exempel på betydelsevarianten (29) om (bristande) engagemang i samband med aktivitet etc. har inte hittats, trots att *kylig* kan användas om bristande engagemang hos personer (**kylig (25)**). (Detsamma gäller för *varm*; **varm (25)** finns, men inte **varm (29)**.) *Kylig* kan heller inte användas som motsats till *het* i **het (33)** (t.ex. *het fråga*, *stil*, *kandidat*); om *het* byts ut mot *kylig*, vilket rent språkligt fungerar i flera av exemplen, såsom *kylig stil* och *kylig kandidat*, blir betydelsen en helt annan. Dock bör det gå att byta ut *het* mot (*is*)*kall*, med bibehållen betydelse.

Det är intressant att *kylig* och *kall* ibland tydligt skiljer sig åt betydelsemässigt, vilket kan märkas om de placeras som motsatsord till andra temperaturadjektiv i någon viss betydelsevariant. Andra gånger fungerar både *kall* och *kylig*, möjligen som olika grader av kyla eller med något olika betydelsenysanser. Ibland fungerar varken *kall* eller *kylig*. Och i ytterligare andra fall fungerar således endast antingen *kall* eller *kylig*.

Strukturellt utgör kyligheten ofta ett tillstånd (förekomst av kyla eller avsaknad av värme; mer obegränsat i tiden eller mer momentant) och ibland en process (t.ex. *redogöra kyligt*, *bemötas kyligt*, *spela kyligt* (idrott)). Sätten för att uppleva kyligheten är upplevelse och tolkning. Graden är i sammanhanget alltid låg och värdeladdningen ofta negativ

(känslor), ibland positiv (hålla sig lugn, intellektuell klarsyn) och ibland (möjligen) neutral (de exempel som närmar sig beskrivningar, t.ex. *kyligt elegant*).

Sammanfattning av adjektivet *kylig* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (4), gränsfall (0), abstrakta (7).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KONKRET OMGIVNING
strukturer:	tillstånd
sätt:	direkt beröring, indirekt beröring
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	låg till normal
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	negativ, positiv eller neutral

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, DOMÄNÖVERSKRIDANDE
strukturer:	vanligen tillstånd, ibland processer
sätt:	upplevelse, tolkning
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	låg
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	vanligen negativ, ibland positiv, ibland möjligen neutral

6.3. Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven *kall* och *kylig*

Något förenklat brukar relationen mellan *kall* och *kylig* uttryckas som att *kylig*, i förhållande till *kall*, innebär mindre kyla. Detta kan möjligen i stora drag stämma för de konkreta betydelsevarianterna av *kall* och *kylig*. Konkret kylighet verkar därutöver möjligen ha något mer relativt och tillfälligt över sig än den kyla som uttrycks genom adjektivet *kall*; jfr t.ex. *en kall vind* och *en kylig vind*.

På det hela taget framstår dock relationen mellan *kall* och *kylig* beträffande grad som ganska komplicerad. Det tydliga förhållande som finns mellan de så kallade varma adjektiven *varm*, *ljum/ljummen* och *het* föreligger inte mellan *kall* och *kylig*. *Kall* och *kylig* kan ofta användas om samma innehavare och båda adjektiven innebär då en i sammanhanget låg till normal temperaturgrad. I abstrakta användningar innebär

kylig alltid en låg temperaturgrad, medan *kall* i abstrakta användningar visserligen oftast innebär en i sammanhanget låg grad, men också kan innebära en neutral grad. På det abstrakta området verkar förhållandet mellan *kall* och *kylig* nästan vara det omvända (dvs. att *kylig* har en lägre temperaturgrad än *kall*) jämfört med förhållandet adjektiven emellan på det konkreta området. Dessutom verkar abstrakt kylighet när den används för att beskriva känslor nästan innebära mer uttalat negativa känslor (*närvaro av kyla*) än vad som är fallet när *kall* används om samma innehavare. *Kall* verkar då snarast kunna beteckna en avsaknad av positiva känslor (*frånvaro av värme*) – jämför exempel som *en kall person*–*en kylig person* och *en kall blick*–*en kylig blick*.

Tre ”varma” adjektiv har analyserats, men endast två ”kalla”. Det saknas ytterligare kalla adjektiv med egen stam (*kylig* är dessutom en avledning från substantivet *kyla*). Det ytterligare kalla adjektiv som skulle kunna vara meningsfullt att lägga till i analysen är *iskall*. Visserligen är *iskall* en sammansättning, men adjektivet är mycket frekvent, spritt och väl etablerat i språket. Det fungerar möjligen på ett sätt som är jämförbart med de övriga, självständiga temperaturadjektiven i undersökningen. Till exempel verkar *iskall* kunna korrespondera med *het* på ett sätt som inte *kall* kan (jfr t.ex. *en het fråga* – *en kall fråga* (konstruerat exempel; fungerar?) – *en iskall fråga* (konstruerat exempel, fungerar bättre)). *Iskall* har beträffande grad ett tydligt förhållande till *kall* i form av en ännu lägre grad av kyla.

Kall är ett av de tre mest frekventa och spridda temperaturadjektiven i svenska språket. *Kall* är det adjektiv som vanligen utgör motsatsord till *varm*. Vid sidan av *varm* är *kall* ett av de två mest grundläggande temperaturadjektiven, mer grundläggande än *het*. *Kall* har i undersökningen visat sig ha 23 olika betydelsevarianter spridda över 10 domäner (ungefär samma siffror som för *varm* och *het*). Liksom *varm* framstår *kall* som ett standardord i språket, med vanliga och väl etablerade användningar. Liksom *varm* används *kall* om fysikalisk mätning (*grader kall*) och om synestetiska intryck (t.ex. *kalla färger*). Möjligen är *kall* lite av ett modeord inom idrottsvärlden (t.ex. *vara kall*, *ta det kallt*, *lade kallt in flera straffar*). Liknande uttryck förekommer troligen inom fler genrer av mer vardagligt, informellt språkbruk.

De flesta av de betydelsevarianter som noteras för *kall* är sådana som flera av adjektiven har (särskilt *varm*); *kall* ingår i en skala där både värme och kyla återfinns. Ibland är *kall* i vissa betydelsevarianter mer begränsat, med färre exempel, än *varm*. Detta gäller särskilt när adjektivet mest används som kontrast mot *varm* i vissa fall (t.ex. kroppsliga produkter, solen). De betydelsevarianter *kall* saknar är sådana som är

logiskt omöjliga (även metaforiskt), såsom uppvärmning av olika slag (bland annat genom rörelse), hetsigt humör och engagemang. Intressant ifråga om engagemang är att *sval* och *kylig* kan användas i sådana sammanhang, om bristande engagemang, men således inte *kall*.

Liksom *varm* och *het* kan *kall* ha strukturen temperaturbesittare, dvs. *kall* används om företeelser som är kalla i sig själva, såsom snö och kylskåp. En företeelse som is verkar däremot vara för självklart kall för att uttrycket *kall is* ska förekomma (i alla fall har det inte hittats i de undersökta materialen). I jämförelse med motsvarande företeelser hos *varm* och *het* (kroppen, solen, eld) framstår inte ”temperaturbesittarna” i fallet *kall* som lika centrala i människans existens, men likväl finns de där.¹ Artefakter som ”utstrålar” värme (t.ex. ugnar, element) respektive kyla (t.ex. kylskåp, frysar) förekommer för både värme och kyla.

Kall förekommer i några sammanhang där inte värme kan finnas, dels som närvaro av kyla (kall förvaring), dels som frånvaro av värme/hetta (hålla sig lugn, t.ex. *hålla huvudet kallt*). *Kall* används också om intellektuell analys och dylikt (t.ex. *kallt granska*, *kalla fakta*); i dessa fall varierar troligen ”skalan” från avsaknad av värme/hetta till närvaro av kyla.

För både *kall* och *kylig* framstår förhållandet avsaknad av värme respektive närvaro av kyla som viktigt. Kyla verkar, i olika sammanhang, kunna innebära båda dessa förhållanden, vilket tyder på att det kan finnas två olika temperaturskalor (jfr Croft & Cruse 2004, avsnitt 2.3.2): en skala som går mellan varmt och kallt och en skala som går mellan varmt och icke-varmt, dvs. värme saknas men någon kyla finns inte heller).

Kall är det enda av temperaturadjektiven som har en konkret och abstrakt betydelsevariant vilken inkluderar andra domäner än KROPP plus SJÄL. I **kall (18)** (om samband mellan låg grad av fysisk temperatur och negativ känslomässig framtoning på en fysisk plats) förenas domänerna KONKRET OMGIVNING och ABSTRAKT OMGIVNING. Sannolikt utgör detta gränsfall ytterligare en mycket viktig koppling, en brygga, mellan det fysiska och metaforiska inom temperaturområdet. Troligen är dock kopplingen KROPP plus SJÄL ännu viktigare och mer grundläggande (se kapitel 4 om särskilt *varm*), vilket bland annat indikeras av att fler adjektiv har den. Den koppling mellan konkret och abstrakt omgivning som finns beträffande *kall* framstår dock också som mycket viktig, sär-

¹ Att en företeelse som is inte är så central i ”verkligheten” behöver dock inte innebära att den inte kan ha en stark mental förankring hos språkbrukarna i form av en företeelse som är starkt förknippad med kyla.

skilt i kalla klimat. Dessutom uppfattas omgivningens temperatur via kroppen.

Liksom *varm* ingår *kall* i många sammansättningar, fasta uttryck och idiom, vilket bekräftar adjektivets ställning som ett av de två mest grundläggande adjektiven. Adjektivet har också motsvarigheter bland verb (*kallna*, *kyla*) och substantiv (*kyla*, *köld*). (Se också kapitel 3.)

Kylig är ett av de mindre frekventa temperaturadjektiven men likväl ett väl etablerat adjektiv i svenska språket, jämförbart med *sval* och *ljum/ljummen*. *Kylig* utmärker sig jämfört med övriga adjektiv i undersökningen (utom *mild*) genom sin begränsade, konkreta användning (*kylig* förekommer endast inom domänen KONKRET OMGIVNING) och genom att jämfört med det konkreta området vara mer spritt och ha fler betydelsevarianter på det abstrakta området, där *kylig* förekommer inom domänerna SJÄL och ABSTRAKT OMGIVNING samt har en domänöverstridande betydelsevariant (om konstnärliga uttryck). Särskilt den omständigheten att *kylig* saknar betydelsevarianter inom domänen KROPP, men har hela 5 betydelsevarianter inom domänen SJÄL, framstår som anmärkningsvärd. Sammanlagt har *kylig* 11 betydelsevarianter.

Som nämnts framstår *kylig* som ett väl etablerat adjektiv i svenska språket, med stabila användningar, vilka varken framstår som föråldrade eller särskilt produktiva. Möjligen finns en instabilitet i förhållandet till *kall*; eftersom *kylig* och *kall* ofta kan användas i samma sammanhang och gradfördelningen dem emellan kan vara oklar skulle möjligen det mer frekventa och mer spridda adjektivet *kall* kunna tränga ut det mer perifera adjektivet *kylig* i vissa sammanhang. *Kall* är dessutom oftast vanligare och mer spritt än *kylig* (dvs. det har fler exempel) i olika betydelsevarianter.

Vanligen uttrycker *kylig*, liksom *kall*, betydelsevarianter som företräds av många adjektiv, förutom sådana som implicerar att hålla sig lugn jämte intellektuell analys och dylikt, där endast *kall* och *kylig* kan användas. Liksom *kall* framstår *kylig* som lite av ett modeord inom idrotten (t.ex. *vara kylig*, *kylig målskytt*).

I ett enda sammanhang (**kylig (25)**) om bristande engagemang hos person/personer i/för ngn/ngt, t.ex. *kylig distans*; *bemötas kyligt*) kan *kylig* men inte *kall* användas, vilket är intressant. Kanske är det den något relativa karaktären hos *kylig* (se avsnittets inledning) som möjliggör denna användning av *kylig*, dvs. *kylig* betecknar just brist på engagemang, snarare än att (icke)engagemanget skulle ha något med kyla att göra. Som också nämdes i inledningen verkar *kylig* ha en annan betydelsenysans än *kall* i emotionella sammanhang genom att *kylig* då står

för mer uttalat negativa känslor etc., medan *kall* mer innebär avsaknad av positiva, eller varma, känslor.

Kylig är i sig en avledning från ett substantiv och förekommer inte som led i sammansättningar eller som verb. *Kylig* ingår vanligen inte i fasta uttryck eller i idiom, vilket bekräftar att *kylig*, framför allt i förhållande till *kall*, är ett mer begränsat och perifert adjektiv.

Sammantaget är förhållandet mellan de kalla adjektiven *kall* och *kylig* otydligare och mer komplext än förhållandet mellan de varma adjektiven *varm*, *ljum/ljummen* och *het*. *Kall* och *kylig* används i liknande sammanhang och ofta tillsammans med samma innehavare, utan att gradskillnaden dem emellan är självklar. Metaforiskt verkar de dock ha något olika betydelsenysanser. Sammansättningen *iskall*, vilken dock inte ingår i undersökningen, har däremot troligen ett tydligare gradförhållande till framförallt *kall*, jämförbart med hur *het* förhåller sig till *varm*.

7. Adjektiven *sval* och *mild*

I kapitlet analyseras de ”relativa” temperaturadjektiven *sval* och *mild*.¹ Först analyseras de båda adjektiven var för sig. Betydelsevarianterna redovisas och analyseras enligt analysmodellen från kapitel 4 och en sammanfattande analys av adjektivet och dess betydelsevarianter görs. Avslutningsvis i kapitlet diskuteras *sval* och *mild* övergripande, delvis i jämförelse med varandra.²

7.1. Adjektivet *sval*

Adjektivet *sval* betecknar en mellantemperatur mellan *varm* och *kall*. Vilken temperatur det är fråga om mer precist avgörs av sammanhanget. Primärt torde *sval* innebära en lägre grad av värme, företrädesvis hos en innehavare som så att säga ska vara varm, med ett typexempel som *sval sommar*. Men *sval* verkar också, i vissa sammanhang, kunna innebära en viss kyla, varför det inte är lätt att ringa in adjektivets alldeles egna betydelse eller att placera in det på en skala mellan varmt och kallt. Det relativa, ett förhållande till sammanhanget, verkar ingå i betydelsen hos adjektivet *sval*. I *Svensk ordbok* (1986) definieras *sval* ”som har tämligen låg temperatur [...] jfr kall, ljum”. I SAOL 13 (2006) beskrivs *sval* som ”friskt el. behagligt kylig; kallsinnig, ljum”.

7.1.1. Betydelsevarianter av adjektivet *sval*

Betydelsevarianterna av adjektivet *sval* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniers-*

¹ Det bör påpekas att alla temperaturadjektiv är relativa. *Sval* och *mild* framstår dock som mer relativa än *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall* och *kylig*. Jämför Cruse (1986) i 2.3.2.

² I bilaga 4 finns en sammanställning av de 33 betydelsevarianter som urskiljts av adjektiven.

romaner II (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrum- och neutrumformerna *sval* och *svalt* ägde rum 7/1 2008. Antalet träffar var i utrum 44 (GP04) respektive 48 (romii) och i neutrum 125 (GP04) respektive 26 (romii). De homografa formerna *svalt* (preteritum av *svälta* samt supinum av *svälja*; 26 träffar i GP04 och 30 träffar i romii) har sorterats bort, och ingår inte i antalet träffar ovan. Enstaka ytterligare träffar kan dock vara ett resultat av olika typer av slarvfel, såsom felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*svala*), komparativ (*svalare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *svalast* resp. *svalaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

I de tre följande avsnitten (7.1.1.1–7.1.1.3) redovisas de 17 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *sval*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med en variabel i taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

7.1.1.1. *Betydelsevarianter av adjektivet sval med konkret innebörd*

Domänen KROPP

sval (1)

om relativt låg temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel.

Ex.: *sval hand/kind/panna*; ”försökande hålla sig sval [i varmt klimat]”; *svala fingrar/lemmar*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. upplevelse inifrån eller direkt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. huvudsakligen positiv.
- e. Temperatur (värme) finns som en inherent egenskap i kroppen. Svalhet tyder på att kroppen är frisk och att omgivningen, eller möjligen klädseln, är någorlunda sval (ej för varm eller för kall). Temperaturen kan komma att gå både upp och ned, beroende på om/hur förutsättningarna ändras.

sval (2)

om relativt låg temperatur hos kroppsliga produkter.

Ex.: (*sin*) *svala andedräkt*.

- a. konkret.
- b. KROPP.
- c. indirekt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. huvudsakligen positiv eller neutral.
- e. Svalheten är en egenskap hos den kroppsliga produkten, t.ex. andedräkten. Ifråga om andedräkt, som är ett flyktigt fenomen, finns temperaturen medan andedräkten finns och försvinner sedan – inget för upplevaren märkbart temperaturförlopp. Att andedräkten är sval bör ha ett samband med kroppens temperatur. Skulle det vara fråga om mer substantiella kroppsliga produkter är de varma när de lämnar kroppen, för att svalna efterhand.

Kommentar: få träffar.

Domänen KONKRET OMGIVNING

sval (5)

om relativt låg temperatur utomhus eller inomhus.

Ex.: *sval kväll/natt/sommar*; *bibliotek/konferensrum/museum/ställe/utrymme*; *svalt väder*; *svalt inomhus/utomhus*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. vanligen låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. positiv (ung. vilsamt, uppfriskande, till exempel om det är (för)varmt i omgivningen), ibland negativ, om mer värme vore önskvärd (t.ex. *sval sommar*).
- e. Svalheten är en egenskap hos innehavaren. Svalhet är ett mellantillstånd mellan varmt och kallt. Är innehavaren begränsad i tiden (t.ex. *sval kväll*, *sval sommar*) har temperaturen varit en annan innan den blev sval (varmare eller kallare) och den kommer att förändras när innehavaren går mot sitt slut – stiga eller falla. Är innehavaren inte begränsad i tiden (t.ex. *svalt museum*) kan svalheten bestå.

sval (6)

om relativt låg temperatur vid förvaring av mat och dryck o.d.

Ex.: *förvara svalt* (om t.ex. saft, sås, sylt, godis), (*låta stå svalt* (om växter, blommor), *ställa svalt*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. neutral.

- e. Svalheten är en (konstant) egenskap hos förvaringsutrymmet/platsen. Inget för upplevaren iakttagbart temperaturförlopp. (Temperaturen *kan* naturligtvis förändras, men förändringen är inte relevant i sammanhanget.)

sval (7)

om relativt låg temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *sval bris/luft/nattluft/skugga; svalt duggregn; blåsa svalt.*

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring, möjligen direkt beröring (*duggregn*).
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. vanligen positiv.
- e. Svalheten är en egenskap hos innehavaren. Den finns medan innehavaren finns; inget för upplevaren iakttagbart temperaturförlopp.

sval (8)

om relativt låg temperatur hos vatten (ej dryck).

Ex.: *svalt vatten* (vid bad); ”Visserligen var vädret perfekt, himlen blå, poolen sval”.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget (positiv i betydelsen svalkande, negativ i betydelsen för kallt).
- e. Svalheten är en egenskap hos vätskan (vattnet). Svalheten kan vara ett resultat av omgivningens temperatur (troligen vanligast). Den kan möjligen också vara ett resultat av aktiv nedkyllning eller uppvärmning. Om till exempel omgivningens temperatur förändras kan ”svalheten” förändras – vätskan blir varmare eller kallare.

sval (9)

om relativt låg temperatur hos ytor och material.

Ex.: *sval marmor; papperet var svalt* (få träffar); ”den svala fönsterrutan”; ”det svala mosaikgolvet”.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. direkt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. antagligen neutral eller positiv (ung. svalkande).
- e. Svalheten är ett resultat av omgivningens temperatur. Dock har den också att göra med form och material samt beröring (direkt beröring med t.ex. (den kroppsvarma) handflatan). Troligen upplevs den här typen av ytor och material vanligen som svala vid fysisk beröring. Inget särskilt för upplevaren

märkbart temperaturförlopp; dock kan (den berörda) ytan värmas upp om man håller kvar t.ex. handflatan ett tag.

Domänen ARTEFAKTER

sval (12)

om relativt låg temperatur hos mat och dryck.

Ex.: *sval carpaccio/drink*; *svalt cappucinoskum/vin/öl*; ”nåt svalt att dricka”.

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. direkt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. förväntad i vissa sammanhang, t.ex. vissa drycker, kanske icke förväntad i andra, t.ex. vissa maträtter.
- dIII. beror på sammanhanget, men troligen ofta positiv (”nåt svalt att dricka” etc.).
- e. Svalheten utgör en egenskap hos maten eller drycken. Troligen är den ofta ett resultat av (viss) aktiv nedkylning, till exempel att en dryck fått stå ett tag i kylskåpet, alternativt varit riktigt kall och fått stå framme i rumstemperatur ett tag. Beroende på vilket sammanhang det är fråga om kan temperaturen komma att stiga eller falla (troligen dock marginellt, företrädesvis i rumstemperatur).

sval (14)

om relativt låg temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål.

Ex.: ”vitklädd och sval” (om kvinna); ”Hans ljusa linnekostym såg sval ut”; ”Det är svalt med naturmaterial”; ”svalt klädd i vitt”; ”svala kläder”; ”tunnare, svalare överdelar” (om kvinnokläder).

- a. konkret.
- b. ARTEFAKTER.
- c. upplevelse inifrån (vid närkontakt med kläderna), synintryck.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. positiv.
- e. Klädesplaggen är egentligen inte svala i sig själva. Klädesplaggen och kroppen är separata enheter; temperaturen ”uppstår” när de kopplas samman. Svalhet i samband med kläder verkar dock höra samman med vissa tygmaterier och färger. Personen som har kläderna rör sig troligen inte så mycket och befinner sig, om omgivningen är mycket varm, kanske i skugga. (Ofta kontrasterar nog svalhet i detta sammanhang mot en varm omgivning; ung. det är väldigt varmt ute, solen skiner, men personen x ser sval ut i sina svala kläder.)

Domänöverskridande betydelsevarianter

sval (15)

om fysikaliskt uppmätt temperatur (svalhet).

Ex.: ”Det haglade och var tolv grader svalt”.

- a. konkret.
- b. (alla konkreta domäner?).
- c. (omdöme utifrån) fysikalisk mätning.
- 4a–c. beror på sammanhanget. En i sammanhanget relativt låg temperatur bör avses.
- e. Svalheten uppmäts hos innehavaren. I övrigt beror relationen mellan temperaturen och innehavaren, samt temperaturens förlopp, på vilket sammanhang och vilken innehavare det är fråga om. *Sval* är ett ovanligt adjektiv i denna betydelsevariant; i normalfallet används *varm* eller *kall*. Beskrivningen *sval(t)* är ett sätt att också kommentera hur temperaturen uppfattas.

Kommentar: endast ett exempel.

7.1.1.2. Betydelsevarianter av adjektivet sval med både konkret och abstrakt innebörd

Domänerna KROPP och SJÄL

sval (17)

om låg grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt.

Ex.: *sval och oengagerad* (i sängen, dvs. sexuellt – om kvinna); *kyssa ngn lätt och svalt på kinden*; ”svalt och oengagerat” (om kyss på kinden, från kvinna);.

- a. konkret + abstrakt.
- b. KROPP + SJÄL.
- c. konkret medel: direkt beröring, abstrakt medel: upplevelse.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. Den upplevda fysiska svalheten består nog egentligen huvudsakligen i andra fysiska uttryck, till exempel bristande beröring (vilket också uppfattas som emotionell ”svalhet”). Detta innebär i och för sig att kroppsvärme inte överförs på samma sätt som vid mycket och nära kroppskontakt. Svalheten betecknar en situation eller ett mer konstant tillstånd; temperaturen förändras troligen inte inom ramen för situationen eller tillståndet.

7.1.1.3. Betydelsevarianter av adjektivet sval med abstrakt innebörd

Domänen SJÄL

sval (19)

om negativ emotion eller avsaknad av emotion hos och mellan människor.

Ex.: *sval person/stämning/ömhet, sval och behärskad/cynisk/distanserad/lugn/orör-
lig/ren* (dvs. 'ung och jungfrulig' m.m.; obs. kvinnor i samtliga exempel!); *ge ett
svalt intryck* (om person); "sval, vacker och oåtkomlig" (om fotbollspelaren Zlatan
Ibrahimovic); "ett svalt, logiskt hat"; "Cecilias svala väsen höll karlsloken stängden".

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. upplevelse.
- dI. (relativt) låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. huvudsakligen negativ.
- e. "Svalheten" betecknar en egenskap hos innehavaren, troligen vanligen av-
saknad av värme – vilket är den förväntade "temperaturen" i samband med
känslor. Egenskapen kan vara föränderlig (t.ex. stämningen i en viss situa-
tion) eller mer permanent (t.ex. ett personlighetsdrag).

sval (23)

om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på negativ eller oengagerad känslomässig inställning.

Ex.: *sval ton* (i samtal); *svalt leende; svalt och opersonligt* (om yttrande); *säga ngt
svalt, tala svalt om ngt.*

- a. abstrakt.
- b. SJÄL.
- c. tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. "Svalheten" är en egenskap hos det fysiska uttrycket. Troligen betecknar ut-
trycket talarens etc. känslor eller inställning i en viss situation. Svalheten
försvinner när uttrycket gör det; inget hos det aktuella uttrycket iakttagbart
"temperaturförlopp" (jfr t.ex. naturfenomen).

sval (25)

om avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt.

Ex.: *sval efterfrågan/inställning/likgiltighet/reaktion; vara sval inför ngt* (om per-
son); *svalt betyg/engagemang/intresse/mottagande; reagera svalt* (om börsen).

- a. abstrakt.
- b. SJÄL (personerna kan vara underförstådda).
- c. tolkning.
- dI. ganska låg.
- dII. en möjlighet eller icke förväntad.

- dIII. negativ.
- e. ”Svalheten” är en egenskap hos innehavaren, och betecknar (primärt) en brist på ”värme” i form av engagemang etc. Beroende på innehavaren kan temperaturen komma att stiga eller sjunka ytterligare (t.ex. *mottagande*) eller utgöra en oföränderlig temperatur i till exempel en viss situation (t.ex. *sval reaktion*). Vissa av de aktuella innehavarna kan i sig sägas innebära en låg ”temperatur” (t.ex. *likgiltighet*), medan andra kan ha olika temperatur – vissa hela skalan från varmt till kallt, andra endast t.ex. den varma halvan (t.ex. *engagemang*).

Domänen ABSTRAKT OMGIVNING

sval (28)

om negativa eller oengagerade emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.
Ex.: *svalt förhållande* (om politik).

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT OMGIVNING.
- c. upplevelse el. tolkning på avstånd.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Svalheten” karakteriserar innehavaren (utgör en egenskap hos innehavaren). Den kan vara ett resultat av att ”temperaturen” sjunkit eller håller på att stiga. I framtiden kan temperaturen både stiga, falla eller (under överskådlig tid) förbli konstant.

Kommentar: få träffar.

Domänen ABSTRAKT AKTIVITET

sval (29)

om avsaknad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet.
Ex.: *sval arbetsmarknad/match*.

- a. abstrakt.
- b. ABSTRAKT AKTIVITET.
- c. upplevelse eller tolkning.
- dI. låg.
- dII. icke förväntad.
- dIII. negativ.
- e. ”Svalheten” betecknar en egenskap eller karakteriserar en aktivitet och innebär bristande aktivitet/engagemang. Är det fråga om ett omdöme om en avslutad aktivitet ändras inte ”temperaturen”. Är det fråga om ett förhållande (t.ex. *sval arbetsmarknad*) kan temperaturen komma att både stiga eller sjunka ytterligare.

Kommentar: få träffar.

Domänöverskridande betydelsevarianter

sval (31)

om sparsmakad stil eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck; också om (estetiska o.d.) intryck av personer m.m.

Ex.: *sval arkitektur/bossanovasång/musik/stil/tonvärld/lyta*; *sval och elegant* (om person); *svala bilder* (dvs. fotografier); ”nordiskt svalt ljus” (om fotografi); ”en svalt kultiverad antikhandlare” (om en man); ”Inne i klockstapeln luktade det som i en källare: rått, svalt, hundraårigt”.

- a. abstrakt.
- b. MENTALA PRODUKTER, SJÄL, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER.
- c. tolkning eller beskrivning.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. beror på sammanhanget och på upplevelaren. Ofta kanske en neutral beskrivning. Ibland lite positiv (ung. elegant, vacker), ibland lite negativ (ung. känslomässigt distanserad).
- e. ”Svalheten” utgör en egenskap hos eller en karaktäristik av innehavaren, t.ex. det konstnärliga uttrycket. Är uttrycket en färdig produkt ändras inte ”temperaturen”; är det fråga om ett pågående uttryck, som en musikkonsert, är det tänkbart att temperaturen eventuellt varierar under konsertens gång.

Med ett alternativt synsätt (se varm (31)) kan temperaturen sägas skapas och finnas när upplevelaren tar del av det konstnärliga uttrycket; den skulle då vara över när upplevelsen är över.

7.1.2. Övergripande analys av adjektivet sval

Adjektivet *sval* överraskar i undersökningen genom att ha hela 17 betydelsevarianter, spridda över 9 domäner, trots att adjektivet inte är särskilt frekvent. Näst efter *varm*, *kall* och *het* har *sval* det största antalet betydelsevarianter och den största domänspridningen – avsevärt mer än *ljum/ljummen*, *kylig* och *mild*, trots att särskilt de två förstnämnda är ungefär lika frekventa i de undersökta materialen som *sval*. Det bör dock påpekas att flera betydelsevarianter av *sval*, till skillnad från motsvarande betydelsevarianter av särskilt *varm*, *kall* och *het*, inte är särskilt vanliga (dvs. få exempel har hittats), men likväl finns de.

Av de 17 betydelsevarianter som *sval* har är 10 konkreta, 1 konkret och abstrakt och 6 abstrakta. Av de 10 konkreta betydelsevarianterna återfinns 2 inom domänen KROPP, 5 inom KONKRET OMGIVNING, 2 inom ARTEFAKTER och 1 är domänöverskridande.

Inom domänen KROPP används *sval* om hela kroppen och om kroppsdelar, t.ex. *känna sig sval* (konstruerat exempel), *sval panna*, och betecknar då huvudsakligen att upplevelaren beträffande temperatur känner

sig behaglig och är frisk. Exempelen på svala kroppsliga produkter är mycket få. Det enda exempel som hittats är (*ngns*) *svala andedräkt*. Det är svårt att tänka sig att *sval* kan användas om kroppsvätskor som blod eller urin, eller för den delen om andra kroppsliga produkter, som avföring. Betydelsevarianten (2) om temperatur hos kroppsliga produkter är således mycket begränsad hos *sval*.

Inom domänen KONKRET OMGIVNING har *sval* alla betydelsevarianter utom (4) om solen. Solen och solsken kan inte beskrivas som svala (men däremot som kalla; se kapitel (5)). Vid sidan av *kall* är *sval* det enda av adjektiven som har betydelsevarianten (6) om förvaring av mat och dryck o.d. (t.ex. *stå/ställa/förvara svalt*). *Sval* används både om temperaturer utomhus och inomhus (t.ex. *sval sommar*, *svalt bibliotek*), om naturfenomen, vatten, ytor och material. Adjektivet *sval* förefaller väl etablerat inom domänen KONKRET OMGIVNING.

Inom domänen ARTEFAKTER är *sval* mycket mer perifert än *varm*, *kall* och *het*, vilka är de adjektiv som huvudsakligen förekommer inom denna domän. *Ljummen* används endast om mat och dryck medan *kylig* och *mild* inte förekommer alls. *Sval* kan användas om mat och dryck samt om kläder, men exemplen är inte särskilt många, även om de förefaller väl etablerade ifråga om dryck (t.ex. *något svalt att dricka*, *en sval drink*) och kläder (t.ex. ”svalt klädd i vitt”, ”Hans ljusa linnekostym såg sval ut [...]”). Ifråga om mat är dock *sval* ett ovanligt adjektiv, vilket mest verkar användas i speciella fall (t.ex. *sval carpaccio*, *svalt cappucinoskum*).

Sval förekommer också i den domänöverskridande betydelsevarianten (15) om fysikaliskt uppmätt temperatur, med det enda exemplet ”Det haglade och var tolv grader svalt”. Detta exempel utgör naturligtvis ett undantag men visar ändå att det är möjligt att använda *sval* i detta sammanhang (fysikalisk temperatur, i grader). *Sval* betecknar i detta exempel dock inte graderna som sådana (de bör antagligen beskrivas som tolv grader varmt, rent fysikaliskt), utan utgör ett omdöme om den temperatur som graderna betecknar – det är inte varmt ute, inte kallt; det är svalt.

De strukturer som förekommer i samband med *sval* är främst tillstånd och processer samt möjligen bevarande ifråga om kläder.

Svalhet kan förnimmas genom upplevelse inifrån, direkt och indirekt beröring, samt kan, undantagsvis, ”mätas” fysikaliskt. Det är som nämnts i och för sig tveksamt om det är svalhet som mäts i sådana fall; snarare är det värme, som sedan beskrivs med omdömet (*grader*) *svalt*.

Vad gäller karaktär innebär *sval* en (relativt) låg temperatur i sammanhanget; något som upplevs som lite kallare än resten av omgivningen. Detta behöver dock inte innebära att *sval* betecknar någon i verklig

mening kall temperatur; i exempel som *sval hand*, *sval sommar* och *svalt vatten* är det fortfarande fråga om (relativt många) plusgrader. Kanske kan *sval*, åtminstone i sina konkreta betydelsevarianter, sägas innebära en lägre grad av värme i ett någorlunda varmt sammanhang. Själva relativiteten, förhållandet till omgivningen, är en viktig del av betydelsen hos *sval*.

Beträffande förväntningar verkar *sval* ofta utgöra ett av flera möjliga (temperatur)alternativ i sammanhanget, men adjektivet är lite ovanligare än t.ex. *varm* och *kall*. Värdeladdningen är ofta positiv, ungefär i betydelsen friskt och behagligt för sinnen (t.ex. känna sig *sval* om kroppen, *svalt* inomhus en varm dag, något *svalt* att dricka en varm dag), men kan också vara negativ om svalheten innebär att det är kallare än önskat (t.ex. *sval sommar*) eller neutral (t.ex. *förvara något svalt*).

Adjektivet *sval* har en betydelsevariant som är både konkret och abstrakt, nämligen **sval (17)** om låg grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt, med exempel som ”kyssa någon lätt och svalt på kinden” och *sval och oengagerad* (i sängen). De ingående domänerna är KROPP plus SJÄL. Betydelsevarianten **sval (17)** motsvarar **varm (17)**, **het (17)** och **kall (17)**. I intensitet befinner sig **sval (17)** ganska nära **kall (17)**; det är ett bristande känslomässigt engagemang, manifesterat i brist på fysisk närhet, rörelse etc., som åsyftas. Strukturen är ett tillstånd (avsaknad av värme). Det konkreta upplevelsesättet är direkt beröring. Temperaturgraden är i sammanhanget låg och värdeladdningen är negativ.

Sval har 6 abstrakta betydelsevarianter, inom domänerna SJÄL (3), ABSTRAKT OMGIVNING (1) och ABSTRAKT AKTIVITET (1), samt en domänöverskridande betydelsevariant. *Sval* har de abstrakta betydelsevarianter som de flesta av adjektiven har och saknar dem som är specifika för ett eller två av adjektiven (för *varm*, *het* eller *kall* och *kylig*). Möjligen skulle *sval* betydelsemässigt kunna användas som motsats till *het* om (brist på) sexighet (**het (20)**) och om ett ”svalt humör” (**het (21)**), men språkligt och stilmässigt verkar det inte fungera att ersätta *het* med *sval* i uttryck som ”han är het” (= sexig) och ”han är sval” (= osexig). *Svalt beröm* (motsvarande *varmt beröm* i **varm (24)**) skulle dock kunna fungera medan t.ex. *svalt tack* (samma betydelsevariant) låter mer tveksamt.

Inom domänen SJÄL är betydelsevarianterna **sval (19)** (om egenskaper, känslor, relationer etc. – obs. *sval* används även om personer), **sval (23)** (om tonfall, leenden etc. – obs. *sval* används ej om blickar) och **sval (25)** (om bristande engagemang) väl etablerade. **Sval (28)** (AB-

STRAKT OMGIVNING, om tillstånd, relationer i viss miljö etc.) och **sval (29)** (ABSTRAKT AKTIVITET, om bristande engagemang i samband med aktivitet) förefaller mindre vanliga (få exempel har hittats i de undersökta materialen) men förekommer likväl.

Sval har också en domänöverskridande betydelsevariant, **sval (31)**, om konstnärliga uttryck, motsvarande **kylig (31)**. Vissa av exemplen gränsar till det synestetiska (t.ex. *sval tonvärld*, ”nordiskt svalt ljus”), men liksom ifråga om *kylig* har dessa exempel inte varit så frekventa eller framstått som så renodlat synestetiska att det varit motiverat att skilja ut en egen synestetisk betydelsevariant hos *sval*. Ofta verkar det i **sval (31)** finnas en bibetydelse av något sparsmakat och gärna elegant, möjligen i kombination med viss avsaknad av emotionell värme.

Strukturerna hos *sval* utgörs av tillstånd och ibland av process, t.ex. *svalt mottagande* (reaktion). Sätten är upplevelse och tolkning. Graden varierar i olika sammanhang mellan ganska låg och låg. Värdeladdningen är negativ, utom i **sval (31)** (konstnärliga uttryck) där den också kan vara positiv (i betydelsen vacker, elegant) och neutral (när *sval* närmar sig en beskrivning).

Sammanfattning av adjektivet *sval* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (10), gränsfall (1), abstrakta (6).

Konkreta betydelsevarianter

domäner:	KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER, (domänöverskridande)
strukturer:	tillstånd, processer, (”bevarande”)
sätt:	upplevelse inifrån, direkt beröring, indirekt beröring, (fysikalisk mätning)
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	(relativt) låg
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	ofta positiv, även negativ och neutral

Gränsfall

domäner:	KROPP plus SJÄL
strukturer:	tillstånd (avsaknad av värme)
sätt:	direkt beröring
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	låg
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	negativ

Abstrakta betydelsevarianter

domäner:	SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET, domänöverskridande
strukturer:	tillstånd, ibland process
sätt:	upplevelse, tolkning
karaktär-grad (i visst sammanhang):	ganska låg till låg
karaktär-värdeladdning (i visst sammanhang):	vanligen negativ, ibland (något) positiv eller neutral

7.2. Adjektivet *mild*

Adjektivet *mild* är, till skillnad från de övriga sex adjektiven i undersökningen, primärt inte ett temperaturadjektiv. I *Svensk ordbok* (1986) har *mild* definitionen ”skonsam och behaglig för sinnena”. Det är endast en betydelse av adjektivet, med syftning på klimat och väderlek, som uttrycker temperatur. *Mild* kan på detta område i stora drag sägas motsvara *sval*, med ett typexempel som *mild vinter*. Men även om *mild* kanske primärt innebär en lägre grad av kyla hos något som ”ska” vara kallt, kan adjektivet också innebära en viss värme (t.ex. *mild kvällssol*). Liksom ifråga om *sval* är det svårt att ringa in en exakt temperaturbetydelse hos *mild*; adjektivet verkar kunna inta olika lägen mellan *varm* och *kall* på temperaturskalan. Liksom hos *sval* verkar relativiteten, ett förhållande till sammanhanget, ingå extra mycket i temperaturbetydelsen hos adjektivet *mild*, jämfört med de övriga adjektiven i undersökningen.

7.2.1. Betydelsevarianter av adjektivet *mild*

Betydelsevarianterna av adjektivet *mild* har urskiljts och exemplifieras med hjälp av korpusarna *Göteborgs-Posten* 2004 (GP04) och *Bonniersromaner II* (romii). Sökningarna i konkordanserna på utrum- och neutrumformerna *mild* och *milt* ägde rum 7/1 2008. Det totala antalet träffar var i utrum 408 (GP04) respektive 67 (romii), och i neutrum 104 (GP04) respektive 72 (romii). Av dessa var endast en mindre del träffar på adjektivet *mild* med temperaturbetydelse – i utrum 18 träffar (GP04) respektive 27 (romii), i neutrum 13 (GP04) respektive 7 (romii). Inga särskilda homografa former har, för temperaturbetydelsen, fått sorteras bort. (I GP04 stod dock egennamnet *Mild* för en ganska stor del av träffarna.) Enstaka träffar kan som alltid vara ett resultat av olika typer av slarvfel, som felaktig stavning eller avstavning. Antalet träffar får därför ses som något ungefärligt.

Sökningarna på utrum- och neutrumformerna kompletterades 25/1 2008 med sökningar i både GP04 och romii på pluralis/bestämd form (*milda*), komparativ (*mildare*) och superlativ (obestämd och bestämd form: *mildast* resp. *mildaste*). Träffarna har gått igenom översiktligt; enstaka exempel har lagts till i några betydelsevarianter.

Nedan redovisas de 3 betydelsevarianter som urskiljts av adjektivet *mild*. Varje betydelsevariant analyseras enligt analysmodellen, med hänsyn till en variabel i taget. (Om insamlingen, uppställningen och analysen av betydelsevarianterna, se vidare kapitel 4.)

Domänen KONKRET OMGIVNING

mild (4)

om relativt låg temperatur hos sol (eld?).

Ex.: *mild kvällssol/södersol*; ”en mild, helande värme från solen”.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. (relativt) låg.
- dII. en möjlighet.
- dIII. positiv (= behaglig).
- e. Mildheten karaktäriserar den värme som kommer från solen. Solens värme (eg. hetta) är en konstant, inherent egenskap hos solen, men kan upplevas ha olika temperatur beroende på årstider, tider på dygnet, väderlek och klimat (eg. solens avstånd till jorden). Upplevaren upplever olika temperaturförlopp där temperaturen både kan stiga och falla, före och efter det att solen har upplevts som *mild*.

mild (5)

om relativt låg eller relativt hög temperatur utomhus.

Ex.: *mild dag/eftermiddag/natt/höst/höstkväll/vinter/januari/april/oktober/december/klimat/väder/väderlek/värme* (t.ex. ”Det är en härlig dag, mild värme”; *vara mild* (t.ex. ”Det blir ordentligt mildt både på onsdag och torsdag”).

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. (relativt) låg eller (relativt) hög (t.ex. *mild vinter*), beroende på innehavaren och sammanhanget.
- dII. en möjlighet.
- dIII. ofta antagligen positiv (ung. i betydelsen ’behagligt’), men kan kanske också vara negativt (t.ex. *en mild vinter* = ingen ’riktig’ vinter, för varm).
- e. Mildheten är en egenskap hos innehavaren. Temperaturen mild utgör ett mellantillstånd mellan varmare och kallare temperaturer. Är innehavaren begränsad i tiden (t.ex. *mild eftermiddag, mild april*) kan temperaturen ha stigit

eller fallit före mildheten, och kan komma att stiga eller falla efter den (beroende på vilken innehavare det är fråga om). Är innehavaren inte begränsad i tiden (t.ex. klimat) kan temperaturen (mildheten) förbli mer konstant.

Kommentar: *Mild* används endast om temperatur utomhus – ej inomhus. Även metaforiskt, t.ex. ”Den allsvenska temperaturen är mild i Göteborg”.

mild (7)

om relativt hög temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld).

Ex.: *mild luft/vind*; *milt regn/snöfall*.

- a. konkret.
- b. KONKRET OMGIVNING.
- c. indirekt beröring.
- dI. (relativt) hög.
- dII. en möjlighet.
- dIII. vanligen positiv (ung. behaglig i sammanhanget, för upplevaren).
- e. Temperaturen är en egenskap hos naturfenomenet. Den finns så länge naturfenomenet finns; inget för upplevaren märkbart temperaturförlopp.

Kommentar: Även metaforiskt i form av liknelser, t.ex. ”mild som försommarens vindilar”, ”Dagens är bara som en mild sunnanvind”, *mild västanfläkt*, ”jämfört med det var den första semifinalen i Scandinavium en mild västanfläkt”, ”milt som den rena, svala luften”.

7.2.2. Övergripande analys av adjektivet mild

Adjektivet *mild* är som temperaturadjektiv det klart mest begränsade av adjektiven i undersökningen. Som redan nämnts är inte *mild* primärt ett temperaturadjektiv. *Mild* har endast 3 betydelsevarianter inom 1 domän (KONKRET OMGIVNING) med koppling till temperatur. *Mild* saknar som temperaturadjektiv helt betydelsevarianter inom andra konkreta och abstrakta domäner. Dock har *mild* ofta även sådana betydelsevarianter (t.ex. *mild mat*, *mild kärlek*, *milda färger*), men då utan temperaturbetydelse. Detta beror alltså på att *mild* primärt inte är ett temperaturadjektiv (se också 7.2). Vid metaforisk överföring till andra domäner är det grundbetydelsen hos *mild* (’skonsam och behaglig för sinnena’) som överförs, och inte mer perifera underbetydelser, som de temperaturbetydelser som uttrycks i **mild (4)**, **(5)** och **(7)**. Dessa förekommer dock i metaforiska liknelser (se kommentarerna till analyserna av betydelsevarianterna ovan).

Inom domänen KONKRET OMGIVNING används *mild* om solen, om temperatur utomhus och om naturfenomen. Till skillnad från övriga adjektiv i undersökningen kan inte *mild* användas om temperatur inomhus. *Mild vinter*, *milt klimat* etc. går bra, men inte t.ex. *milt klassrum*.

Beträffande strukturer används *mild* således om (en lägre grad av värme hos) temperaturbesittaren solen samt om tillstånd i omgivningen vilka är mer eller mindre utsträckta i tiden, alltifrån mer obegränsade tillstånd som *milt klimat* till mer tidsbegränsade, som *en mild vind*. Mildhet upplevs huvudsakligen genom indirekt beröring. Möjligen kan man tala om (mer) direkt beröring ifråga om vissa mer substantiella naturfenomen, som regn och snö.

Mild innebär en i sammanhanget relativt låg eller relativt hög temperatur. Är sammanhanget varmt (t.ex. solen) betecknar *mild* en lägre grad av värme. Är sammanhanget istället kallt (t.ex. vinter) betecknar *mild* en lägre grad av kyla. *Mild* har vanligen en positiv värdeladdning (behagligt, skonsamt för sinnen), men kan möjligen vara negativt i exempel som *en mild vinter* om någon istället önskar sig en ”riktig”, kall vinter.

Sammanfattning av adjektivet *mild* enligt analysvariablerna

Antal och typer av betydelsevarianter: konkreta (3), gränsfall (0), abstrakta (0).

Konkreta betydelsevarianter

domän:	KONKRET OMGIVNING
strukturer:	temperaturbesittare, tillstånd
sätt:	indirekt beröring, (direkt beröring)
karaktär-grad	
(i visst sammanhang):	relativt låg eller relativt hög
karaktär-värdeladdning	
(i visst sammanhang):	vanligen positiv, ibland negativ

7.3. Sammanfattning och jämförande analys: adjektiven *sval* och *mild*

Sval och *mild* har det gemensamt att de uttrycker en (extra) relativ temperaturgrad. Det är svårt att odelat koppla dem till antingen värme eller kyla – jämför övriga temperaturadjektiv, där *varm*, *ljum/ljummen* och *het* uttrycker (olika grader av) värme och *kall* och *kylig* båda innebär kyla. *Sval* kan i olika sammanhang innebära en lägre grad av värme eller en viss kyla, medan *mild* kan innebära en lägre grad av kyla eller en viss värme. *Sval* och *mild* är inga extrema temperaturer; de utgör ett slags mellangrader på den språkliga temperaturskalan. I typexemplen *sval*

sommar och *mild vinter* korresponderar *sval* och *mild* med varandra, som en lägre grad av värme respektive mindre kyla. I många andra avseenden är *sval* och *mild* dock så olika att det kan ifrågasättas om de ska behandlas i samma kapitel. *Mild* är som temperaturadjektiv mycket begränsat med endast 3 betydelsevarianter inom domänen KONKRET OMGIVNING, medan *sval* näst efter *varm*, *kall* och *het* är det mest spridda temperaturadjektivet i undersökningen, med 17 betydelsevarianter inom 9 olika domäner. Medan *mild* som temperaturadjektiv endast används konkret har *sval* många abstrakta användningar.

Sval har den konkreta temperaturgraden (relativt) låg. Även om *sval* fysikaliskt alltid innebär plusgrader kan graden variera mellan en lägre grad av värme (t.ex. *en sval sommar*) och en viss kyla (t.ex. *sval förvaring* [av mat och dryck], *en sval drink*). I sammanhang som rör kroppen (*vara/känna sig sval*, *svala kläder*) är det diskutabelt om den fysikaliska temperaturen (för kroppen) egentligen är lägre än normal kroppstemperatur. Snarare innebär *sval* i sammanhanget att kroppstemperaturen inte stigit, till exempel under en särskilt varm dag.

Mild innebär konkret en i sammanhanget relativt hög temperatur (t.ex. *mild vinter*), men kan också, till exempel om solen, innebära en relativt låg temperaturgrad (t.ex. *mild kvällssol*). Fysikaliskt bör *mild* kunna sträcka sig från några minusgrader (t.ex. *en mild vinter*, *mild januari*) till ett inte alltför högt antal plusgrader.

Sval är det temperaturadjektiv i hela undersökningen som överraskat mest genom att trots sin ganska låga frekvens (jämförbar med *kylig* och *ljum/ljummen*) vara så spritt i språket. Flera betydelsevarianter innehas (endast) av *sval* jämte *varm*, *het* och *kall*. Dock uppvisar *sval* för det mesta betydligt färre exempel än *varm*, *het* och *kall* i motsvarande betydelsevariant. Ofta är det för *sval* fråga om enstaka exempel, vilka dock visar att *sval* kan användas med dessa betydelsevarianter, till skillnad från vad som alltid är fallet för *kylig* och *ljum/ljummen*. *Sval* framstår som ett väl etablerat adjektiv med en egen plats att fylla i språket som komplement till *varm* och *kall* (en lägre grad av värme eller en viss kyla). På området mat verkar *sval* användas som lite av ett modeord (jämför *ljummen*), om lite speciella maträtter och dylikt (t.ex. *sval carpaccio*, *svalt cappucinoskum*). Metaforiskt innebär *sval* alltid en låg temperaturgrad. I samband med (bristande) engagemang kan möjligen *sval* också sägas vara något av ett modeord (ett vardagligt, informellt språkbruk), med exempel som *vara sval inför ngn/ngt* (om person) och *en sval match* (idrott).

Det finns inga särskilda företeelser som utmärks genom sin svalhet; *sval* saknar strukturen temperaturbesittare. Eftersom *sval* alltid är en

grad i förhållande till värme eller kyla har *sval* inga unika betydelsevarianter; både *varm* (ibland istället *het*) och *kall* har samma betydelsevarianter som *sval*. Ofta har åtminstone något mer adjektiv dem också (*het*, *ljum/ljummen*, *kylig*).

Sval ingår ofta i kollokationer (t.ex. *sval och oberörd*, *lugn och sval*, *mörkt och svalt*) men sällan i sammansättningar, fasta uttryck eller idiom. Verbet *svalna* finns men ett självständigt substantiv för egenskapen att vara sval saknas. (Se också kapitel 3.)

Som redan nämnts (se också analysen av *mild* i 7.2.2) är *mild* ett ganska vanligt och spritt adjektiv i språket, ofta jämförbart med *varm*, *kall* och *het*. Som temperaturadjektiv är det dock mycket begränsat och används endast om solen, temperaturer utomhus och naturfenomen. I dessa tre användningar framstår dock *mild* som ett väl etablerat och stabilt adjektiv, med sin egen specifika plats att fylla i förhållande till övriga temperaturadjektiv. Särskilt inom klimat och väderlek (väderleksrapporter) är *mild* ett vanligt adjektiv. De konkreta användningarna förekommer också metaforiskt, som liknelser (t.ex. ”mild som försommarens vindilar”, att något är som *en mild västanfläkt* m.m.). Det verkar dock inte troligt att *mild* skulle komma att utveckla några nya användningar med temperaturbetydelse, framförallt inte några nya betydelsevarianter.

Sammanfattningsvis har således *sval* och *mild* det gemensamma draget att de är (särskilt) relativa temperaturer i ett visst sammanhang; de kan inte i sig själva sägas utgöra värme eller kyla. *Sval* och *mild* utgör temperaturmässigt olika mellangrader. I exemplen *sval sommar–mild vinter* korresponderar *sval* och *mild* med varandra. På det hela taget skiljer de sig dock åt en hel del, framförallt genom att *mild* som temperaturadjektiv är ytterst begränsat, medan *sval*, näst efter *varm*, *kall* och *het*, är det mest spridda av adjektiven i undersökningen.

8. *Varm, ljum/ljummen, het, kall, kylig, sval* och *mild*: jämförande analys

Avhandlingens första delsyfte är att analysera de svenska temperaturadjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild*, med fokus på jämförelsen mellan dessa adjektiv. I kapitel 5–7 analyseras vart och ett av adjektiven med hjälp av den analysmodell som presenteras i kapitel 4. Adjektiven jämförs med varandra i tre grupper: *varm*, *ljum/ljummen* och *het* i kapitel 5, *kall* och *kylig* i kapitel 6 samt *sval* och *mild* i kapitel 7. I detta kapitel jämförs alla sju adjektiven med varandra utifrån de tre frågeställningar som presenteras i anslutning till det aktuella delsyftet i avsnitt 1.5. Dessa är:

- Vilka likheter och skillnader ifråga om betydelsevarianter går att urskilja vid en jämförelse adjektiven emellan?
- Vilka relationer (skalor, antonymer m.m.) råder mellan adjektiven i olika betydelsevarianter?
- Finns det särskilda skillnader mellan adjektiven med hänsyn till olika analysvariabler (konkret–abstrakt, domäner för innehavarna, sätt, karaktär och struktur)?

I kapitlet jämförs adjektiven med varandra med utgångspunkt i dessa frågeställningar samt diskuteras i förhållande till tidigare forskning.¹ I avsnitt 8.1 jämförs adjektivens spridning mellan och inom de olika domänerna i undersökningen. I de därefter följande avsnitten jämförs adjektiven med hänsyn till analysvariablerna sätt (8.2), karaktär (8.3) och struktur (8.4). Avslutningsvis i kapitlet (8.5) sammanfattas och analyseras jämförelsen av adjektiven övergripande.

¹ Till skillnad från i kapitel 5–7 är dock jämförelsen bredare. För detaljer som rör enskilda betydelsevarianter av något adjektiv hänvisas till analyserna i kapitel 5–7.

8.1. Betydelsevarianternas fördelning på olika domäner

I tabellen nedan visas hur betydelsevarianterna av de sju undersökta temperaturadjektiven fördelar sig över olika domäner.

TABELL 4. *Antal betydelsevarianter av temperaturadjektiven inom olika domäner.*

Domän	Adjektiv							Totalt antal betydelsevarianter inom domänen	Antal olika betydelsevarianter inom domänen
	<i>varm</i>	<i>ljum/ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>		
KROPP	3	1	2	2		2		10	3
KONKRET OMGIVNING	5	3	5	6	4	5	3	31	6
ARTEFAKTER	5	1	3	4		2		15	5
Konkreta domänöverskridande betydelsevarianter	1		1	1		1		4	1
KROPP + SJÄL	2		2	1		1		6	2
KONKRET OMGIVNING + ABSTRAKT OMGIVNING				1				1	1
SJÄL	4	2	6	5	5	3		25	10
ABSTRAKT OMGIVNING	1			1	1	1		4	1
ABSTRAKT AKTIVITET	1	1	1			1		4	2
MENTALA PRODUKTER	1		1	1				3	1
Abstrakta domänöverskridande betydelsevarianter	1		2	1	1	1		6	2
Totalt antal betydelsevarianter	24	8	23	23	11	17	3	109	33
Totalt antal domäner	10	5	10	10	4	9	1	11	11

I tabellen framgår inte vilka betydelsevarianter de olika adjektiven har (detta visas i de följande tabellerna); däremot ger tabellen en god överblick över vart och ett av adjektivens totala spridning över domäner och antalet betydelsevarianter. Alla adjektiv utom *mild* kan användas både konkret och abstrakt. Som framgått i kapitel 7 är *mild* inte primärt ett temperaturadjektiv; adjektivet har endast tre betydelsevarianter med temperaturbetydelse, alla inom domänen KONKRET OMGIVNING. *Mild* har visserligen betydelsevarianter som motsvarar en del av de övriga temp-

eraturadjektivens abstrakta betydelsevarianter (*mild person, mild färg* osv.), men dessa saknar koppling till temperatur (se vidare kapitel 7).

Fyra av adjektiven, nämligen *varm, het, kall* och *sval*, har betydelsevarianter som utgör gränsfall mellan konkret och abstrakt. Dessa betydelsevarianter kan sägas fungera som semantiska bryggor mellan vissa konkreta och abstrakta betydelsevarianter.

Varm, kall och *het* är de adjektiv som har flest betydelsevarianter och är spridda över flest domäner. Därefter följer adjektivet *sval*. *Ljum/ljummen* och *kylig*, och naturligtvis *mild*, har avsevärt färre betydelsevarianter och är spridda över färre domäner. Redan utifrån denna uppställning framgår det vilka av adjektiven som är centrala och vilka som är mer perifera inom temperaturdomänen. Vad som också framgår är att förhållandena adjektiven emellan är komplexa: adjektiven har olika många betydelsevarianter inom olika domäner. Bara utifrån siffrorna i tabellen ovan är det uppenbart att inte ens de centrala adjektiven (*varm, het, kall*) kan motsvara varandra direkt i varenda betydelsevariant. De har till exempel vart och ett betydelsevarianter som de övriga adjektiven saknar. Överhuvudtaget framgår det av tabellen att det finns betydelsevarianter som endast täcks av ett eller några få av adjektiven, samtidigt som det, utifrån siffrorna, bör finnas betydelsevarianter som många av adjektiven har.

I de följande tabellerna redovisas temperaturadjektivens inbördes förhållanden inom varje domän, utifrån vilka betydelsevarianter vart och ett av adjektiven har.

8.1.1. Domänen KROPP

Av tabell 5 framgår det vilka betydelsevarianter inom domänen KROPP som adjektiven i undersökningen har. *Varm* är det temperaturadjektiv som är mest förankrat inom domänen KROPP; *varm* har alla de tre betydelsevarianter av adjektiven som kunnat urskiljas inom denna domän. (Kropp)s värme är en egenskap hos, och en symbol för, den levande kroppen. Förhållandet bör kunna sammanfattas som att värme är liktydigt med liv.¹ Detta förhållande finns också i naturen: under den varma årstiden, i värmen från solen, ”lever” naturen; det växer och frodas.

¹ Inom mer traditionell kognitiv semantik skulle förhållandet kunna sägas utgöra en konceptuell metafor: VÄRME ÄR LIV.

TABELL 5. *Förekomst av konkreta betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv inom domänen KROPP.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(1) om att ha viss temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel	x		x	x		x	
(2) om viss temperatur hos kroppsliga produkter	x	x	x	x		x	
(3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet	x						

Het, *sval* och *ljum/ljummen* (*ljum/ljummen* endast om kroppsliga produkter) utgör i första hand olika grader i förhållande till *varm*. *Kall* kan däremot sägas stå i ett mer antonymiskt förhållande till *varm* (*känna sig varm*, *känna sig kall* osv.). Tydligt antonymiskt blir förhållandet när *kall* beskriver den döda kroppen; *kylan* är, åtminstone i kalla klimat, en egenskap hos och en symbol för den döda kroppen. Förhållandet bör kunna sammanfattas som att *kyla* är liktydigt med *död*.¹ Detta förhållande kan också sägas finnas i naturen (att inget växer under den kalla årstiden). I naturen kan dock denna *kyla* också sägas representera *vila* och återhämtning, vilket gör bilden av *kyla* i naturen mer komplex än bilden av *värme*.

Varm har också, som enda adjektiv, betydelsevarianten (3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet. Denna betydelsevariant innebär att *värme* skapas ur ett slags temperaturmässigt intet; någon motsvarighet hos andra temperaturadjektiv finns därför inte. Betydelsevarianten anknyter till Gradys primära metafor INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT (se 1.3.5). **Varm (13)** inom domänen ARTEFAKTER (om föremål som ”går varma”, t.ex. motorer) och **varm (30)** inom domänen ABSTRAKT AKTIVITET (om frekvent användning, t.ex. att en telefon går varm) kan ses som fortsättningar på denna betydelselinje. Särskilt ifråga om mekanisk användning finns en motsvarighet hos *kall* (**kall 13**), *motorn var kall* etc.), men *kylan* betecknar då en brist på *värme* och inte någon verklig *kyla*. Medan *värme* alltid är något i sig (något som finns, skapas etc.) kan således *kyla*, förutom att vara något i sig, också innebära en avsaknad av *värme*.

¹ Inom mer traditionell kognitiv semantik skulle förhållandet kunna sägas utgöra en konceptuell metafor: KYLA ÄR DÖD.

Vid sidan av *mild* saknar också *kylig* betydelsevarianter inom domänen KROPP. Detta ter sig som anmärkningsvärt, eftersom *kylig* har många betydelsevarianter inom den abstrakta domän som motsvarar KROPP, nämligen SJÄL. Det är tydligt att betydelsevarianter som motsvarar varandra inte nödvändigtvis måste utvecklas genom att det enskilda adjektivet börjar användas på nya sätt. Adjektiven verkar också kunna ”smitta av sig” på varandra. Eftersom andra temperaturadjektiv kan användas inom domänen SJÄL kan också *kylig* göra det på motsvarande sätt, trots att *kylig* saknar egen anknytning till domänen KROPP. Denna anknytning finns däremot hos adjektiven *varm*, *het* och *kall*, och i viss mån hos *ljum/ljummen* och *sval*. Domäner antas i avhandlingen utgöra begrepps- eller betydelserum där liknande ord och uttryck, i detta fall ord som uttrycker temperatur, utifrån domänen har en viss utvecklingspotential. Alla betydelserelationer, till exempel mellan vissa konkreta och motsvarande abstrakta betydelser, behöver inte finnas inom det enskilda ordet, som exemplet *kylig* här visar. Huruvida denna typ av påverkan ska ses som främst (mentalt) begreppslig eller främst lexikal är dock inte enkelt att avgöra. Troligen samverkar underliggande, mentala begreppsliga samband och lexikala mönster när ords betydelser sprider sig till liknande ord. I det enskilda fallet kan troligen endera faktorn överväga.

8.1.2. Domänen KONKRET OMGIVNING

KONKRET OMGIVNING är den domän som uppvisar den största koncentrationen av temperaturadjektiven. Alla temperaturadjektiv, inklusive *mild*, är vanliga inom domänen och i flertalet betydelsevarianter kan många av adjektiven användas, som framgår av tabell 6.

I betydelsevarianterna (5) och (7) kan alla sju adjektiven användas. Detta är de enda av de totalt trettio tre betydelsevarianter som urskiljts i undersökningen där detta förekommer.¹ Att temperatur är en viktig del av människans omgivning, något som påverkar hur människan lever, är tydligt utifrån temperaturadjektivens förekomst inom domänen KONKRET OMGIVNING.

I flera av betydelsevarianterna utgör temperaturadjektiven grader i förhållande till varandra (t.ex. *en varm vind*, *en ljummen vind*, *en het vind*, *en kall vind*, *en kylig vind*, *en sval vind*, *en mild vind*). Ibland kan

¹ Omdömet grundar sig på de betydelsevarianter av de undersökta adjektiven som hittats i de undersökta materialen. Det är möjligt att ytterligare adjektiv skulle visa sig förekomma i olika betydelsevarianter om undersökningsmaterialen utökades.

varm och *kall* sägas utgöra antonymer (t.ex. *en varm sommar*–*en kall vinter*). Ett annat antonymiskt förhållande finns mellan *sval* och *mild*, i *en sval sommar*–*en mild vinter*.

TABELL 6. *Förekomst av konkreta betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv inom domänen KONKRET OMGIVNING.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(4) om viss temperatur hos sol och eld	x		x	x			x
(5) om viss temperatur utomhus och inomhus	x	x	x	x	x	x	x
(6) om viss temperatur vid förvaring av mat och dryck o.d.				x		x	
(7) om viss temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld)	x	x	x	x	x	x	x
(8) om viss temperatur hos vatten (ej dryck)	x	x	x	x	x	x	
(9) om viss temperatur hos ytor och material	x		x	x	x	x	

Betydelsevarianten (6) om (kall) förvaring av mat, dryck o.d. finns endast hos *kall* och *sval*. Här är det fråga om verklig kyla, och betydelsen ligger just i denna kyla; det finns ingen ”varm” motsvarighet.

8.1.3. Domänen ARTEFAKTER

Artefakter kan ha många framträdande egenskaper. En av dessa, särskilt ifråga om vissa artefakter, är temperatur. Det handlar då om artefakter som utstrålar värme (ugnar, element o.d.) och om artefakter som har en viss temperatur som ett resultat av en process (t.ex. uppvärmning) eller avsaknad av process (t.ex. att något är kallt på grund av brist på användning). En tredje typ av artefakter med anknytning till temperatur är kläder och liknande föremål, vilka inte kan sägas ha någon särskild temperatur i sig själva, utan uppfattas som varma, kalla etc. utifrån hur de bevarar eller inte bevarar kroppens värme.¹

¹ Naturligtvis har alla konkreta företeelser en (fysikalisk) temperatur; undersökningen är dock inriktad på typisk temperaturanvändning, dvs. företeelser hos vilka temperatur är en utmärkande egenskap.

TABELL 7. *Förekomst av konkreta betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv inom domänen ARTEFAKTER.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(10) om viss temperatur hos artefakter som kan alstra värme	x			x			
(11) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på uppvärmning	x		x				
(12) om viss temperatur hos mat och dryck	x	x	x	x		x	
(13) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på användning	x			x			
(14) om viss temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål	x		x	x		x	

Varm och *kall* utgör inom denna domän antonymer särskilt ifråga om användning – brist på användning (betydelsevarianterna (10) och (13)). Återigen är det fråga om att kylan utgörs av en brist på värme; kylan är alltså inte någon autonom egenskap. Ifråga om mat och dryck utgör adjektiven grader i förhållande till varandra, även om enskilda adjektiv också har betydelsemässiga inskränkningar, som att *sval* mest används om dryck och ej om mat. Ifråga om kläder och liknande föremål (betydelsevariant (14)) är det egentligen bara *varm* som är ett vanligt förekommande adjektiv. *Het*, *kall* och *sval* kan visserligen användas om kläder och dylikt, men endast i vissa speciella användningar; de kan inte sägas motsvara *varm* på det hela taget inom betydelsevarianten. Dock förekommer alla fyra adjektiven (*varm*, *het*, *kall* och *sval*) med temperaturbetydelse tillsammans med kläder och liknande föremål. Enligt Lehrer (1990) (se 2.2.2) kan endast *warm* och *cool* på engelska (på svenska närmast *varm* och *sval*) användas med temperaturbetydelse för att beskriva klädesplagg, inte *hot* och *cold*. Möjligen skiljer sig svenskan och engelskan åt i denna betydelsevariant.

8.1.4. Konkreta domänöverskridande betydelsevarianter

I tabell 8 visas förekomsten av konkreta domänöverskridande betydelsevarianter av adjektiven (betydelsevariant **(15)**).

TABELL 8. *Förekomst av konkreta domänöverskridande betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(15) om viss fysikaliskt uppmätt temperatur	x		x	x		(x)	

Upplevelsesättet fysikalisk mätning kan äga rum inom alla konkreta domäner; betydelsevariant **(15)** är därför domänöverskridande. Det som förenar, eller utmärker, betydelsevarianten är just sättet, fysikalisk mätning, det vill säga hur temperaturen ”upplevs”.

Detta är den enda betydelsevariant i undersökningen som har att göra med rent fysikalisk temperatur. Den ingår i undersökningen eftersom den också finns i allmänspråket, främst i uttryck med *grader varm* och *grader kall*. Eftersom det här är fråga om konkreta plus- och minusgrader, där alla grader över nollpunkten per definition är varma, och alla grader under nollpunkten är kalla, finns det egentligen inget behov av att använda andra adjektiv än *varm* och *kall* i sammanhanget. *Varm* och *kall* är också de två absolut vanligaste adjektiven i denna betydelsevariant. Dock verkar det (åtminstone) i allmänspråket ibland finnas ett behov av att språkligt kommentera temperaturer som avviker från de i allmänspråket vanliga uppfattningarna om vad som bör betecknas som varmt eller kallt. Riktigt höga temperaturer kan därför omnämnas som *heta* (t.ex. *200 grader het ånga*). Låga temperaturer, vilka fortfarande befinner sig över nollpunkten, verkar kunna beskrivas som *svala* (t.ex. ”Det haglade och var tolv grader svalt.”). Exempelen på den sistnämnda användningstypen är dock mycket få i de undersökta materialen, men det är troligen ett rimligt antagande att fler exempel finns i ytterligare material.

Jämfört med hur temperatur beskrivs rent fysikaliskt verkar i allmänspråket således själva upplevelsen av temperaturen ibland läggas till i den språkliga användningen, vilket alltså kan leda till att andra temperaturadjektiv än de fysikaliskt mest korrekta används tillsammans med *grader*.

8.1.5. Konkreta och abstrakta betydelsevarianter (gränsfall)

Några av adjektiven i undersökningen har betydelsevarianter som innebär en förening av en konkret och en abstrakt domän (se tabell 9).

TABELL 9. *Förekomst av betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta av varje temperaturadjektiv.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(16) om viss grad av fysisk reaktion i samband med känslomässig upplevelse (KROPP + SJÄL)	x		x	(x abstrakt)			
(17) om viss grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt (KROPP + SJÄL)	x		x	x		x	
(18) om samband mellan viss fysisk temperatur och viss typ av känslomässig framtoning på en fysisk plats (KONKRET OMGIVNING + ABSTRAKT OMGIVNING)				x			

Grady's primära metaforer (se 1.3.5), där alltså tre inkluderar temperatur, betecknar egentligen tankestrukturer, eller mentala, begreppsliga samband mellan konkreta och abstrakta företeelser. Liksom i Lakoffs konceptuella metaforer är det inte det enskilda lexikala uttrycket som står i fokus, utan samband mellan främst en konkret och en abstrakt domän (KÄLLDOMÄNEN ÄR MÅLDOMÄNEN),¹ ett samband utifrån vilket sedan många lexikala uttryck kan förklaras. De exempel som ges är vanligen rent metaforiska och visar inte i sig själva på kopplingen mellan det konkreta och metaforiska; denna koppling sammanfattas istället i själva metaforen. AFFECTION IS WARMTH-metaforen, vilken enligt Grady uttrycker sambandet mellan kroppsvärme och känslomässig värme, genom kroppskontakt, exemplifieras med uttryck som "They greeted me warmly" och "She has always been cold to me".

¹ Hos Grady (1997) motsvaras detta av ett samband mellan ett (konkret) primärt källbegrepp och ett (abstrakt) primärt målbegrepp, uttryckt i en så kallad primär metafor.

Med den analys som görs i avhandlingen är det, med hjälp av de betydelsevarianter som urskiljts hos de olika adjektiven, möjligt att på lexikal nivå bryta ner dessa metaforer (primära, konceptuella) i många mindre instanser. Detta kan tydliggöra och öka förståelsen för hur metaforen tar sig uttryck lexikalt och ge en ökad förståelse för metaforens mentala mekanismer (hur den styr tänkandet).

Med utgångspunkt i avhandlingens indelning i betydelsevarianter kan det direkta sambandet AFFECTION IS WARMTH sägas finnas i, eller uttryckas av, betydelsevariant (17) om viss grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt (t.ex. *en varm kram*). De exempel på metaforen som ges av Grady ("They greeted me warmly" och "She has always been cold to me") hör istället till betydelsevariant (19) om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor. Ytterligare betydelsevarianter inom domänen SJÄL, (23) om blickar, tonfall etc. och (24) om viss grad av (formellt) tecken på uppskattning (t.ex. *varmt tack*), utgör ytterligare varianter av samma metafor.

Genom analysen i betydelsevarianter är det också möjligt att jämföra adjektiven sinsemellan, vilket kan visa på delvis olika användningsområden adjektiven emellan beträffande metaforen AFFECTION IS WARMTH. *Varm, het, kall* och *sval* kan användas om grad av intensitet i kroppskontakt kopplad till känslor (betydelsevariant (17)). I betydelsevariant (19) kan även *ljum/ljummen* och *kylig* användas. Dock finns det skillnader mellan adjektiven i denna betydelsevariant; *ljum/ljummen* kan till exempel inte användas om personer, utan endast om relationer. I (23) kan *varm, het, kall, kylig* och *sval* användas, medan endast *varm* förekommer i betydelsevariant (24).

Det är också, genom analysen i betydelsevarianter, möjligt att följa adjektiven "bakåt" i metaforen. Det går då att se att det är just *varm, het, kall* och *sval* som förekommer i betydelsevariant (1) om temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel; samma adjektiv som alltså förekommer i betydelsevariant (17) där kroppsvärme och känslor (eller brist på dessa) kopplas samman.

Den direkta kopplingen mellan konkret och abstrakt i den primära metaforen INTENSITY OF EMOTION IS HEAT återfinns i föreliggande analys i betydelsevariant (16) om fysiska tecken på och fysiska upplevelser i samband med känslomässiga reaktioner. Också denna metafor kan sägas ha sitt ursprung i betydelsevariant (1), och kan sägas ligga till grund för (särskilt) de abstrakta betydelsevarianterna (21) om att ha hetsigt humör, (25) om engagemang och (möjligen) (26) om att vara redo att handla. Till skillnad från i Gradys (eg. Kövecses, som Grady hänvisar till) metafor, vilken handlar om hetta, förekommer även kyla i

betydelsevariant **(16)**, främst i uttrycket *att bli kall av rädsla*. Hos *kall* är dock betydelsevarianten helt abstrakt. Den utgör inte, som hos *varm* och *het*, ett gränsfall mellan konkret och abstrakt.

Den tredje av Gradys primära metaforer som inkluderar temperatur, INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT, motsvaras av de konkreta betydelsevarianterna **(3)** om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet, t.ex. *springa sig varm* (domänen KROPP) och **(13)** om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på användning, till exempel att en motor går varm (domänen ARTEFAKTER). Abstrakt, eller metaforiskt, motsvaras den av betydelsevarianterna **(29)** om engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet, t.ex. *het debatt* och *ljum handel*, och **(30)** om viss grad av frekvent användning, t.ex. *telefonen gick varm*, båda inom domänen ABSTRAKT AKTIVITET.¹ Till skillnad från metaforena AFFECTION IS WARMTH och INTENSITY OF EMOTION IS HEAT finns det för metaforen INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT ingen på samma gång konkret och abstrakt betydelsevariant som direkt visar på kopplingen mellan det konkreta och det metaforiska. Sambandet ligger mer i att konkret och abstrakt aktivitet beskrivs på samma sätt. Intensiteten i den abstrakta aktiviteten förstås genom att den liknas vid intensitet i konkret aktivitet, vilken bland annat utmärks av en temperaturstegring, som när någon springer sig varm eller en motor går varm. Observera att det inte heller i Gradys metafor (se 1.3.5) finns någon faktisk koppling mellan det konkreta och metaforiska i INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT-metaforen; i metaforens motivering talas endast om det rent konkreta (ungefär att en person blir varm av fysisk rörelse eller att ett föremål blir varmt av rörelse i kombination med friktion, dvs. mekanisk uppvärmning). Att ett sådant direkt samband, eller förening, mellan det konkreta och abstrakta saknas i metaforen är troligen inte betydelselöst – se vidare kapitel 9.

Överhuvudtaget är de betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta, de så kallade gränsfallen, centrala för förståelsen av kopplingen mellan det konkreta och metaforiska inom temperaturområdet. Vid sidan av betydelsevarianterna **(16)** och **(17)**, vilka båda innebär sammankopplingar av domänerna KROPP och SJÄL, finns en tredje på samma gång konkret och abstrakt betydelsevariant, i vilken två andra domäner, KONKRET OMGIVNING och ABSTRAKT OMGIVNING, kopplas samman. Detta är betydelsevariant **(18)** om samband mellan viss fysisk temperatur och viss typ av känslomässig framtoning på en fysisk plats. I de undersökta materialen har denna betydelsevariant endast hittats hos

¹ Se också analysen av domänen KROPP i 8.1.1.

adjektivet *kall*, med exempel som ”Sverige är ett kallt land.” (fys.+emot.) och *kall grav* (fys.+emot.). Den konkreta betydelsevariant som kan sägas ligga till grund för (18) är närmast (5) om olika typer av tidsperioder, såsom delar av dygnet, årstider etc. Den abstrakta betydelsevariant som kan ses som en fortsättning, eller metaforisk renodling av (18) är (28) om viss typ av emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc., inom domänen ABSTRAKT OMGIVNING. Som nämndes i avsnitt 4.2.2.2 är i detta fall gränsdragningen mot domänen SJÄL inte helt självklar; det finns i betydelsevariant (28), liksom i (18), naturligtvis emotionella inslag, vilka blir tydligare ju närmare människan befinner sig den omgivning som beskrivs (jfr t.ex. *en varm arbetsmiljö* och *kyliga (politiska) relationer mellan två länder*; konstruerat exempel).

Även om sådana exempel inte påträffas i denna undersökning bör exempel med åtminstone *varm*, motsvarande **kall (18)**, finnas – till exempel att ett land är varmt både till klimatet och emotionellt (stämningen etc.). Att sådana exempel inte hittats kan också bero på metoden, sökningar i konkordanser med begränsade kontexter. Kanske behövs mer omfattande textavsnitt för att sådana betydelser ska framgå.

Möjligen skulle, med utgångspunkt i betydelsevariant (18), en fjärde primär metafor kunna föreslås, som tillägg till Gradys tre primära metaforer som inkluderar temperatur, till exempel (preliminärt formulerat) EMOTIONELL FRAMTONING (SINNETS TILLSTÅND) ÄR OMGIVNINGENS TEMPERATUR.

Övergripande bekräftas det i gränsfallen vilka adjektiv som är centrala; det är särskilt *varm*, *kall* och *het* som har dessa betydelsevarianter. Kopplingarna mellan de för temperatur grundläggande konkreta företeelserna kroppsvärme och omgivningens temperatur å ena sidan, och den abstrakta företeelsen känslor å den andra, är särskilt tydliga. Vidare märks det att värme, kyla och hetta är tre olika temperaturbegrepp, med delvis olika egenskaper. Att värme och kyla är olika begrepp är uppenbart, men det framgår också att hetta är ett eget, från värme åtskilt, begrepp, och inte endast en förstärkning av värme i betydelsen ’mer värme’. Hetta förknippas med intensitet och hastig rörelse på ett sätt som inte värme gör, vilket bör ha att göra med att hetta delvis är kopplad till andra konkreta företeelser än värme, som feber och eld.

8.1.6. Domänen SJÄL

Domänen SJÄL är den abstrakta domän inom vilken temperaturadjektiven är vanligast förekommande. Alla adjektiv i undersökningen (utom

mild) förekommer inom domänen, vart och ett med flera betydelsevarianter. Det är tydligt att det känslomässiga (egenskaper, relationer, handlingar etc. med emotionella inslag) är ett område som det är naturligt att metaforiskt beskriva med hjälp av temperatur, i detta fall med temperaturadjektiv. Detta bör bero på de faktiska kopplingar mellan fysisk (kroppslig) temperatur och känslor som finns och som kan sammanfattas i betydelsevarianterna **(16)** och **(17)** (se tabell 9), eller i Gradys primära metaforer AFFECTION IS WARMTH och INTENSITY OF EMOTION IS HEAT (se föregående avsnitt), samt i det samband mellan omgivningens temperatur och emotionell stämning på en fysisk plats som uttrycks i betydelsevariant **(18)**.

TABELL 10. *Förekomst av abstrakta betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv inom domänen SJÄL.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(16) om viss grad av (föreställd) fysisk reaktion i samband med känslomässig upplevelse				x			
(19) om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor	x	x	x	x	x	x	
(20) om person i betydelsen 'sexig'			x				
(21) om att ha hetsigt humör			x				
(22) om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer				x	x		
(23) om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på viss typ av känslomässig inställning	x		x	x	x	x	
(24) om viss grad av (formellt) tecken på uppskattning	x						
(25) om viss grad eller avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt	x	x	x		x	x	
(26) om att vara redo att handla			x				
(27) om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet				x	x		

Inom domänen SJÄL (tabell 10) finns dels tre betydelsevarianter som de flesta av adjektiven har, nämligen **(19)**, **(23)** och **(25)**, dels flera betydelsevarianter som endast ett eller två av adjektiven har. I två av de först-

nämnda betydelsevarianterna, (19) och (23), utgör adjektiven olika grader i beskrivningen av människor, känslor, blickar etc., med ett ganska tydligt antonymiskt förhållande mellan *varm* och *kall*. I (25), om engagemang, betecknar *kylig* och *sval* däremot snarast bristande engagemang; *kall* kan inte användas.

Flera av de betydelsevarianter som endast finns hos ett eller två av adjektiven har tidigare kommenterats i kapitlet. I dessa betydelsevarianter fokuseras någon särskild aspekt hos något av begreppen värme, hetta eller kyla. För värme (**varm (24)**) handlar det om att värme kan skapas genom rörelse. För hetta (**het (20)**, **het (21)** och **het (26)**) är det den intensitet och livliga rörlighet som kan sägas ligga i begreppet, utifrån heta företeelser som feber och eld, som utgör en grund till betydelsevarianterna.

Kall (16) har kommenterats ovan. I betydelsevarianterna (22) och (27) accentueras delvis olika aspekter av begreppet kyla. **Kall** och **kylig (22)** (*hålla huvudet kallt*, agera kyligt i en svår situation etc.) innebär en (positiv) avsaknad av främst heta känslor. Här innebär den abstrakta ”kylan” snarast en avsaknad av värme (eg. hetta). Även i **kall** och **kylig (27)** är denna tolkning (kyla = avsaknad av värme) trolig i vissa uttryck (ung. att hålla sig vetenskapligt neutral och inte låta känslorna dra iväg med sig), medan det i andra formuleringar snarare verkar vara fråga om påtaglig (abstrakt) ”kyla” i betydelsen en skarp (vetenskaplig, intellektuell) analys. I det sistnämnda fallet finns möjligen kopplingar till egenskaper hos kalla företeelser, som is (jämför Melnick (2000) i 2.3.3; att egenskaper kopplas samman i föreställningskomplex, utifrån centrala företeelser som har egenskapen). Wierzbicka (1996) (se 2.3.3) menar att både värme, kyla och hetta i grunden har en koppling till begreppet eld. Utifrån analysen i avhandlingen av en möjlig grund till vissa betydelsevarianter verkar värme, kyla och hetta snarare vara kopplade till olika begrepp: värme primärt till människokroppen, kyla primärt till is och hetta primärt till eld.

8.1.7. Domänerna ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET, MENTALA PRODUKTER samt abstrakta domänöverskridande betydelsevarianter

Temperaturadjektiven har betydelsevarianter inom några ytterligare abstrakta domäner, vilka visas i tabell 11. Några av adjektivens övriga abstrakta betydelsevarianter har tidigare kommenterats i olika sammanhang. I detta avsnitt belyses några ytterligare aspekter.

TABELL 11. *Förekomst av abstrakta betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv inom domänerna ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET och MENTALA PRODUKTER samt förekomst av abstrakta domänöverskridande betydelsevarianter av varje temperaturadjektiv.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
(28) om viss typ av emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.	x			x	x	(x)	
(29) om viss grad eller avsaknad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet		x	x			x	
(30) om viss grad av frekvent användning	x						
(31) om viss typ eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck	x		x	x			
(31) om viss typ eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck – också om (estetiska o.d.) intryck av personer m.m.					x	x	
(32) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning	x		x	x			
(33) om viss grad av aktualitet hos ngn/ngt			x				

Som tidigare nämnts är det inom den abstrakta domänen SJÄL temperaturadjektiven har sin starkaste förankring. Inom övriga abstrakta domäner där temperaturadjektiv förekommer är förekomsten avsevärt mer begränsad; vanligen handlar det om någon enstaka betydelsevariant.

Betydelsevariant **(28)** inom domänen ABSTRAKT OMGIVNING anknyter, som tidigare nämnts, delvis till betydelsevariant **(19)** om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor. Skillnaden ligger i att avståndet till människorna är större i **(28)**; ofta är människorna underförstådda, till exempel i uttryck som ett *varmt* eller *kallt* *samhälle*. *Varm* och *kall* står i denna betydelsevariant i ett antonymiskt förhållande till varandra. Möjligen kan *kylig* (se också kapitel 6) i sammanhanget sägas innebära en mer uttalad ”kyla” (mer öppet negativa känslor, om-

ständigheter etc.) än *kall*; detta gäller även i motsvarande betydelsevarianter inom domänen SJÄL.

Beträffande betydelsevariant (29) om engagemang i samband med aktivitet, är det intressant att notera att det är adjektiven *ljum/ljummen* (som beteckning för bristande engagemang) och *het* (som beteckning för intensivt engagemang) som utgör antonymer; *varm* och *kall* har inte denna betydelsevariant. Även *sval* kan användas som en motsats till *het*, men exemplen med *sval* i denna betydelsevariant är få i de undersökta materialen. Även i betydelsevariant (25) inom domänen SJÄL, om engagemang hos personer etc., befinner sig *ljum/ljummen* och *het* i ett antonymiskt förhållande. Här är dock *sval* vanligare, och även adjektiven *varm* och *kylig* förekommer i betydelsevarianten. Jämfört med *varm–kall*, som kan betecknas som kanoniska antonymer (se vidare 8.5.2), är dock det antonymiska förhållandet mellan *het* och *ljum/ljummen* mycket begränsat. Det är endast som beskrivning av engagemang kontra brist på engagemang som *het–ljum/ljummen* utgör antonymer. Om språkbrukare ombads ge ett motsatsord till *het* skulle de knappast välja *ljum/ljummen* utan snarare *iskall*.

Betydelsevarianterna (31) och (32) handlar om konstnärliga uttryck och synestetiska beskrivningar. Adjektiven skiljer sig åt på så sätt att dessa två företeelser hos *varm*, *kall* och *het* tydligt kan delas upp i två betydelsevarianter, medan de hos *kylig* och *sval* är mer sammanblandade; det är svårt att hos dessa två adjektiv entydigt skilja synestetiska beskrivningar från emotionellt färgade omdömen. Denna uppdelning i två betydelsevarianter innebär en skillnad mot Abelins (1988) beskrivning (se också avsnitt 3.1.1). Adjektivet *kylig* (den andra varianten av betydelsevarianten (31)) saknas i Abelins analys. Omvänt saknas participet *brännande* (om smaker) i avhandlingen. Adjektivet *ljum/ljummen* saknar helt betydelsevarianterna (31) och (32).

I båda betydelsevarianterna står *varm* och *kall* i ett antonymiskt förhållande till varandra (t.ex. *en varm film – en kall film*; *en varm färg – en kall färg*). Det är vidare tydligt att *varm*, *kall* och *het* även här utgör tre olika begrepp. Användningarna med *het* är färre och mer begränsade än användningarna av *varm* och *kall*, både beträffande konstnärliga produkter och synestetiska beskrivningar. I samband med konstnärliga produkter används *het* mest om intensiv känsla (passion etc.) i musik, t.ex. *heta rytmer*. Som synestetisk beskrivning används *het* mest om stark kryddning av mat (*heta kryddor*). *Varm* och *kall* kan däremot beskriva känslomässig närhet respektive avstånd etc. i samband med många olika konstnärliga uttryck, som bilder, berättelser och musik.

Synestetiskt är det framförallt *varm* och *kall* som används. Till skillnad från *het* används *varm* och *kall* ofta om beskrivningar av visuella synestetiska intryck, med det typiska exemplet varma och kalla färger. Här finns rimligen en koppling till färger hos varma och kalla företeelser, som att de så kallade varma färgerna rött och gult också är blodets och solens färger, och att de så kallade kalla färgerna blått och vitt också är färgerna hos vatten (t.ex. hav), is och snö. Detta innebär, jämfört med tidigare diskuterade kopplingar mellan det konkreta och metaforiska inom temperaturområdet, en ytterligare koppling, mellan synintryck av (främst) naturen och metaforiska beskrivningar av visuella intryck av sådant som färger och ljussken.

I den domänöverskridande betydelsevarianten **het (33)**, om aktualitet, popularitet etc., slutligen, känns återigen särskilda egenskaper hos begreppet hetta (eg. eld, feber etc.) igen, som intensitet och snabbhet.

8.1.8. *Sammanfattning av temperaturadjektivens domänspridning*

I tabell 12 nedan sammanfattas och åskådliggörs de sju undersökta temperaturadjektivens spridning över domäner. Tabellen säger i stora drag detsamma som tabell 4, med den skillnaden att antalet betydelsevarianter inte medtagits, samtidigt som det är tydligare utskrivet vilka domäner de olika adjektiven förekommer inom.

Av tabellen framgår det bland annat att KONKRET OMGIVNING är en viktig domän för temperaturadjektiven; alla adjektiv förekommer inom denna domän. Sambandet mellan domänerna KROPP och SJÄL märks tydligt hos särskilt *varm*, *het*, *kall* och *sval*, vilka också har på samma gång konkreta och abstrakta betydelsevarianter där dessa två domäner förenas. Att *kylig* klart avviker från övriga adjektiv genom att ha betydelsevarianter inom domänen SJÄL men sakna betydelsevarianter inom KROPP framgår också, liksom att *mild* är mycket begränsat som temperaturadjektiv.

TABELL 12. *Temperaturadjektivens domänspridning.*

Typ av domäner	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Konkreta	KROPP, KONKR. OMG., ARTEF., dom.- över- skrid.	KROPP, KONKR. OMG., ARTEF.,	KROPP, KONKR. OMG., ARTEF., dom.- över- skrid.	KROPP, KONKR. OMG., ARTEF., dom.- över- skrid.	KONKR. OMG.,	KROPP, KONKR. OMG., ARTEF., dom.- över- skrid.	KONKR. OMG.,
Kombinationer av konkreta och abstrakta (gränsfall)	KROPP + SJÄL		KROPP + SJÄL	KROPP + SJÄL KONKR. OMG. + ABSTR. OMG.		KROPP + SJÄL	
Abstrakta	SJÄL, ABSTR. OMG., ABSTR. AKT., MENT. PROD., dom.- över- skrid.	SJÄL, ABSTR. AKT.,	SJÄL, ABSTR. AKT., MENT. PROD., dom.- över- skrid.	SJÄL, ABSTR. OMG., MENT. PROD., dom.- över- skrid.	SJÄL, ABSTR. OMG., dom.- över- skrid.	SJÄL, ABSTR. OMG., ABSTR. AKT., dom.- över- skrid.	

Förkortningar: KONKR. OMGIV. = KONKRET OMGIVNING, ARTEF. = ARTEFAKTER, ABSTR. OMG. = ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTR. AKT. = ABSTRAKT AKTIVITET, MENT. PROD. = MENTALA PRODUKTER, dom.-överskrid. = domänöverskridande.

8.2. Sätten för att uppfatta temperatur hos de olika adjektiven

Som nämndes i kapitel 4 finns det naturligtvis kopplingar mellan de olika analysvariablerna konkret – abstrakt, domäner, sätt, karaktär och struktur. En del av dessa samband kommer att beröras i den fortsatta analysen.

I tabell 13 sammanfattas hur temperaturen upplevs i de olika betydelsevarianterna av vart och ett av adjektiven.

TABELL 13. *Sätten för att uppfatta temperatur hos de olika adjektiven.*

Typ av sätt	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Konkreta	upplev. inifrån, direkt berör., indir. berör., syn- intr., fysik. mätn.	direkt berör., indir. berör.	upplev. inifrån, direkt berör., indir. berör., syn- intr., fysik. mätn.	upplev. inifrån, direkt berör., indir. berör., syn- intr., fysik. mätn.	direkt berör., indir. berör.	upplev. inifrån, direkt berör., indir. berör., (fysik. mätn.)	(direkt berör.), indir. berör.
Sätt hos gränsfall	upplev. inifrån, direkt berör., syn- intr.		upplev. inifrån, direkt berör., syn- intr.	direkt berör., indir. berör.		direkt berör.	
Abstrakta	uppl., tolkn., beskr.	uppl.	uppl., tolkn., beskr.	uppl., tolkn., beskr.	uppl., tolkn.	uppl., tolkn.	

Förkortningar: upplev. inifrån = upplevelse inifrån, direkt berör. = direkt beröring, indir. berör. = indirekt beröring, synintr. = synintryck, fysik. mätn. = fysikalisk mätning, uppl. = upplevelse, tolkn. = tolkning, beskr. = beskrivning.

I tabell 13 är det tydligt att det är *varm*, *kall* och *het* som förekommer tillsammans med flest olika upplevelsesätt (märk att de också har flest betydelsevarianter och är mest spridda över olika domäner); dessa tre adjektiv framstår återigen som de mest centrala temperaturadjektiven i svenska språket. Därefter är det *sval* som återigen visar den största spridningen, eller variationen; här beträffande konkreta sätt som ”temperaturen sval” kan upplevas på.

De konkreta upplevelsesätten direkt och indirekt beröring förekommer hos samtliga temperaturadjektiv i undersökningen. Med tanke på att temperatur primärt uppfattas med känselsinnet är detta logiskt; att genom direkt kroppskontakt eller via luften, mot huden, känna att något är varmt, kallt etc. framstår som de primära sätten att uppleva temperatur.

Upplevelsesätten ”synintryck” (hos *varm*, *het* och *kall*) och ”fysikalisk mätning” (hos främst *varm* och *kall*) innebär dock andra sätt att uppleva, eller uppfatta, temperatur än genom känselsinnet. Sättet synintryck bygger på kunskap om varma, heta och kalla företeelser (en kunskap som erhållits genom direkt eller indirekt beröring), vilken möjliggör för människan att tyda tecken på värme, heta och kyla, utan att företeelserna ifråga behöver vidröras. Ånga ur en tekopp är ett tecken på att vattnet är hett. Is och snö utanför fönstret är tecken på att det är kallt ute, och så vidare.

Troligen finns det ett samband mellan det konkreta upplevelsesättet *synintryck* och det abstrakta upplevelsesättet *beskrivning* (om synestetiska intryck); det är samma adjektiv, *varm*, *het* och *kall*, som har dem. Till exempel kan människan känna solens värme mot huden (indirekt beröring), notera att solen är gul (synintryck), och sedan synestetiskt beskriva gult som en varm färg. Relationerna framstår dock som komplexa; till exempel används inte alla synintryck, som ånga (ur en tekopp etc.), i synestetiska beskrivningar, och adjektivet *het*, vilket har en stark koppling till olika synliga företeelser (t.ex. eld) används nästan inte alls synestetiskt om visuella beskrivningar.

Varm, *het*, *kall* och *sval* har också en betydelsevariant, **(1)**, som innebär ”upplevelse inifrån”; att man på olika sätt känner sig *varm*, *het*, *kall* eller *sval* i hela kroppen. Man kan däremot inte känna sig *ljummen*, *kylig* eller, för den delen, *mild*, i kroppen. Detta sätt att uppleva temperatur är troligen viktigt för kopplingen mellan det konkreta och det metaforiska inom temperaturområdet (metaforen INTENSITY OF EMOTION IS HEAT etc.).

I vissa betydelsevarianter förekommer flera upplevelsesätt, till exempel i betydelsevariant **(1)**, där kroppens temperatur kan upplevas antingen inifrån eller genom direkt beröring. I denna betydelsevariant kan de skilda upplevelsesätten också innebära ett perspektivskifte från första till tredje person (jämför avsnitt 4.2.2.3).

8.3. Karaktär

Hur människan upplever en viss temperatur, det vill säga vilken karaktär upplevelsen har för henne, beror helt på det sammanhang temperaturen förekommer i. Är temperaturen *i sammanhanget* låg, normal eller hög (= grad)? Är temperaturen förväntad, en möjlighet eller icke förväntad? Uppfattas temperaturen som positiv, negativ eller neutral (= värdeladdning)? Allt detta avgörs av sammanhanget.

Från analysvariabel d, karaktär, sammanfattas och kommenteras i de tre följande avsnitten temperaturadjektivens grad (dI), förväntningar (dII) och värdeladdning (dIII).

8.3.1. Temperaturadjektivens grad

Det relativa draget hos temperaturadjektiven är särskilt tydligt beträffande den konkreta graden (se tabell 14 nedan). Beroende på sammanhanget kan *varm* beskriva allt från en normal till en hög temperaturgrad, *kall* kan beskriva allt från låga till normala temperaturer, och så vidare. Crofts & Cruses (2004) beskrivning av antonymer som relativa och kontextberoende (se 2.3.2) bekräftas således. Särskilt relativa är adjektiven *sval* och *mild*, genom att de inte ens entydigt kan placeras hos antingen de varma eller de kalla adjektiven (se kapitel 7). Enligt Cruse (1986) (se 2.3.2) finns det trots allt något absolut i adjektiven *hot* och *cold* (svenska *varm* och *kall*). I avhandlingen är som nämnts en skillnad i relativitet märkbar mellan å ena sidan *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall* och *kylig* som tydligare beskriver antingen värme eller kyla, och å andra sidan *sval* och *mild*, vars koppling till antingen värme eller kyla är mindre tydlig.

TABELL 14. *Temperaturadjektivens grad (hög, låg, normal) i de sammanhang de förekommer i.*

Typ av grad	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Konkret	Normal till hög	Normal, hög eller låg	Vanl. hög; ibland normal	Låg till normal	Låg till normal	(Rel.) låg	Rel. låg eller rel. hög
Grad hos gränsfall	Hög		(Mkt) hög	Låg		Låg	
Abstrakt	Vanl. hög; ev. normal i vissa sammanhang	Låg	Hög	Vanl. låg; ibland normal	Låg	Ganska låg till låg	

Att temperaturadjektivens grad varierar utifrån sammanhanget har tydligt framgått i analysen av deras olika betydelsevarianter. En eventuell

schablonbild av hur de undersökta adjektiven gradmässigt befinner sig i förhållande till varandra längs en skala (ungefär *het* – *varm* – *ljum/ljummen* – *mild* – *sval* – *kylig* – *kall*) har visat sig vid en närmare analys vara avsevärt mer komplex. Särskilt tydligt är att temperaturadjektivens konkreta grad avgörs av det sammanhang de förekommer i; det går till exempel inte att säga att *varm* alltid är en hög temperatur och *kall* en låg; i vissa sammanhang kan de båda vara normala. *Ljum/ljummen* och *mild* kan dessutom variera mellan att vara låga och höga i olika sammanhang; (den upplevda) gradskillnaden hos dessa adjektiv kan, beroende på sammanhanget, således vara mycket stor. Lehrers (1970) analys av de engelska temperaturadjektiven *hot*, *warm*, *cool* och *cold* bekräftas därmed i detta avseende (se också 4.2.2.4).

Till skillnad från temperaturadjektivens konkreta grad, vilken således kan variera en hel del beroende på sammanhanget, är den metaforiska graden vanligen tydligare, och entydigare, för vart och ett av adjektiven. Temperatur används sällan metaforiskt för att beskriva ”normala” omständigheter. Metaforisk temperatur är antingen hög eller låg. För vart och ett av adjektiven är det den extrema polen som används metaforiskt. *Het* kan i vissa konkreta sammanhang vara en normal temperatur, men metaforiskt är det alltid en hög temperatur, och så vidare. *Ljum/ljummen* kan konkret variera mellan graderna normal, hög eller låg. Ofta betecknar *ljum/ljummen* konkret en för människan behaglig temperatur (*ljumma sommarkvällar* osv.). Metaforiskt betecknar dock *ljum/ljummen* alltid en låg ”temperatur”; det handlar särskilt om bristande (känslomässigt) engagemang.

Eftersom temperaturadjektiven ofta används metaforiskt om känslor och dylikt påverkas deras abstrakta grad (hur graden uppfattas i sammanhanget) troligen i stor utsträckning av föreställningen att känslor ”ska” vara ”varma” (jfr kopplingen till faktisk kroppsvärme). ”Temperaturer” som ligger under denna norm (*ljum/ljummen*, *kall*, *kylig*, *sval*) blir då automatiskt låga, medan ”temperaturer” över normen (*het*) uppfattas som höga. Även *varm* har i de flesta abstrakta betydelsevarianter analyserats som en hög ”temperatur” (*varm kärlek*, *vänskap*, *en varm person*, *varm stämning* osv.), utifrån tolkningen att ”värmens” är extra påtaglig (= hög) i sammanhanget, eftersom den särskilt nämns. Denna tolkning kan möjligen diskuteras; alternativt skulle metaforisk värme kunna anses utgöra en i många sammanhang normal grad.

Vid överföringen från konkret till abstrakt kan således ”temperaturskalan” (hur de olika temperaturadjektiven förhåller sig till varandra beträffande grad) sägas renodlas och förenklas. Medan den konkreta graden till stor del är relativ och varierar med sammanhanget är den meta-

foriska graden både mer entydig och mer extrem åt antingen det höga eller det låga hållet.

8.3.2. *Förväntningar*

Är en viss temperatur, i ett visst sammanhang, förväntad, icke förväntad eller en möjlighet? Som nämndes i avsnitt 4.2.2.4 är gränsdragningarna mellan dessa alternativ ofta svåra att göra – framförallt att göra en samlad bedömning av adjektivet tillsammans med en grupp av huvudord. I vissa fall skulle analysen kunna ändras av ett större textsammanhang (se också 4.2.2.4). De analyser som gjorts i variabel dII i kapitel 5–7 får därför ses som något ungefärliga. Avsikten med analyserna i denna delvariabel har varit att få fram ett diskussionsunderlag och att om möjligt upptäcka övergripande mönster.

I en sammanställning av samtliga analyser av varje adjektiv i delvariabeln framträder några olika mönster. Temperaturerna i de konkreta betydelsevarianterna har i de flesta fall bedömts som förväntade eller möjliga, med en klar övervikt för de möjliga temperaturerna. ”Temperaturerna” i gränfallen och i de abstrakta betydelsevarianterna har istället, till övervägande del, bedömts som icke förväntade. I de domänöverskridande betydelsevarianterna (**15**) om viss fysikaliskt uppmätt temperatur och (**32**) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning beror bedömningen på sammanhanget: dessa temperaturer kan vara såväl förväntade och icke förväntade som möjliga.

Bedömningen att en viss temperatur utgör en möjlighet i ett sammanhang (dvs. att en temperatur måste finnas, men att denna kan variera) hör förstas samman med att adjektiven fungerar som grader på en skala i förhållande till varandra. Det är logiskt att det är de konkreta betydelsevarianterna som analyserats på detta sätt. Alternativet ”en möjlighet” är särskilt vanligt inom domänen KONKRET OMGIVNING, men det är också vanligt inom domänerna KROPP och ARTEFAKTER.

På motsvarande sätt är det logiskt att ”temperaturerna” i de abstrakta betydelsevarianterna huvudsakligen bedömts som icke förväntade. Här finns en parallell till grad (se föregående avsnitt). Den metaforiska temperaturgraden är antingen hög eller låg; det är den extrema polen av adjektivet som används metaforiskt. Det är logiskt att dessa ”temperaturer” också är icke förväntade; de överraskar upplevaren. I dessa sammanhang är det inte fråga om att en temperatur måste finnas, utan temperaturadjektivet utgör en metaforisk beskrivning av känslor och andra abstrakta företeelser, vilka också skulle kunna beskrivas på andra sätt,

med andra metaforiska uttryck. Därigenom kan de abstrakta temperaturerna betraktas som icke förväntade. Möjligen skulle vissa av dessa ”temperaturer” kunna analyseras som förväntade eller möjliga istället. Framför allt skulle detta kunna vara ett alternativt synsätt för vissa känslor, som i uttrycken *het passion* eller *het vrede*, *varm kärlek* eller *varm vänskap* och *kall rädsla*. Eftersom dessa känslor inte måste beskrivas på detta sätt har temperaturadjektiven även i dessa fall analyserats som icke förväntade (om de inte analyserades på detta sätt skulle uttrycken på sätt och vis vara tautologa). Men likväl finns det grader även mellan de icke förväntade ”temperaturerna”. Att vrede beskrivs som het är förmodligen mindre överraskande än att ett brev sägs vara kyligt i tonen.

När det gäller de förväntade temperaturerna, vilka i de flesta fall anses finnas bland de konkreta betydelsevarianterna, återfinns flertalet av dessa hos adjektivet *varm* och (i lite mindre utsträckning) hos adjektivet *kall*. Därutöver är det *het*, samt, i något enstaka fall, *ljum/ljummen* och *sval* (om viss mat och dryck) samt *kylig* (om vatten, ej dryck), som analyserats som förväntade temperaturer. Att *varm* ganska ofta uppfattas som en förväntad temperatur har i flertalet fall att göra med så kallade temperaturbesittare; människokroppen, sol, eld och artefakter som alstrar värme förväntas i många fall vara just *varma*. På motsvarande sätt förväntas kall förvaring av mat och dryck vara just *kall*, liksom vissa ”kalla” naturfenomen, som snö, förväntas vara *kalla*. Därutöver kan *varm* och *kall* i vissa fall sägas vara en ganska förväntad temperatur (viss mat och dryck, vatten i vissa sammanhang, vissa kläder osv.).

8.3.3. *Temperaturadjektivens värdeladdning*

Med hänsyn till variabeln karaktär analyseras också temperaturadjektivens värdeladdning i de sammanhang de förekommer i. En sammanfattande översikt ges i tabell 15.

Temperaturadjektivens värdeladdning, vilken också den avgörs av det sammanhang adjektivet förekommer i, varierar ännu mer än temperaturadjektivens grad. Vart och ett av adjektiven kan i olika konkreta sammanhang vara antingen positivt, negativt eller neutralt. Metaforiskt är värdeladdningen mer entydig, men kan för de flesta av adjektiven vara både positiv och negativ, eller neutral. De övergripande mönster som går att urskilja beträffande grad (konkret värme: normal till hög grad, metaforisk värme: hög grad; konkret kyla: normal till låg grad, metaforisk kyla: låg grad) saknas beträffande värdeladdning. Entydiga

mönster för å ena sidan de varma adjektiven och å andra sidan de kalla saknas.

TABELL 15. *Temperaturadjektivens värdeladdning (positiv, negativ, neutral) utifrån de sammanhang de förekommer i.*

Typ av värde-laddning	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Konkret	Neutral eller positiv; ibland negativ (för varm)	Neutr. el. pos.; ibl. neg.	Ofta neg.; ibl. pos. el. neutr.	Vanl. neg. el. neutr.; ibl. pos.	Neg., pos. el. neutr.	Ofta pos.; äv. neg. o. neutr.	Vanl. pos.; ibl. neg.
Gränsfall	Positiv eller negativ		Pos. el. neg.	Neg.		Neg.	
Abstrakt	Vanligen positiv; ibland neutral (saklig beskrivn.); eventuellt negativ i enstaka sammanhang	Neg.	Pos. el. neg.; ibl. neutr.	Neg., pos. el. neutr.	Vanl. neg.; ibl. pos.; ibl. möjl. neutr.	Vanl. neg.; ibl. (något) pos. el. neutr.	

Naturligtvis finns det samband mellan grad och värdeladdning. Ett tydligt samband är att känslomässig värme (= hög grad) är positiv, medan känslomässig kyla (= låg grad) är negativ. Stålhammars (1997) beskrivning av temperaturadjektiv som känslentermer, där heta och varma känslor är positiva och kyliga och kalla känslor är negativa, bekräftas därmed i stora drag (se också avsnitt 3.1.1). Många av sambanden är dock mer komplexa än så; hur en viss grad uppfattas, det vill säga vilken värdeladdning den har, beror alltid på sammanhanget.

8.4. Temperaturadjektivens strukturer

Som nämndes i kapitel 4 (se 4.2.2.5) avses med struktur förhållandet mellan temperaturen och innehavaren, samt temperaturens (eventuella)

förlopp, såsom dessa uppfattas av upplevaren. Det är inte fysikaliska förhållanden, processer etc. som avses, utan upplevarens allmänkunskap om företeelser där temperatur ingår. Strukturen ligger därmed utanför den direkta temperaturupplevelsen; den utgör en bakgrundkunskap som på ett övergripande sätt påverkar upplevarens bedömning av upplevelsen, till exempel dess karaktär.

De vanligaste strukturerna hos adjektivens betydelsevarianter är, utifrån detta resonemang, strukturerna *tillstånd* och *processer*. Tillstånd innebär att, utifrån upplevarens perspektiv, en viss temperatur helt enkelt finns i ett visst sammanhang, utan att upplevaren kan iaktta något särskilt förlopp. Tillståndet kan vara mer eller mindre begränsat i tiden (obegränsat: t.ex. *ett varmt klimat*, momentant: t.ex. *en varm vind*). Ifråga om processer kan temperaturen i ett visst sammanhang utgöra ett stadium i en process (att något t.ex. är ett resultat av uppvärmning eller håller på att svalna). Upplevarens kunskap om hela processen bidrar då till upplevarens bedömning av temperaturen i sammanhanget.

I tabell 16 visas en sammanfattande översikt över temperaturadjektivens strukturer.

TABELL 16. *Temperaturadjektivens strukturer.*

Typ av strukturer	Adjektiv						
	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>het</i>	<i>kall</i>	<i>kylig</i>	<i>sval</i>	<i>mild</i>
Konkreta	temp.- besittare; tillst.; proc.; bevar.	tillst.; proc.	temp.- besittare; tillst.; proc.; (bevar.)	temp.- besittare; tillst.; proc.	tillst.	tillst.; proc.; (bevar.)	temp.- besittare; tillst.
Gränsfall	proc.		proc.	tillst.		tillst.; (proc.?)	
Abstrakta	tillst.; proc.	tillst.; ibland proc.	tillst.; ibland proc.	tillst.; proc.	tillst.; ibland proc.	tillst.; ibland proc.	

Förkortningar: temp.-besittare = temperaturbesittare, tillst. = tillstånd, proc. = process, bevar. = bevarande.

Analysen av adjektivens betydelsevarianter visar att alla adjektiv, både konkret och metaforiskt, i olika betydelsevarianter kan ha strukturerna tillstånd och process. Undantaget är *kylig*, som i sina konkreta betyd-

elsevarianter (samtliga inom domänen KONKRET OMGIVNING) endast har strukturen tillstånd.

Den struktur som framstår som central och mest intressant är dock den som kallas *temperaturbesittare*; det vill säga att en företeelse i sig själv innehar och utstrålar en viss temperatur till omgivningen (jfr värme- och köldkällor). Temperaturbesittare återfinns i konkreta betydelsevarianter av *varm* (kroppen, solen, sommar, artefakter som utstrålar värme, t.ex. ugnar och element), *het* (kroppen, solen, eld), *kall* (vinter, naturfenomen som is och snö, egentligen artefakter som utstrålar kyla, t.ex. kylskåp och frysar) och *mild* (solen). I stora drag handlar det om företeelser som är svåra att beskriva utan att (en viss) temperatur nämns som en viktig egenskap hos företeelsen. Strukturen temperaturbesittare finns, inte oväntat, hos de tre centrala adjektiven *varm*, *kall* och *het*, men inte hos de mer perifera *ljum/ljummen*, *kylig* och *sval*. Att *mild* används om solen är ett specialfall; adjektivet är likväl mycket begränsat som temperaturadjektiv. De företeelser som utgör temperaturbesittare är samtidigt centrala och väl synliga företeelser i människans tillvaro. De spelar, i form av styrande mekanism, en viktig roll i människans tänkande och språk (se vidare kapitel 10).

Strukturen *bevarande* är en marginell företeelse i analysen i dess helhet. Den finns främst hos adjektivet *varm*, om viss temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål (betydelsevariant **(14)**). Vad strukturen pekar på är att kläder och dylika föremål inte är varma i sig själva; de bevarar kroppens värme. Strukturen är intressant eftersom den skiljer sig från de övriga strukturerna. På det hela taget rör det sig dock om en i sammanhanget marginell företeelse (en enda betydelsevariant).

8.5. Sammanfattning och diskussion

Avhandlingens första delsyfte är att jämföra adjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild* med varandra, för att temperaturområdets lexikala struktur ska kunna synliggöras. I kapitlet görs denna jämförelse mellan adjektiven med utgångspunkt i de detaljerade analyser av adjektivens betydelsevarianter som redovisas i kapitel 5–7. I detta avsnitt sammanfattas jämförelsen utifrån de tre frågor som ställdes i anslutning till delsyftet (se 1.5 samt kapitlets inledning), samt diskuteras ytterligare på vissa centrala punkter.

8.5.1. Adjektivens betydelsevarianter

Sammanlagt har 33 olika betydelsevarianter av de undersökta adjektiven urskiljts (se bilaga 4). Det finns betydelsevarianter som många, ibland alla, adjektiv har. Det finns också betydelsevarianter som endast enstaka adjektiv har. Därutöver finns också många luckor i betydelsevarianterna, adjektiv som inte har hittats i dessa betydelser. Lehrers (1990) övergripande bild av engelska temperaturadjektiv, enligt vilken alla adjektiv inte finns inom alla semantiska fält etc. (se 2.2.2) bekräftas således i stora drag i avhandlingen.

Adjektiven förekommer inom domänerna KROPP, KONKRET OMGIVNING, ARTEFAKTER, SJÄL, ABSTRAKT OMGIVNING, ABSTRAKT AKTIVITET och MENTALA PRODUKTER. Dessutom finns det domänöverskridande betydelsevarianter som förekommer inom flera konkreta eller flera abstrakta domäner. Det finns också 3 domänöverskridande betydelsevarianter som utgör bryggor mellan konkret och abstrakt (KROPP + SJÄL (2 betydelsevarianter) och KONKRET OMGIVNING + ABSTRAKT OMGIVNING). 4 av adjektiven, *varm*, *kall*, *het* och *sval*, har 1 eller 2 av dessa betydelsevarianter. Människokroppen, den konkreta omgivningen och känslor framstår som särskilt centrala områden för temperaturadjektiven.

Varm, *kall* och *het* är de adjektiv som har flest betydelsevarianter och är spridda över flest domäner. Därefter följer adjektivet *sval*. *Ljum/ljumen*, *kylig*, och *mild* har avsevärt färre betydelsevarianter och är spridda över färre domäner. Alla adjektiven utom *mild* kan användas både konkret och abstrakt. Som nämnts är *mild* inte primärt ett temperaturadjektiv; adjektivet har endast 3 betydelsevarianter med temperaturbetydelse, alla inom domänen KONKRET OMGIVNING. Även *kylig* är mycket begränsat till sin domänspridning; de konkreta betydelsevarianterna av *kylig* återfinns alla inom domänen KONKRET OMGIVNING. Detta till trots har adjektivet hela 5 betydelsevarianter inom domänen SJÄL.

Två av Gradys (1997) tre primära metaforer som inkluderar temperatur (de direkta samband som dessa uttrycker) återfinns i 2 betydelsevarianter: AFFECTION IS WARMTH – betydelsevariant (17) om viss grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt, samt INTENSITY OF EMOTION IS HEAT – betydelsevariant (16) om viss grad av fysisk reaktion i samband med en känslomässig upplevelse. Den tredje metaforen, INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT, motsvaras av de konkreta betydelsevarianterna (3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet, och (13) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på användning, samt av de abstrakta betydelsevarianterna (29) om engagemang i samband med viss (abstrakt)

aktivitet, och (30) om viss grad av frekvent användning. Genom avhandlingens analys i betydelsevarianter är det möjligt att detaljstudera hur dessa primära metaforer tar sig lexikala uttryck. Det går att urskilja deras konkreta grund, eventuella faktiska lexikala kopplingar mellan konkret och abstrakt ("bryggor"), samt abstrakta, eller metaforiska följder av denna koppling. (Se också avsnitt 8.1.5.)

Varm, kall och *het* framstår i undersökningen som de mest centrala temperaturadjektiven. *Varm* och *kall* bör ses som ännu mer centrala, eller grundläggande, än *het*. Bland de mer perifera adjektiven *ljum/ljummen*, *kylig* och *sval*, visade sig *sval* näst efter *varm, kall* och *het* vara det betydelsemässigt mest spridda adjektivet. *Mild* är som temperaturadjektiv mycket perifert. Plank (2003) (se 2.2.2) beskriver ett system där språk har två, tre eller fyra så kallade bastemperaturtermer. Flertalet av Planks kriterier för bastemperaturtermer uppfylls av alla adjektiven utom *mild*, vilket är logiskt, med tanke på att *mild* inte primärt är ett temperaturadjektiv. Det är egentligen endast det sjunde och sista kriteriet, enligt vilket en bastemperaturterm inte ska vara alltför begränsad i sin användning, som kan skilja ut vissa av adjektiven i undersökningen från andra.

Sutrop (1999) (se 2.2.2) säger att danskan, som svenskan bör likna i detta avseende, har tre bastemperaturtermer: *varm, kold* och *hed*. Enligt analysen i avhandlingen är dock *varm* och *kall* mer grundläggande som temperaturadjektiv än *het*. Skulle adjektiven i undersökningen placeras på olika nivåer från mest till mindre grundläggande skulle indelningen kunna se ut enligt följande: (1) *varm, kall*, (2) *het*, (3) *sval*, (4) *ljum/ljummen, kylig* och (5) *mild*. Enligt avhandlingens resultat bör den indelning av språk i språk med två, tre eller fyra bastemperaturtermer som Plank (och Sutrop) gör snarare ses som graduell än absolut.

Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006:262) verkar snarare vilja se *varm, kall* och *ljum* som de centrala temperaturadjektiven i svenska språket, utifrån argumentet att övriga temperaturadjektivs betydelser (*het, sval* och *kylig*) kan täckas av dessa. Utifrån avhandlingens analys kan detta möjligen, åtminstone i många fall, sägas överensstämma med de konkreta användningarna (betydelsevarianterna) av adjektiven (vilka är de som Koptjevskaja-Tamm och Rakhilina analyserar) men inte med de abstrakta. *Het* har abstrakta betydelsevarianter som är unika för detta adjektiv, vilket inte *ljum/ljummen* har. *Ljum/ljummen* är, både till antalet och utbredningen inom sina konkreta och abstrakta betydelsevarianter, ett avsevärt mer begränsat adjektiv än *het*. Det är också tveksamt om adjektivet *sval* i sina konkreta betydelsevarianter kan ersättas av *het* – jfr t.ex. *det var svalt i rummet* och *det var kallt i rummet*. Även om *kall*

preciseras på olika sätt (t.ex. *det var lite kallt i rummet*) torde *sval* ha bibetydelser (som friskt, fräsch o.d.) vilka *kall* saknar.

8.5.2. Adjektivens inbördes relationer

Hur förhåller sig sammanfattningsvis de centrala temperaturadjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild* till varandra? Hur interagerar de? Hur skiljer de sig åt? Svenskans *varm–kall* (engelska *hot–cold*) nämns ofta som exempel på antonymer (se t.ex. Aitchison 2003, Croft & Cruse 2004, Jones et al. 2007, Paradis et al. 2009). En schablonbild av de svenska temperaturadjektiven kan sägas vara att *varm* och *kall* utgör antonymer, och att resten av adjektiven – *het*, *ljum/ljummen*, *kylig*, *sval*, *mild*, samt diverse sammansättningar som *iskall* och *glödhet* – sedan utgör olika grader i förhållande till *varm* och *kall* (*het* = 'mycket varm', *ljum/ljummen* = 'lite varm' osv.). Men är förhållandena adjektiven emellan så enkla? Kan andra temperaturadjektiv än *varm–kall* utgöra antonymer i vissa sammanhang? Finns det andra typer av relationer än antonymi och grader adjektiven emellan?

Redan de nämnda forskarna komplicerar på olika sätt bilden av antonymer. Croft och Cruse betonar till exempel antonymers relativitet och kontextberoende. Även andra forskare ger en mer komplex bild av antonymer. Vogel (2004) kommer fram till att förhållandena mellan svenska dimensionsadjektiv (*hög*, *låg*, *lång*, *kort* m.fl), vilka ofta betraktats som typiska antonymer, är mycket mer komplexa än så: adjektiven överlappar varandra, de utgör antonymer endast på vissa områden, och ibland kan inget av dem beskriva en företeelse.

Vilken bild av de svenska temperaturadjektivens inbördes förhållanden framträder vid en övergripande jämförelse dem emellan? Det kan lätt konstateras att den översiktliga schablonbilden, med *varm* och *kall* som antonymer och övriga temperaturadjektiv som grader i förhållande till *varm* och *kall*, är mycket ofullständig och delvis felaktig. Resultaten bekräftar istället i stora drag den bild av svenska dimensionsadjektiv som ges av Vogel (2004); förhållandena adjektiven emellan är mycket komplexa.

I de sammanlagt 33 olika betydelsevarianter som urskiljts av de undersökta temperaturadjektiven beter sig adjektiven mycket olika. Några huvudtyper av relationer adjektiven emellan inom en betydelsevariant kan urskiljas. Dessa noteras här nedan.

Adjektiven förhåller sig till varandra som grader på en skala.

Denna relation är vanlig i konkreta betydelsevarianter där många av adjektiven förekommer, särskilt inom domänen KONKRET OMGIVNING, men också i betydelsevarianter inom KROPP och ARTEFAKTER. Exempel: betydelsevarianterna **(1)**, **(2)**, **(4)**, **(5)**, **(7)**, **(8)**, **(9)**, **(12)**.

Adjektiv står i ett motsatsförhållande till varandra; de utgör antonymer.

Denna relation kan sägas finnas mellan två adjektiv som också ingår i en skala av adjektiv (se föregående relation), framförallt mellan *varm* och *kall*. *Iskall* har inte ingått i undersökningen, men troligen finns motsvarande relation mellan *het* och *iskall*, när de båda utgör motpoler längs en skala av adjektiv.

Flera olika adjektiv, i olika kombinationer, kan stå i ett antonymiskt förhållande till varandra beroende på sammanhanget och kanske också skribentens uttryckssätt. Ytterligare sådana kombinationer kan vara *het–kall*, *varm–ljummen* (t.ex. om mat), *het–sval* osv. *Sval sommar* och *mild vinter* utgör ett mer etablerat antonymiskt uttryck. Ifråga om engagemang utgör *het* och *ljum/ljummen* antonymer (betydelsevarianterna **(25)** och **(29)**). *Het–iskall* utgör förmodligen antonymer i betydelsevarianten **(33)**, om aktualitet. Denna betydelsevariant, samt betydelsevarianten **(10)**, om artefakter som kan alstra värme och betydelsevarianten **(13)**, om artefakter som är varma på grund av användning eller kalla på grund av brist på användning, är det endast de adjektiv som utgör antonymer som har, det vill säga antonymerna ingår inte i en skala av adjektiv.

Kanske kan adjektiven ibland också sägas utgöra kontraster (t.ex. *hett engagerad* – *varmt engagerad*), utan att utgöra direkta motsatser.

Enstaka adjektiv (1–2) är unika i en betydelsevariant; betydelsen är "absolut".

Detta innebär att skalor/grader och motsatsförhållanden saknas. Betydelsen kan endast finnas hos ett, eller två angränsande, adjektiv. Exempel: betydelsevarianten **(3)** (om att uppnå förhöjd kroppstemperatur genom aktivitet), betydelsevarianten **(6)** (om kall förvaring av mat och dryck), betydelsevarianten **(20)** (*het* 'sexig'), betydelsevarianten **(21)** (*het* 'med hetsigt humör'), betydelsevarianten **(22)** (hålla sig emotionellt lugn), betydelsevarianten **(24)** (*varm* såsom formellt tecken på uppskattning), betydelsevarianten **(26)** (*het* 'redo att handla'), betydelsevarianten **(27)** (om intellektuell iakttagelse etc.), **(30)** (om frekvent användning).

Adjektiven betecknar delvis olika betydelsenyanser i en betydelsevariant.

Detta förhållande mellan adjektiven förekommer mest i abstrakta betydelsevarianter. Kanske kan det ses som en kombination av relationerna ”grader på en skala” och ”absolut betydelse”. Som exempel kan ges betydelsevarianten **(23)**, där uttrycken *het blick–varm blick–sval blick–kylig blick* och *kall blick*, förutom att de kan sägas beteckna olika grader av känslomässig intensitet, också har något olika betydelsenyanser. Ytterligare exempel är *varm färg–het krydda* (betydelsevarianten **(32)**). Konkreta exempel finns också, som *het andedräkt–varm andedräkt* (betydelsevarianten **(29)**), *varm tröja–sval dräkt* (betydelsevarianten **(14)**).

I många av betydelsevarianterna återfinns kombinationer av dessa fyra huvudtyper av relationer adjektiven emellan.

De två adjektiv som framförallt står i ett antonymiskt förhållande till varandra, enligt undersökningens resultat, är, som väntat, *varm* och *kall*. Det är dessa temperaturadjektiv som ofta förekommer som exempel på antonymer i språkvetenskaplig litteratur och forskning. Även om också andra adjektiv i undersökningen (t.ex. *het–ljum/ljummen*) utgör antonymer i olika betydelsevarianter är de inte alls lika vanligt förekommande i denna relation. Murphy (2003) kallar antonymer som är särskilt etablerade i språket för kanoniska antonymer. Jones, Murphy, Paradis och Willners nämner i olika arbeten (se avsnitt 2.3.1) *varm–kall* eller den engelska motsvarigheten *hot–cold*, som exempel på kanoniska antonymer. Kriterier för att urskilja dessa är bland annat att de är frekventa i språket i olika samordnade former (X och Y, från X till Y, antingen X eller Y) och att det ena ordet spontant ges som motsatsord till det andra av informanter. Utifrån avhandlingens resultat kan möjligen tilläggas att kanoniska antonymer är de betydelsemässigt mest spridda orden av ett antal likvärdiga ord (i detta fall temperaturadjektiven). *Varm* och *kall* är, tillsammans med *het*, de adjektiv som har flest betydelsevarianter av adjektiven i undersökningen. De står i ett tydligt antonymiskt förhållande till varandra i avsevärt fler betydelsevarianter än vad övriga adjektiv gör. Även detta bör kunna utgöra en grund för att kalla dem för kanoniska antonymer.

8.5.3. Mer om adjektiven: sätt, karaktär och struktur

De konkreta upplevelsesätten direkt och indirekt beröring förekommer hos alla adjektiv i undersökningen, vilket var förväntat. ”Upplevelse in-

ifrån” förekommer hos *varm*, *het*, *kall* och *sval*, ”synintryck” hos *varm*, *het* och *kall*, samt ”fysikalisk mätning” främst hos *varm* och *kall*. Av de abstrakta upplevelsesätten finns ”upplevelse” hos alla adjektiven (utom *mild*) och ”tolkning” hos alla utom *ljum/ljummen* och *mild*. ”Beskrivning” återfinns endast hos *varm*, *kall* och *het* (om synestetiska intryck) – troligen finns här ett samband med det konkreta upplevelsesättet ”synintryck” (solen som är gul, blodet rött osv.)

Adjektivens grad hos vart och ett samt i förhållande till varandra är mycket komplex. Särskilt den konkreta graden är mycket relativ och beror på det sammanhang som adjektivet förekommer i. Till exempel kan graden för *varm* variera från normal till hög, för *kall* från normal till låg och *ljum/ljummen* kan variera mellan normal, hög eller låg. Graden avgörs av sammanhanget. Minusgrader på termometern kan betecknas som *varma* (t.ex. *en varm vinter* eller *en varm vinterdag* i betydelsen varmare än ”normalt”) och plusgrader på termometern kan beskrivas som *kalla* (t.ex. *en kall sommar*, *en kall sommardag*). Lehrers (1970) analys av engelskans *hot*, *warm*, *cool* och *cold* bekräftas därmed (se 4.2.2.4). Lehrer betonar att dessa adjektiv är relativa termer och att deras grad avgörs av det sammanhang de förekommer i. Lehrer nämner även att någon sorts norm påverkar bedömningen av graden (jfr förväntningar).

Det förekommer också att adjektiv överlappar varandra. Särskilt tydlig är denna företeelse mellan adjektiven *kall* och *kylig*, som ofta kan användas med ungefär samma betydelse.

Avhandlingens analys av adjektivens inbördes gradförhållanden innebär att den bild av svenska temperaturadjektivs gradförhållanden längs en skala som ges av Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006:262) kompliceras, framförallt genom att adjektiven i flera fall framstår som så relativa att det är svårt att tydligt avgränsa dem från varandra längs en skala. Koptjevskaja-Tamm och Rakhilina menar att särskilt *ljum*, *sval* och *kylig* täcker mer avgränsade temperaturintervall medan *varm*, *kall* och *het* är mer obegränsade. (*Het* anses också kunna täckas av *varm*.) Enligt avhandlingens analys kan dock även ett adjektiv som *ljum/ljummen* i den konkreta graden variera mellan låg, normal och hög grad vilket gör det svårt att avgränsa adjektivet längs en skala. Som en förenklad bild av adjektivens inbördes gradförhållanden (jfr avsnitt 10.1) överensstämmer dock avhandlingens analys i stora drag med Koptjevskaja-Tamms och Rakhilinas skala.

Den abstrakta, eller metaforiska, graden är, till skillnad från den konkreta, vanligen tydligare, och entydigare, för vart och ett av adjektiven. Temperatur används sällan metaforiskt för att beskriva ”normala” om-

ständigheter. Metaforisk temperatur är antingen hög eller låg. För vart och ett av adjektiven är det den extrema polen som används metaforiskt; *het* kan i vissa konkreta sammanhang vara en normal temperatur, men metaforiskt är det alltid en hög temperatur osv. *Ljum/ljummen*, som konkret ofta betecknar en för människan behaglig temperatur (*ljumma sommarkvällar* osv.), betecknar metaforiskt alltid en låg "temperatur"; det handlar särskilt om bristande (känslomässigt) engagemang. Vid överföringen från konkret till abstrakt kan således "temperaturskalan" (hur de olika temperaturadjektiven förhåller sig till varandra beträffande grad) sägas renodlas och förenklas. Medan den konkreta graden till stor del är relativ och varierar med sammanhanget är den metaforiska graden både mer entydig och mer extrem åt antingen det höga eller det låga hållet.

Förväntningar är en svåranalyserad dimension. Det är inte alltid lätt att avgränsa förväntade, icke förväntade och möjliga temperaturer från varandra. Några övergripande mönster kan urskiljas. De konkreta temperaturerna utgör ofta "en möjlighet" i ett sammanhang, vilket har ett samband med att adjektiven ofta fungerar som grader på en skala i förhållande till varandra i dessa betydelsevarianter. En del konkreta temperaturer, framförallt hos *varm* och *kall*, kan också vara förväntade, vilket framförallt har att göra med det som kallas för temperaturbesittare – föremål etc. som har temperatur som en inherent egenskap (kroppen, sol, eld, snö, is etc.). De abstrakta temperaturerna har vanligen analyserats som "icke förväntade", vilket har att göra med att det inte är någon verklig, fysisk temperatur som avses, samt det som nämndes ovan beträffande den abstrakta graden; att det ofta är det anmärkningsvärda som beskrivs metaforiskt via temperaturadjektiv.

Adjektivens värdeladdning är mycket varierande. Flertalet adjektiv kan i olika konkreta och abstrakta sammanhang ha både en positiv, negativ eller neutral värdeladdning. Ett viktigt samband som finns med grad är att känslomässig värme (= hög grad) är positiv, medan känslomässig kyla (= låg grad) är negativ.

De vanligaste strukturerna i betydelsevarianterna av adjektiven är processer och tillstånd (något värms upp, det är kallt ute osv.). Bland de konkreta betydelsevarianterna tillkommer också strukturerna bevarande (om kläder och liknande föremål; en i sammanhanget mycket marginell struktur) samt temperaturbesittare. Temperaturbesittare, det vill säga att en företeelse innehar och utstrålar temperatur till omgivningen (jfr värme- och köldkällor), framstår som den viktigaste strukturen för att förklara hur temperatur är (mentalt) sammankopplad med andra begrepp. Strukturen återfinns hos *varm* (t.ex. kroppen, solen, artefakter som utstrålar värme), *het* (t.ex. kroppen, solen, eld), *kall* (t.ex. is, snö,

artefakter som utstrålar kyla) samt, marginellt, hos *mild* (solen). Kanske kan det som här kallas för temperaturbesittare ses som ett slags prototypiska temperaturföreteelser, vilka flertalet övriga (språkliga) temperaturanvändningar på olika sätt är relaterade till (se också avsnitt 1.3.3, om prototyper och kategorisering). De företeelser som kallas för temperaturbesittare är också i många fall samma fenomen som nämns i samband med temperaturadjektivens etymologi (se även 3.4.2); det vill säga fenomen som temperaturadjektiven uppges ha beskrivit eller vara språkligt besläktade med långt tillbaka i tiden (blod, eld, feber, is m.fl). De återkommer också som förled eller efterled i de sammansatta temperaturadjektiven (t.ex. *iskall*, *glödhet*) och i olika typer av temperaturuttryck, som kollokationer (t.ex. *sol och värme*) och idiom (t.ex. *få blodet att koka i ngn*).

Värme, kyla och hetta framstår i undersökningen som tre olika, från varandra åtskilda, begrepp. Hetta är inte bara en förstärkning av värme; det bör ses som ett eget begrepp, med delvis egna, från värme skilda, egenskaper. I avhandlingen föreslås att värme är begreppslikt kopplat till människokroppen, hetta till eld och kyla till is. Genom dessa begrepp kommer också olika egenskaper att förknippas med varandra, som (via is) kyla, hårdhet, orörlighet, halhet och så vidare (se också avsnitt 2.3.3 och 8.1.6).

Kyla är dels ett eget begrepp, men det har också framgått i undersökningen att kyla kan definieras som brist på, eller avsaknad av, värme. (Jämför Shindos (1998) metafor LACK IS COLD, se avsnitt 2.4.2.) Croft & Cruse (2004) (se avsnitt 2.3.2) beskriver *hot-cold* som en typ av biskalära antonymer, där två åtskilda skalor utgår från en nollpunkt åt varsitt håll (jfr termometern). Koptjevskaja-Tamms & Rakhilinas (2006) analys av svenska temperaturadjektiv utgår också från detta synsätt (2006:262). Enligt avhandlingens resultat förklarar detta synsätt endast delvis hur temperaturadjektiven (*varm* och *kall*) förhåller sig till varandra. Det verkar också finnas en ytterligare skala, där *varm* och *kall* står i ett monoskalärt förhållande, på så sätt att nollpunkten utgörs av *kall* (= ingen värme) och att en enda skala sedan utgår från nollpunkten, mot mer och mer värme. Existensen av de två verben *kallna* och *svalna* (se 3.1.3) förefaller stärka detta resonemang.

9. Associationer till adjektiven *varm* och *kall*

I kapitlet jämförs informanterns associationer till adjektiven *varm* och *kall* med betydelsevarianterna av dessa adjektiv i skriftspråket. Avsikten är att ytterligare försöka belysa vad som är mest centralt i det omedelbara tänkandet kring temperatur.¹

Först beskrivs den associationsstudie som associationerna till *varm* och *kall* ingick i. Därefter jämförs associationerna till *varm* och *kall* med motsvarande betydelsevarianter i skriftspråket. Avslutningsvis förs en diskussion om relationen mellan språk och tänkande med utgångspunkt i de redovisade resultaten.²

9.1. Associationsstudien

Denna associationsstudie, vars primära syfte var att undersöka om associationer påverkas av grammatisk form, genomfördes torsdagen den 2 september 2004, omkring klockan 10 på förmiddagen, i en föreläsningssal på Göteborgs universitet. Vädret var vid testtillfället soligt och lite ostadigt. De totalt femtio informanterna utgjordes av studenter på den fristående kursen Svenska A, 20 poäng. Kursen hade nyligen inletts och studenterna hade precis börjat läsa det första delmomentet i grammatik.

Ett papper delades ut till varje student, vänt nedåt. Studenterna informerades om att de när testledaren (författaren) sa till skulle vända sitt papper, på vilket de skulle se två ord med tio rader under varje ord.³ De ombads fritt skriva ned precis vad de kom att tänka på under vart och ett av orden under en minut. Det betonades att de kunde formulera sig helt fritt med ord, fraser etc. och att de fick skriva ned hur många eller hur få associationer som helst. Raderna utgjorde endast ett stöd; de behövde inte fyllas och de kunde också överskridas. Det betonades också att in-

¹ Se också Bergström (2009) i samma ämne.

² Om associationstest som metod, se 4.3.

³ Se enkäten i bilaga 5.

formanterna inte fick titta på varandras papper eller prata medan testet pågick.

När testet avslutats ombads informanterna skriva till information på sitt papper om sitt kön, födelseår, modersmål samt eventuella kommentarer till testet. De fick nu också reda på vad testet avsågs undersöka.

Av de femtio studenterna fick en tredjedel associera till adjektiven *varm* och *kall*, en tredjedel till substantiven *värme* och *kyla* och en tredjedel till verben *värmer* och *kyler*. Pappren delades ut så att en student fick adjektiven, nästa student substantiven, nästa verben osv.

Av de 50 informanterna var 38 kvinnor och 12 män. Merparten av informanterna var födda mellan 1977 och 1985 och var således vid testtillfället mellan 19 och 27 år gamla. Ett tiotal informanter var äldre. 46 av informanterna hade svenska som modersmål. 4 informanter har uppgett andra modersmål: franska, finska/svenska, persiska och arabiska.

Nio informanter har kommenterat själva testet. Tre kommentarer rör adjektiven. De handlar om att informanten associerat vidare utifrån sina egna reaktioner (två informanter) och om grammatisk form (att *kall* också är ett substantiv).

Antalet associationer till adjektiven var följande:

Adjektiven, 17 informanter

Totalt: 185 associationer (10,9/informant),
varav *varm*: 98 associationer (5,8/informant),
varav *kall*: 87 associationer (5,1/informant).

Antal olika associationer: 118 (varav *varm* 60, *kall* 58).

Flertalet associationer till adjektiven är syntagmatiska (se Lyons 1977: 240f.), dvs. de utgörs av ord, mest substantiv, som adjektiven kan kombineras med (t.ex. *handflata*, *sommar*, *kaffe*). Informanterna verkar ur denna aspekt inte ha påverkats av de givna adjektivens genus. Det förekommer också ett fåtal paradigmatiske associationer (se Lyons 1977: 240f.), dvs. ord, mest adjektiv, som de givna adjektiven skulle kunna bytas ut mot (t.ex. *svettig*, *solig*).

I tabell 17 och 18 i avsnitt 9.1.1 respektive 9.1.2 jämförs de syntagmatiska och paradigmatiske associationerna till *varm* och *kall* med betydelsevarianterna av *varm* och *kall* i skriftspråket. Därutöver förekommer ett antal associationer, delvis av andra typer, vilka inte är direkt jämförbara med betydelsevarianterna; dessa redovisas efter tabellerna.

9.1.1. *Associationer till varm i jämförelse med betydelsevarianter av varm i skriftspråket*

I tabell 17 visas betydelsevarianterna av adjektivet *varm* i skriftspråket (se också kapitel 5), tillsammans med korresponderande associationer. Antalet informanter som gjort en viss association anges inom parentes. Associationerna ordnas i frekvensordning i tabellen, med den association som flest informanter gjort först. Associationer som lika många informanter gjort ges i alfabetisk ordning.

Utöver associationerna i tabellen förekommer ett antal associationer (25 av totalt 98) som inte går att direkt jämföra med betydelsevarianterna av *varm* i skriftspråket. Dessa är:

- parafraserande: *het* (6), *värme* (2), *hetta* (1), *hot* (eng.) (1);
- s.k. omdömen, vilka kan höra till flera betydelsevarianter: *behagligt* (1), *brännande* (1), *bränns* (1);
- associationer till associationer (associationskedjor) som ej har med värme att göra: *badkar* (1), *hungrig* (1), *järn* (1), *smida* (1);
- oläsliga associationer: 8 st.

Som framgår av tabellen korresponderar de flesta associationerna med konkreta betydelsevarianter av adjektivet *varm*. 9 av de 14 betydelsevarianterna av *varm* som har konkret innebörd har korresponderande associationer. Av de 2 betydelsevarianter som är både konkreta och abstrakta ((16) och (17)) har 1, nämligen (17), en enda korresponderande association (*kram*). Av de 8 betydelsevarianterna med abstrakt innebörd har endast 2 korresponderande associationer.

De betydelsevarianter av *varm* vilka förekommer både i skriftspråket och i associationerna har att göra med människokroppen (1), (2), med vanliga, centrala värmekällor, som solen och eld (4), och artefakter som element och ugnar (10), med klimat, årstider etc. (5), naturfenomen (7), vatten (8), mat och dryck (12), kläder, filter etc. (14), fysiska uttryck för känslor, själva känslorna, känslomässiga egenskaper (16), (19) och synestetiska intryck, såsom färger (32). Med andra ord, dessa betydelsevarianter har att göra med vardagliga, konkreta företeelser, hos vilka värme är en inherent, eller i alla fall viktig, egenskap, med känslor som är metaforiskt länkade till människokroppen (jfr Grady, AFFECTION IS WARMTH), och med synestetiska intryck, som färger på varma föremål; rött är till exempel blodets färg.

TABELL 17. *Associationer till adjektivet varm, i jämförelse med betydelsevarianter av varm i skriftspråket.*

<i>Betydelsevarianter av varm med konkret innebörd</i>	<i>Korresponderande associationer</i>	<i>Gränsfall och abstrakta betydelsevarianter av varm</i>	<i>Korresponderande associationer</i>
(1) om att ha normal till hög temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel	svettig (2) handflata (1) katt (1) kropp (1) mage (1) (associationskedja?) min hund (1) min panna (1) svettas (1)	(16) om hög grad av fysisk reaktion i samband med intensiv känslomässig upplevelse	
(2) om normal till hög temperatur hos kroppsliga produkter	blod (1)	(17) om hög grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt	kram (1)
(3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet		(19) om hög grad av positiv emotion hos och mellan människor	kärlek (3) kärleksfull (2) gemenskap (1) glädje (1) känsla (1) sambhörighet (1) vänskap (1)
(4) om normal till hög temperatur hos sol och eld	sol (6) eld (4) glöd (1) solen (1)	(23) om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på positiv känslomässig inställning	
(5) om normal till hög temperatur utomhus eller inomhus	sommar (7) bastu (1) solig (1) sommaren (1) inomhus (1) (associationskedja?) strand (2) (trol. assoc.-kedja)	(24) om hög grad av (formella) tecken på uppskattning	
(7) om hög (ibl. normal) temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld)	ånga (1)	(25) om hög grad av engagemang i/för ngt, ngn	

(8) om hög (ibl. normal) temperatur hos vatten (ej dryck)	bad (2)	(28) om positiva emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.	
(9) om hög (ibl. normal) temperatur hos ytor och material		(30) om hög grad av frekvent användning	
(10) om normal till hög temperatur hos artefakter som kan alstra värme	element (1) grill (1) kakelugn (1) spis (1) ugn (1)	(31) om positiv känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck	
(11) om normal till hög temperatur hos artefakter som ett resultat av uppvärmning		(32) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning	ljus (2) färger (1) färgglad (1) rött (1)
(12) om normal (ibl. hög) temperatur hos mat och dryck	te (3) kaffe (1) macka (1) mat (1) glass (1) (associationskedja, opposition)		
(13) om hög temperatur hos artefakter som ett resultat av användning			
(14) om normal till hög temperatur hos kläder och liknande föremål	filt (2) mössa (1) socka (1) tröja (1) täcke (1) ullvantar (1)		
(15) om fysikaliskt uppmätt temperatur (värme)			

De betydelsevarianter som endast har hittats i skriftspråket har att göra med att människor eller föremål blir varma av fysisk rörelse eller frekvent användning ((3), (13)), med ytor, material och föremål som värmts upp ((9), (11)), med fysikalisk mätning av värme i grader (15),

fysiska tecken på känslor (16), metaforiska tolkningar av vissa fysiska uttryck (23), abstrakta, icke-fysiska tecken på uppskattning (24), engagemang (25), metaforiska beskrivningar av tillstånd och relationer inom ett land, en stad, en arbetsgemenskap e.d. (28), frekvent icke-fysisk användning (30), och positiva känslor i konstnärliga uttryck (31). Dessa betydelsevarianter, vilka i undersökningen endast hittats i skriftspråket, har sammanfattningsvis att göra med konkreta företeelser som inte är varma i sig själva utan varma som ett resultat av någon typ av uppvärmning, med fysikalisk mätning, och med konventionella, metaforiska språkliga uttryck som har etablerats i den svenska språkgemenskapen.

Det är intressant att två av Gradys tre primära metaforer som inkluderar temperatur (INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT och INTENSITY OF EMOTION IS HEAT) endast har hittats i skriftspråket i denna studie. Den tredje metaforen, AFFECTION IS WARMTH, verkar å andra sidan fundamental för att förklara kopplingen mellan fysisk och metaforisk betydelse, i skriftspråket såväl som i associationerna. AFFECTION IS WARMTH-metaforen bygger på att värme är en inherent egenskap i (den levande) människokroppen, medan värme (eller hetta) i de två andra metaforerna är något som skapas.

9.1.2. Associationer till kall i jämförelse med betydelsevarianter av kall i skriftspråket

I tabell 18 visas betydelsevarianterna av adjektivet *kall* i skriftspråket (se också kapitel 6), tillsammans med korresponderande associationer. Antalet informanter som gjort en viss association ges inom parentes. Associationerna ges i frekvensordning i tabellen, med den association som flest informanter gjort först. Associationer som lika många informanter gjort ges i alfabetisk ordning.

Utöver associationerna i tabell 18 förekommer ett antal associationer (32 av totalt 87) som inte går att direkt jämföra med betydelsevarianterna av *kall* i skriftspråket. Dessa är

- parafraserande: *kyla* (4), *att ropa på någon–kalla* (1), *ett kall* (1), *kyla ned* (1), *kylig* (1), *köld* (1);
- s.k. omdömen, vilka kan höra till flera betydelsevarianter: *obehagligt* (1);

- associationer till associationer (associationskedjor) som ej har med kyla att göra: *björn* (1), *blank* (1), *fuktig* (1), *fåtölj* (1), *fäll* (1), *fart* (1), *glatt (glida)* (1), *hem till far* (1), *mörker* (1), *mörkt* (1), *snowboard* (1), *slät* (1), *skinande* (1), *tomhet* (1);
- oläsliga associationer: 8 st.

Associationerna till *kall* följer ett liknande mönster som associationerna till *varm*. Av tabellen framgår det att de flesta associationerna till *kall*, liksom till *varm*, är konkreta. 7 av 13 konkreta betydelsevarianter har korresponderande associationer. Inget av gränfallen (17), (18) och endast 2 av de 8 abstrakta betydelsevarianterna har korresponderande associationer. Det är samma betydelsevarianter som förekommer med associationer hos *varm* och *kall*, med den skillnaden att associationer till ytterligare 3 betydelsevarianter (kroppsliga produkter, sol och eld, kroppskontakt) förekommer hos *varm*. I dessa betydelsevarianter handlar det dock om företeelser som företrädesvis är just varma; det är inte särskilt egendomligt att de inte associeras till kyla.

Liksom hos *varm* har de betydelsevarianter av *kall* som återfinns i associationerna att göra med vardagliga, konkreta företeelser hos vilka kyla är en inherent eller åtminstone viktig egenskap, med (brist på) känslor, samt med vissa synestetiska intryck (kalla färger). De konkreta företeelserna har att göra med att kroppen är död eller fryser, att det är kallt utomhus eller en kall årstid, med naturfenomen, vatten, en artefakt (frysbox), mat och dryck samt kläder och dylikt. Till skillnad från hur det är i skriftspråket förekommer *is* som en vanlig association till *kall* (se kapitel 6; uttrycket *kall is* har inte hittats i de skriftspråkliga materialen i undersökningen). Även *istapp* förekommer en gång, liksom *frysbox* (jfr kapitel 6; artefakter som utstrålar kyla har inte hittats i de skriftspråkliga materialen tillsammans med adjektivet *kall*). Detta bekräftar intrycket att associationerna till stor del verkar styras av att företeelser har gemensamma egenskaper.

Liksom hos *varm* har de betydelsevarianter som inte förekommer bland associationerna till *kall* att göra med företeelser vilka inte är kalla i sig själva utan är kalla som ett resultat av någon sorts process eller brist på process (avsvalnande, nedkylning, kall förvaring, brist på användning), med fysikalisk mätning, och med konventionella, metaforiska språkliga uttryck.

Att associationerna till *varm* och *kall* i mångt och mycket motsvarar varandra kan naturligtvis bero på att samma, eller motsvarande, företeelser är centrala hos både värme och kyla. Det kan dock inte uteslutas att det faktum att informanterna fick associera till både *varm* och *kall* sam-

tidigt kan ha påverkat associationerna i denna riktning. Det allmänna intrycket av informanternas associationer är dock inte att deras associationer till *varm* och *kall* generellt skulle motsvara varandra direkt hos varje enskild informant. Snarare verkar informanterna ha associerat till ett ord i taget.

TABELL 18. *Associationer till adjektivet kall, i jämförelse med betydelsevarianter av kall i skriftspråket.*

<i>Betydelsevarianter av kall med konkret innebörd</i>	<i>Korresponderande associationer</i>	<i>Gränsfall och abstrakta betydelsevarianter av kall</i>	<i>Korresponderande associationer</i>
(1) om att ha normal till låg temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel	död (3) frysa (2) gåshud (1) händer (1) krypa ihop (1) stel (1) smärta (1) aj (1)	(17) om låg grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt	
(2) om låg temperatur hos kroppsliga produkter		(18) om samband mellan låg fysisk temperatur och negativ känslomässig framtoning på en fysisk plats	
(4) om låg (möjligen normal) temperatur hos sol och eld		(16) om viss (föreställd) fysisk reaktion i samband med negativ känslomässig upplevelse	
(5) om normal till låg temperatur utomhus och inomhus	vinter (6) en grå kall dag (1) ide (1) igloo (1) tält (1) vintern (1)	(19) om avsaknad av eller förekomst av viss negativ emotion hos och mellan människor	en stel person (1) kylig atmosfär (1) inga känslor (1) mobbing (1) utanförskap (1) ovilja (1)
(6) om normal temperatur vid förvaring av mat och dryck och dylikt		(22) om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer	

(7) om låg (ibland normal) temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld)	is (7) snö (3) regn (2) istapp (1) jord (1) vind (1)	(23) om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på negativ eller likgiltig känslomässig inställning	
(8) om normal till låg temperatur hos vatten (ej dryck)	vatten (1) vattenpölar (1)	(27) om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet	
(9) om låg (ibland normal) temperatur hos ytor och material		(28) om negativa emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.	
(10) om normal till låg temperatur hos artefakter som kan alstra värme (association: även artefakter som utstrålar kyla)	frysbox (1)	(31) om negativ känsla eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck	
(12) om normal till låg temperatur hos mat och dryck	glass (2) läsk (1) mjölk (1)	(32) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning	blå (1) grå (1)
(13) om normal temperatur hos artefakter på grund av brist på användning			
(14) om låg temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål	mössa av garn (1) våta skor (1)		
(15) om fysikaliskt uppmätt temperatur (kyla)			

9.2. Övergripande analys: adjektiven *varm* och *kall* i språk och tanke

Att företeelser har en viss egenskap, såsom värme eller kyla, gemensam verkar vara en mycket viktig omständighet för att förklara varför de förknippas mentalt liksom språkligt. Egenskapen ska vara inherent i eller åtminstone viktig hos företeelsen i sig; den ska inte vara ett resultat av någon typ av process, som uppvärmning eller nedkylning.

I historiska ordböcker, såsom Hellquist (1957) och Söderwall (1894–1918), nämns användningar av adjektivet *varm* (fsv. *varmber*) som har med blodets värme och varm kvinnomjolk att göra. Bland ordets etymologiska släktingar förekommer ord som avser glöd och sommarens hetta samt verb med betydelsen 'brinna', 'koka' och 'sjuda'. På samma sätt förknippas adjektivet *kall* (fsv. *kalder*) genom sin etymologi med ord som betyder 'frysa', 'frost' och 'is'. Således kopplas både *varm* och *kall* etymologiskt till företeelser hos vilka värme eller kyla är inherenta egenskaper. Detta är i linje med resonemanget ovan, även om försiktighet alltid måste iakttas när det gäller etymologi; hur ett ord använts långt tillbaka i tiden är svårt att bevisa. (Om temperaturadjektivens etymologi, se också kapitel 3.)

De abstrakta betydelsevarianter som inte förekommer bland associationerna innebär olika konventionella, metaforiska uttryck som ingår i den svenska språkgemenskapen. Även dessa uttryck har sitt ursprung i människokroppen, klimat, kultur osv., men kopplingarna till temperatur är mindre uppenbara än till exempel i det samband som uttrycks genom AFFECTION IS WARMTH-metaforen. Det kan finnas andra sätt att beskriva dessa samband än genom temperatur; andra, motsvarande metaforer förekommer i andra språk och kulturer.

Både de skriftspråkliga betydelsevarianterna och associationerna styrs av människors gemensamma erfarenheter av världen. Associationerna verkar därutöver också styras av personlig erfarenhet (associationskedjor, vissa omdömen) och av språket självt (parafraserande associationer). Associationer som kommer sig av rent personliga erfarenheter eller är rent språkliga korresponderar av naturliga skäl inte med de lexikala betydelsevarianterna.

Som redan nämnts i kapitel 4 (avsnitt 4.3) finns det mycket att uppmärksamma vad gäller associationstest som metod; många olika faktorer kan påverka resultaten. I denna studie var antalet informanter som associerade till adjektiven *varm* och *kall* relativt lågt, endast sju informanter. Kanske hade korresponderande associationer till fler betydelsevarianter av *varm* och *kall* dykt upp om informanterna varit fler.

Informanterna utgjorde dessutom en relativt homogen grupp. Med alla reservationer verkar dock associationstest kunna tjäna som en värdefull kompletterande metod till lexikala studier. Associationerna tycks peka ut vad som är centralt för människan i både språk och tanke beträffande olika företeelser, i detta fall hos begreppen värme och kyla.

Naturligtvis kan alla språkliga strukturer i viss mening också sägas vara mentala strukturer, eller strukturer i tänkandet, eftersom de skapats av det mänskliga tänkandet och är åtkomliga för tänkandet i språkanvändningen. Dock verkar inte de betydelsevarianter av *varm* och *kall* som endast hittats i skriftspråket *styra* tänkandet på samma sätt som de varianter som förekommer både i skriftspråket och i informanternas associationer. De betydelsevarianter som endast förekommer i skriftspråket representerar istället mer konventionella, skriftspråkliga uttryck. Associationerna pekar ut vad som är centralt för människan beträffande värme och kyla. Kanske är det bästa sättet att beskriva dem att säga att de representerar det omedelbara, intuitiva tänkandet, medan de betydelsevarianter som inte förekommer bland associationerna ligger längre bort i tänkandet och kräver mer kontext för att aktiveras.

Vid sidan av likheterna mellan språk och tanke, såsom de framkommit i analysen, finns också uppenbarligen skillnader mellan dem: betydelsevarianter vilka endast förekommer i skriftspråket och typer av associationer (dvs. tankestrukturer) som saknar direkt skriftspråklig motsvarighet.

10. Slutdiskussion

Avhandlingens syfte är att, via ett närstudium av temperaturområdet i svenska språket och hos svenska språkbrukare, undersöka förhållandet mellan språk och tänkande, med avseende på den typ av begreppsliga samband som traditionellt uttrycks som metaforer inom kognitiv semantik. Syftet delas upp i två delsyften: en kartläggning av och jämförelse mellan sju temperaturadjektiv, samt ett försök att urskilja en eventuell underliggande mental, associativ begreppsstruktur. Delsyftena preciseras ytterligare i ett antal frågeställningar. (Se vidare avsnitt 1.5.)

I detta avslutande kapitel sammanfattas och diskuteras avhandlingens resultat övergripande i förhållande till avhandlingens syfte. I avsnitt 10.1 sammanfattas och utvecklas analysen av temperaturadjektiven i svenska språket. I avsnitt 10.2 diskuteras förekomsten av en associativ begreppsstruktur kring temperatur i tänkandet. I avsnitt 10.3 jämförs begreppsliga samband i språk och tänkande. I 10.4 behandlas möjligheter till vidare forskning i anslutning till avhandlingens resultat. Avsnitt 10.5 innehar avhandlingens slutord.

10.1. Analysen av temperaturadjektiven

Avhandlingens första delsyfte är att analysera de sju svenska temperaturadjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild*, i en jämförande semantisk studie. Analysen är avsedd att undersöka hur temperaturområdet är lexikalt strukturerat i svenskan. En analysmodell med fem variabler har använts, vilken utarbetats för delsyftet. Betydelsevarianter av adjektiven har med hjälp av analysmodellen sammanställts ur två datoriserade korpusar, Bonniersromaner II och *Göteborgs-Posten* 2004. I enlighet med analysmodellens fem variabler undersöks:

- om temperaturen (såsom denna kommer till uttryck genom temperaturadjektivet) är konkret eller abstrakt;

- vilken eller vilka domäner innehavaren/innehavarna av temperaturen (som vanligen markeras genom adjektivets huvudord) tillhör;
- hur temperaturen upplevs av upplevaren (sätt);
- vilken karaktär upplevelsen har för upplevaren, i form av temperatures grad och värdeladdning i sammanhanget, och huruvida temperaturen i sammanhanget är förväntad, icke förväntad eller en möjlighet; samt
- temperatures och innehavarens förhållande till varandra samt temperatures eventuella förlopp i sammanhanget.

Teoretiskt är avhandlingen inspirerad av grundläggande tankegångar inom kognitiv semantik, som att språket är en del av kognitionen och att språk och tänkande formar varandra. Genom att använda ett mer lexikal-semantiskt arbetssätt än vad som är brukligt inom kognitiv semantik är förhoppningen dock att de ibland ganska svepande kognitivsemantiska analyserna ska kunna göras mer konkreta, och att de på så sätt också ska kunna bidra till utvecklingen av kognitivsemantisk teori. Även metoder och resultat från angränsande språkvetenskapliga inriktningar, som jämförande språkforskning, och från andra vetenskapliga discipliner, som psykologi och medicin, har visat sig tillämpbara och värdefulla för en vidgad förståelse av avhandlingens undersökning.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter presenteras i kapitel 1. I kapitel 2 ges en översikt över tidigare forskning om temperatur. I kapitel 3 tecknas en övergripande bild av hur temperatur förekommer i svenska språket (i olika ordklasser, i uttryck av olika slag och via andra begrepp än de direkta temperaturorden). De svenska temperaturadjektiven *varm*, *het* och *kall* jämförs också med motsvarande adjektiv i de andra nordiska språken och i engelskan. Temperaturadjektivens etymologi berörs till viss del.

I kapitel 4 presenteras avhandlingens analysmodell (se ovan). I kapitel 5–7 analyseras de sju temperaturadjektiven, indelade i tre olika grupper: de ”varma” adjektiven (*varm*, *ljum/ljummen*, *het*), de ”kalla” adjektiven (*kall*, *kylig*) och de ”relativa” adjektiven (*sval*, *mild*). I kapitel 8 jämförs alla sju adjektiven med varandra, utifrån det aktuella delsyftet och de frågor som ställs i anslutning till detta, om likheter och skillnader ifråga om betydelsevarianter adjektiven emellan, om relationer mellan adjektiven i olika betydelsevarianter, samt huruvida det finns särskilda skillnader adjektiven emellan i olika analysvariabler (konkret/abstrakt, domäner för innehavarna, sätt, karaktär och struktur).

Detaljerade analyser av adjektiven och en detaljerad jämförelse dem emellan presenteras i kapitel 5–8. (För en övergripande bild, se avsnitt 8.5.) I detta avsnitt ges i tabell 19 en översikt över de 33 betydelsevarianter som urskiljts hos adjektiven, samt vilka av dessa som varje adjektiv har. Vilka av de 33 betydelsevarianterna som varje adjektiv konstaterats ha är dock beroende av vad som hittats i de undersökta materialen. Det är möjligt, och i vissa fall till och med troligt, att fler av adjektiven skulle visa sig förekomma i vissa betydelsevarianter om ytterligare materialsökningar gjordes. Här och var i kapitel 5–8 förs också resonemang om ytterligare förekomster av enstaka adjektiv i olika betydelsevarianter.

Eftersom analysen av adjektiven i avhandlingen är avsedd att visa hur temperaturområdet i svenska språket är lexikalt strukturerat är det väsentligt att bilden av hur adjektiven förekommer i olika betydelsevarianter är så fullständig som möjligt, så att det kan framgå om eventuella betydelseluckor är lexikala eller av mer konceptuell art. Eller, annorlunda uttryckt: är det en slump hur temperaturadjektiven används lexikalt, eller finns det underliggande begreppsliga samband som kan förklara eller åtminstone belysa denna användning?

I tabell 19 nedan redovisas vilka betydelsevarianter de olika adjektiven konstaterats ha utifrån analyserna i kapitel 5–7. Därutöver har sökningar på internet via sökmotorn Google gjorts, på alla betydelsevarianter av adjektiven som inte hittats i de undersökta materialen. Sökningarna på betydelsevarianterna **(1)–(15)** gjordes 17/12 2009. Sökningarna på betydelsevarianterna **(16)–(33)** gjordes 20/1 2010. Om betydelsevarianten av ett visst adjektiv har hittats på internet via Google anges detta i tabellen.

Adjektivet *mild*, som inte primärt är ett temperaturadjektiv, och som i undersökningen visat sig vara mycket begränsat i sina temperatur användningar, har uteslutits ur översikten i tabellen. Istället har det sammansatta adjektivet *iskall* lagts till. Avsikten med detta är framför allt att *iskall* ska kunna jämföras med *het*. Under undersökningens gång har det funnits anledning att misstänka att det är just *iskall* som i vissa betydelsevarianter kontrasterar mot *het*, snarare än *kall*. *Iskall* kan ses som den kalla motsvarigheten till *het*; *het* och *iskall* betecknar de extrema temperaturerna i var sin ände av den språkliga temperaturskalan. Adjektivet *iskall* har undersökts i samma material som de övriga adjektiven, Bonniersromaner II och *Göteborgs-Posten* 2004. Sökningarna gjordes 7/12 2009, på både utrum- och neutrumformen. Antalet träffar var i utrum 85 (GP04) respektive 31 (romii) och i neutrum 74 (GP04) respek-

tive 23 (romii). Detta gör att *iskall*, med hänsyn till antalet träffar, kan jämföras med *kylig*, *sval* och *ljummen*.

Adjektiven har i tabellen, till skillnad från i indelningarna och uppställningarna i kapitel 5–8, placerats längs en tänkt temperaturskala, från *het* till *iskall*. Detta är gjort för att förhållandena adjektiven emellan ska tydliggöras. Som betonats genomgående i avhandlingen är dock gradförhållandena mellan adjektiven komplexa och alltid beroende av de sammanhang de beskriver. Skalan i tabellen innebär därför en förenkling av adjektivens inbördes förhållanden med avseende på grad.

TABELL 19. *Fastställd och möjlig förekomst av temperaturadjektiven het, varm, ljum/ljummen, sval, kylig, kall och iskall i alla betydelsevarianter.*

Betydelsevariant	Adjektiv						
	<i>het</i>	<i>varm</i>	<i>ljum/ ljummen</i>	<i>sval</i>	<i>kylig</i>	<i>kall</i>	<i>iskall</i>
(1) om att ha viss temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel	x	x	G	x	G	x	x
(2) om viss temperatur hos kroppsliga produkter	x	x	x	x	(G)	x	G
(3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet	(G)	x					
(4) om viss temperatur hos sol och eld	x	x	(G)	(G)	G	x	G
(5) om viss temperatur utomhus och inomhus	x	x	x	x	x	x	x
(6) om viss temperatur vid förvaring av mat och dryck o.d.		G	(G)	x	G	x	(G)
(7) om viss temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld)	x	x	x	x	x	x	x

(8) om viss temperatur hos vatten (ej dryck)	x	x	x	x	x	x	x
(9) om viss temperatur hos ytor och material	x	x	G	x	x	x	x
(10) om viss temperatur hos artefakter som kan alstra värme	G	x	G	G		x	G
(11) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på uppvärmning	x	x	G	(G)		G	(G)
(12) om viss temperatur hos mat och dryck	x	x	x	x	(G)	x	x
(13) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på användning	(G)	x	(G)	(G)		x	(G)
(14) om viss temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål	x	x		x	(G)	x	G
(15) om viss fysikaliskt uppmätt temperatur	x	x	(G)	x en- staka ex.		x	
(16) om viss grad av fysisk reaktion i samband med en känslomässig upplevelse – även om föreställd fysisk reaktion = abstr. ¹	x	x				x abstr.	x abstr.

¹ I tabellen har betydelsevariant **(16)** gränsfall och betydelsevariant **(16)** abstrakt placerats på samma rad.

(17) om viss grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt	x	x	(G)	x	(G)	x	G
(18) om samband mellan viss fysisk temperatur och viss typ av känslomässig framtoning på en fysisk plats					G	x	(G)
(19) om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor	x	x	x	x	x	x	x en- staka ex.
(20) om person i betydelsen 'sexig'	x						
(21) om att ha hetsigt humör	x						
(22) om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer					x	x	x
(23) om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på viss typ av känslomässig inställning	x	x	(G)	x	x	x	x
(24) om viss grad av (formellt) tecken på uppskattning		x	(G)	(G)	(G)		
(25) om viss grad eller avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt	x	x	x	x	x	G	G
(26) om att vara redo att handla	x						

(27) om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet					x	x	x
(28) om viss typ av emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.		x		x en- staka ex.	x	x	x en- staka ex.
(29) om viss grad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet	x	(G)	x	x	(G)	(G)	x en- staka ex.
(30) om viss grad av frekvent användning	G	x					
(31) om viss typ eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck – också om (estetiska o.d.) intryck av personer m.m. = domänöverskridande ¹	x	x	(G domän- över- skrid- ande?)	x domän- över- skrid- ande	x domän- över- skrid- ande	x	x domän- över- skrid- ande enstaka ex.
(32) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning	x	x		G?	G?	x	G?
(33) om viss grad av aktualitet hos ngn/ngt	x					(G)	x

Tecken och förkortningar: x = betydelsevarianten finns i de undersökta materialen (Bonniersromaner II och GP04); G = betydelsevarianten har hittats på internet via

¹ I tabellen har de två varianterna av betydelsevarianten (31) (inom domänen MENTALA PRODUKTER resp. domänöverskridande) placerats på samma rad.

Google; (G) = betydelsevarianten har hittats på internet via Google, men träffarna är få och/eller framstår som språkligt udda; abstr. = abstrakt.

Det finns naturligtvis många vetenskapliga reservationer att göra angående sökningar på internet i språkvetenskapligt syfte. Internet tillhandahåller ett gigantiskt material som innehåller alla möjliga genrer. Inte minst innehåller internet olika typer av informellt, nutida språkbruk. Därför kan det vara intressant att söka på internet efter nya betydelser av etablerade ord och uttryck. Samtidigt erbjuder internet ett helt oöverskådligt och okontrollerbart material som ständigt förändras. Enstaka träffar på en viss betydelse kan lika gärna vara ett resultat av en fel-skrivning som ett tecken på en ny, intressant betydelseutveckling. Ett flertal träffar på ett visst udda uttryck kan vid närmare efterforskningar visa sig vara en enda träff som mångfaldigats via länknings mellan olika hemsidor. Och så vidare. Listan över reservationer mot internet som språkvetenskapligt källmaterial kan göras lång. Likväl kan det förstås vara intressant att jämföra resultaten av mer kontrollerade material-sökningar, såsom de som i avhandlingen gjorts i korpusarna Bonniersromaner II och *Göteborgs-Posten* 2004, med sökningar på internet. Kompletteras bilden av adjektivens betydelsevarianter på detta sätt, och i så fall hur? Genom att det finns resultat att ställa resultaten av Google-sökningarna mot går det dessutom att förhålla sig till vad som framkommer på detta sätt – huruvida eventuella träffar verkar språkligt förankrade eller om de är totalt avvikande i sammanhanget.¹

Vid en första blick i tabellen på de konkreta betydelsevarianterna, nummer **(1)–(15)**, stärks på ett sätt den möjligen fördomsfulla uppfattningen att allt går att hitta på internet. Även om träffarna ibland är mycket få finns det exempel på att samtliga sju temperaturadjektiv förekommer i nästan alla betydelsevarianter. Det enda adjektiv som har något fler luckor än de övriga är *kylig*, vilket kan sägas överensstämma med att detta adjektiv med hänsyn till vilka konkreta domäner det förekommer inom är det mest begränsade av adjektiven i undersökningen. I romii och GP04 har *kylig* endast hittats inom domänen KONKRET OMGIVNING. När det googlats visar det sig även förekomma inom domänerna KROPP och ARTEFAKTER. *Ljum/ljummen*, som i den tidigare undersökningen inte alls förekommer i betydelsevariant **(1)**, hittades i denna betydelsevariant på internet, i uttrycken *ljum panna*, *ljummen hud*

¹ För att ge en uppfattning om vilket gigantiskt material internet är anges här antalet träffar på adjektiven i utrum, via Google 20/1 2010 ("sidor på svenska"): Antalet är ungefärligt: *varm* 1 750 000, *kall* 1 560 000, *het* 2 830 000, *ljum* 20 500, *ljummen* 96 000, *kylig* 120 000, *sval* 136 000, *iskall* 262 000, (*mild* 297 000).

och *ljummen hand*. Även *kylig* hittades i denna betydelsevariant: *kylig kropp, hud* och *hand*. I betydelsevariant (6) visade det sig att mat och dryck också kan förvaras *varmt* och *ljummet*, åtminstone på internet.¹

Det övergripande intrycket utifrån resultatet av sökningarna på de konkreta betydelsevarianterna på internet är att gradförhållandet mellan adjektiven framträder än tydligare i flertalet betydelsevarianter. Som uttryck för en högre eller lägre temperaturgrad i förhållande till andra temperaturadjektiv kan flertalet temperaturadjektiv användas, även i betydelsevarianter de inte i normalfallet förekommer i. Samtidigt bekräftas också begränsningar i vissa betydelsevarianter. I betydelsevariant (3), som handlar om att värme skapas genom fysisk aktivitet, hittas inga kalla adjektiv, vilket väl får anses självklart. Vid sidan av *varm* är det endast *het* som i något enstaka fall hittats på internet i denna betydelsevariant. Mat och dryck, i betydelsevariant (6), må kunna förvaras *varmt*, men trots allt inte *hett*.

Vad gäller gränfallen och de abstrakta betydelsevarianterna (16)–(33) finns det avsevärt fler luckor i tabellen än hos de konkreta betydelsevarianterna. Här har inte allt hittats på internet. En viktig reservation som måste göras är att det i flera fall är svårare att hitta lämpliga sökord och uttryck för dessa betydelsevarianter än för de konkreta. En del av dessa betydelser framträder i kontext och kan bestå av olika huvudord eller formuleringar av olika slag, som i gränsfallet (18), om samband mellan fysisk temperatur och känslomässig framtoning på en plats (*varmt land, kallt land* etc.). En del uttryck är dessutom mycket allmänna, som *vara het* i betydelsen 'vara redo att handla' (betydelsevariant (26)). Det går inte gärna att söka på uttryck som *är varm, är kall* och så vidare för att eventuellt hitta motsvarande betydelsevariant hos andra adjektiv.

Med denna reservation gjord kan några allmänna iakttagelser göras. Adjektiven *kall, iskall* och ofta *kylig*, samt *het* och *varm*, ibland *ljum/ljummen*, smittar gärna av sig på varandra. Kan ett varmt adjektiv (ofta *varm*) eller ett kallt adjektiv (ofta *kall*) ha en viss betydelsevariant verkar språkbrukarna uppfatta att även övriga varma respektive övriga kalla adjektiv kan ha denna betydelse (t.ex. *telefonen gick varm–telefonen gick het, en iskall fråga–en kall fråga*). Ett undantag i detta samman-

¹ Det bör tilläggas att sökningarna på internet via Google inte är fullständiga i förhållande till alla användningar som hittats i Bonniersromaner II och *Göteborgs-Posten* 2004. Sökningarna via Google har gått till så att ett antal centrala huvudord i en betydelsevariant skrivits in som söksträngar tillsammans med de olika adjektiven (ett adjektiv och ett huvudord i taget). Dock har inte sökningar gjorts på vartenda möjligt huvudord i varje betydelsevariant.

hang är *het–varm*. I de fall *het* har betydelser som är förknippade med speciella egenskaper hos begreppet hetta smittar det inte av sig till *varm* (se nästa stycke).

Till skillnad från i de konkreta betydelsevarianterna, där det ofta verkar vara så att fler adjektiv hittas på internet på grund av att dessa fungerar som grader i förhållande till de adjektiv som redan har betydelsevarianten, så hittas i många fall inte fler, eller endast något enstaka extra adjektiv, i de abstrakta betydelsevarianterna och gränfallen. Detta verkar bero på att vissa betydelser helt enkelt inte kan finnas hos fler adjektiv än de redan gör, på grund av inskränkningarna i betydelsen. Detta gäller betydelsevarianterna (20), (21), (22), (27) och (30), där betydelsen hänför sig till speciella egenskaper hos begreppet 'hetta' (ung. intensitet – eld), 'kyla' (lugn, iakttagelse – is) och 'värme' (värme skapas genom rörelse – kroppen). Här kan man kanske tala om en underliggande begreppslik struktur som styr betydelseutvecklingen. De underliggande begreppen (eld, kroppen, is) är troligen mer begränsade och specificerade i sina betydelser när de används abstrakt, eller metaforiskt, jämfört med konkret (dvs. endast vissa egenskaper hos begreppen utnyttjas metaforiskt), vilket skulle kunna vara en förklaring till alla luckor hos gränfallen och de abstrakta betydelsevarianterna i tabellen.

Exempel på lexikal påverkan, vilka dock inte medtagits i tabellen, finns också. Det är vanligt att uttryck sprider sig, men då med en något annan betydelse jämfört med den betydelse uttrycket har i den "ursprungliga" betydelsevarianten. Detta kan kanske kallas för en lek med ord. Ofta innebär leken att ett uttryck går från konkret till abstrakt, eller tvärtom. Några sådana exempel är att det konkreta uttrycket *hett klimat* också används metaforiskt, att *varma hälsningar* (abstrakt) används konkret (t.ex. "iskalla hälsningar från Kiruna") och att en debatt *går varm* eller *het* (antagligen från uttrycket *gå varm* samt *het debatt*). Att betydelsen ändras, men likväl är fullt begriplig i dessa fall, indikerar lexikal påverkan snarare än mental, begreppslik.

Lehrer (1970) analyserar adjektiven *hot*, *warm*, *cool* och *cold* i engelskan på ett liknande sätt som i avhandlingen, med fokus på jämförelsen mellan adjektiven. I en översikt visas vilka av dessa adjektiv som förekommer inom 34 olika semantiska fält (väder, känslor, färger etc.) (Lehrer 1970:368ff.). Lehrer säger att alla fyra adjektiven används inom vissa fält, som väder, fysiska förnimmelser och känslomässiga tillstånd, men att endast ett eller två av adjektiven används inom andra fält, som metallurgi och jakt. Det Lehrer kallar för *semantic fields* eller *fields of discourse* motsvaras i denna avhandling närmast av *domäner* och *betydelsevarianter*.

Lehrer skiljer vidare mellan statiska och dynamiska betydelser. De sistnämnda avgörs av kontexten (och kan endast förstås i en viss kontext) och är vanligen tillfälliga, även om de kan komma att bli statiska. Att de fyra adjektiven *hot*, *warm*, *cool* och *cold* har vissa relationer till varandra vilka de behåller när de används på ett nytt fält är ytterligare en förutsättning för att sådana dynamiska betydelser kan förstås. *A cool car* kan till exempel förstås som en bil som är 'legally acquired' om uttrycket förekommer tillsammans med *a hot car*: *He traded his hot car for a cold one* (Lehrer 1970:349ff.).

Lehrers exempel *cool car–hot car* används också av Murphy (2003), som menar att det ibland kan vara så att den språkliga relationen, i detta fall den antonymiska relationen mellan *hot* och *cold*, styr metaforen, snarare än tvärtom (se vidare avsnitt 2.3.1). Ett liknande exempel i avhandlingen skulle kunna vara när *iskall* kontrasteras mot *het* i betydelsevariant (33) t.ex. *en het fråga–en iskall fråga*, i betydelsen 'aktuell fråga' respektive 'inaktuell fråga'.

Enligt Lehrers och Murphys resonemang är relationerna mellan temperaturadjektiven i första hand lexikala. Enligt översikten i tabell 19 finns det dock både exempel som kan tolkas som lexikal betydelsspreading (framförallt när adjektiven fungerar som grader i förhållande till varandra) och exempel på ett inflytande som kan tolkas som mer begreppsligt (främst att det finns vissa begränsningar i adjektivens användningar i vissa betydelsevarianter). Troligen förekommer också att lexikal och mental påverkan samverkar, som när *ljum/ljummen* används om kroppsdelar. Särskilt tydlig är denna samverkan när också i betydelsevarianten mer etablerade adjektiv förekommer tillsammans med det "nya" adjektivet (t.ex. från internet: "När hon kom fram lutade hon sig ner mot systemns panna och kände på den. Pannan var ljum och nästan varm." <zeinabz.blogspot.com> 31/3 2010).

Inom temperaturområdet liksom inom alla andra områden i språket sker också en språklig utveckling. Betydelser försvinner och nya betydelser tillkommer. På det hela taget verkar temperatur i form av olika ord och uttryck ha en stabil position i svenska språket. Viss utveckling finns dock. En del föråldrade ord och uttryck, som adjektiven *spenvarm* och verbet *ljumma*, kommer möjligen att så småningom försvinna ur språket, medan andra tillkommer. Av adjektiven är det särskilt *het* (se kapitel 5) som blivit lite av ett modeord, vanligt förekommande i talspråk hos särskilt ungdomar och inom populärkultur, vanligen i betydelsen 'populär', 'häftig' och/eller 'sexig'. Inflytandet från engelskan är starkt, både i detta fall och genom att andra språkliga varianter av hetta (t.ex. eng.

hottie – sv. *heting*, ung. i betydelsen ’snygg, sexig person’) och *kyla* kommer in i svenskan. I fallet *kyla* är det särskilt engelskans *to chill* ’ta det lugnt’ som kommit in i svenskan, i form av verbet *chilla*. Även adjektivet *iskall* är vanligt i denna betydelse, som motsats till *het*.

Följande samtal mellan två tonårskillar, avlyssnat på en spårvagn i Göteborg 15/4 2008, får illustrera delar av detta inflytande:

”**Chilla!**” säger den ene till den andre, som försöker ta hans tidning. Denne försvarar sig med att han måste hinna kolla en sak i tidningen innan de ska av. Lite senare talar de om att de ska åka skateboard, ”skejta”. De verkar mycket förväntansfulla och den ene konstaterar: ”Det kommer att bli **hett!**”

10.2. En mental, associativ begreppsstruktur inom temperaturområdet?

Avhandlingens andra delsyfte är att undersöka förekomsten av en eventuell underliggande, mental associativ begreppsstruktur på temperaturområdet. Fyra direkta frågeställningar presenteras i avsnitt 1.5:

- Går det att urskilja en underliggande mental, associativ begreppsstruktur som ligger till grund för och kan förklara adjektivens olika lexikala betydelsevarianter?
- Vilka centrala begrepp inkluderar den i så fall, och varför är just dessa begrepp sammankopplade?
- Har Gradys primära metaforer som inkluderar temperatur någon förklaringskraft för en underliggande struktur?
- Om en underliggande mental, associativ begreppsstruktur kan urskiljas, har då denna någon språklig förklaringskraft? Går det till exempel att hänföra språkligt udda användningar till en underliggande struktur?

I de två följande avsnitten diskuteras möjliga svar på dessa frågor.

10.2.1. Centrala begreppsliga samband inom temperaturområdet

Av förklarliga skäl är frågeställningarna ovan avsevärt svårare att besvara än frågeställningarna i anslutning till avhandlingens första, lexi-

kala delsyfte. Vi kan inte direkt iaktta begreppsliga strukturer av den typ som avses i avhandlingen. Enligt senare vidareutvecklingar av den konceptuella metafor teorin (neurometafor teorin) menar Lakoff och Johnson att centrala begrepp som är lexikalt sammankopplade också är sammankopplade i hjärnan. Som exempel nämns Gradys primära metafor AFFECTION IS WARMTH. Kroppsvärme och (positiva) känslor kopplas samman för det lilla barnet, och denna sammankoppling kommer därmed att finnas också i hjärnan ("neurons that fire together wire together"), samt ta sig lexikala uttryck. (Se avsnitt 1.3.5.)

Neurometafor teorin, åtminstone så som den framställs av Lakoff och Johnson, ter sig som ganska spekulativ. Troligen är det, åtminstone med nutida forskningsmöjligheter, svårt att skaffa direkt vetenskaplig evidens som styrker förekomsten av begreppsliga samband av typen primära metaforer i hjärnan. Däremot går det att föra ett resonemang om mentala begreppsliga samband utifrån vetenskapliga indicier av olika slag.

Temperaturadjektiv, liksom andra temperaturord och uttryck av olika slag, används i svenska språket för att beskriva en rad olika företeelser, såsom människokroppen, vissa naturfenomen, omgivningen och artefakter av olika slag (ugnar och element o.d., mat och dryck, kläder m.m.). Temperaturord och uttryck används också med överförd betydelse för att beskriva känslor, samhällsfenomen, intellektuell analys, aktualitet, konstnärliga uttryck, färger och ytterligare abstrakta företeelser. I kapitel 9 i avhandlingen pekar informantens associationer till adjektiven *varm* och *kall* på att vissa av dessa företeelser förefaller närmare, och mer spontant sammankopplade med temperatur hos språkbrukarna än andra, vilka förefaller mer konstruerade i form av språkliga konventioner som det krävs mer kontext för att aktualisera hos språkbrukarna. (Se vidare kapitel 9.) Redan i svenska språket är således vissa företeelser mer centrala än andra inom temperaturområdet. Därutöver pekar särspråksforskning och jämförande språkforskning om temperatur i olika språk (se avsnitt 2.2.1 och 2.2.3) på både universella och kulturspecifika drag i den språkliga användningen av temperatur.

Ifråga om konkret, fysisk temperatur framstår de begrepp som i avhandlingen kallats för temperaturbesittare som särskilt centrala. Detta är begrepp som har temperatur (värme, kyla eller hetta) som en inherent egenskap. Kroppen (människo- och djurkroppar), solen, eld och is (kanske snö och några ytterligare kalla företeelser) utgör fundamentala temperaturbesittare. Därutöver finns det olika typer av artefakter (ugnar, element, kylskåp etc.) som också utstrålar värme eller kyla till omgivningen. Jämfört med kroppen, sol, eld och is framstår de dock som mer perifera. Kanske kan kroppen, sol, eld och is kallas för primära tempera-

turbesittare och artefakter som utstrålar värme eller kyla för sekundära temperaturbesittare.

Utifrån den lexikala analysen av adjektivens betydelsevarianter föreslås att svenskan, något förenklat, har tre bastemperaturtermer, *varm*, *kall* och *het*, vilka är mentalt sammankopplade med var sitt begrepp: *varm* (värme) med människokroppen, *het* (hetta) med eld och *kall* (kyla) med is.¹ De tre adjektiven har vart och ett betydelsevarianter som förefaller överensstämmande med denna tolkning. *Varm* används (överfört) om positiva, modererade känslor, vilka kan ses som en känslomässig förlängning av fysisk omsorg, som när ett barn tas om hand av och är fysiskt nära förälderns kropp. *Varm* används också om att värme skapas genom att kroppen är i fysisk rörelse (uttryck som *springa sig varm* eller att bli svettig av fysisk ansträngning). Adjektivet *het* används för att beteckna det intensiva eller extrema. Bland de överförda användningarna är uttryck för aktualitet, popularitet och dylikt unika för *het*, vilket kan tyda på en annan begreppslig grund än hos *varm*. Sådana användningar för tankarna till elden, med dess intensiva ljus, hetta och hastiga rörelse. *Kall* (liksom *kylig*) har användningar som handlar om lugn och intellektuellt skarpsinne. Detta är egenskaper som kan förknippas med den kalla, orörliga, hårda isen. Sammansättningen *iskall*, som vid sidan av *kall* och *kylig* är det mest etablerade kalla adjektivet i svenska språket, pekar också på kopplingen till is.

Eftersom det är människans perspektiv och människans språk som står i fokus i avhandlingen betraktas just människokroppen, och inte kroppar i allmänhet (dvs. människo- och djurkroppar) som det begrepp som är mest centralt förknippat med värme. Att eld och inte sol föreslås som det begrepp som är mest förknippat med hetta beror på att elden, snarare än solen, verkar kunna förklara de språkliga betydelsevarianter som är unika för *het* jämfört med *varm*.

Människokroppen är en så fundamental företeelse som något gärna kan bli för oss människor. Våra kroppar är också utgångspunkten i hur vi upplever och förhåller oss till olika temperaturer. Även elden är en fundamental företeelse, vars betydelse som central värmekälla dock minskat med tiden i många kulturer. Is är dock en företeelse som, i naturlig form, inte finns i alla klimat. Kanske kan andra kalla företeelser av central betydelse för människan fylla en motsvarande begreppslig funktion i varmare klimat, eller kanske är motsättningen mellan värme och kyla inte lika vanligt förekommande i dessa språk i beskrivningen

¹ Om bastemperaturtermer i allmänhet, se avsnitt 2.2.2. Om svenskans bastemperaturtermer, se också avsnitt 8.5.

av sådant som känslor och samhällsfenomen. Den motpol mellan värme och kyla som finns i det nordiska klimatet är antagligen en viktig faktor för att adjektiv som *varm* och *kall* ska användas med överförd betydelse i beskrivningen av olika företeelser. Många av dessa företeelser skulle kunna beskrivas via andra företeelser än temperatur, vilket också förekommer i andra språk. Metaforik kan ha universella drag, men är också till stor del kulturspecifik.

Det finns en särskild koppling mellan konkret, fysisk temperatur och temperatur i överförd, språklig användning som förefaller otvivelaktig och central för förståelsen av kopplingen mellan det konkreta och abstrakta inom hela temperaturområdet. Det är kopplingen mellan fysisk temperatur (kroppens och omgivningens, upplevd via kroppen) och känslor. Känslor, vilka i avhandlingen inkluderas i domänen SJÄL, är det område som det är absolut vanligast att temperaturadjektiven beskriver med överförd betydelse. Det är också ett område som det förefaller logiskt att beskriva med temperatur, till exempel i form av temperaturadjektiv. Bland betydelsevarianterna finns det tre, nämligen (16), (17) och (18), som visar på direkta, språkliga sammankopplingar av kroppstemperatur, alternativt omgivningens temperatur upplevd via kroppen, och känslor av olika slag. Känslor förekommer som en av få typer av associationer till abstrakt temperatur hos informanterna i undersökningen (se kapitel 9). Psykologisk och medicinsk forskning (se avsnitt 2.4.2) visar på faktiska samband mellan vissa temperaturer och vissa känslor. Även språkforskning pekar på sådana samband.

Går det att urskilja en underliggande mental, associativ begreppsstruktur som ligger till grund för och kan förklara adjektivens olika lexikala betydelsevarianter? Om ja, hur ser denna struktur ut? Vilka centrala begrepp inkluderar den och varför är just dessa begrepp sammankopplade? Utifrån bilden av adjektivens lexikala utbredning i tabell 19 är två huvudtolkningar möjliga. Det kan vara så att adjektiven ”smittar av sig” på varandra, så att temperaturadjektiv som inte tidigare förekommit i vissa betydelsevarianter kommer att göra det, utifrån rent språklig påverkan från andra temperaturadjektiv. Att adjektivet *kyllig* i många betydelsevarianter förekommer på ett liknande sätt som *kall* skulle kunna förklaras på detta sätt, genom lexikal påverkan. Det kan också vara så att en underliggande, sammanhållande, begreppslig struktur möjliggör dessa betydelseutvidgningar hos enskilda adjektiv. Att det trots allt finns betydelseluckor hos vissa adjektiv, även efter att de ”googlats”, skulle kunna förklaras av att vissa företeelser hör till antingen varma, heta eller kalla begrepp. Man kan inte *springa sig sval* eller *kall* (betydelsevariant

(3)) och mat och dryck förvaras inte, i alla fall inte i det nordiska klimatet, *hett* (betydelsevariant (6)).

Förmodligen är temperaturadjektivens förekomst i olika betydelsevarianter ett resultat av både lexikal påverkan och förekomsten av vissa underliggande, mentala associativa begreppsliga samband. Hur temperatur används i språket är inte godtyckligt. Det finns företeelser som är nära förknippade med temperatur och som är centrala för förståelsen av hur temperatur används i allmänspråket. Människokroppen, eld, is samt kopplingen mellan temperatur i eller runt kroppen och vissa känslor framstår som särskilt relevanta i sammanhanget, och kan sägas ingå i en underliggande, mental associativ begreppsstruktur. Därutöver finns det många ytterligare begrepp som är mer eller mindre nära förknippade med dessa centrala begrepp, som fysisk rörelse med värme, aktualitet med hetta och logiskt tänkande med kyla.

Exakt hur en underliggande, mental associativ begreppsstruktur på temperaturområdet ser ut (vilka begrepp den inkluderar och i vilken ordning) är det svårt att uttala sig om. Att en sådan struktur finns, med förbindelser mellan vissa, på området centrala begrepp, förefaller dock otvivelaktigt. Såväl den lexikala analysen av temperaturadjektiven i avhandlingen som annan språkforskning och forskning från andra discipliner pekar på sådana samband.

Har Gradys primära metaforer som inkluderar temperatur någon förklaringskraft i den meningen att de indikerar centrala begreppsliga samband? Med reservation för att det är engelska och inte svenska som är det språk Gradys metaforer hämtats ifrån, går det att hitta dessa samband – AFFECTION IS WARMTH, INTENSITY OF EMOTION IS HEAT, INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT – också i svenskan. (Se också avsnitt 8.1.5.) De första två motsvaras direkt av två betydelsevarianter, (16) och (17). Det samband som uttrycks i metaforen AFFECTION IS WARMTH förefaller dock mer centralt än de övriga två. Det är till exempel det enda samband som förekommer i informanternas associationer till adjektiven *varm* och *kall*. Sammantaget verkar de tre metaforerna peka på viktiga begreppsliga samband inom temperaturområdet, vilka är tydligt märkbara på lexikal nivå. Troligen finns dessa samband också mentalt hos språkbrukarna, men möjligen har de inte samma status alla tre. Metaforen AFFECTION IS WARMTH förefaller mer primär, eller grundläggande, än de övriga två metaforerna som inkluderar temperatur. Metaforen INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT, vilken innebär att värme skapas genom (kropp)s-rörelse, bör antagligen inte kallas för primär för svenskans vidkommande.

Utöver Gradys tre primära metaforer som inkluderar temperatur förefaller det finnas ytterligare ett grundläggande samband på temperaturområdet, vilket manifesteras språkligt i betydelsevariant **(18)** (om samband mellan viss fysisk temperatur och viss grad av känslomässig framtoning på en fysisk plats). Eventuellt skulle också detta samband kunna formuleras som en primär metafor, t.ex. som att (preliminärt formulerat) EMOTIONELL FRAMTONING (SINNETS TILLSTÅND) ÄR OMGIVNINGENS TEMPERATUR (jfr även Grady 1997:290 CIRCUMSTANCES ARE WEATHER).

10.2.2. *Graduell metaforik*

Om vi antar en underliggande, mental associativ begreppsstruktur på temperaturområdet, har då denna någon språklig förklaringskraft? Detta är den sista frågeställningen i anslutning till avhandlingens andra delsyfte. Att språkligt udda användningar (se tabell 19) delvis skulle kunna förklaras av en sådan underliggande struktur har redan nämnts. Finns det ytterligare språkliga fenomen som kan belysas på detta sätt?

Genom studiet av temperatur i vidare kontext har ett fenomen som kan kallas för *graduell metaforik* blivit synligt. Detta fenomen innebär kortfattat att till synes konkreta uttryck, som *varm sommar*, i en vidare kontext kan visa sig ha metaforiska inslag, trots att uttrycken om de förekom i en enda mening, t.ex. i en konkordans, skulle analyseras som helt konkreta. Det verkar som att adjektivets hela betydelsepotential på detta sätt, utifrån en viss kontext, kan göras mentalt tillgänglig för språkbrukaren. Vilka delar av betydelsepotentialen, eller den underliggande, mentala associativa begreppsstrukturen, som aktiveras styrs av kontexten.

I Burmans roman *Islandet* (2001) används temperatur (värme, kyla och hetta) som en del av en genomgående tematik.¹ Romanen handlar om Erik Gustaf Geijers och Amalia von Helvigs kärlekshistoria i början av förrförra seklet i Uppsala, så som den skulle ha kunnat utspela sig. Den som berättar historien är Amalias syster Louise, som tillsammans med Amalia kommit resande från det varma Schlesien till den kalla, höga nord. Genom hela romanen kontrasteras sedan detta kyliga landskap mot Gustafs och Amalias heta passion, en passion som till slut får lyckan att brinna tills endast tomheten finns kvar.

¹ Se också Bergström (2005) i detta ämne.

Jag berättar om ett annat land och en annan kust, ett land i högan nord med berg och vilda hav, med åkrar och sjöar, smultrontuvor och källor. Nio månader om året härskar *köld och mörker* över landet. [---] Landet kallas Sverige. [---] Där förlorade jag min ungdom och min syster sitt hjärta. (Burman 2001:96; AB:s kursivering och fetstilsmarkering)

I citatet ovan finns bara ett enda temperaturord, substantivet *köld*, vilket här ingår i kollokationen *köld och mörker*. Dock blir det märkbart att *köld* också ingår i något som kan kallas för associerade begrepp tillsammans med (kalla) årstider, mörker och Norden, eller Sverige. Detta ställs sedan emot ungdom och kärlek – ungdomen och kärleken förloras i det kalla, mörka Sverige. Implicit sägs att ungdom och kärlek är relaterade till och behöver ljus och värme (och kanske ett sydligare land) för att leva. Genom att *köld* nämns aktiveras också hos läsaren, utifrån kontexten, det motsatta begreppet, värme, och de föreställningar som är kopplade till detta, som ljus, liv och kärlek. Observera att begreppet värme aldrig behöver nämnas i texten för att detta ska ske; ett föreställningskomplex i form av associerade begrepp finns där ändå, utifrån de övriga begrepp som nämns.

Samma företeelse är verksam i nedanstående citat:

Livet hade kommit tillbaka. Dalen var *tyst och frusen*, men småsyskonen ropade inne i stugan. Nystöpta ljus brann därinne, och dofterna från köket sipprade ut genom dörrspringan. (Burman 2001:19; AB:s kursivering)

I citatet förekommer inte ett enda temperaturord. Kylan uttrycks genom adjektivet *frusen* i beskrivningen av dalen: det är tydligt att det är vinter ute, och därmed kallt. Kontrasten mot den varma stugan förstärks med konjunktionen *men*, som innebär opposition. Värmen skildras genom företeelserna liv, småsyskonen som ropar, nystöpta ljus och dofter från matlagning. Det är liv och rörelse i stugan, aktivitet pågår. Allt detta är förknippat med värme; de till värme associerade begreppen ställs i citatet mot de begrepp som förknippas med kyla, som brist på aktivitet och kanske död. Detta görs utan att själva begreppen värme och kyla uttalas i texten; dessa begrepp är ändå närvarande genom att de ingår i en underliggande begreppslig struktur, tillsammans med vissa av de begrepp som faktiskt förekommer lexikalt i texten.

I nedanstående citat, också från romanen *Islandet*, förekommer däremot flera temperaturord, både adjektiv, substantiv och verb:

Stor glädje mötte dem därinne. Rum gjordes vid brasan, **het** toddy skänktes i glasen, paschan från Österlanden fick sällskap av skogsvandrararna. Den husliga härden ägde ingen dyrkare i Esaias. Ändå tycktes

honom Ransäters herrgård som himmelriket på jorden. Här var **varmt** och gott. Någon hade befriat honom från de blöta kläderna, dragit stövlarna av honom och svept honom i en nattrock. Ljus brann överallt, brasan sprakade och **värmd**e fötterna. Långsamt löste **värmen** upp hans nagelspräcken. *Och värme strömmade inte bara från elden, utan från människorna runt omkring.* Så här kunde han tänka sig att leva. En lagom herrgård, en älskande familj och en kusin på var sida. Han snyftade till, men förklarade det genast med den ovana rörelsen. Så nös han. Måtte han inte bli svagsint som sin bror! (Burman 2001:89; AB:s kursivering och fetstilsmarkering)

Även av detta citat framgår hur begrepp hänger samman, som värme med ljus, glädje etc. Men i citatet framgår också att träffar på temperaturord vilka i en konkordans, med begränsad kontext, skulle kategoriseras som antingen odelat konkreta eller odelat abstrakta, i ett större sammanhang kan sägas innehålla lite av både och, eller utgöra övergångar mellan konkret och metaforisk betydelse. I avhandlingen föreslås att detta fenomen kallas för *graduellt metaforisk*. Graduellt metaforisk blir synlig i en språklig kontext. Särskilt gäller detta uttryck som syftar på konkret, eller fysisk, temperatur. Om bara uttrycket i sig analyseras framstår det som helt konkret. Om det, som ovan, ses i kontext kan det framgå att uttrycket också har en metaforisk dimension, till exempel en anknytning till hur människor känner sig emotionellt i en viss situation. I citatet ovan finns också en tydligt markerad förbindelse mellan det konkreta och metaforiska (se kursiveringen).

I Bergström (2002), en undersökning av temperaturadjektiven *het*, *iskall*, *kall*, *kylig*, *ljum*, *ljummen*, *sval* och *varm* i utrum och i neutrum, i materialen Press 97 och Bonniersromaner II, framgick det att temperaturadjektiven i tidningstexterna var ungefär lika vanliga i konkret (= fysisk) och abstrakt (= emotionell, kognitiv¹ och synestetisk) användning, medan i romanerna den konkreta användningen var mer frekvent än den abstrakta (ungefär två tredjedelar mot en tredjedel). Temperaturadjektiven var också, i förhållande till korpusarnas omfattning, mycket vanligare förekommande i romantexterna än i tidningstexterna. Beträffande de enskilda adjektiven användes *varm*, *kall* och *ljum* (*ljummen*) till övervägande del med konkret betydelse, *iskall*, *kylig* och *sval* med

¹ Uttryck som har att göra med högre kognitiva förmågor, som minne, tänkande och varseblivning. Många beskrivningar av handlingar som förutsätter något slags planerande eller kunnande räknades till denna domän.

ungefär lika andelar konkret och abstrakt betydelse, och *het* med störst andel abstrakt betydelse.¹

Skönlitteratur handlar till stor del om känslor och relationer mellan människor. Mycket av det som till synes utgör konkreta beskrivningar av tillvaron i skönlitterära verk kan sägas ha olika typer av känslomässiga bibetydelser, vilket gör att många språkliga användningar kanske inte i grunden är så konkreta som de kan ge intryck av om de analyseras isolerat. Ett sätt att förklara detta är alltså genom det som här kallas för graduell metaforik. Denna metaforik möjliggörs av att mentala, associativa begreppsstrukturer finns närvarande hos läsaren i tolkningen av till synes konkreta beskrivningar i en språklig kontext. Rimligen finns de också närvarande hos författaren i skapandet av texten.

Att använda kontraster som till exempel värme–kyla, ljus–mörker eller regn – solsken är, som tidigare nämnts, ett vanligt berättartekniskt grepp i skönlitteratur för att illustrera inre, känslomässiga förlopp hos människor via yttre kännetecken i miljön. Klichéartade beskrivningar av älskande som skiljs åt i ösregn och möts igen i solsken är välkända. Men förutom att ingå i sådana mycket vanliga beskrivningar kan alltså en opposition, som värme (och hetta) kontra kyla, ingå i berättarstrukturen i ett helt litterärt verk. Och även i de många romaner där en viss företeelse, som temperatur, inte får lika stort utrymme som i *Islandet*, kan den ändå vara frekvent förekommande i beskrivningar av miljö, människor, relationer och samhälle.

Inom genren deckare är det vanligt att mordfall inträffar och mordutredningar bedrivs när det är mycket varmt eller mycket kallt ute; det extrema i själva mordet och de svårigheter mordutredarna upplever när de ska utreda fallet illustreras och förstärks genom beskrivningar av det alltför varma eller kalla vädret. Beskrivningar av mordutredare som svettas på sitt tjänsterum en ovanligt varm sommar eller kliver ut i den iskalla vintern utanför det trygga polishuset för att leta bevis är vanliga i sammanhanget (se t.ex. Nesser 2003 och Nilsonne 2007).

I Henschens roman *I skuggan av ett brott* (2004), vilken handlar om de sydowska morderna, används just väder och temperatur som ett sätt att illustrera mordförloppet: övergången från (den normala) tiden innan mordet inträffat (vintern är då inte särskilt kall, det blåser och snöar inte

¹ Bergström (2002) kan delvis betraktas som en förstudie till föreliggande avhandling. Definitioner och indelningar, till exempel i domäner, var delvis annorlunda än i avhandlingen. Resultaten är dock jämförbara i stora drag, bland annat beträffande fördelningen mellan konkreta och abstrakta användningar, om än inte på detaljnivå.

särskilt mycket) till tiden direkt efter att mordet inträffat, då det är mycket kallt och snöstorm. Kontrasten framgår i de två citaten nedan:

MÅNDAG DEN 7 MARS 1932. Det otänkbara inträffar, det som ingen kan föreställa sig, det som bara inte kan hända.

Måndag den 7 mars 1932, *en alldeles vanlig marsdag i Stockholm, några grader kallt bara och det snöar och blåser men inte mer än vad som är normalt för årstiden*. Trottoarerna är snötäckta men skottade och sandade och springpojkar cyklar på körbanorna utan större svårigheter. (Henschen 2004:228; AB:s kursivering och fetstilsmarkering)

(Efter mordet; det är mycket kallt och snöstorm.)

Hon måste nå honom och drar in honom i en portgång och pressar sig emot honom. Rykande **kyla**, rasande **hetta**. Deras tid tillsammans rinner ut.

[---]

Hennes **iskalla** hand kring hans nacke. Hennes snödränkta hår mot hans mun. Hennes **heta** andedräkt mot hans öra. Han öppnar motvilligt sin rock och sveper ulstern runt hennes späda gestalt. De står intill varandra, de håller om varandra, de klamrar sig fast vid varandra och sjunker ner på trappstenens **kyla**. (Henschen 2004:248; AB:s fetstilsmarkering)

I det andra citatet kontrasteras den yttre kylan i omgivningen mot hettan inom personerna, tillika mördarna. Den extrema kylan och den extrema hettan möts; de betecknar båda det extrema i situationen, att ett mord begåtts. (Om föreningen av extrem kyla och extrem hetta, se också vissa humoralföreställningar (Madsen 1955) i avsnitt 2.2.4 samt Green & Akirav (2007) i avsnitt 2.3.1, om korrelerad (fysisk) perception av värme och kyla.)

I citatet ovan är det också märkbart att till synes konkreta uttryck (*hennes iskalla hand, hennes heta andedräkt, trappstenens kyla*) i kontexten också är delvis metaforiska; de beskriver situationen och känslorna kring denna. Även detta är exempel på kontextberoende, graduell metaforik. Även i andra material, såsom dagstidningar, är fenomenet vanligt.

Det fenomen som i avhandlingen kallas för graduell metaforik möjliggörs av att det finns till språket underliggande, mentala associativa begreppsstrukturer. På temperaturområdet finns det en mental, begreppslig struktur hos språkbrukarna som bland annat förenar fysisk värme, kyla och hetta med olika känslor. Att vi som språkbrukare har denna struktur mentalt lagrad gör att vi kan förstå vidare, känslomässiga sammanhang

utifrån till synes enkla, banala uttalanden om sådant som vädret.¹ Detta perspektiv vore också intressant att studera vidare inom språkinlärning och i samband med förståelse av främmande språk.

10.3. Begreppsliga samband i språk och tänkande

Avhandlingens övergripande syfte är att, via ett närstudium av temperaturområdet i svenska språket och hos svensktalande språkbrukare, undersöka förhållandet mellan språk och tänkande, med avseende på den typ av begreppsliga samband som traditionellt uttrycks som metaforer inom kognitiv semantik (se 1.5). Syftet delas sedan upp i två delsyften, vilka, tillsammans med ett antal frågor som ställs i anslutning till dessa, har diskuterats i avsnitt 10.1 och 10.2. I detta avsnitt övergår vi till avhandlingens övergripande syfte vilket diskuteras bland annat utifrån de två tidigare avsnitten i kapitlet.

10.3.1. Är begreppsliga samband i språk och tänkande identiska?

I avhandlingen antas språk (= producerat språk; tal och skrift) och tänkande (= det omedvetna tänkandet) spegla varandra utan att strukturer i dem nödvändigtvis är identiska. Även betydelser och mentala begrepp (ung. föreställningar av/kring detta ord) antas spegla varandra utan att de behöver vara helt identiska. Språk och tänkande formar varandra i en reversibel process. (Se också avsnitt 1.6.1 och 1.6.2.) Språk och tänkande utgår från människans upplevelse av världen och sker bland annat via strukturer som prototyptänkande, kategorisering, föreställningsscheman och metaforisk överföring. Människans (kollektiva och individuella) erfarenhet av den egna kroppen, det egna språket och den egna kulturen påverkar hennes upplevelse av världen och är märkbar i hennes språk (se också avsnitt 1.3).

Vid jämförelsen mellan associationerna till adjektiven *varm* och *kall* och betydelsevarianterna av dessa adjektiv i skriftspråket (se också kapitel 9) framkommer både likheter och skillnader. Associationerna förefaller visa på vad som är centralt för människan beträffande temperatur i det omedelbara tänkandet. De betydelsevarianter som återfinns i skriftspråket är till stor del de konkreta betydelsevarianterna och främst

¹ Det finns dock exempel på olika typer av psykiska tillstånd hos människor som försvårar sådana indirekta, begreppsliga kopplingar.

de som har att göra med begrepp som har värme eller kyla som en inherent eller åtminstone mycket viktig egenskap. Det rör sig om i människans tillvaro vardagliga, centrala företeelser som kroppen, sol, eld, årstider, naturfenomen som is och snö, artefakter som ugnar och kylskåp, mat och dryck samt kläder. Vissa kalla företeelser som is och kylskåp finns i princip inte i skriftspråket tillsammans med adjektivet *kall* (troligen eftersom konstruktionen uppfattas som tautolog) men är vanliga som associationer till adjektivet *kall*. Det fåtal abstrakta betydelsevarianter som förekommer bland associationerna är de som har att göra med känslor samt vissa vanliga synestetiska beskrivningar (främst exempel på varma och kalla färger). Det samband som uttrycks genom AFFECTION IS WARMTH-metaforen förefaller särskilt viktigt för att förklara kopplingen mellan konkreta och abstrakta associationer hos informanterna.

De betydelsevarianter i skriftspråket som saknar motsvarighet bland associationerna är främst de konkreta betydelsevarianter som har att göra med värme eller kyla som ett resultat av en process samt de abstrakta betydelsevarianter som innebär konventionella, metaforiska (skriftspråkliga) uttryck; dvs. att en naturlig koppling mellan (viss) fysisk och (viss) metaforisk värme saknas. Det är i sammanhanget intressant att inga associationer motsvarande Gradys primära metaforer INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT eller INTENSITY OF EMOTION IS HEAT förekommer. I dessa två metaforer är värme (eller hetta) något som skapas medan värme i AFFECTION IS WARMTH-metaforen utgör en inherent egenskap i den levande kroppen.

Allt verbalt språk är naturligtvis åtkomligt för tänkandet. Vad associationsstudien verkar peka på är just vad som är centralt i det *omedelbara* tänkandet kring temperatur respektive vad som är mer skriftspråkligt konstruerat och ligger längre bort i tänkandet. Liksom flera av avsnitten om temperatur i kapitel 3 visar också associationerna på vissa återkommande begreppskombinationer kring värme, kyla och hetta, i form av de företeelser som förefaller förknippas mest med begreppen.

Informanterna använder sig av olika associationsstrategier och gör olika typer av associationer. Flertalet associationer är antingen syntagmatiska (ord som det givna ordet kan kombineras med) eller paradigmatiska (ord som kan ersätta det givna ordet). Påverkan från personliga erfarenheter är tydlig i associationerna, och leder bland annat till långa associationskedjor där associationerna avlägsnas mer och mer från det givna temperaturordet, tills de till slut helt saknar anknytning till temperatur. ”Omdömen” som associationer (t.ex. *behagligt*, *skrämmande*) fungerar på ett liknande sätt. En tredje, mycket intressant typ av associa-

tion är den parafraserande där informanten försöker beskriva utgångsordets betydelse eller där det är den språkliga formen i sig som väcker associationer (t.ex. *varm–het*, adj., *kall*, adj.–*kall*, subst.).

Det finns således betydelsevarianter av adjektiven som förekommer i skriftspråket men ej visar sig i informanternas associationer. Omvänt finns det också associationer som saknar motsvarighet i (skrift)språket – åtminstone i betydelsevarianterna. Några betydelsevarianter som finns hos andra adjektiv än *varm* respektive *kall* kan inte heller urskiljas i informanternas associationer, vilket får ses som ett exempel på att språket också styr tänkandet.

Utifrån avhandlingens resultat och de resonemang som förts bland annat i 10.1, 10.2 samt ovan kan konstateras att begreppsliga samband av den typ som traditionellt uttrycks som metaforer inom kognitiv semantik inte är identiska i språk och tänkande. Det finns språkliga uttryck som inte behöver ha någon direkt mental, begreppslig motsvarighet av denna typ. De kan istället vara ett resultat av lexikala strukturer som överförts från en domän till en annan, de kan vara konventionella, språkliga uttryckssätt där det inte finns någon direkt koppling till det begrepp som ingår i uttrycket, de kan vara modeuttryck eller föråldrade uttryck som inte hunnit få eller inte längre har någon mental förankring hos språkbrukarna. Omvänt behöver en underliggande, mental begreppslig struktur inte alltid ta sig språkligt uttryck för att likväl vara närvarande i språkbrukarnas tolkning av en viss språklig kontext.

De primära metaforer som formulerats av Grady (1997) verkar, i alla fall de som inkluderar temperatur, utpeka centrala kopplingar i en underliggande, mental associativ begreppsstruktur på temperaturområdet. Åtminstone för svenskans vidkommande förefaller AFFECTION IS WARMTH och INTENSITY OF EMOTION IS HEAT – särskilt den förstnämnda – mer centrala än INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT. De två första motsvaras av direkta lexikala kopplingar mellan dessa begrepp i språket (betydelsevarianterna (16) och (17)), vilket inte den sistnämnda gör. Avhandlingens analys i betydelsevarianter, och den analysmodell som använts, förefaller på detta sätt fungera väl för lexikal kartläggning av hur metaforiska samband tar sig språkliga uttryck.

Att det finns underliggande, mentala associativa begreppsliga samband av typen primära metaforer förefaller viktigt för att på djupet kunna förstå och förklara centrala metaforiska samband även i språket. Den på temperaturområdet centrala kopplingen mellan fysisk temperatur (kroppens och omgivningens) och känslor, känslomässiga reaktioner och beteenden förefaller mycket viktig för förståelsen av temperatur-

metaforiken i språket. Att denna (mentala) koppling finns bekräftas som nämnts också av forskning från andra vetenskapliga discipliner, som psykologi och medicin (se 2.4.1 och 2.4.2). Rosenthal (1999) (se 2.4.2) har visat att till och med att tala om vissa känslor, som vrede, glädje och sorg, väcker registrerbara fysiska reaktioner.

Haser (2005) föreslår, i sin kritik av kognitiv semantik, begreppet familjelikheter som ett alternativ till (konceptuella) metaforer (se 1.4). Enligt detta synsätt skulle metaforiska uttryck motiveras av familjelikheter med liknande uttryck. När språkbrukare möter ett visst ord med en viss källbetydelse i en specifik figurativ kontext, kommer de så småningom att börja använda även andra, motsvarande uttryck med en liknande figurativ betydelse. Metaforik skulle alltså (återigen) vara ett i grunden språkligt fenomen.

I avhandlingen företräds den meningen att Hasers kritik av kognitiv semantik till stor del är befogad. I många fall är det inte troligt att specifika, ”konceptuella” metaforer har direkta mentala motsvarigheter. Dock förefaller Hasers alternativa synsätt, familjelikheter, otillräckligt för att förklara och på djupet förstå metaforikens mekanismer. Det finns med all säkerhet metaforiska uttryck som är ett resultat av rent lexikal påverkan (se t.ex. 10.1, uttryck som *debatten gick varm* och *en iskall fråga*). Men all metaforik är inte slumpmässig i språket. Det finns viktiga, centrala samband, såsom det mellan kropp, omgivning och känslor som diskuterats i avhandlingen, som påverkar vilka vägar metaforiken tar i språket. Åtminstone två av Gradys (1997) tre primära metaforer som inkluderar temperatur pekar direkt ut detta samband i svenskan. Som ett ytterligare argument mot Hasers familjelikheter kan sägas att för att ett uttryck ska kunna likna ett annat så måste ju ett första, ”unik” metaforiskt uttryck göra entré i språket. Även om vissa av dessa unika metaforer är slumpmässiga verkar det inte sannolikt att alla skulle vara det. Människans språk speglar, med ett kognitivsemantiskt synsätt, människans upplevelse av världen. Därmed finns också denna upplevelse i språket.

10.3.2. En hypotes om begreppsvävar

I olika sammanhang i avhandlingen har det talats om att vissa begrepp, till exempel med utgångspunkt i temperatur, förknippas med varandra i ett slags återkommande begreppskombinationer vilka är märkbara bland annat i adjektivens betydelsevarianter, i sammansättningar och uttryck av olika slag, i informanters associationer och i mer omfattande språk-

liga kontexter. Det har blivit tydligt att olika begrepp, i olika hög grad, är knutna till temperatur, och ingår i människans föreställningar kring värme, kyla och hetta. Dessa begreppskombinationer verkar finnas på olika nivåer: de centrala temperaturadjektiven har sina inbördes relationer, de centrala temperaturorden (främst *varm*, *kall* och *het*) är en utgångspunkt för övrig språkanvändning kring temperatur (sammansättningar, olika uttryck etc.) och de på området centrala begreppen (människokroppen, is och eld) är relaterade till främst andra begrepp som också har temperatur som en inherent eller åtminstone viktig egenskap. Dessa sistnämnda begrepp är i sin tur relaterade till ytterligare begrepp på ett liknande sätt, vilket skapar långa kedjor, eller vävar, av begrepp i människans språk och tanke. Dessa så kallade *begreppsvävar* skapas således i interaktionen mellan språk och tänkande, med utgångspunkt i hur människan upplever sin omvärld. De förmedlas till människan bland annat via språket och styr, omedvetet, människans tänkande, det vill säga hur hon uppfattar och tolkar sin omvärld. Vävarna är inte statiska; de förändras troligen långsamt över tid, genom att nya begrepp och begreppskombinationer uppstår, medan andra föråldras och försvinner. Utifrån ett visst utgångsbegrepp i ett visst sammanhang aktiveras en viss väv mentalt hos språkbrukaren. Även utgångsbegreppets grammatiska form kan troligen påverka vävens utformning i viss mån.¹ Kanske skulle Paradis (2001) resonemang om en innehållsdomän kontra en schematisk domän (se 1.3.5) kunna utgöra en intressant jämförelse i sammanhanget.

I avhandlingen är det begreppskonstellationer, eller begreppsvävar, kring olika temperaturbegrepp som undersökts. Det har visat sig att värme till exempel förknippas med (den levande) människokroppen, med solen, sommar, vissa artefakter, med kroppskontakt och varma känslor, som kärlek, och med varma färger, som rött, gult och orange. Kyla förknippas med begrepp som den döda människokroppen, is, snö, vinter, lugn, logiskt tänkande, kalla färger som blått, med mera. Begreppsvävarna framträder i studier av olika slag, som i betydelsevarianterna av adjektiven, i kontext (se 10.2.2) och i associationsstudier. Att de är omedvetna innebär att begreppen inte alltid behöver manifesteras språkligt; de är närvarande i tänkandet och styr det delvis ändå. Ett exempel på detta är att emotionell värme ofta förknippas med kvinnor, medan intellektuell kyla ofta förknippas med män. Vid några tillfällen har testfrågan ”Tänk på en varm person. Ge denna person ett förnamn”, använts under avhandlingsprojektet. Det har då varit slående att de allra

¹ I den associationsstudie som beskrevs i kapitel 9 undersöktes huruvida associationer påverkas av grammatisk form. Resultaten indikerade en viss sådan påverkan.

flesta gett ett kvinnonamn, trots att inget sagts om kön i samband med själva frågan. Detta utgör ett enkelt exempel på ett underliggande, mentalt begreppsligt samband som styr vårt tänkande utan att vi behöver vara direkt medvetna om det.

Det finns naturligtvis många teorier om hur begrepp hänger samman, inte minst inom kognitiv semantik, som Lakoffs och Johnsons konceptuella metafor-teori, vilken utvecklats och specificerats på olika sätt, till exempel i Gradys primära metaforer. Blendteorin av Fauconnier och Turner, vilken bygger på den konceptuella metafor-teorin samt Fauconniers teori om mentala rum, påminner än mer om vävtanken. Även Melnick (2000) resonemang (se 2.3.3) påminner mycket om det som här kallats begreppsvävar. Dessutom använder Melnick samma exempel, temperatur, även om det delvis är andra aspekter av värme och kyla som berörs.

Begreppsvävar kan möjligen också ses som en vidareutveckling av semantiska fält (se t.ex. Andersson & Allwood 1984), genom att ytterligare dimensioner tillkommer, som att vävarna är dynamiska, och att kopplingar sker inte bara mellan samma typ av begrepp, utan mellan olika typer av begrepp och egenskaper hos begrepp.

Domänbegreppet inom kognitiv semantik är inte helt väsensskilt från semantiska fält. Ruus (1995) beskriver ett nytt sätt att arbeta med semantiska fält som är mer förenligt med domänbegreppet:

I den lingvistiske semantik har semantiske felter været noget i miskredit, fordi det ikke er gørligt at opdele verden i et fast antal semantiske felter, som kan afgrænses præcist. [...] Disse kendsgerninger behøver ikke afholde sprogforskere med semantiske interesser fra at operere med semantiske felter. Grandy (1987) har f.eks. foreslået en afgrænsning af et semantisk felt indefra, idet man starter i en vigtig kontrastmængde. For det semantiske felt følelser kan man begynde med udtryk for følelser som glæde, sorg og vrede og karakterisere disse i forhold til hinanden. Denne kerne kan udbygges, hvis man inddrager andre udtryk, der hænger semantisk sammen med glæde, sorg og vrede, f.eks. de verber, der hører til den enkelte følelse: smile og le til glæde [...]. Ved at beskrive udtrykkene og deres semantiske sammenkædning kan man få etableret et semantisk felt, der består af en række udtryk, som er kædet sammen på kryds og tværs af flere forskellige semantiske relationer [...]. (Ruus 1995:99f.)

Enligt den metod som beskrivs i citatet utgår man således från uttryck som anses ha en central (prototypisk) betydelse inom det aktuella semantiska fältet och kopplar andra ord och uttryck till dem. Viberg (1999) studerar verbs semantiska struktur och delar in verben i just

semantiska fält utifrån deras prototypiska betydelse (Viberg 1999:87). Aitchison (2003) (se 1.3.3) menar att språkbrukare hanterar polysemi genom att urskilja prototypiska ordbetydelser som övriga betydelser kan relateras till.

I människans strävan efter att förstå sin tillvaro är det logiskt att hon strävar efter att dela in likartade företeelser i kategorier och att skilja mellan det inom en kategori typiska och mindre typiska (se också avsnitt 1.3.3). Att hon upptäcker samband mellan olika företeelser och lär sig att förknippa dessa företeelser med varandra är ytterligare ett sätt att bringa reda och skapa mening i tillvaron. Dessa typer av samband har i avhandlingen kallats för mentala, associativa begreppsliga strukturer, vilka liknar det som inom kognitiv semantik kallas för primära metaforer (Grady 1997). Den typ av struktur som avses i avhandlingen kan dock inkludera fler begrepp, som är mer eller mindre fast knutna till varandra. Begreppskombinationerna kan också variera utifrån den aktuella språkliga kontexten. Begrepp kan kopplas samman kors och tvärs i vävliknande formationer.

Begreppsvävar kan kortfattat beskrivas som (återkommande) begreppskombinationer som aktiveras i tänkandet utifrån ett visst utgångsbegrepp i ett visst sammanhang. Begrepp behöver ej alltid manifesteras språkligt; de finns i och styr delvis tänkandet ändå. Begreppsvävarna är dynamiska; formationerna ser olika ut utifrån det sammanhang väven aktiveras i. Dock finns således vissa grunduppsättningar av begrepp kring till exempel temperatur (mentala, associativa begreppsliga strukturer), vilka vävarna formas och styrs utifrån. Faktorer som kultur, klimat och modersmål påverkar utformningen av dessa grunduppsättningar av begrepp.

10.4. Vidare forskning

I anslutning till avhandlingens resultat är det möjligt att forska vidare om relationen mellan språk och tänkande på olika sätt. Några sådana möjligheter beskrivs i de följande avsnitten.

10.4.1. Mer om de undersökta adjektiven: formaspekter

I avhandlingen har som nämnts inga ytterligare betydelsevarianter av de undersökta temperaturadjektiven kunnat urskiljas vid sökningar på ytterligare former: bestämd form/pluralis och komparerade former. Utrum-

och neutrumformen täcker tillsammans de olika betydelsevarianterna av adjektiven och ger de vanligaste exemplen på dessa, i form av adjektiv med huvudord. Att inte olika betydelsevarianter kan kopplas till olika grammatiska former behöver dock inte innebära att inte vissa betydelskillnader relaterade till grammatisk form finns. Även syntaktiska förhållanden, som attributivt eller predikativt bruk, kan påverka betydelsen på olika sätt (jfr Koptjevskaja-Tamm 2007).

Neutrumformer av adjektiv kan användas dels rent adjektiviskt, som bestämningar till främst substantiv, dels adverbialt, som bestämningar till främst verb. I Bergström (2004)¹ undersöktes huruvida denna skillnad kan kopplas till en betydelskillnad. Skiljer sig andelarna konkreta och abstrakta användningar åt mellan neutrumformer av adjektiv i rent adjektivisk respektive adverbial användning? Fenomenet undersöktes först i *Stockholm-Umeåkorpusen* (SUC), vilken är en mindre (ca 1 miljon ord) och allsidigt sammansatt (texter från olika genrer) korpus från början av 1990-talet. Resultaten kontrollerades sedan mot större material: *Press 97* (tidningstext, ca 12 miljoner ord) och *Bonniersromaner II*. Det visade sig att de adverbiala användningarna i *mycket* högre grad var abstrakta (dvs. metaforiska) än de adjektiviska. En tydlig betydelskillnad mellan rent adjektivisk och adverbial användning av adjektiv i neutrum föreligger således. Om man beaktar att de adverbiala användningarna är inräknade i det totala antalet användningar blir bilden ännu tydligare: en majoritet av det totala antalet abstrakta användningar är adverbiala. För *varmt* i *Bonniersromaner II* är 52 av de 77 abstrakta användningarna adverbiala, i *Press 97* är siffrorna 103 av 144. För *kallt* i *Bonniersromaner II* är 44 av 74 abstrakta användningar adverbiala, och i *Press 97* är, för *kallt*, 29 av 72 adverbiala. En tydlig, övergripande tendens är således att rent adjektivisk användning av neutrala adjektiv (exemplen *varmt* och *kallt*) är konkret medan adverbial användning av neutrala adjektiv är abstrakt.

I en vidare undersökning (2004) relaterades frekvenser och användningsområden av olika former av *varm* och *kall* till konkret och abstrakt betydelse. Även i denna studie användes SUC. Resultaten jämfördes för utrum- och neutrumformen med resultaten från *Press 97* och *Bonniersromaner II*.

Några intressanta tendenser som framkom i studien var att de komparerade formerna, vilka var ovanliga i materialet för både *kall* och *varm*, var något vanligare för *varm* (formen *varmare*). De komparerade form-

¹ Opublicerad kursuppsats, *Neutrumformer av adjektiv i adverbial användning. En jämförelse mellan grammatiska beskrivningar och källmaterial.*

erna av *varm* verkade dessutom vara mer spridda över fler områden, eller domäner, än motsvarande former av *kall*. För *kall* verkar särskilt den abstrakta användningen av komparerade former vara mycket begränsad. Resultaten från SUC tyder också på att det är de mest frekventa formerna av adjektiven som oftast används abstrakt; för *kall*: (1) *kall* och *kalla*, (2) *kallt*; och för *varm*: (1) *varmt*, (2) *varm*, (3) *varma*. Tendenserna bör dock kontrolleras i större korpusar.

Även hur temperaturord kombineras med varandra (typer av relationer) vore intressant att studera ytterligare.

10.4.2. Temperatur: universellt eller språkspecifikt

Är känslor universella eller kulturspecifika? Wierzbicka ger uttryck för följande uppfattning, som delas i avhandlingen:

There is no real conflict between the view that human feelings can be "embodied" and have a biological dimension and the view that they are "socially constructed" and have a cultural dimension. There is also no real conflict between a recognition of cross-cultural differences in the area of "emotions" and a recognition of similarities. [...] The problem is how to sort out the culture-specific from the universal [...] (Wierzbicka 1999:306)

I avhandlingen anses den uppfattning Wierzbicka ger uttryck för i citatet ovan också gälla för språklig betydelse. Det är, när avhandlingens resultat ställs mot tidigare forskning om temperatur i olika språk, tydligt att det finns både universella och språkspecifika drag i hur temperatur förekommer i olika språk (se 2.2). Förbindelsen mellan å ena sidan kroppstemperatur och omgivningens temperatur, upplevd via kroppen, å andra sidan vissa känslor, förefaller universell (i den meningen att en sådan förbindelse finns). Om och hur förbindelsen uttrycks i olika språk och vilka temperaturer som är kopplade till vilka känslor, kan dock skilja sig åt en del (se också 2.4). Det finns också mer eller mindre språkliga skillnader mellan språk i hur olika temperaturord delar upp "temperaturskalan" mellan sig och i hur orden används i språket. Den sistnämnda typen av skillnader är märkbara redan mellan de olika nordiska språken (se 3.4.1). Även den associationsstudie som nämndes i kapitel 3 (nordiska informanters associationer till *hot*, *warm* och *cold*, samt svar på olika frågor om hur temperatur används i deras språk) visade på skillnader språken emellan. Denna studie, som inte kunnat

sammanställas och analyseras helt inom ramen för avhandlingsprojektet, vore intressant att arbeta vidare med.

Det språkjämförande perspektivet är alltid spännande och kan bidra med viktiga resultat i studiet av begreppsbildning och relationen mellan språk och tänkande. Det förblir angeläget att fortsätta denna forskning även på temperaturområdet, vilket bland annat görs av Koptjevskaja-Tamm i ett mer omfattande projekt ("Talking about temperatures across languages").

10.4.3. Hypotesen om begreppsvävar

Det resonemang som förts om begreppsvävar i 10.3.2, utifrån avhandlingens övergripande resultat, har varit just övergripande; företeelsen har endast beskrivits i stora drag. Det vore önskvärt att testa idén om begreppsvävar vidare, inte minst för att få fram mer precisa exempel på hur olika (näraliggande) vävar kan vara utformade. Med utgångspunkt i temperatur (kopplingarna mellan temperatur och andra begrepp) och näraliggande begrepp, skulle en lista med begrepp kunna sammanställas (t.ex. värme, sol, sommar, strand, hav, palmer, kläder, mat, ugn, element, liv, kärlek, rött etc.). Utifrån olika utgångsbegrepp (t.ex. värme, liv, semester) kunde sedan informanter få gradera på en sifferskala hur nära utgångsbegreppet de olika begreppen på listan befinner sig (jfr Rosch, prototypexperimenten). Utifrån siffervärdena vore det sedan möjligt att illustrera olika begreppsvävar mer precist.

Även andra typer av psykologiska experiment, i avsikt att få fram (omedvetna) mentala kopplingar mellan begrepp vore intressanta att göra. Testfrågan "Tänk på en varm person [...]" som nämnts tidigare visar att det går att få fram intressanta resultat på detta sätt.

Även jämförelsen mellan lexikala och mentala begreppsliga relationer vore intressant att utveckla på olika sätt och att än mer ställa emot andra forskares analyser (se t.ex. Sandra & Rice (1995) och Croft (1998) i avsnitt 1.6.3).

Det vore också intressant att testa hypotesen om begreppsvävar, och också avhandlingens analysmodell, på ytterligare begrepp. Ett begreppspar som ligger värme och kyla nära är ljus och mörker. Det kunde vara lämpligt att utsträcka undersökningen till dessa begrepp, för att kunna jämföra resultaten med, och också relatera dem till, analysen av temperatur i avhandlingen. Kanske kunde också ett språkjämförande perspektiv inkluderas – ljus och mörker i konkret och abstrakt använd-

ning i olika språk (gärna obesläktade språk från skilda klimat och kulturer).

10.5. Slutord

Vi säger inte allt vi tänker, och ord vi uttalar kan ha implikationer för andra människor som vi inte är medvetna om. Det kan handla om kulturella skillnader, men också om rent individuella, personliga skillnader i associationer till ett visst begrepp. Språket är en fantastisk möjlighet till förståelse människor emellan, såväl som en aldrig sinande källa till missförstånd. Språket kan också missbrukas, i form av lögn och manipulation.

Avhandlingen har handlat om begreppsliga samband i språk och tänkande, utifrån temperaturområdet. Sådana samband, i form av mentala associativa begreppsliga strukturer, finns i vårt tänkande utan att vi behöver vara medvetna om dem, och de tar sig språkliga uttryck när vi beskriver och resonerar om vår omvärld. Påverkan går åt båda håll: språket befäster, vidmakthåller och kan också skapa begreppsliga samband. Mellan strukturer i språk och tänkande råder en reversibel relation. De speglar varandra men är inte identiska. Begreppsliga samband i språkbrukarnas medvetande formas och upplöses långsamt i en språkgemenskap. Språket i sin oändliga lexikala rikedom kan spegla dessa samband på många olika sätt och i olika former. Ibland kan de vara outtalade och underförstådda. Ibland har språkliga uttryck, till exempel i form av föråldrade uttryck eller modeord, ingen direkt mental motsvarighet hos språkbrukarna.

Begreppsliga samband är inte statiska i medvetandet. I olika kontexter kan olika begreppskonstellationer, eller begreppsvävar, aktualiseras. Företeelser som är centrala inom temperaturområdet, som människokroppen, sol, eld och is, har också andra egenskaper än att de är varma, heta eller kalla. På så sätt är värme bland annat förknippat med liv, mjukhet och ljus, medan kyla på motsvarande sätt förknippas med död, hårdhet och mörker.

I viss bemärkelse är språket en tvångströja för tänkandet. Men språket öppnar också en nedärvd, delad och förnyelsebar upplevelse av människans tillvaro inom en språkgemenskap. I detta perspektiv är det angeläget att synliggöra kanske omedvetna begreppsliga samband i språk och tänkande.

Låt oss avslutningsvis återvända till Sången om Allvis ur *Den poetiska Eddan*. I avhandlingens inledning beskriver Allvis, på guden Tors uppmaning, solen. En av de andra företeelser som Tor ber Allvis att berätta om är natten:

Tor sade:

”Säg du mig, Allvis –
alla varelsers öden
väntar jag, dvärg, att du vet –
huru natten,
Norves dotter,
heter i varje värld!”

Allvis sade:

”Natt hon heter bland människor,
mörker bland gudar,
mask kalla henne väldiga makter,
oljus jättarne,
alferna sömngamman,
drömväverska kalla henne dvärgar.”

(*Den poetiska Eddan*, Sången om Allvis, strof 29–30.)

Även i beskrivningen av natten kan vi se hur nattens olika ”namn” egentligen är egenskaper hos natten (den är mörk, den är som en mask som döljer saker, den är motsatsen till ljus) eller företeelser som natten är förknippad med (sömn och drömmar). Kanske är dvärgen Allvis beskrivningar av olika företeelser att jämföra med det som i avhandlingen kallats för associativa begreppsstrukturer eller begreppsvävar.

Hur går det då för Allvis? Får han till slut guden Tors dotter till brud, denna ”mjällvita mö” som han kallar henne?

Sagan avslutas med följande strof:

Tor sade:

”I ett bröst
jag aldrig såg
så många minnen från fordom.
Dock av mycket svek
nu sviken du är:
kvar uppe till dagsljus, dvärg!
Nu skiner solen i salen.”

(*Den poetiska Eddan*, Sången om Allvis, strof 35.)

Av solens strålar förvandlas Allvis till sten, lurad av den sluge Tor. Och därmed var sagan, och också avhandlingen, all.

Efterord

Många har på olika sätt varit mig behjälpliga under avhandlingsprojektets gång och i författandet av avhandlingen. Jag vill framför allt tacka Lena Ekberg (huvudhandledare), Maja Lindfors Viklund (bihandledare), Ann-Catrine Edlund (sluseminarieopponent), Elisabet Engdahl, Masja Koptjevskaja Tamm, Bo Ralph (utgivare) och Kristinn Jóhannesson.

Jag vill också tacka Jens Allwood och de övriga deltagarna i seminarierna vid Kollegium SSKKII, Göteborgs universitet, liksom Peter Andersson, Britt-Marie Carlsson, Jerker Järborg, Ida Larsson, Malin Magnander, Helena Pettersson, Lilja Øvrelid och övriga medarbetare vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, samt, vid andra institutioner och universitet (även utomlands) Karin Cavallin, Ulrika Kvist Darnell, Lars-Åke Henningsson, Gisela Håkansson, Jenny Mattsson, Burton Melnick, Kerstin Norén, Carita Paradis, Jonatan Pettersson, Misuzu Shimotori, Elżbieta Strzelecka, Mall Stålhammar, Sofia Thorsson, Anna Vogel, Caroline Willners, Jordan Zlatev och alla deltagarna i workshopen *Temperature in language and cognition*, Stockholms universitet, mars 2010.

Jag vill rikta ett varmt tack till alla de informanter som deltagit i de associationsstudier jag genomfört inom ramen för avhandlingsprojektet.

För kompletterande finansiering av utrustning, resor, arbetstid och tryckkostnad är jag mycket tacksam mot Anna Ahrenbergs fond, Gunvor och Josef Anérs stiftelse, Helge Ax:son Johnsons stiftelse, Kungl. och Hvitfeldtska stiftelsen, Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond 1 och Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.

Annika Bergström
Göteborg i april 2010

Summary

In cognitive semantics, language is considered part of general cognition. Human knowledge and understanding of the world is grounded in human embodied everyday experience of the world. By using structures such as categorisation, prototypes, image schemas and metaphors the world becomes comprehensible to us. Language and thought interact and influence each other.

The metaphor – understanding one thing in terms of another thing – is considered essential in cognitive semantics (Lakoff & Johnson 1980 etc.). Grady (1997) has further developed the conceptual metaphor theory of Lakoff and Johnson into the concept of *primary metaphors*. These are motivated by basic, everyday experiences and constitute basic connections in language and thought. For example, the AFFECTION IS WARMTH metaphor is motivated by “[t]he correlation between affection and body warmth, produced by physical proximity” (Grady 1997:293), like when an infant is being held closely by its parent. Linguistic expressions such as “They greeted me *warmly*” and “She has always been *cold* to me” (Grady 1997:293) may be understood as belonging to and made possible by this primary metaphor.

Cognitive semantics, especially the metaphor theory, has had a great appeal to many linguists in the last decades. However, there has also been some criticism, among other things of the methods employed by Lakoff and Johnson and many of their followers to find conceptual metaphors, like LOVE IS A JOURNEY and ARGUMENT IS WAR. According to Steen (1999) “[i]t has sometimes remained an act of faith that particular metaphors in language reflect particular metaphors in thought” (p. 57). Scholarly valid methods to prove these metaphors are often missing. Haser (2005) questions the concept of metaphor itself within cognitive semantics: “It remains unclear why the motivating forces underlying metaphorical expressions [...] should be labelled metaphors (rather than simply associations, neural connections, or experiential correlations” (p. 246f.).

Are metaphorical structures, as understood within the theoretical framework of cognitive semantics, identical in language and (im-

mediate) thought? If not, what is their relationship like? In which ways do they interact? How do they differ from each other? Is language in this area influencing thought in ways we are not aware of? Are there conceptual connections in thought influencing our linguistic interpretations without our being aware of it? These and similar questions are intriguing and worthy of further research.

Aim(s) and questions

The overall aim of this thesis is to contribute to general understanding of the relationship between thought and language, especially considering the kind of conceptual structures which are traditionally labelled metaphors in cognitive semantics, by closely examining the temperature domain in Swedish and in speakers of Swedish.

The overall aim is divided into two parts. The first of these is to analyse the adjectives *varm* ('warm'), *kall* ('cold'), *het* ('hot'), *ljum/ ljummen* ('lukewarm' or 'tepid'), *sval* ('cool'), *kylig* ('chilly') and *mild* ('mild'), focusing on the comparison between them, in order to understand the lexical structure of the temperature domain in Swedish. The following questions are being asked:

- When comparing the adjectives to each other, what similarities and differences are there with respect to meaning variants?
- Which are the kinds of relations between the adjectival meaning variants?
- When comparing the adjectives in the variables of the analytic model, are there differences between them to be found?

The second partial aim is to focus on a possibly underlying, mental, associative conceptual structure, posing the following questions:

- Is it possible to discern such an underlying structure which is motivating and which might explain the lexical meaning variants of the adjectives?
- If so, which are the fundamental concepts included in this structure, and why precisely these concepts?
- Do the primary metaphors of Grady (1997), including temperature (i.e. AFFECTION IS WARMTH, INTENSITY OF EMOTION IS HEAT and IN-

TENSITY OF ACTIVITY IS HEAT), help to explain conceptual bindings of this possibly underlying structure?

- If an underlying, mental, associative conceptual structure in the temperature domain may be discerned, does this structure contribute to a linguistic explanation of some sort?

It is contested that by comparing the lexical structure of the temperature domain in Swedish to a possibly underlying mental, associative conceptual structure in (collective, immediate) thought and by discussing their mutual relations to one another, a further understanding of the relationship between language and thought may be achieved.

Definitions

Language and thought are far-reaching concepts and so is the number of definitions of them. The meaning of *language* underlying the discussion in the thesis is ‘produced language’ (spoken as well as written), whether a few words or a comprehensive text. *Thought* is taken to be ‘unconscious, immediate thought’, which may or may not be verbal. Language and thought reflect universal traits as well as cultural and individual influences (cf. Allwood 1983). In this thesis, the collective language and thought of first language Swedish speakers is the object of study. The focus is on everyday language, and not, for example, on poetic or scientific language.

Word meaning is defined by the contextual definition of Cruse (1986): “the meaning of a word is constituted by its contextual relations” (p. 16). The meaning of a word is regarded as a lexical concept which corresponds to a mental concept. These influence and reflect each other but need not necessarily be identical in their respective meaning extension. Concepts are thought of as discovered and constructed by humans (Allwood 1989). They are regarded as dynamic and may change over time.

When analysing the adjectives, the concept *meaning variant* is used instead of, for example, meanings. A meaning variant is, briefly, the meaning of the adjective together with a certain group of words (a certain kind of entities). The status of the individual meaning variant (its grade of independence, or the question whether it is superordinated or subordinated), as well as the exact linguistic relations between the meaning variants, are not analysed. The analysis is comparative (between the adjectives) and semantic. Syntactic dimensions, such as the

use of the adjective as an attribute or as a predicative, are not analysed in this thesis.

Temperature

Temperature is a fundamental issue to humans (as well as to animals). It has to do with our bodies (the warmth of the living body, the cold of the dead body in cold climates, with sickness and health, with rest and physical activity), as well as with our adopting to climate. Temperature is, as Langacker (2002) puts it, a basic domain of experience to humans (and animals). In this respect, temperature is often mentioned as an example in cognitive semantics, and also because it is often used metaphorically in many linguistic expressions in English (cf. Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1987, Lakoff & Turner 1989, Kövesces 1995, Grady 1997, among others). According to Plank (2003) "[a]ll humans (normally) perceive and experience TEMPERATURE [...]. Regardless of possible individual or cultural differences, one can **talk** about this domain in all human languages and express distinctions of TEMPERATURE perceptions and experiences" (Plank 2003:1).

Linguistic research on temperature has increased in the last decade (Shindo 1998, Sutrop 1998, 1999, Plank 2003, Shimotori 2004, Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina 2006, Koptjevskaja-Tamm 2007, among others). Recently (March 2010), a workshop called "Temperature in language and cognition", was organised by professor Koptjevskaja-Tamm at Stockholm University, Sweden. Linguists from all over the world met to discuss temperature as manifested in over forty languages, such as Swedish, Greenlandic, English, Italian, Latin, Ancient Greek, Serbian, Russian, Japanese, Maya, several African languages, etc. In addition, there is earlier research on the linguistics of temperature, like Prator (1963) and Lehrer (1970, 1990), among others. Temperature is also mentioned in connection with linguistic research on phenomena such as scales and antonyms (cf. Murphy 2003, Croft & Cruse 2004, Paradis et al. 2008), or merely as an example in other kinds of (related) linguistic research (cf. Abelin 1988, Stålhammar 1997, Goddard & Wierzbicka 2007). There is also on-going work on temperature concepts in the field of humoral medicine.

Likewise, research on temperature has been carried out in other disciplines, like psychology and medicine, which may provide valuable complementary perspectives on linguistic temperature (cf. Anderson et al. 1996, Breugelmans et al. 2005, Knez & Thorsson 2006, Williams &

Bargh 2008, Zhong & Leonardelli 2008). This research points out the connection between body temperature and certain emotions, among other things. According to Rosenthal (1999), there is a clear connection even between speaking about certain emotions, on the one hand, and physical reactions, on the other.

Previous research on temperature is presented in chapter 2. In chapter 3, expressions for temperature in Swedish are in focus. The morphologically simple adjectives, in the singular neuter and non-neuter, are analysed in the thesis (in addition to the derived form *kylig* ‘chilly’), but compounds, nouns, verbs, collocations, idioms and other ways of expressing temperature in Swedish are also considered.

The model of analysis

In this thesis, a model of analysis with five variables (see chapter 4) has been created especially for the analysis of temperature adjectives. The model is inspired by the theoretical framework of cognitive semantics, by the work on dictionaries at the department of Swedish language, University of Gothenburg (cf. Järborg 1989, 2003), as well as by the analysis of temperature adjectives in Swedish and Russian by Koptjevskaja-Tamm & Rakhilina (2006). There are similarities to the “Guidelines for collecting linguistic expressions for temperature concepts” by Koptjevskaja-Tamm (2007).

The five variables are: (a) the dichotomy concrete–abstract, (b) domains, (c) the way of experiencing the temperature, (d) characteristics and (e) structure. Each adjective, and each meaning variant thereof, is analysed by posing the following questions, and is described by means of the alternatives which go with each question:

- a. Is the temperature, as expressed by the adjective, concrete (physical) or abstract (non-physical, i.e. extended meanings)?
- b. Which domain or domains do the entities described by the adjective belong to?

Concrete temperature: BODY, PHYSICAL ENVIRONMENT, PHYSICAL ACTIVITY, ARTEFACTS, cross-domain meaning variants

Abstract temperature: MIND, NON-PHYSICAL ENVIRONMENT, ABSTRACT ACTIVITY, MENTAL PRODUCTS, cross-domain meaning variants

- c. How is the temperature experienced?
Concrete ways: from inside the human body, directly (by touching), indirectly (by the skin, via the air), by vision, by physical measuring
Abstract ways: experience, interpretation, description
- d. What are the characteristics of the experience of the temperature with respect to grade, expectations and value – in the actual context?
 I. Grade: normal, high, low
 II. Expectations: expected, a possibility, unexpected
 III. Value: neutral, positive, negative
- e. Structure: What is the relationship between the temperature and the entity it is attributed to, and which course (rising, falling etc.) does the temperature have in the actual context?
Alternatives: the temperature is an inherent quality of the entity; the temperature is a state (unlimited or limited in time); there is a temperature process of some sort; or the temperature is being kept by the entity described (i.e. clothes etc.)

The point of departure of the analysis is that someone (the experiencer) experiences the temperature in a certain context. It is the way in which this (imagined, collective) someone experiences, understands and characterises the temperature which is being analysed. The experiences are regarded as intersubjective in the language community. Human perception of the world is believed to be inherited and shared among humans. This perspective has similarities to phenomenology (cf. Gallagher & Zahavi 2008).

For the actual analysis, see chapters 5–7.

Results

Several studies, using different materials, have been conducted within the project reported in this thesis. The 33 meaning variants have mainly been found in corpora (*Göteborgs-Posten* 2004, a Swedish newspaper, 19,4 million words, and *Bonniersromaner II*, novels written in Swedish, 3,7 million words, at <http://spraakbanken.gu.se>). The model of analysis has been used to distinguish the meaning variants from each other, as well as to analyse them, and compare them to each other. The Internet,

by way of Google, has been used to complement the corpora searches. Other minor linguistic studies have been carried out as well (with respect to etymology, compounds, idioms and other expressions, spoken language). Several association studies with informants have been made. The results of one of these (associations to *varm* 'warm' and *kall* 'cold') are included in the thesis. Previous findings from linguistics, as well as from other disciplines (medicine, psychology, etc.), have been used to put the results into perspective.

The results are presented in detail in chapters 5–7 (the meaning variants) and chapter 9 (the associations). They are summarized and discussed in chapters 8 and 10. Here the basic results and the overall analysis are summarized.

Linguistic temperature

In total, 33 different meaning variants were found in the corpora, in different domains, combinations of domains or cross-domains. The number of meaning variants belonging to each adjective, in each domain, etc., is shown in table 4 (p. 292).

The meaning variants were also described and analysed individually for each adjective, as shown in table 19 (pp. 293–296). Some of the meaning variants lacking in the corpora were found on the Internet, by using Google. Although one has to be careful not to draw too far-reaching conclusions from what is found on the internet, these findings sometimes indicate possible meaning extensions, in comparison to what was found in the corpora.

Concentrating on what was found in the corpora (= well established language uses), there are meaning variants which all of the adjectives, or at least many of them, have. There are also meaning variants which only one or two of the adjectives show. The human body, the physical environment and emotions seem to be the central areas described by temperature adjectives in Swedish. *Varm* 'warm', *kall* 'cold' and *het* 'hot' are the adjectives which have the highest number of meaning variants, and they are also found in more domains than the other adjectives. They seem to be the most central, or basic, temperature terms in Swedish (cf. Sutrop 1999, Plank 2003). *Varm* and *kall* seem even more basic than *het*.

The meaning variants (16), (17) and (18) constitute bridges between the concrete and the abstract meaning variants in the temperature domain. They seem especially important to the understanding of the

lexical, as well as the mental, structure of this domain. Number (16) corresponds directly to the INTENSITY OF EMOTION IS HEAT metaphor of Grady. Number (17) corresponds directly to AFFECTION IS WARMTH. Because of the detailed, lexical analysis made in the thesis it is possible to discern the concrete basis for these metaphors, the actual connections between the features concrete and abstract, as well as the extended meanings related to them. The INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT metaphor corresponds to the meaning variants (3), (13), (29) and (30). A fourth primary metaphor, connected to the meaning variant (18), might be added: STATE OF MIND IS THE TEMPERATURE OF THE ENVIRONMENT (cf. Grady 1997:290 CIRCUMSTANCES ARE WEATHER).

The relations between the temperature adjectives are very complex, which on the whole confirms the analysis of Swedish dimensional adjectives made by Vogel (2004). There are four kinds of relations between the temperature adjectives in different meaning variants: (I) they are like grades on a scale, e.g. (1), (2), (4), (5), (7), (8), (9), (12); (II) they form an antonymic relationship, e.g. (10), (13), (25), (29), (33); (III) one or two adjectives have a unique meaning, e.g. (3), (6), (20), (21), (22), (24), (26), (27), (30); and (IV) the adjectives denote slightly different shades of meaning in a meaning variant, e.g. (2), (14), (23), (32). The kinds of relations may also be combined in meaning variants.

The grade of the adjectives, especially the concrete grade, depends to a great extent on the situation in which the adjective is used; the grade is relative. A winter day might be referred to as warm, even though the thermometer shows minus degrees, given that the day is warmer than the day before. This confirms the reasoning of Lehrer (1970). It is difficult to put the temperature adjectives on a scale; such a scale must be simplified. On the other hand, the abstract grade of the adjectives is much clearer. When the adjectives are used metaphorically, the gradual relationship between them is reduced and simplified. It is the extreme pole of the adjective which is used metaphorically. In its concrete sense, *ljum/ljummen* 'lukewarm' or 'tepid' may denote a high, low or normal temperature. Metaphorically (about emotions and engagement) *ljum/ljummen* always denotes a low "temperature".

Warmth, cold and heat are considered to be three different, separate concepts; heat is not only "warmth to a higher degree". It is suggested that the concept of heat is related to fire (cf. Goddard & Wierzbicka 2007), cold to ice, and warmth to the (human) body.

Associations

The associations to *varm* ‘warm’ and *kall* ‘cold’, made by seventeen informants, were compared to the lexical meaning variants of the same adjectives (chapter 9). As mentioned, it was postulated in the thesis that linguistic structures and structures of (immediate) thought may differ in some respects. The comparison between the meaning variants and the associations was made in order to investigate whether this assumption was correct.

Out of the 24 variants of lexical meanings of *varm*, found in the corpora, 14 are physical, 8 are metaphorical, and 2 variants are physical and metaphorical at the same time. 9 of the physical variants, 2 of the metaphorical, and 1 of the physical and metaphorical variants, had corresponding associations. The variants that were found in written language as well as in the associations have to do with everyday phenomena of which warmth is an inherent, or at least important, quality (like in the human body, the sun, fire, ovens, climate, nature phenomena, food and drink, clothes, etc.), with feelings of affection which are metaphorically linked to the human body in language and mind, and with common synaesthetic descriptions (like “warm” colours). One important reason why concepts are mentally, as well as linguistically, related seems to be that they have a certain quality (e.g. temperature) in common.

The variants found only in written language have to do with physical warmth as a result of different processes, with physical measurement, or they may be conventional metaphorical expressions. There are also types of association that do not correspond to the lexical meanings: paraphrasing associations, judgements, and (individual) chains of associations. According to the results, linguistic structures and structures of (immediate) thought do differ in some ways, although they are both, just like temperature, governed by the same central concepts, when it comes to a certain domain.

The associations to *kall* ‘cold’ follow a similar pattern as the associations to *varm* ‘warm’.

Interestingly, two of Grady’s primary metaphors that have to do with temperature (INTENSITY OF ACTIVITY IS HEAT and INTENSITY OF EMOTION IS HEAT) were only found in written language in the present study. The AFFECTION IS WARMTH metaphor, on the other hand, seems essential to explain the connection between certain physical and metaphorical meaning variants, in written language as well as in the associations. The AFFECTION IS WARMTH metaphor builds on the fact that warmth is an

inherent quality of the human body, while in the other two metaphors warmth (or heat) is created by some external physical or mental activity.

Discussion: Are conceptual structures identical in language and mind?

One important reason why concepts are mentally as well as linguistically related seems to be the fact that they have a certain quality in common. In this respect, the (variants of) lexical meanings of *varm* ‘warm’ and the associations to the same word, are very much alike. The human body, the climate, the sun, the fire, as well as everyday objects like ovens, food and drink, clothes, affections, and synaesthetic impressions of colours, are all central concepts when it comes to warmth, in both language and mind. But the linguistic structures and the structures of (immediate) thought, as represented by the associations, do also differ in some ways. Physical warmth as a result of different kinds of processes, as well as most of the (conventional) metaphorical expressions, may only be found in written language. On the other hand, there are associations (chains of associations, judgements, and paraphrasing associations), which do not correspond to lexical meanings.

Naturally, one may object that all linguistic structures are, in some ways, also structures of thought, since they are created by the human mind, and since they are accessible to thought in language use. Nevertheless, the meaning variants that were only found in written language do not seem to *govern* thought in the same way as the variants that do have corresponding associations: they represent more conventional linguistic expressions. Perhaps the correct way of interpreting the associations is to say that they represent *immediate* thought. When comparing the (variants of) lexical meanings of *varm* to the associations to the same word, there does indeed, beside the similarities, seem to be differences between linguistic structures and structures of (immediate) thought.

The findings on the Internet (see table 19) seem to indicate lexical influences (adjectives which are not normally used in a meaning variant may be used for example as a higher or lower degree, or simply as an alternative to the “correct” adjective). But not all adjectives were found in all meaning variants on the internet, which may be explained by the fact that some meaning variants have to do with only cold, warmth or heat; the conceptual basis for these meanings prevent the use of other temperature adjectives describing the same entities.

It is also obvious that associative connections in thought are present even if they are not “spelled out”. When we read a text or listen to someone talking, we interpret the meaning of linguistic concepts according to what we already know about them. To a great extent, this knowledge is inherited and collective. It is preserved in language, but also renewed over time.

Further consequences

According to the results of the thesis presented so far, some further theoretical consequences may be considered.

Gradual metaphors

In cognitive semantics (the metaphor theory), the source domain is said to be the target domain (Lakoff & Johnson 1980, etc.), or, as Grady (1997) puts it, the primary source concept is the primary target concept. The source is normally concrete (physical) and the target is abstract (non-physical). The expressions given as examples constitute extended meanings (metaphors etc.).

The metaphorical structures in mind (and language) are present all the time, even if they are not explicitly mentioned. Because of that, a phenomenon which may be called *gradual metaphors* is made possible. For example, the STATE OF MIND IS THE TEMPERATURE OF THE ENVIRONMENT metaphor is present within us when we interpret simple descriptions of the weather in literature, like in the following text from a Harry Potter novel (J.K. Rowling, *Harry Potter and the Order of the Phoenix*, 2003, bold-face by AB):

Something had happened to the night. The star-strewn indigo sky was suddenly black and lightless – the stars, the moon, the misty streetlamps at either end of the alley had vanished. The distant rumble of cars and the whisper of the trees had gone. **The balmy evening was suddenly piercingly, biting cold.** They were surrounded by total, impenetrable, silent darkness, as though some giant had dropped a thick, icy mantle over the entire alleyway, blinding them. (p. 19–20)

[---]

There was something in the alleyway apart from themselves, something that was drawing long, hoarse, rattling breaths. **Harry felt a horrible jolt of dread as he stood trembling in the freezing air.** (p. 20)

[---] After the battle:

Moon, stars and streetlamps burst back into life. **A warm breeze swept the alleyway.** Trees rustled in neighbouring gardens and the mundane rumble of cars in Magnolia Crescent filled the air again. (p. 22)

If someone had only read the last phrase in bold-face (“A warm breeze swept the alleyway”) they would undoubtedly have interpreted the phrase as a purely physical description. In the above context, it is clear that this simple, physical description also has a metaphorical nuance; it symbolises Harry’s happier state of mind, because things have turned out well. In the thesis, this phenomenon is, as mentioned, labelled *gradual metaphors*.

The conceptual web: a hypothesis

There seem to be certain concepts which are strongly connected to temperature (fire, ice, etc.), and also concepts which may, in specific contexts, be related to temperature. In the above text from Harry Potter, it is clear that cold is associated to darkness, non-movement, fear and death. Warmth, on the other hand, is associated with the opposites: light, movement, happy feelings and life. These connections between concepts are also shown in compounds and other linguistic expressions, in associations of informants, etc.

There are many theories on the connections between concepts, not least in cognitive semantics (the metaphor theory of Lakoff and Johnson; the blend theory of Fauconnier and Turner; etc.). Earlier, there was also the theory of semantic fields (see e.g. Andersson & Allwood 1984). Rosch (1977) stresses the importance of prototypes and categories in the human understanding of the world. Ruus (1995) mentions that one may start with a central, or prototypical, meaning in a field, and then connect related words and expressions to this meaning in a more dynamic way than what was usually the case in studies of semantic fields. Melnick (2000) stresses that qualities belonging to a certain object may become mentally associated, for example to ice: cold, hard, precise, sharp, etc.

With reference to the results of this thesis, a hypothesis of *the conceptual web* can be suggested. Conceptual webs are, briefly, recurrent

combinations of concepts which are activated in thought around a certain (central) concept in a certain context. The webs are dynamic: the actual conceptual web varies according to the actual context, although there are certain concepts which are (linguistically and mentally) more closely connected to each other than other concepts. The webs are influenced by factors such as culture, climate and first language.

The hypothesis of the conceptual web calls upon further research. In the future, it would also be interesting to compare the findings about temperature in Swedish to findings about temperature in other languages – related as well as unrelated. For example, is the connection between body temperature and feelings visible in all languages or not? The syntactic behaviour of temperature adjectives in Swedish may also be further investigated – are there meaning differences correlated with certain syntactic criteria? The possibilities to continue the linguistic research on temperature as well as on other phenomena discussed in this thesis (e.g. gradual metaphors) are many.

TABLE 4. *The number of meaning variants of each adjective in each domain.*

Domain	<i>varm</i> 'warm'	<i>ljum/ ljummen</i> 'lukewarm' or 'tepid'	<i>het</i> 'hot'	<i>kall</i> 'cold'	<i>kylig</i> 'chilly'	<i>sval</i> 'cool'	<i>mild</i> 'mild'	Total number of meaning variants in the domain	Number of different meaning variants in the domain
BODY	3	1	2	2		2		10	3
PHYSICAL ENVIRONMENT	5	3	5	6	4	5	3	31	6
ARTEFACTS	5	1	3	4		2		15	5
Concrete cross- domains meaning variants	1		1	1		1		4	1
BODY + MIND	2		2	1		1		6	2
PHYS. ENV. + NON-PHYS. ENV.				1				1	1
MIND	4	2	6	5	5	3		25	10
NON-PHYS. ENVIRONMENT	1			1	1	1		4	1
ABSTRACT ACTIVITY	1	1	1			1		4	2
MENTAL PRODUCTS	1		1	1				3	1
Abstract cross- domains meaning variants	1		2	1	1	1		6	2
Total number of meaning variants	24	8	23	23	11	17	3	109	33
Total number of domains	10	5	10	10	4	9	1	11	11

TABLE 19. *Established and possible occurrence of the temperature adjectives het, varm, ljum/ljummen, sval, kylig, kall och iskall in all meaning variants¹*

Meaning variant	<i>het</i> 'hot'	<i>varm</i> 'warm'	<i>ljum/ ljummen</i> 'lukewarm' or 'tepid'	<i>sval</i> 'cool'	<i>kylig</i> 'chilly'	<i>kall</i> 'cold'	<i>iskall</i> 'ice-cold'
(1) referring to having a certain temperature in the whole body or in a body-part, e.g. <i>feeling warm</i> ; <i>cold hands</i>	x	x	G	x	G	x	x
(2) referring to a certain temperature within a bodily product, e.g. <i>warm blood</i> ; <i>cold sweat</i>	x	x	x	x	(G)	x	G
(3) referring to reaching a higher bodily temperature as a result of physical activity, e.g. <i>to run until one gets warm</i>	(G)	x					
(4) referring to a certain temperature connected to the sun or fire, e.g. <i>hot fire</i> ; <i>cold sunshine</i>	x	x	(G)	(G)	G	x	G
(5) referring to a certain temperature outdoors or indoors, e.g. <i>warm summer</i> ; <i>cold room</i>	x	x	x	x	x	x	x
(6) referring to a certain temperature when storing food and drink etc., e.g. <i>put/keep something cold</i>		G	(G)	x	G	x	(G)
(7) referring to a certain temperature within nature phenomena (except the sun and fire), e.g. <i>warm rain</i> ; <i>cold wind</i>	x	x	x	x	x	x	x
(8) referring to a certain temp. in water (not drink), e.g. <i>warm bath</i> ; <i>cold sea</i>	x	x	x	x	x	x	x
(9) referring to a certain temperature in surfaces and materials, e.g. <i>hot asphalt</i> ; <i>cold floor</i>	x	x	G	x	x	x	x
(10) referring to a certain temperature in artefacts which may produce heat, e.g. <i>warm oven</i> ; <i>cold radiator</i>	G	x	G	G		x	G

¹ One or two linguistic examples of each meaning variant are given in the table, translated into English. The translations of the adjectives are literal; they may be non-idiomatic in English. For further examples (in Swedish), see chapters 5–7.

(11) referring to a certain temperature in artefacts as a result of or because of lack of heating, e.g. <i>hot frying pan; warm plate</i>	x	x	G	(G)		G	(G)
(12) referring to a certain temperature in food and drink, e.g. <i>warm soup; a cold burger</i>	x	x	x	x	(G)	x	x
(13) referring to a certain temperature in artefacts as a result of or because of lack of use, e.g. <i>go warm</i> (e.g. ball bearing); <i>cold motor</i>	(G)	x	(G)	(G)		x	(G)
(14) referring to a certain temperature in or as a result of clothes and similar objects, e.g. <i>warm sweater; cold blanket</i>	x	x		x	(G)	x	G
(15) referring to a certain physically measured temperature, e.g. <i>40 degrees warm</i> (above zero); <i>10 degrees cold</i> (below zero)	x	x	(G)	(x)		x	
(16) referring to a certain degree of physical reaction in connection with an emotional experience, e.g. <i>hot blush</i> - also about imagined physical reactions = ab., e.g. <i>to get cold with fear</i>	x	x				x abstr.	x abstr.
(17) referring to a certain degree of emotional intensity in connection with bodily contact, e.g. <i>warm hug; hot kiss</i>	x	x	(G)	x	(G)	x	G
(18) referring to a connection between a certain physical temperature and a certain emotional profile in a physical place, e.g. <i>Sweden is a cold country; cold grave</i>					G	x	(G)
(19) referring to a certain degree, sort or lack of emotion within or between people, e.g. <i>a warm person; a cold reception</i>	x	x	x	x	x	x	(x)
(20) referring to a person meaning 'sexy', e.g. <i>he's hot.</i>	x						
(21) referring to having a hot temper, e.g. <i>hot temper</i>	x						

(22) referring to keeping emotionally calm in difficult situations, e.g. <i>to keep one's head cold</i> ; <i>to be cold</i>					x	x	x
(23) referring to physical expressions which may be interpreted as signs of a certain emotional attitude, e.g. <i>a warm smile</i> ; <i>a cold voice</i>	x	x	(G)	x	x	x	x
(24) referring to a certain degree of a (formal) sign of appreciation, e.g. <i>a warm thank you</i> ; <i>warm applause</i>		x	(G)	(G)	(G)		
(25) referring to a certain degree or lack of enthusiasm about someone/something, e.g. <i>a warm supporter</i> ; <i>recommend warmly</i>	x	x	x	x	x	G	G
(26) referring to being ready to act, e.g. <i>to be hot</i>	x						
(27) referring to intellectual observations, perspicacity, calculation and exactness, sometimes in combination with a certain emotional insensitivity, e.g. <i>to watch coldly</i> ; <i>cold facts</i>					x	x	x
(28) referring to a certain type of emotional states and relations in a certain environment etc., e.g. <i>a warm working environment</i> ; <i>a cold society</i>		x		(x)	x	x	(x)
(29) referring to a certain degree of commitment in connection with a non-physical activity, e.g. <i>a hot discussion</i> ; <i>a lukewarm debate</i>	x	(G)	x	x	(G)	(G)	(x)
(30) referring to a certain degree of frequent use, e.g. <i>to go warm</i> (e.g. a song, the telephone, a computer)	G	x					
(31) referring to a certain type or lack of emotion in verbal or other (often artistic) expressions, e.g. <i>a warm film</i> – also about (aesthetic and so on) impressions of people etc. = cross-dom., e.g. <i>chilly beauty</i> (about a woman)	x	x	(G cross-dom.?)	x cross-dom.	x cross-dom.	x	(x) cross-dom.

(32) referring to a certain type of synaesthetic impression/description, e.g. <i>hot spices; cold colours</i>	x	x		G?	G?	x	G?
(33) referring to a certain degree of immediate interest, e.g. <i>a hot candidate; an ice-cold question</i>	x					(G)	x

Signs and abbreviations: x = the meaning variant has been found in corpora; (x) = a few examples of the meaning variant have been found in corpora; G = the meaning variant has been found on the Internet, by using Google; (G) = a few examples of the meaning variant have been found on the Internet, by using Google (the examples may be non-idiomatic); cross-dom. = cross-domains; the meaning variant includes several domains; abstr. = abstract (metaphorical etc.).

Käll- och litteraturförteckning

Vetenskaplig litteratur

- Abelin, Å. 1988. Patterns of Synaesthesia in the Swedish Vocabulary. I: Gellerstam, M. (ed.), *Studies in Computer-Aided Lexicology*. Språkdata, Göteborgs universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. S. 17–34.
- Aitchison, J. 2003. *Words in the mind. An introduction to the mental lexicon*. 3rd ed. Oxford: Blackwell Publishing.
- Al-Abed Al-Haq, F. & A. El-Sharif 2008. A comparative study for the metaphors used in happiness and anger in English and Arabic. *US-China Foreign Language* 6 (11) (Serial No. 62):1–19.
- Allwood, J. 1983. Kan man tänka oberoende av språk? I: Teleman, U. (ed.), *Tal och Tanke*. Lund: Liber förlag. S. 11–33.
- Allwood, J. 1989. *Om Begrepp – deras bestämning, analys och konstruktion*. Göteborg: Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, J. & L.-G. Andersson 1984 [1976]. *Semantik*. 7 uppl. (Guling 1.) Göteborg: Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, J. & P. Gärdenfors (eds.) 1999. *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Anderson, C.A. 1989. Temperature and aggression: Ubiquitous effects of heat on occurrence of human violence. *Psychological Bulletin* 106 (1):74–96.
- Anderson, C.A., Anderson, K.B. & W.E. Deuser 1996. Examining an affective aggression framework: Weapon and temperature effects on aggressive thoughts, affect, and attitudes. *Personality and social psychology bulletin* 22 (4):366–376.
- Anderson, C.A., Deuser, W.E. & K.M. DeNeve 1995. Hot temperatures, hostile affect, hostile cognition, and arousal: Tests of a general model of affective aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin* 21 (5):434–448.

- Anderson, E.N. Jr. 1987. Why is humoral medicine so popular? *Social Science & Medicine* 25 (4):331–337.
- Andersson, P. 2007. *Modalitet och förändring. En studie av må och kunna i fornsvenska*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 10.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Beck, B.E.F. 1969. Colour and heat in South Indian ritual. *Man* (New Series) 4 (4):553–572. (Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.)
- Bergström, A. 2002. Mötet mellan varmt och kallt, liv och död. En undersökning av svenska temperaturadjektivs semantik. Opubl. D-uppsats. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Bergström, A. 2005. Om behovet av kompletterande metoder för att synliggöra relationen mellan språk och tänkande. Exemplet värme och kyla i konkret och metaforisk användning. I: Byrman, G., Einarsson, J., Hammarbäck, S., Lindgren, M. & P. Stille (utg.), *Svenskans beskrivning* 27. Växjö: Växjö University Press. S. 38–48.
- Bergström, A. 2009. The Swedish adjective *varm* ('warm'): a comparison between lexical meanings and associations. I: Zlatev, J., Andrén M., Johansson Falck, M. & C. Lundmark (eds.), *Studies in Language and Cognition*. Newcastle: Cambridge Scholars publishing. S. 218–227.
- Blank, A. 2003. Polysemy in the lexicon and in discourse. I: Nerlich, B., Todd, Z., Herman, V. & D.D. Clarke (eds.), *Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 267–293.
- Boers, F. 1999. When a bodily source domain becomes prominent. The joy of counting metaphors in the socio-economic domain. I: Gibbs, R.W. Jr. & G.J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference*. (Current Issues in Linguistic Theory 175.) Amsterdam: John Benjamins. S. 47–56.
- Breugelmans, S.M., Poortinga, Y.H., Ambadar, Z., Setiadi, B., Vaca, J.B. & P. Widiyanto 2005. Body sensations associated with emotions in Rarámuri Indians, Rural Javanese, and three student samples. *Emotion* 5 (2):166–174.
- Cabanac, M. 1979. Sensory pleasure. *The Quarterly Review of Biology* 54 (1):1–29. (The University of Chicago Press.)
- Carey, S. 1985. *Conceptual change in childhood*. Cambridge, Mass. & London: The MIT Press (A Bradford Book).
- Clausner, T.C. & W. Croft 1999. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics* 10–1:1–31.

- Croft, W. 1998. Linguistic evidence and mental representations. *Cognitive Linguistics* 9–2:151–173.
- Croft, W. & D.A. Cruse 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, D.A. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cuddy, A.J.C., Fiske, S.T. & P. Glick 2008. Warmth and competence as universal dimensions of social perception. The stereotype content model and the bias map. *Advances in Experimental Social Psychology* 40:61–150.
- Edlund, A.-C. 2000. *Sälen och Jägaren. De bottniska jägarnas begreppssystem för säl ur ett kognitivt perspektiv*. Diss. Umeå: Norrlands universitetsförlag.
- Edwards, R.R. & R.B. Fillingham 1999. Ethnic differences in thermal pain responses. *Psychosomatic Medicine* 61:346–354.
- Ekberg, L. 1989. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. Diss. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 43.) Lund: Lund University Press.
- Ekberg, L. 1993. Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning. *Språk och stil* NF 3:105–139.
- Ekberg, L. 2003. *Transformations on image schemas and cross-linguistic polysemy*. (Nordlund 24.) Lund: Småskrifter från Institutionen för Nordiska språk i Lund.
- Fauconnier, G. 1994 [1985]. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. & M. Turner 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Gallagher, S. & D. Zahavi 2008. *The phenomenological mind. An introduction to philosophy of mind and cognitive science*. London & New York: Routledge.
- Gao, X.P., Xin, J.H., Sato, T., Hansuebsai, A., Scalzo, M., Kajiwara, K., Guan, S.-S., Valldeperas, J., Lis, M.J. & M. Billger 2007. Analysis of cross-cultural colour emotion. *COLOR research and application* 32 (3):223–229.
- Geeraerts, D. 1997. *Diachronic prototype semantics: a contribution to historical lexicology*. Oxford: Clarendon Press.

- Geeraerts, D. & S. Grondelaers 1995. Looking back at anger: Cultural traditions and metaphorical patterns. I: Taylor J.R. & R.E. MacLaury (eds.), *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. S. 153–179.
- Gellerstam, M. 1989. Om svenskan i översättningar från engelskan. I: Allén, S., Gellerstam, M. & S.-G. Malmgren (utg.), *Orden speglar samhället*. Stockholm: Allmänna förlaget. S. 103–117.
- Goddard, C. & A. Wierzbicka 2007. NSM analyses of the semantics of physical qualities: sweet, hot, hard, heavy, rough, sharp in cross-linguistic perspective. *Studies in Language* 31 (4):765–800.
- Grady, J. 1997. *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes*. Diss. Berkeley: University of California.
- Green, B.G. & C. Akirav 2007. Individual differences in temperature perception: Evidence of common processing of sensation intensity of warmth and cold. *Somatosensory & Motor Research* 24 (1–2):71–84.
- Gärdenfors, P. 1999. Some Tenets of Cognitive Semantics. I: Allwood, J., & P. Gärdenfors (eds.), *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 19–36.
- Haser, V. 2005. *Metaphor, Metonymy, and the Experientialist Philosophy. Challenging Cognitive Semantics*. (Topics in English Linguistics 49.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Howes, D. 2006. Cross-talk between the senses. *Senses & Society* 1 (3): 381–390.
- Johnson C. 1999. Metaphor vs. conflation in the acquisition of polysemy: The case of SEE. I: Hiraga, M.K., Sinha, C., & S. Wilcox (eds.), *Cultural, typological and psychological issues in cognitive linguistics. Selected papers of the bi-annual ICLA meeting in Albuquerque, July 1995*. (Current issues in linguistic theory 152.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins publishing company. S. 155–169.
- Johnson, M. 1987. *The Body in the mind. The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Johnson, M. 2007. *The meaning of the body. Aesthetics of human understanding*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jones, S., Paradis, C., Murphy, M.L. & C. Willners 2007. Googling for ‘opposites’: a web-based study of antonym canonicity. *Corpora* 2 (2): 129–154.

- Jäkel, O. 1999. Kant, Blumenberg, Weinrich. Some forgotten contributions to the cognitive theory of metaphor. I: Gibbs, R.W. Jr. & G.J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference*. (Current Issues in Linguistic Theory 175.) Amsterdam: John Benjamins. S. 9–27.
- Järborg J. 1989. *Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas*. Göteborg: Språkdata, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Järborg, J. 2003. *Formaliserade semantiska samband mellan enheter i GLDB*. Göteborg: Språkdata, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Kertész, A. & C. Rákosi 2009. Cyclic vs. circular argumentation in the Conceptual Metaphor Theory. *Cognitive Linguistics* 20–4:703–732.
- Knez, I. & S. Thorsson 2006. Influences of culture and environmental attitude on thermal, emotional and perceptual evaluations of a public square. *International Journal of Biometeorology* 50 (5):258–268.
- Koptjevskaja-Tamm, M. & E.V. Rakhilina, ”Some like it hot”: on semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish (version 1; <<http://www.ling.su.se/staff/tam>> utskrift 25/8 2003).
- Koptjevskaja-Tamm, M. & E.V. Rakhilina 2006. ”Some like it hot”: On the semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish (version 2). I: Giannouloupoulou, G., Leuschner, T. (eds.), *Sprachtypologie und Universalienforschung, Language Typology and Universals* 59 (3): 253–269.
- Koptjevskaja-Tamm, M. 2007. Guidelines for collecting linguistic expressions for temperature concepts (version 1; <<http://www.ling.su.se/staff/tam>> utskrift 12/10 2009).
- Kvist Darnell, U. 2008. *Pseudosamordningar i svenska: särskilt sådana med verben sitta, ligga och stå*. Diss. Stockholm: Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet.
- Kövecses, Z. 1995. Anger: Its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence. I: Taylor J.R. & R.E. MacLaury (eds.), *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. S. 181–196.
- Laderman, C. 1987. Destructive heat and cooling prayer: Malay humor-alism in pregnancy, childbirth and the postpartum period. *Social Science & Medicine* 25 (4):357–365.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago & London: University of Chicago Press.

- Lakoff, G. & M. Johnson 1980 [nytt efterord 2003]. *Metaphors we live by*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. 1990. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image schemas? *Cognitive Linguistics* vol. 1–1:9–74.
- Lakoff, G. & M. Johnson 1999. *Philosophy in the flesh*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G. & M. Turner 1989. *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Langacker, RW. 2002. *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. 2nd ed. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Larsson, U. 2004. *De fyra elementen. En semantisk motivstudie i Gunnar Ekelöfs En Mölna-Elegi*. Diss. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 35.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lehrer, A. 1970. Static and dynamic elements in semantics *hot warm cool cold*. *Research on Language & Social Interaction* 3:349–373.
- Lehrer, A. 1990. Polysemy, conventionality, and the structure of the lexicon. *Cognitive Linguistics* 1–2:207–246.
- Lindfors Viklund, M. 1991. *Svenska idiom. Ur ett universellt perspektiv*. (Nordtrapp 7.) Göteborg: Institutionen för nordiska språk/svenska, Göteborgs universitet.
- Lindfors Viklund, M. 2001. *Exotismer, romanticismer och vanliga överdrifter: mönster och metaforer i svensk drogslang*. Diss. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 28.) Göteborg.
- Logan, M.H. 1975. Selected references on the hot-cold theory of disease. *Medical Anthropology Newsletter* 6 (2):8–14.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Madsen, W. 1955. Hot and cold in the universe of San Francisco Tecopa, Valley of Mexico. *The Journal of American Folklore* 68 (268): 123–139.
- Magnusson, J. 2008. *Fokus ålder: betydelserelationer och betydelseförändringar i användning*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för kultur och kommunikation.
- Malmgren, S.-G. 2003. Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet. *Språk och stil* NF 13:123–168.
- Mathews, H.F. 1983. Context-specific variation in humoral classification. *American Anthropologist New Series* 85 (4):826–847.
- Megyesi, B. & S. Rydin. Det är varmt – Jag är varm: En typologisk miniundersökning i 20 europeiska språk (<<http://stp.ling.uu.se/~bea/megyesi-rydin-varm-kall.html>> utskrift 3/11 2004).

- Melnick, B.A. 2000. Cold Hard World/Warm Soft Mommy: The Unconscious Logic of Metaphor. *The Annual of Psychoanalysis* 28:225–244.
- Messer, E. 1987. The hot and cold in mesoamerican indigenous and hispanicized thought. *Social Science & Medicine* 25 (4):339–346.
- Murphy, M.L. 2003. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, M.L., Paradis, C. Willners, C. & S. Jones 2009. Discourse functions of antonymy: A cross-linguistic investigation of Swedish and English. *Journal of Pragmatics* 41 (11):2159–2184.
- Narayanan, S. 2008. The thermal qualities of substance: a cross-cultural account. *Proceedings of the 30th Annual Conference of the Cognitive Science Society*. S. 2290–2295.
- Nerlich, B. & D.D. Clarke 2003. Polysemy and flexibility: introduction and overview. I: Nerlich, B., Todd, Z., Herman, V. & D.D. Clarke (eds.), *Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 3–29.
- Norén, K. [1990] 1996. *Svenska partikelverbs semantik*. Diss. (Nordistica Gothoburgensia 17.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Paradis, C. 2001. Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12–1:47–65.
- Paradis, C. 2003. Is the notion of *linguistic competence* relevant in Cognitive Linguistics? *Annual review of Cognitive Linguistics* 1. S. 247–271.
- Paradis C., Willners, C., Murphy, M.L. & S. Jones 2009. Good and bad opposites: using textual and psycholinguistic techniques to measure antonym canonicity. *The Mental Lexicon* 4 (3):380–429.
- Penttilä, E., Nenonen, M. & J. Niemi 1998. Cultural and biological bases of idioms: A crosslinguistic study. I: Niemi, J., Odlin, T. & J. Heikkinen (eds.), *Language Contact, Variation and Change*. (Studies in Languages 32.) Joensuu. S. 234–245.
- Pettersson, J. 2009. *Fri översättning i det medeltida Västnorden*. Diss. (Acta Universitatis Stockholmsensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. N.S. 51.) Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Plank, F. 2003. Temperature Talk: The Basics. A talk presented at the workshop on Lexical Typology at the ALT conference in Cagliari, Sept. 2003 (<http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/a20_11/plank/unpublished%20papers/TemperatureTalk=x03%5B2%5D.pdf> utskrift 12/10 2009).

- Prator, C.N. 1963. Adjectives of Temperature. *ELT Journal* XVII (4): 158–164.
- Radovic, S. 2005. *Introspecting Representations*. Diss. (Acta Philosophica Gothoburgensia 19.) Göteborg: Göteborg University.
- Redling, E. 2009. "Play that thing, you jazz mad fools!" Conceptualising HOT and COOL in jazz poetry, abstract till ICLC, Berkeley.
- Rosch, E. 1977. Human categorization. I: Warren, N. (ed.), *Studies in Cross-cultural Psychology*. Vol. 1. London: Academic Press.
- Rosenthal, L.H. 1999. *Talking about feelings. The language of emotion and its relationship to physiology*. Diss. University of Massachusetts.
- Ruus, H. 1995. På sporet af betydningens logikker. I: Holmberg, B. (ed.), *Sproghistorie i 90'erne*. København: Selskab for nordisk filologi. S. 83–106.
- Saeed, J.I. 2003. *Semantics*. Second edition. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sandra, D. & S. Rice 1995. Network analyses of prepositional meaning: Mirroring whose mind – the linguist's or the language user's? *Cognitive Linguistics* 6–1:89–130.
- Shimotori, M. 2004. *The semantics of eight common temperature adjectives in written Japanese*. M.A. thesis. Stockholm: Department of Linguistics, Stockholm University.
- Shindo, M. 1998. An analysis of metaphorically extended concepts based on bodily experience: A case study of temperature expressions. *Papers in Linguistic Science* 4:29–54.
- Sjöström, S. 1999. From Vision to Cognition. A Study of Metaphor and Polysemy in Swedish. I: Allwood, J., & P. Gärdenfors (eds.), *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 67–86.
- Sköldbberg, E. 2004. *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Diss. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 31.) Göteborg.
- Soriano, C. 2003. Some anger metaphors in Spanish and English. A contrastive review. *International Journal of English Studies* 3 (2): 107–122.
- Steen, G. 1999. From linguistic to conceptual metaphor in five steps. I: Gibbs, R.W. Jr. & G.J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference*. (Current Issues in Linguistic Theory 175.) Amsterdam: John Benjamins. S. 57–77.

- Strzelecka, E. 1999. Veta varken ut eller in. BEHÅLLAR-metaforen i svenska. I: Andersson, L.-G., Lundqvist, A., Norén, K. & L. Rogström (utg.), *Svenskans beskrivning* 23. (Göteborg den 15–16 maj 1998.) Lund: Lund University Press. S. 393–402.
- Strzelecka, E. 2003. *Svenska partikelverb med in, ut, upp och ner. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv*. Diss. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 62.) Uppsala.
- Stålhammar, M. 1997. *Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Sutrop, U. 1998. Basic temperature terms and subjective temperature scale. *Lexicology* 4 (1):60–104.
- Sutrop, U. 1999. Temperature terms in the Baltic area. I: Erelt, M. (ed.), *Estonian: Typological studies* III. Tartu: Publications of the department of Estonian of the University of Tartu. S. 185–203.
- Svanlund, J. 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Diss. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Talmy, L. 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Volume II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Tomasello, M. 1999. *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.
- Viberg, Å. 1999. Polysemy and Differentiation in the Lexicon. Verbs of Physical Contact in Swedish. I: Allwood, J. & P. Gärdenfors (eds.), *Cognitive Semantics. Meaning and Cognition*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 87–130.
- Vogel, A. 2004. *Swedish Dimensional Adjectives*. Diss. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 36.) Stockholm.
- Wierzbicka, A. 1996. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. 1999. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Paris: Cambridge University Press.
- Williams, L.E. & J.A. Bargh 2008. Experiencing physical warmth promotes interpersonal warmth. *Science* 322 (5901):606–607.
- Willners, C. 2001. *Antonyms in Context. A corpus-based semantic analysis of Swedish descriptive adjectives*. Diss. (Travaux de l'institut de linguistique de Lund 40.) Lund: Lund University.
- Zhong, C.B. & G.J. Leonardelli 2008. Cold and lonely. Does social exclusion literally feel cold? *Psychological Science* 19 (9):838–842.

- Zlatev, J. 2007. Embodiment, language, and mimesis. I: Ziemke T., Zlatev J. & R.M. Franck (eds.), *Body, Language and Mind*. Vol. 1: *Embodiment*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 297–337.
- Özçalışkan, S. 2003. *In a caravanserai with two doors I am walking day and night*: Metaphors of death and life in Turkish. *Cognitive Linguistics* 14–4:281–320.

Ordböcker o.d.

- Allén, S. & C. Sjögren 1993. *Norstedts svenska baklängesordbok*. Språkdata, Göteborgs universitet. Stockholm: Norstedts.
- Cleasby, R & G. Vigfusson. *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford 1874.
- Hellquist, E. 1957 [1922]. *Svensk etymologisk ordbok*. Tredje uppl. Lund: Gleerups förlag.
- Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom* 1989. Göteborg: Språkdata, Göteborgs universitet.
- NEO = Nationalencyklopediens ordbok* 1995–1996. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nudansk ordbog* 1992. Red. Becker-Christensen C. og P. Widell. 15. udg. (7. oplag 1994). Köpenhamn: Politikens Forlag.
- Onions, C.T. (ed.) 1966. *The Oxford dictionary of English etymology*. London: Oxford University Press.
- Ordbok utgifven af Svenska Akademien* 1898–. Lund: Gleerups.
- Svensk ordbok* 1986. (Språkdata, Göteborgs universitet.) Stockholm: Esselte Studium.
- Svensk-isländsk ordbok. Sænsk-íslensk orðabók*. Lund: Walter Ekstrand Bokförlag & Reykjavík: Almenna Bókafélagið. 1982.
- Svenska Akademiens ordlista* 2006. Trettonde uppl. Gellerstam, M. & S. Berg (utg.). Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Söderwall, K.F. 1894–1918. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. Lund: Berlingska Boktryckeri- och Stilgjuteri-aktiebolaget.

Datoriserade korpusar

- Bonniersromaner II. 1980-81 <<http://spraakbanken.gu.se>>.
- Göteborgs-Posten* 2004 <<http://spraakbanken.gu.se>>.
- Press 97 <<http://spraakbanken.gu.se>>.
- Stockholm-Umeåkorpusen* (SUC) <<http://spraakbanken.gu.se>>.

Skönlitteratur

Burman, C. 2001. *Islandet*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Den poetiska Eddan = Sämunds Edda.

Henschen, H. 2004. *I skuggan av ett brott*. Stockholm: Brombergs Bokförlag.

Nesser, H. 2003. *Fallet G*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Nilsonne, Å. 2007. *Kyskhetsbältet*. Stockholm: Anderson Pocket.

Sämunds Edda 1913. Översatt från isländskan av Erik Brate. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag.

Bilagor

Bilaga 1. Sammansättningar med temperaturadjektiv

Förutom temperaturadjektiven *varm*, *ljum/ljummen*, *het*, *kall*, *kylig*, *sval* och *mild* finns det förstås ytterligare temperaturadjektiv i svenska språket. Dessa är främst sammansättningar där något av de nämnda adjektiven utgör förled eller efterled. Förteckningen nedan har sammanställts från *Svensk ordbok* (1986) och *Norstedts svenska baklängesordbok* (1993). Ytterligare sammansättningar, bland annat i modernt talspråk, kan finnas.

varm som förled:

varmbad, *varmblod*, *varmblodig*, *varmbona*, *varmbräckt*, *varmfront*, *varmgarage*, *varmgång*, *varmhjärtad*, *varmköra*, *varmluft*, *varmluftsridå*, *varmluftssystem*, *varmrätt*, *varmvatten*, *varmvatten(s)beredare*, *varmvatten(s)system*

varm som efterled:

blodvarm, *rekordvarm*, *rödvarm*, *hjärtevarm*, *växelvarm*, *solvarm*, *genomvarm*, *egenvarm*, *spenvarm*, *jämnvarm*, *sommarvarm*, *rumsvarm*, *ugnsvarm*, *livsvarm*, *vätvarm*, *småvarm*

kall som förled:

kallarbeta, *kallbearbeta*, *kallbad*, *kallblod*, *kallblodig*, *kallblodighet*, *kallbocka*, *kallbrand*, *kallbräcka*, *kallbänk*, *kalldra(ga)*, *kalldusch*, *kallflytande*, *kallfront*, *kallgarage*, *kallgrin*, *kallgrina*, *kallhamra*, *kallhamrad*, *kallhus*, *kallhyra*, *kallkälla*, *kallmangel*, *kallmangla*, *kallmur*, *kallnål*, *kallortstillägg*, *kallpermanent*, *kallprat*, *kallprata*, *kallpressa*, *kallpunkt* (syn. *köldpunkt*), *kallröka*, *kallröra*, *kallsinne*, *kallsinnig*, *kallskuren*, *kallskuret*, *kallskål*, *kallskänk*, *kallskänka*, *kallsmida*, *kallstart*, *kallsup*, *kallsvett*, *kallsvettas*, *kallsåg*, *kalluft*, *kallvalsa*, *kallvatten*

kall som efterled:

rekordkall, sprängkall, smällkall, snålkall, genomkall, svinkall, känslokall, bitterkall, iskall, kylskåpskall, fuktkall, frostkall, höstkall, golvkall, råkall, gråkall

het som förled:

hetlevrad, hetluft, hetsporre, hetvatten, hetvin

het som efterled:

sjudhet, glödhet, rödhet, stekhet, kokhet, skållhet, solhet, brännhet, sommarhet, feberhet, ugnshet

ljum som efterled:

sommarljum, halvljum

ljummen som efterled:

halvljummen

kylig som efterled:

känslokylig

sval som efterled:

källarsval

mild som förled:

mildväder

Bilaga 2. Idiom med koppling till temperatur

Idiomen har hämtats ur *Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom* (1989). Uppslagsordet anges först, med fetstil. I de fall ett idiom förekommer under flera uppslagsord är det det första av dessa som anges. Den definition av idiomet som ges i boken har också medtagits.

I) Idiom som innehåller temperaturord

fot få kalla fötter plötsligt få starka betänkligheter

gröt vara het på gröten vara mycket ivrig att agera e.d.

hand vinka med el. **ge** el. **få kalla handen** kallsinnigt avvisa el. avvisas

het en het potatis en fråga som kan vålla strid

het ha el. **få det hett om öronen** vara el. bli utsatt för kraftiga angrepp konkret el. abstrakt

het heta linjen 1 den direkta telefonförbindelsen mellan Vita huset och Kreml; 2 öppen telefonlinje för allmänheten

het osa hett (e. **katt** el. **bränt**) kännas/verka riskabelt

hjärta hjärtans gärna el. **med varmt hjärta** ytterst gärna

hjärta ligga (ngn) **varmt om hjärtat** vara angeläget (för ngn)

hjärta varm om hjärtat rörd och glad

järn smida medan järnet är varmt passa på att handla medan ngt är aktuellt och fördelaktigt

kall tåla kallt stål 1 tåla knivhugg; 2 tåla (stora) själsliga påfrestningar

katt gå som katten kring het gröt inte våga gå rakt på sak

varm bli el. **vara varm i kläderna** bli el. vara van vid förhållandena

varm få sina fiskar varma bli utskälld

varm gå varm bli för het på grund av friktion om maskin e.d.

varm med varm hand el. **med varmt hjärta** mycket gärna

varm (ta emot ngn) **med varma servetter** (ta emot ngn) med kraftiga motåtgärder överfört i fråga om förebråelser e.d.

varm varm korv kokt eller **grillad korv** som vanl. säljs tillsammans med bröd, potatismos e.d. i gatukök e.d.

II) Övriga idiom med (relativt) tydlig koppling till temperatur

aska komma el. **råka ur askan i elden** komma ur en svårighet in i en ännu större

bak ha el. **få eld i baken** få bråttom

- blod** få blodet att koka (*i ngn*) orsaka vrede el. ilska
- brinna** det brinner i knutarna det är mycket bråttom
- brinnande** för brinnande el. glatta livet så fort el. ivrigt som om det gällde liv eller död
- bränna** bli bränd göra en obehaglig erfarenhet som man inte önskar upprepad
- bränna** bränna sitt ljus i båda ändar leva på ett ytterst ansträngande och nedbrytande sätt
- bränna** det bränns det är nära i lek att gömt föremål hittas, i tankearbete att problem löses, i samtal att ämne blir alltför ömtåligt
- eld** bli el. vara eld och lågor (*för ngt*) bli el. vara mycket entusiastisk (*för ngt*)
- eld** gjuta olja på elden hetta upp stämningen el. göra ont värre
- eld** gå genom eld och vatten (*för ngn*) helt uppoffra sig (*för ngn*)
- eld** gå i elden för ngt kämpa för ngt t.ex. en idé
- eld** ha många järn i elden vara engagerad i många olika saker
- eld** leka med elden leka med faran el. kärleken
- elda** elda för kråkorna slösa med bränsle så att mycket värme går till spillo äv. allmännare: slösa till ingen nytta
- gallfeber** reta gallfeber på ngn göra ngn rasande
- gåshud** få gåshud få knottrig hud av kyla el. spänning
- hjärta** ngns hjärta klappar för ngn el. ngt ngn känner stark sympati för ngn el. ngt
- is** ha is i magen vara helt lugn
- is** lägga (*ngt*) på is tills vidare ej behandla el. använda (*ngt*)
- koka** koka ihop ngt (*gemensamt*) fundera ut ngt ofta skadligt
- koka** nu är det kokta fläsket stekt nu är saken ohjälplig
- kol** lägga på ett kol öka sin arbetsinsats
- kol** samla glödande kol på ngns huvud el. hjässa göra ngn ångerfull genom att löna ont med gott
- kort** ha kort stubin lätt bli arg
- mark** känna marken bränna under fötterna finna det farligt att stanna kvar
- morgonluft** vädra morgonluft ana nya möjligheter
- röd** idag röd, imorgon död just nu levande men när som helst i framtiden död
- röd** se rött (*av ilska*) bli el. vara ursinnig
- smör** gå åt som smör (*i solsken*) gå åt mycket snabbt
- sol** en plats i solen en framträdande plats
- tak** gå i taket (*av ilska*) bli våldsamt upprörd
- topp** topp tunnor rasande ytterligt arg

varv *gå ned i varv lugna ned sig*
varv *komma upp i varv bli mer aktiv och stressad*
varv *mellan varven under paus i aktivitet*
ånga *ha ångan uppe vara i full gång med ngt och knappast kunna hejda sig*

III) Exempel på idiom som innehåller centrala temperaturföreteelser vilka i sammanhanget saknar koppling till temperatur (andra egenskaper hos begreppen fokuseras):

eld *ingen rök utan eld* det ligger någon sanning i varje rykte
is *bryta isen* ta initiativet till ett samtal e.d.
is *det är ingen ko på isen* det är ingen överhängande brådska el. fara
is *vara under isen* vara i mycket dåligt tillstånd el. dålig form
is *vara ute på hal is* vara i svårigheter efter att ha gett sig in på ngt man inte behärskar
kok *ett kok stryk* en omgång stryk
koka *koka soppa på en spik* göra (alltför) mycket av litet
låga *stå i ljusan låga* brinna häftigt
löpeld *sprida sig som en löpeld* sprida sig snabbt
snö *det som göms i snö kommer upp i tö* ingenting kan döljas i längden
sol *gå upp som en sol och ned som en pannkaka* ha en kort glansperiod
sol *inget el. intet nytt under solen* det finns ingenting som inte förekommit tidigare
sol *ngns sol är i dalande* det går utför med ngn
sol *vara uppe med solen* vara uppe tidigt

Bilaga 3. Sammanfattning av analysmodellen

a. Är temperaturen, uttryckt genom adjektivet, konkret eller abstrakt?

Alternativ: konkret, abstrakt

b. Vilken domän (alt. domäner) tillhör betydelsevariantens innehavare?

Alternativ: Konkret temperatur

KROPP

KONKRET OMGIVNING

ARTEFAKTER

domänöverskridande betydelsevarianter

Abstrakt temperatur

SJÄL

ABSTRAKT OMGIVNING

ABSTRAKT AKTIVITET

MENTALA PRODUKTER

domänöverskridande betydelsevarianter

c. Hur upplevs temperaturen (sätt)?

Alternativ: Konkreta sätt

Upplevelse inifrån

Direkt beröring

Indirekt beröring

Synintryck

Fysikalisk mätning

Abstrakta sätt

Upplevelse

Tolkning

Beskrivning

d. Vilken karaktär har upplevelsen av temperaturen beträffande grad, förväntningar och värdeladdning i sammanhanget?

Alternativ: I. Grad

normal, hög, låg

II. Förväntningar

förväntad, en möjlighet, icke förväntad

III. Värdeladdning

neutral, positiv, negativ

e. Vilken relation råder mellan temperaturen och innehavaren, och vilket förlopp har temperaturen?

Alternativ: Temperaturbesittare

Tillstånd (obegränsade i tiden el. momentana)

Processer

Bevarande

Bilaga 4. Förteckning över betydelsevarianterna

Konkreta betydelsevarianter

Domänen KROPP

Betydelsevariant (1) om att ha viss temperatur i hela kroppen eller i kroppsdel

Betydelsevariant (2) om viss temperatur hos kroppsliga produkter

Betydelsevariant (3) om att uppnå förhöjd kroppstemperatur som ett resultat av fysisk aktivitet

Domänen KONKRET OMGIVNING

Betydelsevariant (4) om viss temperatur hos sol och eld

Betydelsevariant (5) om viss temperatur utomhus eller inomhus

Betydelsevariant (6) om viss temperatur vid förvaring av mat och dryck o.d.

Betydelsevariant (7) om viss temperatur hos naturfenomen (ej sol och eld)

Betydelsevariant (8) om viss temperatur hos vatten (ej dryck)

Betydelsevariant (9) om viss temperatur hos ytor och material

Domänen ARTEFAKTER

Betydelsevariant (10) om viss temperatur hos artefakter som kan alstra värme

Betydelsevariant (11) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på uppvärmning

Betydelsevariant (12) om viss temperatur hos mat och dryck

Betydelsevariant (13) om viss temperatur hos artefakter som ett resultat av eller på grund av brist på användning

Betydelsevariant (14) om viss temperatur hos eller som ett resultat av kläder och liknande föremål

Domänöverskridande betydelsevarianter

Betydelsevariant (15) om viss fysikaliskt uppmätt temperatur

Konkreta och abstrakta betydelsevarianter ("gränsfall")

Domänerna KROPP och SJÄL

Betydelsevariant (16) om viss grad av fysisk reaktion i samband med viss typ av känslomässig upplevelse

Betydelsevariant (17) om viss grad av känslomässig intensitet i samband med kroppskontakt

Domänerna KONKRET OMGIVNING och ABSTRAKT OMGIVNING

Betydelsevariant (18) om samband mellan viss fysisk temperatur och viss typ av känslomässig framtoning på en fysisk plats

Abstrakta betydelsevarianter

Domänen SJÄL

Betydelsevariant (16) om viss grad av (föreställd) fysisk reaktion i samband med viss typ av känslomässig upplevelse

Betydelsevariant (19) om viss grad, typ eller avsaknad av emotion hos och mellan människor

Betydelsevariant (20) om person i betydelsen 'sexig'

Betydelsevariant (21) om att ha hetsigt humör

Betydelsevariant (22) om att hålla sig emotionellt lugn i pressade situationer

Betydelsevariant (23) om fysiska uttryck som kan tolkas som tecken på viss typ av känslomässig inställning

Betydelsevariant (24) om viss grad av (formellt) tecken på uppskattning

Betydelsevariant (25) om viss grad eller avsaknad av engagemang i/för ngn/ngt

Betydelsevariant (26) om att vara redo att handla

Betydelsevariant (27) om intellektuell iakttagelse, klarsynthet, beräkning och exakthet, ibland kombinerad med viss emotionell okänslighet

Domänen ABSTRAKT OMGIVNING

Betydelsevariant (28) om viss typ av emotionella tillstånd och relationer i viss miljö etc.

Domänen ABSTRAKT AKTIVITET

Betydelsevariant (29) om viss grad eller avsaknad av engagemang i samband med viss (abstrakt) aktivitet

Betydelsevariant (30) om viss grad av frekvent användning

Domänen MENTALA PRODUKTER

Betydelsevariant (31) om viss typ eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck

Domänöverskridande betydelsevarianter

Betydelsevariant (31) om viss typ eller avsaknad av känsla i verbala och andra (ofta konstnärliga) uttryck

– också om (estetiska o.d.) intryck av personer m.m.

Betydelsevariant (32) om viss typ av synestetisk(t) intryck/beskrivning

Betydelsevariant (33) om viss grad av aktualitet hos ngn/ngt

Bilaga 5. Blankett för associationstest**varm****kall**
